

Інститут педагогіки НАПН України

Інститут педагогічних наук Республіки Молдова

Резекенська академія технологій (Латвія)

Міжнародна науково-практична конференція

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА:

навчально-методичне

забезпечення

освітнього процесу

в умовах

воєнного часу

збірник тез
доповідей

14 вересня
2022 року

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА
РЕЗЕКЕНСЬКА АКАДЕМІЯ ТЕХНОЛОГІЙ (ЛАТВІЯ)

Проблеми сучасного підручника: навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу

збірник тез
доповідей

14 вересня
2022 року

*Затверджено до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 12 від 31.08.2022)*

Редакційна колегія:

Топузов О. М., доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, віцепрезидент НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України, м.Київ, Україна (голова)

Головко М. В., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент, заступник директора з наукової роботи Інституту педагогіки НАПН України, м.Київ, Україна

Засєкіна Т. М., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту педагогіки НАПН України, м.Київ, Україна

Арістова Н. О., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу міжнародних зв'язків та наукової співпраці Інституту педагогіки НАПН України, м.Київ, Україна

Ладоня К. Ю., доктор філософії в галузі філології, завідувач науково-організаційного відділу Інституту педагогіки НАПН України, м.Київ, Україна

Проблеми сучасного підручника: навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу : збірник тез доповідей / [ред. кол.; голов. ред. – О.М.Топузов]. [Електронне видання] – Київ : Педагогічна думка, 2022. – 388 с.

<https://doi.org/10.32405/978-966-644-616-2-2022-390>

ISBN 978-966-644-616-2

У збірнику публікуються тези доповідей учасників конференції "Проблеми сучасного підручника: навчально - методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу", що відбулась 14 вересня 2022 року.

Збірник призначено вченим, дослідникам проблем підручникотворення та авторам підручників, викладачам навчальних дисциплін, вчителям і всім зацікавленим у створенні якісної навчальної книги.

ЗМІСТ

Секція І. СТРАТЕГІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Бабовал Надія, Бабовал Діана

Надання освітніх послуг в умовах воєнного стану 16

Гнепа Ольга

Використання технології розвитку критичного мислення
під час дистанційного навчання..... 19

Горіховський Максим, Оганесян Валерік

Проблематика викладання економічних дисциплін
в умовах війни у закладах фахової передвищої освіти..... 22

Гриневич Лілія

Пріоритети реформування шкільної освіти України
в умовах війни..... 24

Джурило Аліна

До питання про європейську освітню інтеграцію України
в умовах війни: підвищення якості та справедливості 28

Калініна Людмила, Лісова Наталія

Культурологічно-ціннісний дискурс людиноцентристського
розвитку закладів освіти 30

Локшина Олена

Переосмислення візії і формату функціонування освіти
в умовах війни: орієнтири міжнародних організацій
та український контекст..... 34

Лукіна Тетяна

Освітні потреби здобувачів загальної середньої освіти:
актуалізація в умовах війни..... 36

Максименко Оксана

Освіта школярів-біженців у ЄС..... 39

Новосьолова Валентина

Особливості використання методу вправ в умовах війни
на уроках навчання української мови..... 41

Онаць Олена, Попович Лідія, Данко Антоніна Партнерська взаємодія держави і громади в управлінні закладом освіти	44
Онаць Олена Аспекти державно-приватного партнерства в управлінні закладами загальної середньої освіти	47
Онопрієнко Оксана Результати вивчення досвіду організації освітнього процесу в початковій школі під час війни (контекст використання навчально-методичної літератури)	50
Піддячий Микола Формування в учнів здатності гармонійного розвитку в умовах війни на засадах STEM-освіти	53
Попович Лідія, Данко Антоніна Проблема державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії у посібнику для керівника	56
Прохоренко Олексій, Люлькава Юлія Тенденції розвитку педагогічної взаємодії в умовах воєнного стану	59
Пушкарьова Тамара Освітня технологія інсайту в умовах запровадження воєнного стану	61
Радкевич Олександр Оцінювання результатів навчання здобувачів загальної середньої освіти із застосуванням мобільних пристроїв	65
Трубачева Світлана, Мушка Оксана Особливості цифровізації навчально-методичного забезпечення освітнього середовища закладу загальної середньої освіти	69
Чижевський Борис Нормативно-правове підґрунтя формування правової культури керівника закладу загальної середньої освіти	72

Секція II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Барановська Олена, Організація групової роботи на основі запитань та завдань підручника як спосіб компенсації освітніх втрат учнів початкової школи	76
--	----

Безуглий Віталій, Лисичарова Галина

Напрями оновлення змісту географічних курсів для потреб
загальної середньої освіти..... 79

Надія Бібік

Проблема використання гри в навчанні молодших школярів 82

Бондаренко Неллі

Підручник у когнітивному просторі турбулентного
інформаційного середовища..... 84

Боть Людмила

Формування національної свідомості під час тестування
з української мови 88

Вашуленко Оксана

Модернізований зміст і методичний апарат
підручників літературного читання як засіб формування читацької
і комунікативної компетентності учнів початкових класів..... 89

Вашуленко Ольга, Сердюк Елла

Оцінювання результатів навчання математики учнів гімназії 93

Величко Людмила

Навчальні матеріали з хімії в контексті воєнного стану 95

Видайчук Тетяна

Історико-лінгвістичне коментування
у процесі вивчення української мови в школі 97

Виткалов Сергій, Виткалов Володимир, Гоцалюк Алла

Методичне забезпечення навчального процесу спеціальностей
напряму 02 «Культура і мистецтво» у ЗВО гуманітарного спрямування
в контексті розробки нових підручників..... 99

Волошена Вікторія

Сучасні проблеми та перспективи навчання геометрії у школі 103

Людмила Галаєвська

Науково-методичні засади використання методу проєктів
у навчанні української мови 105

Глушко Оксана

Компетентнісний підхід в умовах реформування
загальної середньої освіти в Латвії..... 109

Головко Микола Підручник як інструмент реалізації моделей базової фізичної освіти.....	111
Голота Олег, Ігнатова Альона Елементи віртуальної та доповнювальної реальності в сучасному підручнику	112
Гривко Антоніна Вивчення уявлень учнів про можливість оволодіння наскрізними уміннями за допомогою підручника.....	116
Гуз Костянтин, Олійник Ірина Підручник в умовах розвитку цілісності змісту освітніх галузей.....	118
Гупан Нестор Принципи інтеграції змісту історії та громадянської освіти у контексті вимог Державного стандарту базової середньої освіти.....	122
Олена Добрянська Оновлення змісту загальної середньої освіти: проблеми і перспективи	124
Жидкова Наталія Інструментарій аналогії у підручниках «Досліджую історію і суспільство (інтегрований курс)» для 5 класу.....	127
Зуєвич Оксана Освіта в Україні в контексті інтеграції до Європейського Союзу	131
Ільченко Віра, Ільченко Олексій Концепція системи підручників «Довкілля» для 1–6 класів	133
Кисла Оксана, Євтушенко Наталія Використання цеглинок LEGO на уроках «Я досліджую світ»: аналіз методичної літератури	137
Комар Ольга Оновлення змісту підготовки майбутнього вчителя англійської мови нового покоління в умовах реформування освітньої галузі.....	140
Коршевнюк Тетяна Особливості змісту інтегрованого курсу «Пізнаємо природу».....	142
Крячко Іван Астрономічний компонент базової середньої освіти.....	144

Левченко Фессалоніка

Педагогічне проектування змісту STEM підготовки учнів гімназії 146

Малієнко Юлія

Формування ключової інформаційно-комунікаційної компетентності засобами підручника інтегрованого курсу для 5 класу «Досліджуємо історію і суспільство» (автори Пометун О.І., Малієнко Ю.Б., Ремех Т.О.) 149

Матвійчук Оксана

Забезпечення підручниками освітнього процесу –пріоритетне завдання шкільної бібліотеки 152

Місінькевич Олеся

Практика креативного письма на уроках української мови як спосіб подолання хаотичного сприйняття дійсності учасниками навчального процесу в умовах воєнного часу 154

Нікольська Ніна

Актуальні проблеми навчання іноземних мов у країнах ЄС..... 157

Перерва Наталія

Особливості використання науково-методичних матеріалів з предмета «Я пізнаю світ» при дистанційному навчанні в умовах воєнного часу 159

Ремех Тетяна

Організація активної діяльності учнів засобами підручника «Основи правознавства» 163

Руденко Наталія

Специфіка вправ і завдань у навчально-методичному посібнику з риторики для студентів вищих навчальних закладів 166

Серова Галина

Актуальні питання використання матеріалів локальної історії 169

Тарара Анатолій, Бондаренко Володимир

Методичні особливості створення учнями гімназії виробів з використанням комплексу методів фантазування, комбінування, творчої уяви і технічного мислення 172

Тарара Анатолій, Сушко Інна

Методика формування в учнів гімназії базових понять технологічної освіти 174

Топузов Олег

Комплексний підхід до реалізації змісту базової середньої освіти 178

Туташинський Василь

Науково-методичне забезпечення технологічної освіти в Україні 180

Шевчишена Оксана,Актуальні проблеми оновлення змісту загальної середньої освіти
в умовах Нової української школи..... 184**Яценко Володимир**Як враховувати основні положення
Державного стандарту базової середньої освіти
при створенні навчальних курсів за вибором інтегрованого змісту..... 186**Секція III. ПІДРУЧНИК ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА****Барабаш Світлана, Бурко Ольга**Формування професійних компетентностей іноземних громадян
у процесі роботи з офіційними документами..... 192**Білик Жанна, Шаповалов Євгеній, Шаповалов Віктор**Аналіз застосування посібника
з використання цифрової лабораторії Einstein
за умов дистанційного (гібридного) навчання..... 195**Герасимик-Чернова Тетяна,**Роль сучасних інформаційних технологій
у створенні цифрового освітнього контенту..... 197**Завадський Ігор**Інтерактивний підручник з інформатики
як засіб дистанційного навчання в молодшій школі ..... 200**Іваницька Наталія, Сухацька Світлана**Імплементція цифрових освітніх ресурсів у зміст підручника
початкової школи для інтегрованого курсу «Я досліджую світ» ..... 203**Красовська Олена**

Зміст уроків української мови в умовах воєнного часу 206

Малихін Олександр, Ліпчевська ІннаВізуалізація навчальної інформації як складова цифрових підручників
для початкової школи 208

Павлюк Вікторія

Особливості навчання іноземних мов учнів закладів середньої освіти
за електронними підручниками 211

Пищик Олена

Використання DROPBOX в освітніх процесах 213

Руденко Вікторія

Використання електронного посібника у ВНЗ у процесі вивчення
дисципліни «Культура публічного виступу лідера» 216

Слижук Олеся

Медіатекст у підручниках літератури для НУШ
як складник дидактичної системи адаптаційного освітнього циклу 218

Твердохліб Ігор, Касьян Марія

Особливості використання навчального відеоматеріалу
в освітньому процесі 221

Ткачук Галина

Перспективи використання технологій QR-кодів та доповненої реальності
у підручниках нового покоління 224

Шаповалов Євгеній

Переваги застосування онтологічного інтерактивного посібника
досліджень учнів 226

Шарова Тетяна, Кремінський Борис, Мистюк Світлана

Мультимедійна онлайн-платформа для навчання української літератури
здобувачів освіти 8 класу 229

Шпарик Оксана

Інтерактивний підручник – інноваційний тренд в цифровізації освіти США.....233

Секція IV. СУЧАСНЕ ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Бакуліна Наталія

Довідкова література у формуванні інтеркультурності та багатомовності:
фокус сьогодення..... 236

Богданець-Білоskalенко Наталія

Формування ключових компетентностей учнів 5-х класів
засобами підручника «Зарубіжна література» 240

Бурда Михайло Вироблення вмінь застосовувати математичні знання на практиці.....	242
Васильєва Дарина Міжпредметні зв'язки математики та інформатики у підручниках Нової української школи.....	244
Гоголь Наталія Формування в учнів культурної компетентності засобами шкільного підручника для 5 класу	248
Головко Світлана Генеza функцій підручника в умовах дистанційного навчання.....	251
Голуб Ніна Текст на уроках української мови (на матеріалі підручників для учнів НУШ)	253
Горошкін Ігор Методичні підходи до створення вправ і завдань для учнів 5–6 класів в умовах компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов.....	255
Горошкіна Олена Підручник української мови як інструмент формування ключових компетентностей учнів.....	258
Давидюк Людмила, Мельник Анжела Методологічні засади концепції підручника «Етика» для 5–6 класів нової української школи.....	260
Засєкін Дмитро До вибору концепції підручника фізики для 7-го класу закладів загальної середньої освіти.....	263
Засєкіна Тетяна Структура підручника «Природничі науки» в контексті нових вимог до оцінювання навчальних результатів учнів	265
Ільницька Любов Інтерпретація колірних значень у воєнний час (на прикладі навчальної літератури).....	267
Калініна Ганна Управління на засадах публічно-партнерської взаємодії як предмет розгляду в підручнику для керівника освіти.....	269

Караман Ольга

Психолого-педагогічні орієнтири формування предметної компетентності з української мови в учнів 5 класу шкіл з навчанням мовами національних меншин засобами підручника 271

Караман Станіслав,

Пріоритетні аспекти оптимізації змісту підручників української мови для учнів 5 класів шкіл з навчанням мовами національних меншин 273

Кисла Оксана, Коваль Вікторія

Дидактичні можливості сучасного підручника у формуванні позитивної мотивації до навчання 276

Ліпчевська Інна

Наочність у підручниках для початкової школи як засіб візуалізації навчальної інформації 279

Малюга Микола

Антикризове державно-громадське управління на засадах партнерської взаємодії як предмет розгляду в підручнику для керівника освіти 281

Маньковська Руслана

Процес підручникотворення з краєзнавства: концептуальні підходи та досвід реалізації 284

Мацюк Віктор

Концептуальні основи модульного підручника фізики для 7 класу 287

Мельник Юрій

Тенденції реалізації прикладної спрямованості фізичної освіти в шкільних підручниках фізики 288

Мороз Ірина

Соціальна реклама в часи війни: особливості висвітлення в підручниках історії 291

Мороз Петро

Розкриття ролі карикатур в інформаційних війнах XX – початку XXI ст. засобами шкільного підручника історії 295

Науменко Світлана

Зарубіжний досвід реалізації дидактичної функції системи завдань підручника географії 299

Павлова Тетяна, Підручник з інтегрованого курсу «Я досліджую світ»: технологічні характеристики.....	303
Петрук Оксана Інтерактивно-комунікативна складова змісту підручників української мови.....	306
Пометун Олена Реалізація інтегрованого підходу у підручнику з історії та громадянської освіти у 5 класі.....	308
Попович Анжеліка Сучасні додаткові види навчальних видань з української лінгвостилістики	311
Семко Лариса Навчально-методичні видання з інформатики: їх види та особливості	314
Серпутько Ганна, Федоренко Мирослав Реалії підручникотворення для українських школярів із порушеннями зору в умовах вимушеної еміграції до країн Європи	317
Тишковець Марія Реалізація STEM-освіти засобами підручників у 5-х класах закладів загальної середньої освіти	319
Фідкевич Олена Особливості змісту і структури підручника «Зарубіжна література. 5 клас» (авт. Богданець-Білоskalенко Н.І., Фідкевич О.Л.).....	321
Шаповалов Євгеній, Білик Жанна, Шаповалов Віктор Мотиваційний аспект як складова сучасного успішного посібника для проведення наукової та STEM-освіти.....	324
Шевчук Лариса Навчання української мови учнів 5 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою та молдовською мовою: короткий огляд підручників.....	328
Яценко Таміла Функції підручника української літератури для 5 класу НУШ.....	331

Секція V. ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ МУЗЕЇВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Бабкова Алла

Аспекти діяльності музеїв при закладах освіти в умовах воєнного стану 336

Батьєва Алла

Музейна педагогіка в діяльності

КЗ «Житомирський обласний краєзнавчий музей»..... 340

Бойчук Леся

Шкільний історико-краєзнавчий музей

як середовище формування життєвих компетентностей учнів..... 343

Дмітренко Наталя, Волошина Оксана, Пінаєва Ольга

Соціальні функції сучасного музею 346

Еленіна Євгенія

Педагогічний маршрут музею в освітньому процесі

закладу загальної середньої освіти..... 350

Івченко Богдан

Педагогічні можливості музеїв у забезпеченні навчання

з попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів 354

Камінська Валентина

Підвищення професійного розвитку педагогів

щодо використання елементів музейної педагогіки

в освітньому процесі 356

Костюк Степан

Підручничодрукування воєнного часу:

фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею..... 360

Медведев Ігор, Шевлякова Надія

Педагогічне сприяння організації освітньої діяльності

засобами музейної педагогіки в умовах бойових дій

(на прикладі Комунального закладу Тростянецької міської ради

«Музейно-виставковий центр “Тростянецький”»)..... 362

Медведев Ігор

Музейна педагогіка як інструмент реалізації інформаційної політики

в умовах війни..... 366

Нікольченко Юзеф, Деліман Владислава

Вища культурологічна освіта у контексті розвитку музейної педагогіки..... 371

Палійчук ОленаМузейна педагогіка та освітній процес у школі:
досвід Національного заповідника «Хортиця» ..... 374**Ольга Рокицька**Шкільний музей у національно-патріотичному вихованні
учнівської молоді ..... 377**Сичова Катерина, Григор'єва Юлія**Музейний досвід навчання засобами інтерактиву
(на прикладі тематичних екскурсій Вінницького
обласного краєзнавчого музею) ..... 381**Таран Ірина**Педагогічні можливості шкільних музеїв на прикладі Черкаської
загальноосвітньої школи I–III ступенів № 32
Черкаської міської ради Черкаської області..... 385

Секція I

**СТРАТЕГІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Бабовал Надія,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і методології освіти,
Тернопільський обласний комунальний інститут
підсудипломної педагогічної освіти
м. Тернопіль, Україна

 nadiaspdfop@gmail.com

Бабовал Діана,

студентка фізико-математичного факультету,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

 diana777bb@gmail.com

Освітня галузь, як і всі інші галузі, зазнала великих змін в умовах воєнного стану. Педагоги, здобувачі знань та їхні батьки стикнулися з низкою викликів, які доведеться долати разом.

Війна завдала нам значних освітніх втрат, так за інформацією Міністерства освіти і науки України станом на 18 серпня 2022 року від бомбардувань та обстрілів пошкоджень зазнали 2300 закладів освіти, з них 286 зруйновані повністю (Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки, 2022).

Освіта потребує чітких, швидких та вчасних рішень. Функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу.

Міністерство освіти і науки України в умовах війни забезпечує підтримку всіх учасників освітнього процесу. Як зазначив Міністр освіти Сергій Шкарлет: «Ми маємо зробити все можливе і неможливе не тільки для успішного функціонування системи освіти України в цей надскладний період, але й для її успішного розвитку і подальшого реформування. Для цього насамперед необхідно:

- створити максимально безпечні умови для всіх учасників освітнього процесу в 2022/2023 навчальному році;
- забезпечити всім українським дітям, незалежно від їхнього місця перебування, безперервність та рівний доступ до навчання з урахуванням безпекової ситуації на конкретній території;

- створити необхідні передумови для відновлення пошкоджених закладів освіти;
- забезпечити додержання прав дітей на освіту за українськими навчальними програмами та підручниками, а також прав педагогів на працю;
- створити передумови для інтернаціоналізації освіти і науки України, їх інтеграції в європейський та світовий освітні простори;
- сприяти формуванню міжнародної коаліції для підтримки української освіти і науки. Виконання цих завдань і досягнення поставлених цілей можливі лише за умови об'єднання зусиль та ресурсів освітян України, міжнародних партнерів, усіх, хто зацікавлений у подальшому розвитку української освіти» (Освіта України в умовах воєнного стану, 2022, с. 10–11).

Кожна громада разом із закладами освіти має визначити форми навчання для кожного навчального закладу, з'ясувати, які заклади освіти мають укриття, і чи можливо там запровадити очне й змішане навчання, а також визначити заклади освіти, які будуть здійснювати дистанційне навчання.

Вимоги та рекомендації щодо облаштування безпечного укриття у закладі освіти розробила Державна служба з надзвичайних ситуацій, а також надало Міністерство освіти і науки України (Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки, 2022). Державна служба якості освіти також надала рекомендації, які допоможуть директору школи організувати безпечне освітнє середовище в очному, в дистанційному та змішаному форматі навчання.

Психологічний стан учасників освітнього процесу є також однією із серйозних проблем. Педагоги, учні, студенти, які постраждали від військової агресії РФ, потребують значної психологічної підтримки. У цій частині МОН зробило низку кроків для забезпечення такої психологічної підтримки, розміщуючи на своєму офіційному сайті корисні поради для постраждалих. Функціонує група волонтерів-психологів, яка реалізує проекти для дітей і дорослих, надає поради щодо контролю емоційного стану (Освіта України в умовах воєнного стану, 2022, с. 14). Тому важливо в таких умовах акцентувати увагу не лише на академічних успіхах, а й на підтримці психічного стану учнів.

Основними завданнями розвитку системи освіти України в коротко-строковому періоді є:

1. Підготовка до початку 2022/2023 н.р. та організація освітнього процесу в умовах правового режиму воєнного стану.
2. Відновлення пошкоджених закладів освіти, матеріально-технічної бази.
3. Забезпечення переміщення закладів освіти з тимчасово окупованих територій на підконтрольну Україні території.
4. Забезпечення сталості навчання здобувачів освіти, які вимушено переміщені з України за кордон під час війни.
5. Забезпечення доступності, безперервності та рівного доступу до навчання у регіонах України залежно від конкретної безпекової ситуації.
6. Підтримка психологічного здоров'я учнів, студентів та педагогів.
7. Проведення заходів із нормативно-правової, фінансової підтримки учасників освітнього процесу, що опинилися на тимчасово окупованих територіях.

8. Диверсифікація інструментів підтримки й фінансової допомоги у зв'язку зі зменшенням видатків державного та місцевих бюджетів на освіту.

9. Формування міжнародної коаліції на підтримку української освіти й науки (Освіта України в умовах воєнного стану, 2022, с. 34–35).

Належне кадрове забезпечення ЗЗСО та їх готовність здійснювати освітній процес за очною (денною) формою в умовах воєнного стану та в повоєнний період є запорукою забезпечення учнів рівним доступом до якісної освіти. Питання кадрового забезпечення ЗЗСО педагогічними працівниками та їх готовності проводити освітній процес є пріоритетним і постійно перебуває на контролі департаментів (управлінь) освіти. Одним із викликів для загальної середньої освіти є те, що у зв'язку з військовою агресією РФ багато педагогічних працівників були змушені тимчасово залишити своє місце проживання та виїхати за кордон. Спостерігається позитивна тенденція щодо повернення додому педагогічних працівників. За оперативною інформацією, станом на 23 червня 2022 р. за кордоном перебуває 22 519 педагогічних працівників, тобто 5,2% загальної чисельності вчителів, які працювали в ЗЗСО у 2021/2022 н.р. (станом на 1 вересня 2021 р.). Поточне працевлаштування педагогічних працівників у ЗЗСО за їх новим місцем перебування часто ускладнюється через відсутність у деяких учителів документів про освіту, підвищення їхньої кваліфікації тощо (або втрату цих документів). Інформаційна допомога таким учителям наразі надається шляхом формування відповідних витягів із бази даних програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» (ПАК «АІКОМ»). Започаткований Державною науковою установою «Інститут освітньої аналітики» з 2021/2022 н.р. персоналізований збір даних про педагогічних працівників ЗЗСО до бази ПАК «АІКОМ» дає змогу верифікувати інформацію про кожного з учителів і надавати довідки про їхню освіту, стаж, рівень кваліфікації до закладів, де вони влаштовуються на роботу за місцем тимчасового проживання (Освіта України в умовах воєнного стану, 2022, с. 72–73).

МОН України також розробило 11 проєктних пропозицій для покриття першочергових потреб сфери освіти на період воєнного стану, що відповідають ключовим пріоритетам освітньої політики. Їх вчасна імплементація може мінімізувати освітні втрати та підвищити стійкість української освіти в умовах війни. Серед них:

1. Цифрові девайси для освіти;
2. Вступна кампанія 2022;
3. Видання підручників і посібників для Нової української школи;
4. Відкриття освітніх хабів за кордоном;
5. розширення парку шкільних автобусів для закладів загальної середньої;
6. STEM-освіта;
7. Цифровий освітній паспорт;
8. Створення освітніх (catch up) програм та інструментів для надолуження;
9. Створення навчально-практичних центрів за галузевим спрямуванням
10. Профорієнтація та побудова кар'єри «Обери професію своєї мрії» (Освіта України в умовах воєнного стану, 2022, с. 22–23).

В умовах воєнного стану велика відповідальність за зміцнення основ української державності лежить на плечах армії освітян, які продовжують навчати та виховувати майбутні покоління. Захищаючи нашу державу, ми дбаємо про цінності, утверджуємо ідентичність, посилюємо обороноздатність і наближаємо нашу перемогу.

Список використаних джерел

Освіта України в умовах воєнного стану. (2022). Інформаційно-аналітичний збірник. Київ. <https://cutt.ly/TXTFf72>

Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. (2022). <https://cutt.ly/hXT9poe>

Безпека під час навчання: рекомендації щодо організації укриття. (2022). <https://cutt.ly/UXT34iF>

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Гнепа Ольга,

кандидат педагогічних наук, викладач,

ВВПК імені А. Ю. Кримського Волинської обласної ради

м. Володимир, Україна

olchik.gnepa@gmail.com

Одним із найважливіших завдань сучасної освіти є відновлення психічного та фізичного здоров'я дітей. Погоджуємося із думкою Р. Дженкінса, керівника програми освіти ЮНІСЕФ, що пандемія спричинила значний збій у наданні освітніх послуг у всьому світі, зниження рівня шкільної освіти, погіршення результатів навчання. Проте саме війна у нашій державі зумовила незворотні втрати для шкільного навчання дітей. Це не лише зруйновані росіянами навчальні заклади, виїзд частини педагогів та учнів за кордон, а й неповною мірою втілені в життя освітні реформи. Згідно з інформацією МОН, у 2022/23 навчальному році буде здійснюватися паралельне навчання, тобто у школах будуть створюватися класи для онлайн-навчання тих учнів, які перебувають за кордоном або чий батьки бояться відпускати дітей у школу. Отже, нагальною потребою сьогодення є якісна дистанційна освіта.

Праці сучасних науковців В. Годз, І. Діброви, Н. Жевакіної, М. Коваль, Л. Кайдалової, В. М. Кухаренко, Н. Кучеренко, О. Майбороди, Т. Муращенко, А. Олешко, В. Прибилової, О. Ровнягіна, Л. Ткаченко, О. Хмельницької, Л. Штихно та інших висвітлюють проблеми та переваги дистанційного навчання в освітніх закладах різних типів.

Собі за мету ми ставили проаналізувати особливості використання технології розвитку критичного мислення під час дистанційного навчання.

Аналіз джерельної бази свідчить, що під час дистанційного навчання 80% школярів відчували самотність, стрес, тривожність, проблеми з концентрацією уваги і зниження мотивації. Саме тому дистанційне навчання ніколи не замінить здобуття знань офлайн. Проте це одна з можливостей надавати якісні освітні послуги під час війни. Безперечно досвідчений викладач у своїй «педагогічній скарбниці» має власні напрацювання, як мотивувати учнів до роботи. Дещо інша ситуація у майбутніх учителів

початкових класів, яким потрібно проходити різні види практики онлайн, компетентнісно використовуючи інтернет-ресурси.

Однією із найважливіших умов ефективності освітнього процесу в умовах дистанційного навчання є створення сприятливих умов для формування критичного мислення здобувачів освіти. Саме тому у ВВПК імені А. Ю. Кримського традиційне навчання студентів переорієнтовано на діяльнісний підхід відповідно до нових потреб практики. Не викликає сумнівів, що вчитель нової генерації має опанувати якомога більше методів розвитку критичного мислення і розуміти особливості їх ефективного застосування.

Технологія розвитку критичного мислення (ТРКМ) – педагогічна система, спрямована на формування у студентів інтелектуальних і комунікативних технік, здатності до самостійного прийняття рішень. Дана технологія дозволяє досягти таких результатів, як навички ефективної комунікації і кооперації, здатність до самонавчання, вміння працювати з постійно оновлюваною інформацією, порівнювати її з особистим досвідом і на основі цього формувати власне судження (Доценко, 2016, с. 278; Саєнко, 2018, с. 641).

Вважаємо за доцільне виділити, що під час проведення онлайн-занять із педагогіки нами використовувалися освітні платформи Google Classroom та Google Meet, завдяки яким відбувався інтенсивний обмін інформацією між нами і студентами, здійснювався швидкий та якісний контроль знань майбутніх вчителів за ступенем їх активності на парах, а також під час виконання тестів на сайтах «Всеосвіта» і «На урок».

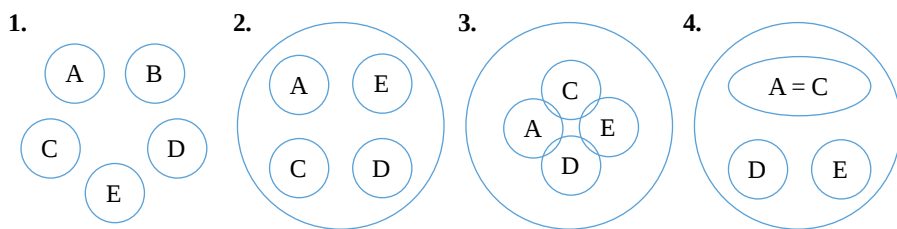
Розглянемо методи і прийоми розвитку критичного мислення, які успішно реалізуються нами у педагогічному коледжі під час дистанційного викладання педагогіки. Це «Асоціативний куц», «Діаграма Вена», «Мозкова атака», «Сенкан» тощо. Зрозуміло, що такі стратегії, як «Ажурну пилку», «Кубування», а також парну і групову роботу досить складно організувати онлайн, тому під час дистанційного навчання ми не використовуємо такі види роботи.

Важливою умовою розвитку критичного мислення студентів на заняттях з педагогіки є методика «Асоціативний куц», яка вдосконалює ефективність освітнього процесу як під час актуалізації опорних знань, так і впродовж узагальнення вже вивченого матеріалу. Наприклад, під час роботи над темою «Дидактика – теорія освіти та навчання» пропонуємо студентам поміркувати, які асоціації в них викликає ключове слово. Названі слова-асоціації (наука, теорія, освіта, навчання, викладання, учіння, знання, компетентності, методика, теорія виховання та інші) записуємо на дошці.

Досить дієвою у цьому аспекті є вправа «Алфавіт», суть якої полягає у тому, що на кожному літері абетки необхідно назвати слово, яке стосується вивченої теми. Мета – розвивати пам'ять, увагу, уяву, критичне мислення. Наведемо приклад застосування вправи при вивченні теми «Методи навчання»: А аналіз, Б бесіда, В вправи, Г графічні роботи, Д демонстрування, І інструктаж, К контроль і самоконтроль у навчально-пізнавальній діяльності, Л лекція, М метод, Н навчальна дискусія, О опора на життєвий досвід учнів, П пояснення, Р розповідь, С синтез, Т тестовий контроль, У узагальнення, Ф формування пізнавальних інтересів, Ч частково-пошукові методи.

З огляду на специфіку навчальної дисципліни «Педагогіка», досить ефективним, на нашу думку, є використання стратегії розвитку критичного мислення «Діаграма

Вена», завдяки якій у студентів формуються базові компетентності, що визначають якість професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Цю освітню методику використовують для того, щоб навчити студентів здійснювати порівняльний аналіз декількох понять з обов'язковим синтезом його результатів. Педагогічні терміни зображаються за допомогою кіл. Кожне коло означає окреме поняття, місце перетину – це спільні властивості запропонованих викладачем термінів. Під час дистанційного навчання студентам доцільно запропонувати обрати правильно складену, на їхню думку, діаграму серед запропонованих педагогом. Наприклад, назвіть варіант відповіді, який містить правильне співвідношення між поняттями А, В, С, D, E, де: А – освітня функція, В – функції процесу навчання, С – навчальна функція, D – виховна функція, E – розвиваюча функція:

Оптимальні умови для професійного розвитку і самореалізації студентів створюються завдяки розв'язуванню педагогічних задач. Відповіді майбутніх учителів повинні бути чіткими і змістовними, їх не можна знайти в інтернеті, тому такий вид роботи стимулює здобувачів освіти до прогнозування освітнього процесу, використання інноваційних педагогічних технологій. Пропонуємо до вашої уваги наступну задачу: У сім'ї Онищуків нерідко виникали суперечності щодо виховання восьмирічної Дарини. Батько вважав, що потрібно суворо вимагати від доньки дотримання порядку, виконання певних обов'язків у сім'ї; мати вважала, що Дарина ще встигне напрацюватися, коли виросте, нехай відпочиває; бабуся часто прибирала розкидані речі внучки. Як можуть вплинути різні позиції членів сім'ї на виховання Дарини? Запропонуйте педагогічно обгрунтовані засоби виховання самостійності, працелюбства дитини в сім'ї.

Отже, використання ТРКМ під час дистанційного навчання сприяє підготовці майбутніх учителів початкових класів, які досконало володіють прийомами і методами розвитку критичного мислення, нестандартно проводять онлайн-заняття під час педагогічної практики, формують в учнів ключові компетентності нової української школи.

Список використаних джерел

В умовах війни: як змінилася освіта на Волині і що фахівці кажуть про Viber-групи. (2022). <https://sylpravdy.com/v-umovah-vijny-yak-zminylasya-osvita-na-volyini-i-shho-fahivczy-kazhut-pro-viber-grupy/>.

Доценко, С. О. (2016). Технологія розвитку критичного мислення як засіб формування творчих здібностей учнів початкових класів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 48 (101), 277–286.

Сасенко, Ю. О. (2018). Впровадження технології критичного мислення під час вивчення навчальної дисципліни «Організація екологічного виховання в початковій школі» у майбутніх вчителів початкових класів. Молодий вчений. 2 (54), 640–645.

Через COVID-19 освіта зазнала «майже незворотніх» втрат, застерігає ЮНІСЕФ. (2019). <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/covid19-scale-education-loss-nearly-insurmountable-warns-unicef>.

Як дистанційне навчання змінило освіту й що буде далі. (2019). <https://nus.org.ua/articles/yak-dystantsijne-navchannya-zminylo-osvitu-j-shho-bude-dali/>.

ПРОБЛЕМАТИКА ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ВІЙНИ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Горіховський Максим,

кандидат економічних наук,

заступник директора з навчальної роботи

ВСП «Фаховий коледж економіки, права та інформаційних технологій»,

ПЗВО «Кам'янець-Подільський податковий інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

korsar.grup@gmail.com

Оганесян Валерік,

кандидат економічних наук,

ВСП «Фаховий коледж економіки, права та інформаційних технологій»,

ПЗВО «Кам'янець-Подільський податковий інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

oganesjan2009@ukr.net

Сьогодні, в умовах глобалізації світової економіки та враховуючи великі перспективи щодо європейської інтеграції України після перемоги у війні над агресором, перед нашою державою постає багато проблем і завдань, де особливе місце посідає, на нашу думку, відновлення економічної системи країни.

І щоб досягнути успіху, будуть потрібні висококваліфіковані фахівці в галузі економіки: економісти, фінансисти, менеджери тощо. Цю категорію спеціалістів готують не тільки вищі навчальні заклади, а й заклади фахової передвищої освіти.

Економічна освіта є величиною досить динамічною, вона перебуває в постійному розвитку та потребує постійного оновлення. Цьому сприяють стрімкий розвиток науки, техніки та інформаційних технологій, постійний ріст запитів з боку суспільства в цілому і роботодавців зокрема. Суттєвий вплив на освітню галузь чинять і глобальні

проблеми людства. Так уже другий рік міцність української освіти випробовує пандемія COVID-19, яка зумовила необхідність швидкої організації навчальної діяльності у дистанційному режимі. За цим стояв активний пошук додаткових фінансових ресурсів та нових технологій для диджиталізації освітнього процесу, підвищення інформаційної культури викладачів та студентів, впровадження нових форм та методів подання навчального матеріалу, налагодження зворотного зв'язку між учасниками освітнього процесу. Сьогодні економічна освіта торкається не лише суто економічної сторони людської життєдіяльності, але й обов'язково включає моральні, етичні, екологічні, психологічні аспекти, які так чи інакше пов'язані з економікою.

Підготовка конкурентоспроможних, висококваліфікованих, мобільних фахівців є основною метою діяльності закладів фахової передвищої освіти, що здійснюють підготовку фахових молодших бакалаврів зі спеціальностей економічного профілю. Досягти поставленої мети можна лише завдяки широкому використанню різноманітних інноваційних методів і технологій навчання та їх гармонійному поєднанню з традиційними формами та методами роботи. Пошуки можливостей такого органічного поєднання та взаємоузгодження традиційних та інноваційних методів при викладанні економічних дисциплін, їх інтенсифікація та активізація забезпечує всебічне формування необхідних якостей майбутнього фахівця. У світлі проблеми, що розглядається, посилюється дидактична роль процесу навчання. Процес викладання економічних дисциплін у закладах освіти має визначатися не обсягом, а змістом викладеного матеріалу, наукова складова змісту навчальної дисципліни має ґрунтуватися на досягненнях світової та вітчизняної економічної науки та підкріплюватися нормативно-правовою базою; засвоєння знань повинне бути не механічним, а цілком свідомим.

Такого результату можна досягти систематичним, доступним і наочним навчанням, яке активно й свідомо сприймається, конкретизує думку студентів і спрямовує її на розуміння питань функціонування господарюючих суб'єктів в умовах ринку, фінансово-господарської діяльності підприємства, особливостей економічної політики держави, тощо. Викладачам економічних дисциплін важливо розкривати історичний аспект розвитку науки, характеризувати наукові здобутки та перспективи розвитку даної сфери під час відображення кращого досвіду роботи українських підприємств (Харчишина, 2021, с. 1–8).

Також варто звернути увагу на проблеми розвитку фахової передвищої освіти в умовах диджиталізації.

Під час проведення лекцій освітяни України здебільшого використовували наступні платформи: Zoom, Skype, Google Classroom, Moodle, Viber, рідше – YouTube, Google Hangouts, DingTalk, Classdojo та інші. Режим живого спілкування та контакту викладача зі студентом було встановлено, але виникла нова проблема – це якість інтернет-зв'язку у віддалених регіонах та селах. Ми зараз говоримо не про інтернет в цілому, а про високошвидкісний інтернет-зв'язок, відсутність якого в деяких випадках зробила неможливим онлайн-спілкування зі студентами. Щоб вирішити цю проблему, більшість викладачів дублювали свої лекції в текстових форматах у системах Google Classroom, Moodle, Classdojo або надсилали через месенджери Viber, WhatsApp, Facebook Messenger та інші.

Важливим етапом підготовки студента є практичне і лабораторне навчання та практика, в умовах дистанційного навчання викладачі та студенти працювали в режимі онлайн, для цього використовували платформи Google Classroom, Moodle, власні платформи та інше. Перевага цих форм проведення лабораторних чи практичних занять у тому, що студент має можливість навчатися в будь-який час.

Недоліками онлайн-занять є те, що не всі навчальні дисципліни можна викладати у такий спосіб, деякі особливі все ж таки потребують безпосереднього контакту викладача зі студентом (Горіховський, 2020, с. 30–33).

Отже, адаптувавшись до диджиталізації навчального процесу під час пандемії COVID-19, фахові заклади передвищої освіти зіткнулися з новою проблемою, а саме викладання економічних дисциплін в умовах війни.

Сама проблема полягає у тому, що багато досвідчених викладачів з економіки, які готували студентів здобути економічну освіту, відправились на війну.

Також у майбутньому повністю зміниться методика та матеріали підготовки майбутніх фахівців, це станеться з огляду на фінансово-економічний стан держави після нашої перемоги.

Список використаних джерел

- Горіховський, М. В. (2020). Перспективи розвитку фахової передвищої освіти в умовах діджиталізації. Фахова передвища і професійна освіта: теорія, методика, практика: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції, 18 червня 2020 р., м. Київ. Київ: Науково-методичний центр ВФПО, 31–32.
- Харчишина, О.М. (2021). Основні принципи викладання економічних дисциплін в закладах фахової передвищої освіти. Всеosvita. <https://vseosvita.ua/library/statta-na-temu-osnovni-principi-vikladanna-ekonomichnih-disciplin-v-zakladah-fahovoi-peredvisoi-osviti-442997.html>.

ПРІОРИТЕТИ РЕФОРМУВАННЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Гриневич Лілія,

кандидат педагогічних наук, доцент,
проректор з науково-методичної діяльності
та педагогічної освіти,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

l.hrynevych@kubg.edu.ua

Система освіти України зазнала значних втрат, від людських до інфраструктурних, унаслідок повномасштабної війни, спричиненої неспровокованою агресією РФ 24 лютого 2022 року. Загалом від початку повномасштабного вторгнення

близько 2 мільйонів дітей залишили Україну в пошуках безпеки і виїхали за кордон, ще 2,5 мільйони українських дітей перемістилися всередині країни (ЮНІСЕФ, 2022). За оперативною інформацією МОН, поза межами України знаходяться понад 490 тисяч учнів. Станом на кінець серпня, за кордоном перебувало понад 22 тисячі українських учителів (Слово і Діло, 2022). Офіційна кількість пошкоджених закладів освіти через бомбардування та обстріли збройними силами РФ – 2480, з них 289 зруйновано повністю (Офіс Генерального прокурора, 2022). Постраждало обладнання закладів загальної середньої освіти, зокрема закуплене за останні роки для оновлення освітнього середовища, комп'ютеризації та впровадження реформи «Нова українська школа».

Війна призвела до поглиблення нерівності в доступі до якісної шкільної освіти, загрози нових соціальних поділів, відтоку дітей і молоді з країни, відсутності системної роботи з вчителями, навчання на тлі посттравми, пов'язаної з порушенням фізичної і психологічної безпеки.

Постає запитання: чи в таких умовах можливо здійснювати реформування шкільної освіти? Вважаємо, що не тільки можливо, а й цілком необхідно. Адже боротьба України за свою незалежність у цій війні призвела також до її нового позиціонування як на міжнародній арені, так і на національному рівні. Постає нові обриси України як країни, яка має сформовану єдину національну ідентичність і чіткі перспективи входження до Європейського Союзу, країни, для якої питання оборони і безпеки – першочергові для відновлення і розвитку, а післявоєнна економіка потребуватиме величезної кількості кваліфікованих кадрів у різних сферах. Отже, реформування освіти має бути орієнтоване на подолання втрат від війни, на забезпечення майбутньої успішної самореалізації українців у рідній країні, на розвиток української держави, яка набуде нових рис у порівнянні з довоєнним станом.

У 2017 році розпочалася реформа загальної середньої освіти «Нова українська школа», яка отримала своє нормативно-правове обґрунтування у Законі «Про освіту» (2017 р.) та Законі «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.). Реформування – це синхронізований у часі комплекс змін за різними напрямками, які здатні забезпечити кумулятивний ефект у досягненні мети реформування у відповідних умовах. Оскільки реформа НУШ є дуже тривалою, то напрямки та сутність змін мають бути оновлені та уточнені відповідно до нових умов і викликів, які постають перед освітою.

Розглянемо сутність змін за такими пріоритетними напрямками:

1. Оновлення змісту освіти: оновлення стандартів освіти і програм

Коли формувалася реформа НУШ, бачення випусника було визначено в трьох його якостях: багатогранна особистість, здатна керуватися морально-етичними принципами і брати на себе громадянську відповідальність; патріот із розвинутою національною ідентичністю; інноватор, здатний шукати інноваційні рішення проблем (Грищенко, 2016, с. 6). Сьогодні ми можемо впевнено сказати, що ця мета залишається актуальною. Досі на часі й запровадження компетентнісного підходу (знання, вміння їх застосовувати і ставлення на основі цінностей), розвиток наскрізних умінь і м'яких навичок.

Проте у чинних програмах і стандартах та при розробці нового Державного стандарту для старшої профільної школи необхідно врахувати:

1) оновлення змісту українознавчих предметів (мова, література, історія, географія, мистецтво), відображення в них боротьби проти імперського впливу Росії і ролі суверенної України в глобальному контексті;

2) підвищення результативності вивчення англійської мови;

3) посилення природничо-математичної освіти і формування інноваційної компетентності задля створення відповідного базису для оволодіння спектром необхідних для ринку праці спеціальностей;

4) оновлення курсу Захисту Вітчизни і громадянської оборони;

5) розвиток життєвої стійкості через соціально-емоційне навчання.

2. Наскрізна цифровізація освіти

Завдяки онлайн-освіті переважна більшість учнів може продовжувати навчатися в умовах війни. Однак на шляху організації дистанційного та змішаного навчання є серйозні перешкоди, зокрема, вони полягають у нестачі цифрових пристроїв – освітня сфера України наразі потребує 203 тисячі планшетів і 165 тисяч ноутбуків (комп'ютерів) поряд із іншим обладнанням. До проблем в організації онлайн-освіти також належить доступність швидкісного інтернету, відсутність необхідного обладнання та програмного забезпечення, напруженість та нестабільність безпекової ситуації в країні в умовах війни, недостатній рівень розвитку цифрових навичок в учасників освітнього процесу (Інститут освітньої аналітики та ін., 2022, с. 4–6).

Отже, необхідні:

1) цільова програма у співпраці з потенційними донорами щодо створення шкільних депозитаріїв навчальних планшетів для категорій учнів, які цього потребують;

2) підвищення цифрових та управлінських умінь освітян для організації ефективного дистанційного і змішаного навчання;

3) розвиток єдиної платформи цифрових освітніх ресурсів, доступних для кожного вчителя.

Необхідно зазначити, що саме належні цифрові діагностичні освітні матеріали дають змогу вчителю діагностувати наявні прогалини у навчанні, які утворилися в різних учнів, залежно від їх життєвих обставин під час війни, та індивідуалізувати освітній процес для подолання цих прогалин.

3. Професійний розвиток і підтримка вчителів

Українські вчителі опинилися перед складними викликами і мають потребу у розвитку спеціальних навичок. «Серед бажаних тем для професійного розвитку вчителів – орієнтація на швидке надання психосоціальної підтримки (52%), домедична перша допомога (43%), мінна безпека (39%), навчання з питань надання травматологічної допомоги (38%), сприяння онлайн-навчанню (30%), освіта, чутлива до конфліктних ситуацій (25%)» (Інститут освітньої аналітики та ін., 2022, с. 9). Для задоволення нових вимог учителя і його потреб варто розвивати гнучкі якісні форми підвищення кваліфікації і педагогічної освіти. Зважаючи на складний економічний стан країни, не можна допустити зменшення оплати праці вчителів, а натомість – упровадити зміни в системі оплати праці, які забезпечать зростання заробітних плат, зокрема, і для вчителів з малим стажем роботи.

4. Безпека та інклюзивність освітнього середовища

Безпека та інклюзивність освітнього середовища має декілька вимірів:

- 1) фізична: освітній дизайн, безбар'єрність, наявність укриття;
- 2) психологічна: супровід, адаптація, подолання конфліктів;
- 3) соціальна підтримка постраждалих категорій;
- 4) супровід дітей з особливими освітніми потребами.

До початку 2022–2023 н.р. тільки 60% закладів освіти мали укриття, та й ті перебували у різному стані. Різкий приріст дітей, які потребують підтримки, на територіях їх внутрішнього переміщення зумовив додаткові потреби. Зокрема, бракує ресурсів та можливостей для забезпечення якості освіти дітей з ООП: близько 40% громад не мають достатньо технічних засобів; 60% громад потребують обладнання для організації інклюзивного навчання й відповідного навчання вчителів (Інститут освітньої аналітики та ін., 2022, с. 10–11).

5. Оновлення мережі закладів освіти в контексті децентралізації

За результатами загальнонаціонального опитування з оцінювання потреб органів місцевого самоврядування на рівні громад, понад 50% усіх громад переконані, що через війну та її наслідки здатність дітей навчатися істотно погіршилася, а також до 80% громад упевнені в необхідності надання учням додаткової психосоціальної підтримки (Інститут освітньої аналітики та ін., 2022, с. 10).

За цим напрямком необхідно:

- 1) на основі аналізу демографічних процесів визначити потреби в оновленні мережі закладів освіти в громадах;
- 2) внести необхідні зміни до формули освітньої субвенції, визначити цільові субвенції для реалізації державної освітньої політики;
- 3) запровадити нову модель управління щодо профільної старшої школи: через єдину систему академічних і професійних ліцеїв або профільних класів на базі обраних шкіл, коледжів і закладів професійної освіти.

До сфер уваги, які потребують найбільшої співпраці між громадами і державою, варто віднести: підтримку педагогічних кадрів; мережу закладів освіти й інфраструктуру; організацію дистанційного і змішаного навчання; психосоціальну підтримку; інтеграцію дітей внутрішньо переміщених осіб, забезпечення зв'язку з переміщеними учнями за кордоном; забезпечення якості роботи закладів освіти.

Список використаних джерел

- Грищенко, М. (ред.). (2016). Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа». <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Інститут освітньої аналітики» (ІОА), Освітній кластер України, Міністерство освіти і науки України. (2022). Оцінювання потреб України у сфері освіти. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/07/07/Pids.zvit.Otsin.potreb.Ukr.u.sferi.osvity-UK-6.05-24.06.22.pdf>
- Офіс Генерального прокурора. (2022, 12 вересня). Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ (станом на 12.09.2022). <https://www.gp.gov.ua/>

Слово і Діло. (2022, 12 липня). Стало відомо, скільки вчителів повернулися до України після 4 місяців війни. <https://www.slovoidilo.ua/2022/07/12/novyna/suspilstvo/stalo-vidomo-skilky-vchyteliv-povernulysya-ukrayiny-pislya-4-misyacziv-vijny>

ЮНІСЕФ. (2022, 30 березня). Два мільйони дітей-біженців залишили Україну в пошуках безпеки за кордоном. <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/two-million-refugee-children-flee-war-ukraine-search-safety-across-borders>

ДО ПИТАННЯ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКУ ОСВІТНЮ ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ

Джурило Аліна,

кандидат педагогічних наук, доцент, старший дослідник,
старший науковий співробітник,
відділ порівняльної педагогіки,
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

Питання, що пов'язані з інтеграцією, на сьогодні є надзвичайно актуальними в науковому дискурсі. Це стосується не лише стратегічної орієнтації внутрішньої та зовнішньої політики України на європейську інтеграцію в галузі економічної діяльності, судочинства тощо. Мова йде також про глобальну інтеграцію, зокрема про інтеграцію української системи освіти та науки в європейський та світовий освітні простори.

Політика інтеграції не має альтернатив. Наша сучасна реальність дає нам чітке усвідомлення того, що Україна неповною мірою використовувала свій геополітичний та економічний потенціал задля забезпечення гідного місця в системі міжнародних відносин.

Вступ України до ЄС передбачає виконання низки вимог, здійснення глибоких реформ, спрямованих на забезпечення повноправної участі у світовому розподілі праці та впливу на прийняття стратегічних рішень у системі глобального управління. Зважаючи на взаємозв'язок усіх сфер людського буття, основні з яких економічна, соціальна, політична та духовна, реформи мають охоплювати усі галузі.

Європейська інтеграція України у галузі освіти спрямована на долучення до ЕЕА (European Education Area) – Європейського освітнього простору, ідею створення якого європейські лідери схвалили на Соціальному саміті 2017 р. в Гетеборзі (Швеція). Перші пакети заходів були ухвалені у 2018 та 2019 рр. У вересні 2020 р. Європейська комісія окреслила своє оновлене бачення європейського освітнього простору та конкретні дії для його досягнення. Рада ЄС відповіла резолюцією від лютого 2021 р. про стратегічні рамки європейської співпраці в галузі освіти та підготовки на період 2021–2030 рр.

Стратегічні рамки європейської співпраці у галузі освіти та підготовки сприятимуть створенню Європейського освітнього простору шляхом:

- підтримки держав-членів ЄС у їх реформах систем освіти та підготовки;
- посилення синергії з іншими галузями, такими як дослідження та інновації, соціальна політика, а також з інструментами фінансування ЄС для кращої підтримки національних реформ;
- визначення цілей та індикаторів для керівництва роботою та моніторингу прогресу.

Стратегічні рамки забезпечують необхідну структуру для співробітництва між державами-членами та ключовими зацікавленими сторонами для досягнення їхнього колективного бачення. Водночас зміст та структура систем освіти та навчання держав-членів залишаються у компетенції відповідних національних чи регіональних органів.

Стратегічна рамка Європейського освітнього простору сприяє співпраці між державами-членами ЄС та ключовими зацікавленими сторонами та дозволяє контролювати прогрес у досягненні їх спільного бачення наступним шляхом:

- зміцнення засобів політичного співробітництва та охоплення зацікавлених сторін для заохочення їх участі в спільних ініціативах;
- посилення синергії з іншими відповідними ініціативами, включаючи Європейський дослідницький простір і Болонський процес.

Європейська комісія та держави-члени ЄС працюють над досягненням свого колективного бачення Європейського освітнього простору, зосередивши свої зусилля на:

- підвищенні якості та справедливості в освіті та підготовці;
- учителів, тренерів та керівників шкіл;
- цифровій освіті;
- «зеленій» освіті;
- ЄОП у світі.

Усі громадяни Європейського Союзу мають право на високоякісну та інклюзивну освіту, професійну підготовку та навчання протягом усього життя, як це встановлено Європейським стовпом соціальних прав. Високоякісна освіта та підготовка надають громадянам знання, навички та настанови, необхідні для процвітання та забезпечення економічної стійкості та соціального процвітання ЄС. Це передбачає потребу опанувати ключові компетентності, включаючи базові та цифрові навички. Важливість забезпечення ефективного рівного доступу до високоякісної освіти стала ще більш очевидною з початком пандемії COVID-19.

Підвищення якості відбувається за допомогою наступних заходів:

- ініціатива «Шляхи до шкільного успіху»;
- просування багатомовності та спільних цінностей;
- забезпечення якісних інвестицій в освіту та підготовку;
- посилення програми за напрямом Жана Моне;
- розробка європейського підходу до мікрооблікових даних;
- трансформація програми Erasmus+ і Європейського корпусу солідарності в напрямку інклюзивності;
- сприяння мобільності молодих волонтерів у транскордонних заходах;

- запровадження європейської системи якості для високоякісних систем ранньої освіти та догляду;
  - підтримка створення центрів професійної майстерності.
- Тож, уже сьогодні пріоритетом МОН має стати активізація системної роботи з інтеграції України в Європейський освітній та дослідницький простори.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНО-ЦІННІСНИЙ ДИСКУРС ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Калініна Людмила,

доктор педагогічних наук, професор,
учений секретар,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 gelena@i.ua

Лісова Наталія,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
відділ економіки та управління загальною середньою освітою,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 lisova2009@gmail.com

Важливими в цьому контексті є дискурс-аналіз світоглядно-філософських пологень, ролі та завдань освіти, ідей національної освіти для розвитку людини певного типу цивілізаційного розвитку суспільства, а також осмислення цих феноменів та ідей крізь призму розвитку людини, освіти, суспільства, школи, й визначення або окреслення тих концептуальних ідей та засад, що не втратили актуальності в сучасних умовах багатовекторного розвитку цифрового суспільства та воєнного стану в Україні, для якого засадничими є людиноцентризм, партнерство, довіра, технологізація, цифровізація.

Освіта для певного етапу цивілізаційного розвитку виконувала завдання щодо розвитку Людини-учня на детермінованих суспільством світоглядно-філософських засадах і запропонованих ідеях: «істинна людина» (XIX ст.), «радянська людина» (XX ст.), «громадянин незалежної України», «особистість», «відповідальний громадянин», «патріот», «інноватор», «людина справи», «людина-гаджет» (XXI ст.).

Ідеї розвитку школи, учня в ці періоди цивілізаційного розвитку знайшли відображення через обґрунтування та практичне втілення таких моделей: «Народна школа»,

«Земська школа» (XIX ст.), «Школа радості», або «Школа під голубим небом» (автор В. Сухомлинський), «Школа над Россю», або «Школа-толока» (автор О. Захаренко), «Южненська експериментальна спеціалізована загальноосвітня школа-комплекс I–III ступенів» (автор М. Гузик) (XX ст.), «Школа-родина», «Школа – гармонія серця й розуму», «Школа формування творчої особистості», «Школа життєтворчості», «Громадсько-активна школа» (70–80 рр. XX ст.), «Українознавча школа «Тривіта» (авторка М. Чумарна) (90 рр. XX ст. – початок XXI ст.), Миколаївська спеціалізована школа I–III ступенів мистецтв і прикладних ремесел «Академія дитячої творчості» (авторка Г. Матвєєва) (90 рр. XX ст.), Київський ліцей бізнесу (авторка Л. Парашенко) (90 рр. XX ст.), «Нова українська школа» (20-ті р. XXI ст.), «Опорна школа» (20-ті XXI ст.) та ін. Провідною ідеєю, характерною для людини, освіти та суспільства, за результатами дискурс-аналізу, виявлено ідею розвитку в системі «людина – освіта – суспільство», що була конкретизована як ідея розвитку людини, ідея розвитку шкільної освіти та ідея розвитку суспільства, як базисна ціннісна основа та детермінанта їх життєдіяльності. Назви моделей шкіл у визначені періоди дослідження переважно відтворювали не лише ідеї, покладені в основу їхнього створення й розвитку, а ще й ідеологічні доктрини та світоглядно-концептуальні засади і тип цивілізаційного розвитку суспільства, на яких воно базувалося.

Ретроспективний аналіз феномену шкільної освіти, моделей і концепцій розвитку шкіл, ідей, цінностей надав змогу виявити сутність і специфіку реалізації управління на практиці, як атрибуту, іманентно притаманного шкільній освіті та школам, за переважною формою його здійснення. Так, з кінця XIX ст. до початку XX ст. не було створено системи управління освітою, а участь громадськості мала епізодичний характер. Із початку XX ст. до кінця другої половини XX ст. відбулася поступова централізація управління радянською школою, що набуло ієрархічної вертикалі та адміністративно-командної форми управління; участь громадськості була законодавчо визначена і здійснювалася переважно формально за радянської доби. Починаючи з кінця XX ст., виникла потреба в упровадженні нових або оновлених форм управління, його змісту, методів, а також до співуправління, активізації та систематизації роботи щодо формування реально нової спільноти – громадянського суспільства. У незалежній Україні відбулося законодавче закріплення відомої форми управління – державно-громадського управління в освіті, але передбачена була його модернізація відповідно до формування нового суспільства в країні – демократичного на людиноцентристських партнерсько-довірчих засадах.

Реформаційні зміни в шкільній освіті кожного з зазначених періодів обумовлювали потребу не лише в зміні форм, а насамперед у трансформації шкільної освіти та її світоглядних засад, в обґрунтуванні нових моделей шкіл і управління ними, їх практичного втілення, більшість з яких потребували не формальної, а дієвої участі громади в управлінні, а також детермінували відповідні зміни цілей, змісту, форм, методів, механізмів, технологій управління процесами, системами, феноменами, об'єктами.

У сучасному глобалізованому світі, як і в Україні, попит на освіту високої якості зростає, оскільки освіта стає ключовим елементом сталого розвитку та розвитку

цифрової цивілізації, сприяє формуванню й реалізації моделей науково-технічного та інноваційного розвитку держави (Kremen, 2017). Освіта як соціокультурна сфера та соціокультурний інститут передає майбутнім поколінням культурний досвід людства крізь призму його цивілізаційного розвитку, світоглядно-етичних засад, гуманістичних цінностей, змін і здобутків різних галузей науки, освітніх і вітальних потреб здобувачів освіти, враховуючи виклики та особливо умов життєдіяльності людей, які не завжди сприятливі, а ще можуть бути руйнівними для ключових об'єктів соціальної інфраструктури та небезпечними для людей під час війни.

В умовах багатовекторного розвитку суспільства України в XXI ст. законодавчо-правові документи визначають «<...> розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу <...>», зумовлений іманентно властивими процесами, пріоритетами сталого розвитку, трендами та іншими ознаками розвитку світової цивілізації.

Ідея розвитку особистості за сучасних умов багатовекторного розвитку демократичного суспільства є актуальною і за цифрової епохи, але як його атрибут набуває дещо іншого ціннісно-змістового та символічного забарвлення, нових векторів і зумовлює необхідність переосмислення в умовах воєнного стану та проведення критичного аналізу (Калініна, 2018).

За умов воєнного стану в країні набуває актуальності ціннісний підхід як морально-етичний імператив розвитку «людини – освіти – суспільства», створення нових моделей шкіл та державно-громадського управління ними. Саме цей підхід у поєднанні з особистісним, діяльнісним, культурологічним, інформаційним та цивілізаційним дає змогу усвідомити загальнолюдську лінію культурного розвитку особистості в суспільстві, в освіті та школі, визнання людини як найвищої цінності суспільства, як людей, гідних довіри.

На роль, значення освіти для людини, суспільства, цивілізації вказано в Доповіді Римського Клубу, зокрема: освіта на сучасному етапі покликана «<...> формувати у молоді «грамотність щодо майбутнього» (futures literacy) <...> базуватися на взаємодії між людьми <...>, мати ціннісний характер – квінтесенцію людської мудрості <...>, фокусуватися на стійкості знань, що стосуються екології, взаємозв'язку систем та сталого розвитку <...>, культивувати інтегральне мислення – «сприймати, організовувати, узгоджувати й об'єднувати окремі аспекти, досягати справжнього розуміння засадничої реальності» <...>, забезпечувати плюралізм у змісті освіти, культури та ін., тобто не жити за правилами «порожнього світу», а пізнавати філософію «нового Просвітництва».

Варто звернути увагу на те, що система освіти за чинним Законом «Про освіту» (2017 р.) базується на принципі людиноцентризму, що забезпечить інтелектуальний, фізичний, духовний та культурний розвиток як учня, так і розвиток всієї системи загальної середньої освіти, кожного закладу зокрема.

Зміни в сфері освіти за умов воєнного часу детермінували передусім зміни в площині освітньої парадигми, орієнтованої на мирне життєствердне майбутнє та парадигмі мислення, освітніх цілей та змісту освіти, пов'язані з культурним розвитком особи-

стості, що визначатимуть подальші перетворення з урахуванням глобальних викликів, пріоритетів розвитку освіти XXI ст., руйнівних процесів під час війни, гуманітарної підтримки прогресивних громадян розвинених країн світу та 30 країн Європи, кібербезпеки та безпекового середовища.

Зміни у сфері освіти, які відбуваються нині в умовах воєнного стану в країні, як свідчить аналіз практики, враховують насамперед запити і потреби здобувачів освіти та їхніх батьків, виклики сучасного глобалізаційного світу, що базуються на прогресивних теоріях та ключових психосоціальних навичках для освіти XXI ст. та детермінували чимало організаційних, структурних, академічних змін, зокрема і упорядкування мережі закладів ЗСО та раціональної організації навчання здобувачів освіти. Зміни у сфері освіти є «<...> запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави».

Визнання загальнолюдської лінії культурного розвитку, зорієнтованої на вільну людину, відбулося ще в епоху Відродження, але й нині вважається науковою спільнотою одним із її принципових досягнень. Ідея формування Людини Культури в полісі, місті-державі первісно належить ще стародавнім грекам як втілення їхніх уявлень про гармонію, рівність, давногрецьку демократію тільки для вільних людей. Але попри це слід відзначити, що ця ідея за розвитку цифрової епохи, демократичного суспільства та за умов воєнного стану не лише не втратила свого величезного культурного значення для усього народу України, для усіх без винятку людей через набуття негативного досвіду запеклої боротьби за власну свободу, за власне життя і націю.

Реалізація цієї культурологічної ідеї за сучасних умов пов'язана насамперед зі школою як мінісупільством, що має, як і держава, свою територію, традиції, цінності, і найголовніше – людський капітал – Людину Культури як його головну цінність, зі зміною її мислення, діяльності і ролей в цифровому суспільстві, що набувають нових смислів і сенсів, знань та інформації. З Людиною, що усвідомлює себе і усвідомлюється в суспільстві як носій гуманістичного світогляду й моральних імперативів, як носій ідей свободи слова, вибору, діяльності, як патріот і представник національних інтересів, як носій унікального досвіду та метакомпетентностей, як суб'єкт творчості й волевиявлення, як провідник змін і демократичних зрушень, як ключова фігура інноваційних перетворень у суспільстві, як професіонал і гарант розвитку нашої держави.

Список використаних джерел

- Закон України «Про освіту». (2018). Київ, Україна.
- Калініна, Л. (ред.). (2018). Управління загальноосвітніми навчальними закладами як активними системами: моделі та механізми. Київ, Педагогічна думка.
- Kremen, V.H. (Ed.). (2017). National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine. National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv: Pedahohichna dumka. <https://lib.iitta.gov.ua/706242/> (in English).

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВІЗІЇ І ФОРМАТУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОРІЄНТИРИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Локшина Олена,

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
завідувач відділу порівняльної педагогіки,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 luve2001@hotmail.com

Глобалізаційні виклики сучасності та пандемія COVID-19 актуалізують переосмислення візії освіти. Оновлення бачення орієнтирів її розвитку є важливим напрямом діяльності провідних міжнародних організацій та країн світу. У 2021 р. ЄС затвердив нову Стратегічну рамку для європейського співробітництва в галузі освіти і навчання у напрямі до європейського освітнього простору та за його межами (2021–2030), що є інноваційною стратегією ЄС з подальшого розвитку освіти і навчання в державах-членах на засадах синергії та відкритості. До ключових завдань віднесено:

- підвищення якості, рівності, інклюзії та успіху для всіх в освіті та навчанні;
- перетворення навчання впродовж життя та мобільності на реальність для всіх;
- підвищення рівня володіння компетентностями та мотивації в професії викладача;
- зміцнення європейської вищої освіти;
- підтримка зеленого та цифрового переходу в освіті та навчанні та за допомогою них (Council Resolution, 2021).

Україна після Революції гідності (2013–2014) та підписання Угоди про асоціацію з ЄС (2014) розпочала структурні реформи системи освіти, спрямовані на її інтеграцію в європейський освітній простір. Нове євроінтеграційне законодавство у галузі освіти (Закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020) та ін.) спрямовує розвиток національної освіти у напрямі її синхронізації зі стандартами ЄС. Ключові напрями реформи загальної середньої освіти в рамках концепту «Нова українська школа» – запровадження 12-річної школи, трансформація змісту освіти на компетентнісні засади, децентралізація управління освітою та надання автономії школам і вчителям – відповідають принципам організації освіти в країнах ЄС.

Повномасштабна війна РФ проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., інтенсифікувала євроінтеграційну спрямованість розвитку української освіти та, водночас, підняла питання переосмислення формату надання освітніх послуг.

Як засвідчує міжнародний досвід, роль освіти в умовах війни набуває особливої значущості. «Освітня система може допомогти захистити дітей та молодь від смерті, травм та експлуатації; пропонуючи чіткий розклад та стабільність, вона може полегшити психологічний вплив збройного конфлікту та забезпечити доступ до інших життєво важливих послуг...», наголошується у Декларації про безпеку шкіл, яка є міждержавним політичним зобов'язанням, що розроблено в рамках ООН задля захисту учнів, студентів, викладачів, шкіл та університетів від наслідків збройних конфліктів (Декларація про безпеку шкіл, 2015).

У документах міжнародних організацій – Декларація про безпеку шкіл, Мінімальні стандарти освіти, Комплекс дій «Що Міністерства можуть зробити для захисту навчальних закладів від нападів та використання у військових цілях» – акцентується важливість імплементації цілісної урядової стратегії функціонування системи освіти в умовах кризових ситуацій (Декларація про безпеку шкіл, 2015; INEE, 2010; GCPEA, 2016). Стратегія має охоплювати такі базові напрями діяльності, як моніторинг нападів на учасників навчального процесу та освітню інфраструктуру, впровадження альтернативних форматів надання освіти, адаптацію змісту освіти до умов воєнного часу, підтримку освітян включно із забезпеченням безпечних та гідних умов для роботи, професійного розвитку і набуття ними безпекових компетентностей, налагодження співпраці з місцевими громадами та міжнародними структурами, що працюють у галузі освіти в умовах надзвичайних ситуацій і затяжних криз..

Забезпечення навчання в умовах війни передбачає його надання в інший спосіб, за рахунок чого учні матимуть доступ до навчальних послуг, не зважаючи на переривання функціонування формальної освіти. Альтернативні моделі організації навчального процесу в умовах війни передбачають зміну місця проведення занять, створення тимчасових місць для навчання або домашні школи задля створення безпечних просторів для навчання.

Адаптація змісту освіти до нових реалій передбачає перегляд навчальних програм, пріоритизацію деяких навчальних предметів (наприклад, охорона здоров'я та громадянознавство), запровадження нових (основи безпеки, освіта для миру тощо).

Не менш важливим є професійний розвиток педагогів для роботи в нових реаліях. Як засвідчує міжнародна практика ефективними тут є курси і тренінги з формування в учнів, студентів, вчителів, викладачів, керівників освіти базових безпекових компетентностей. Необхідно також готувати фахівців для роботи з учнями і батьками в особливих умовах та вчителів для роботи з учнями / студентами / батьками, які піддалися впливам воєнних дій.

Отже, війна РФ проти України актуалізує динамічну трансформацію національної освіти на засадах орієнтирів міжнародних організацій. Водночас незмінною метою її розвитку залишається інтеграція в європейський освітній простір.

Список використаних джерел

Декларація про безпеку шкіл. (2015). https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_safe_schools_declaration_ukrainian.pdf

- Топузов, О., Локшина, О. (ред). (2022). Освіта в реаліях війни: орієнтири міжнародної спільноти: оглядове видання. Київ: Педагогічна думка, 2022. DOI <https://doi.org/10.32405/978-966-644-614-8-2022-55>
- Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021-2030) (2021). [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021G0226\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021G0226(01))
- GCPEA. (2016). Що Міністерства можуть зробити для захисту навчальних закладів від нападів та використання у військових цілях. http://protectingeducation.org/wp-content/uploads/what_ministries_can_do_ukr.pdf
- INEE. (2010). Minimum Standards for Education: Preparedness, Response, Recovery. Retrieved August 15, 2022, https://inee.org/sites/default/files/resources/INEE_Minimum_Standards_Handbook_2010%28HSP%29_EN.pdf
- Lokshyna, O., Topuzov O. (2021). COVID-19 and education in Ukraine: Responses from the authorities and opinions of educators. Perspectives in Education, Vol. 39 No. 1: COVID-19 special issue: Opportunity to rethink and restructure education in the world / COVID-19 and the impact on basic and special education. P. 207–230. DOI: <https://doi.org/10.18820/2519593X/pie.v39.i1.13>

ОСВІТНІ ПОТРЕБИ ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: АКТУАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Лукіна Тетяна,

доктор наук з державного управління,
професор, головний науковий співробітник,
відділ моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 tata_lukina@ukr.net

Освітні потреби людини віддзеркалюють усвідомлену нестачу певних знань, умінь і компетентностей, які їй необхідні для набуття життєво важливих навичок, опанування конкретних видів діяльності, задоволення пізнавальних інтересів, побудови кар'єри, тощо. Освітні потреби здобувачів освіти виступають основою для формування змісту освіти та пропозиції освітніх послуг закладами освіти, мають враховуватися при організації освітнього середовища та виборі методів навчання. Чіткість усвідомлення та формулювання освітніх потреб здобувачами освіти поступово поліпшуються із дорослішанням. Саме тому на педагогів покладається завдання виявлення освітніх потреб учнів, стимулювання їх освітнього інтересу та процесу зародження нових освітніх потреб. Утім, освітні потреби здобувачів освіти не є сталою характеристикою, вони змінюються під впливом різноманітних чинників особистісного, психоемоційного, фі-

зіологічного, соціального та іншого характеру. Вплив цих чинників може як стимулювати освітні потреби, так і пригнічувати їх.

В останні роки через посилення військових конфліктів у різних країнах світу увага вчених була зосереджена на дослідженні проблеми впливу наслідків війни на психоемоційний стан дітей і підлітків та їх здатність продовжувати навчання, на вивченні питань соціальної комунікації та культурної адаптації учнів до нових умов в контексті формування нових освітніх послуг, спрямованих на задоволення освітніх та інших гуманітарних потреб дітей-біженців. Проведений аналіз зарубіжної наукової літератури виявив, що найбільш поширеними предметами дослідження вчених були питання: 1) забезпечення доступності освіти для дітей-біженців (причому в усіх проявах цього поняття: територіальної, фізичної, економічної або фінансової та інтелектуальної (Лукіна, 2021b)); 2) забезпечення мовної комунікації (Yasar, & Amaç, 2018; Wagner, 2013), підтримки /відновлення психічного здоров'я учнів (Lustig & Tennakoon, 2008; Grasser, 2022), прискорення культурної адаптації дітей-біженців в інших країнах (Nofal, 2017); 3) необхідності спеціальної (психологічної, мовної, юридичної, культурної, педагогічної) підготовки вчителів, які працюють з дітьми, що постраждали від наслідків бойових дій, для виявлення їх освітніх потреб і забезпечення максимально ефективного навчального процесу (Reakes, 2007; Whiteman, 2005); 4) формування інформаційних баз про наявні освітні потреби та особливості учнів-біженців і забезпечення своєчасного доступу вчителів до цієї інформації (Ayoub, & Zhou, (2021).

Зазначений досвід вивчення освітніх потреб дітей-біженців і способів організації освітнього процесу для них є, безумовно, корисним для його застосування в Україні. Порівняння підходів до організації навчального процесу дітей-біженців у країнах, що їх приймали, з ситуацією в Україні під час повномасштабної війни з Росією, дало нам можливість виявити низку суттєвих відмінностей, які актуалізують проблему вивчення освітніх потреб здобувачів загальної середньої освіти та забезпеченні якості освіти (Лукіна, 2021c) в Україні. Особливості ведення війни в Україні призвели до появи великої кількості внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) із зони активних бойових дій на територію умовно безпечну, тилову, але таку, що знаходиться під періодичними ракетними обстрілами, що в цілому не знімає загрозу травмування та не позбавляє цих дітей наслідків стресу. Іншими відмінностями, які також не є характерними для зарубіжних випадків досліджень освітніх потреб дітей-біженців, є збереження єдиного законодавчого поля щодо реалізації права громадян України на освіту, відсутність мовних бар'єрів і проблем комунікації ВПО з представниками місцевих громад. Окрім того, при організації навчального процесу варто враховувати той факт, що практично всі діти, незалежно від місця їх перебування, знаходяться у середовищі з підвищеним рівнем зовнішніх ризиків і загроз, що зумовлює необхідність вивчення освітніх потреб різних категорій споживачів освітніх послуг та відповідного перегляду й адаптації до нових умов освітніх програм.

Проведені нами інтерв'ю з учителями закладів загальної середньої освіти Полтавської, Одеської, Черкаської областей та м. Києва засвідчили типові ознаки та проблеми організації освітнього процесу та виявлення освітніх потреб дітей-внутрішньо перемі-

чених осіб. Опитувані підтвердили той факт, що переважна більшість дітей ВПО зараховується (прикріплюється) до закладів освіти за умов реалізації дистанційної форми навчання. Фактично навчальний процес для таких дітей реалізується за традиційним шаблоном дистанційної форми навчання, що діяла останніми роками під час карантинних обмежень, викликаних поширенням COVID-19. Характерні особливості реалізації дистанційної форми навчання в закладах загальної середньої освіти в Україні, проблеми, недоліки та наслідки впровадження докладно були вивчені та окреслені у виданнях (Лукіна, 2021а; Топузов, 2021, с. 144–156; 161–167). Учасники дослідження підтвердили, що співбесіда з учнями зазвичай не проводиться, не з'ясовуються прогалини у знаннях і навичках учня, не враховується попередня історія навчання в рідному закладі освіти, не вивчається психоемоційний стан дитини, не проводиться знайомство з іншими учнями класу, тощо. Подібна практика не спрямована на вивчення актуальних освітніх потреб і можливостей дітей, причому не лише ВПО, а й тих, хто продовжує навчатися у рідному закладі, але за інших умов. Зазначене призводить до загострення пригніченого стану дитини, зменшення інтересу до навчання, посилює його відставання і погіршує освітні результати.

Як відомо, функціями освіти є людино-творча, що забезпечує певний рівень знань про світ, самого себе, належну емоційно-вольову сферу і поведінкові орієнтації в різних життєвих ситуаціях; технологічну, яка передбачає формування навичок, що складають «базу життя», а також гуманістичну, яка орієнтована на виховання моральності, культури та розуміння загальнолюдських цінностей (Гончаренко, 2008). В умовах війни та постійних загроз терористичних атак підвищується актуальність формування в учнів навичок самоконтролю, саморегуляції і відновлення психоемоційного стану, поведінки людини в складних і надзвичайних ситуаціях, толерантної поведінки, ефективної комунікації у неоднорідному та незнайомому середовищі.

Список використаних джерел

- Гончаренко, С.У. (2008). *Освіта*. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 614–615.
- Лукіна, Т.О. (2021а). Дистанційне навчання в загальній середній освіті в Україні: доступність та результативність в умовах пандемії. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*, 16(45), 224–252. <https://lib.iitta.gov.ua/725078/>
- Лукіна, Т.О. (2021b). Доступність освіти. *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер, 266–267.
- Лукіна, Т.О. (2021c). Якість освіти. *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер, 1120–1121.
- Топузов, О.М. (ред.) (2021). *Дистанційне навчання в умовах карантину: досвід та перспективи. Аналітико-методичні матеріали*. Київ: Педагогічна думка. <http://doi.org/10.32405/978-966-644-596-7-2021-192>.
- Ayoub, M. & Zhou, G. (2021). Somali refugee students in canadian schools: Postmigration experiences. *McGill Journal of Education / Revue des sciences de l'éducation de McGill*, 56(1), 33–51. <https://doi.org/10.7202/1087047ar>
- Grasser, L.R. (2022). Addressing Mental Health Concerns in Refugees and Displaced Populations: Is Enough Being Done? *Risk Management and Healthcare Policy*, 15, 909–922. <https://doi.org/10.2147/RMHP.S270233>

- Lustig, S.L., & Tennakoon, L. (2008). Testimonials, narratives, stories, and drawings: child refugees as witnesses. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, 17(3), 569–584. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2008.02.001>
- Nofal, M. (2017). *For Our Children: A Research Study on Syrian Refugees' Schooling Experiences in Ottawa*. Ottawa, Ontario, Canada, University of Ottawa. <http://dx.doi.org/10.20381/ruor-20750>
- Reakes, A. (2007). The education of asylum seekers: Some UK case studies. *Research in Education*, 77, 92–107. <https://doi.org/10.7227/RIE.77.7>
- Wagner, T.M. (2013). *Supporting Refugee Children in Pennsylvania Public Schools*. Pittsburgh: University of Pittsburgh school of education. http://d-scholarship.pitt.edu/19586/1/Wagner,_T.M._Dissertation_2013.pdf
- Whiteman, R. (2005). Welcoming the stranger: A qualitative analysis of teachers' views regarding the integration of refugee pupils into schools in Newcastle upon Tyne. *Educational Studies*, 31(4), 375–391. <https://doi.org/10.1080/03055690500237348>
- Yasar, M.R., & Amaç, Z. (2018). Teaching Syrian Students in Turkish Schools: Experiences of Teachers. *Sustainable Multilingualism*, 13, 225–238. <https://doi.org/10.2478/sm-2018-0019>

ОСВІТА ШКОЛЯРІВ-БІЖЕНЦІВ У ЄС

Максименко Оксана,

кандидат педагогічних наук, доцент,
науковий співробітник відділу порівняльної педагогіки,
Інститут педагогіки НАПН
Київ, Україна

 osmaksku@ukr.net

Сучасна світова спільнота стикається з кризовими явищами, серед яких війни та озброєні конфлікти, які спричиняють значні переміщення різновікових груп з дітьми шкільного віку включно.

Світові організації, які серед інших місій покликані забезпечувати та скеровувати функціонування освітнього середовища, згідно з міжнародними угодами та визнаними конвенціями, беручи до уваги попередньо напрацьований і випробуваний досвід, моделюють та формують процес здобуття освіти і цією категорією біженців шкільного віку.

Рамковими у цьому питанні є напрями діяльності ООН, ЮНЕСКО, ОЕСР, Ради Європи, ЄС. ООН концентрує свої зусилля на моніторингу статистичних даних та допомозі урядам країн прибуття та перебування біженців, надання необхідного захисту та гуманітарної допомоги. ЮНЕСКО зосереджує увагу на облікуванні переміщення дітей до країн, запровадженні заходів у країнах перебування щодо забезпечення продовження ними освіти. ЄС спрямовує свою діяльність не тільки на моніторинг статистичних та інших даних, але і на активне формування політичного поля для

перебування біженців та можливостей освіти дітей шкільного віку у країнах-членах спільноти. Ці ж організації стають координаторами фіксації та особливостей перебігу процесу входження школярів-біженців у новий освітній простір країн перебування. Продовження освіти відбувається через інтеграцію учнів-біженців до навчальних закладів освітнього середовища країни. Для означення категорії біженців, переміщених осіб, мігрантів тощо використовується відповідний понятійний апарат.

Концептуальна рамка аналізу напрямів політики і заходів, які сприяють інтеграції учнів-біженців / мігрантів у школи ЄС, вибудовується у суспільно-економічному та політичному контексті країни перебування. Освітня система координує, фінансує, моніторить та аналізує процес і впливи інтеграційних процесів. Освітня система, яка охоплює навчальний заклад, а саме школу (шкільну спільноту та батьків / родини), здійснює цю роботу та підтримку через мережу фахівців (вчителів, керівників закладів, асистентів, психологів тощо). Функціональна діяльність останніх зосереджується на поєднанні 1) мовного забезпечення та підтримки з міжкультурною освітою, а також 2) навчальної підтримки та суспільно-емоційної підтримки.

З подіями в Україні в умовах війни РФ проти України проблема підтримки неперервності освіти українських школярів та їх освітньої інтеграції у системи освіти держав-членів ЄС від початку знаходить широкий відгук на політичному рівні та координацію, аналіз та подальшу розробку напрямів політики реагування. Проголошуючи напрями концентрації зусиль в уже існуючому секторі освіти мігрантів, країни ЄС забезпечують основу для подальшої розробки можливих інструментів та позицій для створення форматів і запуску механізмів функціонування освіти школярів-біженців у багатовимірних системах освіти країн спільноти саме для цієї категорії українських біженців.

Дослідження зарубіжжя зорієнтовані на особливості перебігу процесу входження та механізми, практики залучення в освіту дітей-біженців. Окремим питанням постає вплив освітньої інтеграції українських школярів-біженців на освіту біженців у країнах ЄС у цілому. Саме тому широкого висвітлення набуває всебічна інформація щодо залученості у системи освіти країн ЄС школярів-біженців як нового досвіду. Кожна країна гнучко втілює власні практики за освітніми ланками та напрями у вже існуючій та напрацьованій формати освіти біженців / мігрантів за виникнення складної ситуації.

Вітчизняні вчені зосереджують увагу на питаннях організації освіти в умовах війни та вивченні закордонного досвіду, зокрема ЄС, що може стати поштовхом до розвитку вітчизняного сектору освіти за умов глобалізації та міграції населення.

Отже, освіта школярів-біженців у ЄС реалізується за існуючими механізмами, відповідаючи викликам та напрацьовуючи новий досвід.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ВПРАВ В УМОВАХ ВІЙНИ НА УРОКАХ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Новосьолова Валентина,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
відділ навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 ribusya@ukr.net

В умовах війни затребуваним є вміння в учнів і учениць комплексно розв'язувати проблеми, а саме – оцінювати обставини, які склалися, знаходити можливість виходу з непередбачуваних екстремальних ситуацій і бути готовими змінювати прийняті рішення відповідно до нових життєвих реалій та викликів, знаходити нові форми спілкування й застосовувати нові знання в критичних умовах. Формування цих умінь потребує перегляду, переосмислення відбору ефективних методів навчання, їх адаптації та оптимізації відповідно до викликів воєнного часу.

Учителів-словесників необхідно дібрати ефективні методи навчання української мови із врахуванням конкретної ситуації, життєвих обставин, психоемоційного стану та потреб учнів і учениць. Безпекова ситуація в Україні визначатиме вибір форми організації освітнього процесу. Формат навчання, який включає живе спілкування, а не тільки опосередковане екраном чи телефоном, повноцінне освітнє розвивальне середовище є найбільш ефективним. Але освітянам треба бути гнучкими, готовими швидко перелаштовуватися й працювати в різних форматах.

Цінний досвід дистанційної освітньої практики впродовж епідемії коронавірусу дає змогу стверджувати, що в дистанційному форматі увага передусім зосереджується на застосуванні методу вправ для набуття в учнів навичок онлайн-індивідуального й групового виконання навчальних завдань, а також самостійної навчальної діяльності для поточного й підсумкового контролю освітніх результатів.

Оскільки навчання дистанційно може здійснюватися в синхронному і асинхронному режимах, то, відповідно, зміст і характер вправ, методичне забезпечення, їх виконання повинні залежати від особливостей співпраці учня і вчителя у форматі цих двох режимів.

У своїй роботі вчителі мають враховувати, що відповідно до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, не менше 30 відсотків навчального часу, передбаченого освітньою програмою закладу освіти, має організовуватися в синхронному режимі (Щодо організації дистанційного навчання, 2020, XXXX). Оскільки в цьому режимі всі учасники освітнього процесу одночасно пере-

бувають у веб-середовищі й співпраця вчителя й учнів у реальному часі передбачає зворотний зв'язок, необхідно забезпечити умови, щоб він був постійним і своєчасним. Доцільно використати всі його переваги впродовж відео-, аудіозв'язку, спілкування в чаті й передбачити миттєве залучення учасників у визначений час.

Упродовж перебігу дистанційного уроку ефективним буде максимальне планування орієнтованих на взаємодію з учнями інтерактивних вправ. Активне використання їх зумовлене потребою розвитку пізнавального потенціалу учнів, здатністю впливати на мотивацію, їхні ціннісні орієнтири, інтереси й потреби, формування навичок самостійної навчальної діяльності здобувачів освіти.

Учителю важливо підготувати такі вправи, які перевіряють розуміння матеріалу, щоб мати можливість налагодити пізнавальний процес, усунути можливі ризики й конструктивно вирішувати будь-які поточні питання для досягнення поставлених цілей кожного уроку. Працюючи в асинхронному режимі (освітній процес здійснюється за зручним для вчителів та учнів графіком), учні одержують вказівки щодо терміну виконання вправ і самостійно виконують спеціальні завдання у власному темпі й у зручний для себе час. Важливо звернути увагу на те, що чим чіткішими будуть інструкції й зрозуміло прописані ним алгоритми для самостійного опрацювання, тим ефективнішим буде освітній результат здобутків після виконаних вправ. Учителю можна підготувати вправи у формі онлайн-тестів з автоматичним зворотним зв'язком. Такий вид вправ дає змогу перевірити рівень запам'ятовування інформації, відтворення роботи з іншими гаджетами.

Вправи для асинхронного опрацювання мають бути диференційовані, практико-орієнтовані й творчі. Важливо спонукати учнів і учениць встановлювати власні цілі вивчення кожної теми, фіксувати внесок кожного в досягнення поставлених цілей, відстежуючи прогрес та зростання власних навчальних здобутків, заохочувати учнів до самостійних пошуків інформації з різних надійних джерел і творчої діяльності.

Вважаємо, що окрім дібраних учителем вправ для учнів, необхідно надавати рекомендації щодо перегляду тематичних вебінарів, фрагментів або й цілих онлайн-курсів на доступних платформах дистанційного навчання. Для обміну інформацією доцільно організувати додаткові комунікаційні канали, чати, групи, у яких учні матимуть змогу обговорювати власні знахідки, обмінюватися покликаннями на цікаві ресурси, ділитися оцінкою онлайн-джерел і враженнями після роботи з ними.

На нашу думку, вчитель має добирати вправи для регулярної змістовної взаємодії учасників дистанційного навчання, залучення учнів до дій зі сприймання й подальшого використання інформації в реальній мовленнєвій практиці (бесіда, дискусія, мікродискусія в групі, обговорення в парі, інтерв'ю тощо). Такий вид вправ створюватиме комфортну емоційну атмосферу для стимулювання й підтримування діалогу, полілогу між учасниками груп.

Цифровий режим взаємодії надає змогу здійснювати диференційоване навчання. Кожен учень чи група учнів можуть отримати вправу чи спеціальне завдання, які відповідають їхньому рівню навчальних досягнень. Це сприятиме індивідуалізації навчання, зростанню ефективності освітнього процесу.

За можливості варто надавати учням право вибору різних варіантів вправ для демонстрації опрацьованого матеріалу кожної теми. Доцільно запропонувати учням творчо використовувати вивчені мовні засоби, оперувати здобутою інформацією. Наприклад, скласти власні вправи, створити карту понять певної теми, передати інформацію в графічний спосіб, підготувати питання для опонента під час дискусії на лінгвістичну тему тощо.

Для формування в учнів і учениць гуманістичного світогляду доцільно активно використовувати різні форми роботи з різноманітними текстами або медіа текстами життєствердної тематики, що висвітлюють теми гуманної поведінки конкретних людей, їхніх сміливих, героїчних вчинків чи добрих справ (наприклад, здавання на кшталт: «Знайди інформацію / ознайомся з інформацією в тексті про порятунок або прихисток людей під час воєнних дій. Візьми участь у дискусії, чому в мережі інтернет багато сюжетів на подібну тему? Які слова ти найчастіше живиєш для опису вчинків рятувальників? До якої частини мови вони належать? Свою думку обґрунтуй»).

Підсумовуючи зазначимо, що педагогу впродовж організації навчання української мови в умовах війни необхідно добирати такі вправи, аби посилювати мотивацію учнів до процесу навчання в різних форматах навчання, зокрема дистанційному, працювати над виробленням в учнів навичок саморегуляції, умінь критично мислити, працювати з різноджерельною інформацією. Якщо створити умови для реалізації вікової потреби здобувачів освіти в пошуковій активності, здатності досліджувати, оперувати мовними знаннями й вміннями, інтегрувати знання з різних галузей наук, то учні будуть готовими до викликів життя.

Список використаних джерел

- Новосолова, В.І. (2021). Особливості формування навчально-дослідницьких умінь учнів на уроках української мови в умовах нової української школи. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки, Ч. 1, 8 (346), 181–197.
- Щодо організації дистанційного навчання, Рекомендації закладам загальної середньої освіти. (2020). https://www.pedrada.com.ua/files/articles/2916/MON_shodo_organizaciyi_dystancijnogo_navchannya_2021_Pedrada.pdf

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДИ В УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ

Онаць Олена,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу економіки і управління ЗЗСО,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 olena.onats@gmail.com

Попович Лідія,

науковий співробітник відділу економіки і управління ЗЗСО
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 plilidia01@ukr.net

Данко Антоніна,

молодший науковий співробітник відділу економіки і управління ЗЗСО,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 antoninadanko@gmail.com

Система управління загальною середньою освітою на сучасному етапі розвитку суспільства, особливо в умовах війни з російським агресором, є освітнім фронтом. Такий стан покликаний урізноманітнювати вже відомі та ефективні форми удосконалення державно-громадського управління системою освітою і закладами загальної середньої освіти та шукати нові, і часто їх підказує саме життя, щоденна реальність. Упровадження різноманітних дієвих форм і технологій сприятиме розвитку і розширенню громадянського суспільства у життєдіяльності закладів освіти, з метою збереження генофонду нації.

Упродовж останніх років, у зв'язку з децентралізацією влади і управління освітою, розвитку місцевого самоврядування і делегування місцевим громадам значних повноважень, здійснюється активний пошук нових можливостей залучення представників усіх складових українського суспільства до створення моделей державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти з новими цілями, новим змістом,

пошуком нових вітчизняних і зарубіжних партнерів, новими формами співпраці та взаємодії держави, освіти, громадського сектора, роботодавців та бізнесу. Таке згуртування, співпраця і поєднання зусиль різних структур суспільства і стане прологом партнерської взаємодії в забезпеченні державно-громадського управління, а фактично це вже відбувається на практиці в умовах війни.

Як показало проведене дослідження, заклади загальної середньої освіти у багатьох областях України стали своєрідними центрами не тільки організації освітнього процесу для учнів свого закладу, але і навчання та надання психологічної допомоги учням – внутрішніх переселенцям, які постраждали і пережили багато стресів і приїхали із захоплених територій чи знищених міст та сіл України. Заклади освіти стали центрами прийому цілих родин – внутрішніх переселенців. Працівники таких закладів освіти не тільки здійснювали навчання, але стали і психологами, і нічними нянями для таких дітей. У закладах освіти базувалися і базуються загони територіальної допомоги, яким також у всьому сприяють працівники освітніх установ. Варто згадати також збирання коштів учнями і педагогами для ЗСУ, готування їжі, продуктів, речей і відправлення на фронт, збирання коштів, продуктів, ліків, речей для бійців, які знаходяться після поранення у військових госпіталях тощо. Частина педагогів закладів загальної середньої освіти, і серед них багато керівників, поповнили ряди ЗСУ, тобто пішли на фронт, частина – у тероборону. А ще необхідно було підтримувати учнів, які виїхали за кордон, і організувати для них онлайн навчання, шукати контакти із зарубіжними колегами, різними волонтерськими організаціями, окремими громадянами. І такий перелік можна продовжувати.

Долати проблеми реалізації державно-громадського управління освітою та закладами загальної середньої освіти сприяють дослідження вітчизняних науковців, серед яких: І. Бех, Г. Єльнікова, В. Кремень, Л. Калініна, Л. Карамушка, С. Королук, О. Крутій, О. Ляшенко, Н. Лісова, В. Луговий, О. Малихін, М. Михайличенко, О. Онаць, Л. Парашенко, Н. Протасова, І. Саух, О. Топузов, Б. Чижевський та інші.

Дослідження питань партнерських засад та партнерської взаємодії здійснювалося науковими співробітниками відділу економіки і управління загальною середньою освітою Інституту педагогіки НАПН України в межах фундаментального дослідження «Державно-громадське управління закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії» (2021–2023). Зокрема, у працях таких учених, як: Л. Калініної, О. Онаць, Н. Лісової, Г. Калініної, М. Малюги, Л. Попович, Б. Чижевського висвітлено проблеми державно-громадського управління в сфері освіти на засадах партнерської взаємодії; феномен механізмів управління розвитком загальної середньої освіти; методологічні аспекти управління закладом освіти на засадах партнерства; партнерська взаємодія закладу освіти і громади; механізми соціально-педагогічного партнерства; питання-державно-приватного партнерства; підготовка учасників освітнього процесу до реалізації ідей партнерської взаємодії; роль керівника закладу освіти в реалізації державно-громадського управління на партнерських засадах; громадське самоврядування та державно-громадське і громадсько-державне управління у сфері освіти; стан і перспективи державно-громадського управління в освіті України тощо.

Типові ознаки партнерської взаємодії в реалізації державно-громадського управління у педагогічній практиці (за результатами дослідження):

- державно-громадське управління закладами загальної середньої освіти – важливий показник рівня розвитку освітнього закладу, у якому кожна ланка управління (організаційно-структурна, освітня, фінансово-економічна, кадрова, інформаційна) є єдиним організмом, який функціонує у єдиній системі;

- партнерська взаємодія закладу освіти з батьками, участю місцевої спільноти, бізнесу, громадських та приватних організацій; ці органи й організації є рівноправними партнерами в реалізації потреб спільноти, активними учасниками в налагодженні освітнього процесу та життєдіяльності закладу освіти – це педагогіка партнерства; це державно-громадське партнерство; це державно-приватне партнерство;

- партнерська взаємодія між державою (заклад освіти є її представником, але залучені до процесу різні органи управління не тільки освітою на державному, регіональному і місцевому рівні), громадським сектором (різні громадські об'єднання, асоціації, спілки, волонтерські організації, різноманітні благодійні фонди) та роботодавцями і бізнесом в реалізації різноманітних освітніх проєктів на основі законодавчих актів і спеціальних угод;

- усі партнери на взаємовигідних умовах здійснюють розвиток і удосконалення матеріально-технічної бази закладу освіти: будівництво, реконструкцію, капітальний та поточний ремонт, утримання, оснащення навчальних кабінетів, надання освітніх послуг, медичне обслуговування, організацію харчування, підвезення учнів та педагогів тощо;

- безоплатне надання товарів і послуг закладам загальної середньої освіти, зокрема мультимедійного обладнання, комп'ютерної техніки стаціонарних комп'ютерів, ноутбуків, гаджетів та ін.

- залучення коштів бюджетів різних рівнів та позабюджетних коштів з різних джерел, не заборонених законом, для реалізації спільних освітніх проєктів (фінансових інвестицій, грантових освітніх програм; спільних проєктів на основі співфінансування тощо); це більше можливостей щодо залучення коштів і матеріальних ресурсів інших донорів;

- залучення до роботи у закладі освіти і фінансування висококваліфікованих фахівців з інших установ, особливо з вищих навчальних закладів та залучення власних фахівців організацій-партнерів;

- використання у партнерській взаємодії нових форм і технологій державно-громадського управління (описаних у публікаціях співробітників відділу), таких, зокрема, як аутсорсинг, краудсорсинг та краудфандинг.

Аутсорсинг – передача функцій забезпечення та управління ресурсами освіти та закладів освіти зовнішнім виконавцям (постачальникам, підрядникам та ін.). Дуже важливо, що застосування цієї технології дозволяє керівництву освіти та закладів освіти зосереджувати зусилля саме на організації освітнього процесу і, водночас, без збільшення витрат бюджетних коштів отримувати краще обслуговування та супровід управлінської діяльності.

Краудсорсинг – універсально управлінська технологія пошуку нових ідей та коштів із застосуванням ІКТ-технологій, це спосіб делегування віддаленій спільноті інтернет-користувачів розв’язання певних бізнес-задач або життєво важливих завдань через інтернет-мережу.

Краудфандинг – це форма альтернативного добровільного громадського фінансування інноваційних ідей та соціально значущих проєктів, яка дозволяє залучати кошти від великої кількості людей, здебільшого незнайомих, для втілення власних ідей, винаходів, розробки проєктів і продуктів різним категоріям людей, особливо працівників бюджетної сфери.

Новий зміст державно-громадського управління закладами освіти на засадах партнерської взаємодії, в умовах воєнного стану та періоду відновлення України, потребує узгодженої партнерської взаємодії державних органів, громадських організацій, приватних структур, які мають забезпечити нормативно-правове закріплення організаційно-правових форм взаємодії суб’єктів управлінського та освітнього процесів; сприяти широкому залученню до партнерської співпраці і рівноправної взаємодії як юридичних, так і фізичних осіб на взаємовигідних умовах, демократизації всіх органів як державної влади, так і місцевого самоуправління, територіальних громад та управлінням освітою, наукових установ та закладів освіти різних рівнів акредитації; підтримці організації та розвитку асоціацій, громадських органів та організацій, інших форм діяльності суб’єктів управління освітнім процесом у взаємодії на засадах партнерства та демократичного стилю управління діяльністю закладами освіти залежно від місцевих умов функціонування, форм власності та підпорядкування.

АСПЕКТИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Онаць Олена,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу економіки і управління ЗСО,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

✉ olena.onats@gmail.com

У Законі України «Про освіту» серед засад державної політики в галузі освіти та принципів освітньої діяльності в Україні є: державно-громадське управління, державно-громадське партнерство, державно-приватне партнерство. Реалізація означених принципів має важливе значення для модернізації загальної середньої освіти.

ти в Україні, забезпечення реального і дієвого державно-громадського управління на засадах партнерської взаємодії, поєднання зусиль влади, освіти, бізнесу та суспільного сектора. Розглянемо питання державно-приватного партнерства.

Як свідчить зарубіжний досвід, державно-приватне партнерство у сфері освіти – це взаємовигідна взаємодія держави, освітніх організацій і закладів освіти та соціально відповідальних бізнес-структур, яка спрямована на об'єднання ресурсів, розподіл відповідальності та ризиків в управлінні фінансуванням, спорудженням, утриманням освітніх інфраструктурних об'єктів чи надання освітніх послуг на основі нормативно-законодавчих актів та спеціальних угод і домовленостей.

Аспекти державно-приватного партнерства в управлінні закладами загальної середньої освіти є складовою дослідження відділу економіки і управління ЗСО за темою: «Державно-громадське управління закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії» (2021–2023) і були представлені на засіданні локації «Приватна освіта – партнер держави», яка відбувалася в рамках Міжнародної педагогічної науково-практичної конференції, організованої Міністерством освіти і науки України спільно з партнерами. Локацію спільно з МОН та НАПН України проводила Бізнес-асоціація освітніх закладів, яка є проектом ГО «Батьківська Спілка».

На основі аналізу нормативно-правової бази, публікацій і практичного вітчизняного та зарубіжного досвіду науковими співробітниками з'ясовано, що державно-приватне партнерство в загальній середній освіті України ще знаходиться практично на початковій стадії розвитку, крім приватних закладів освіти. Приватні заклади освіти накопичили певний позитивний досвід такого партнерства з питань забезпечення безпеки дітей та їхніх родин, членів колективів. Відбувається співпраця в організації освітнього та управлінського процесів та різнобічної допомоги приватними закладами в умовах воєнного стану; формування навичок майбутнього, проголошених на Давоському економічному форумі; створення українського освітнього бренду в світі, і яким він міг би бути. Основою такого бренду можуть бути українські діти, які виїхали з України в результаті війни і навчаються у 44 країнах Європи і світу, і які показали вже рівень української освіти, рівень сформованості компетентностей та наскрізних навичок тощо.

Представники закладів приватної освіти відзначають, що упровадження державно-приватного партнерства як взаємовигідної співпраці та взаємодії, як синергії держави, бізнесу та суспільного сектора сприятиме модернізації системи освіти, забезпеченню високої потреби залучення позабюджетних коштів та застосування принципів, ефективних механізмів і технологій управління тощо і вони готові і морально, і матеріально активно долучитися до такого процесу.

Проте, є чимало не вирішених проблем та неузгодженостей, які уповільнюють або і гальмують ці процеси, існують проблеми та ризики його впровадження. Ще не усвідомлена взаємна користь державно-приватного партнерства для модернізації всієї системи загальної середньої освіти, для держави, бізнесу, суспільства.

Керівники комунальних закладів загальної середньої освіти зазначають, що у них існує чимало проблем у залученні приватних структур до участі в освітньому та управлінському процесах. Державно-приватне співробітництво в управлінні ускладнює-

ся через брак досвіду керівників закладів освіти до такого виду діяльності та інколи їхньої пасивності; недостатній зворотній зв'язок; бізнес-структури далеко не завжди виявляють бажання бути партнерами комунальних та державних закладів освіти; переважає домінуюче ставлення держави до управління освітою; недостатнім є розвиток демократичних відносин в управлінні освітою територіальних громад і співпраці з приватним сектором.

Представників бізнесу та роботодавців не влаштовує якість освітніх послуг, розрив між теоретичною освітою та практикою; брак кваліфікованих працівників робітничих професій; працівники державних установ, керівники закладів освіти, представники територіальних громад не готові і не вміють працювати з бізнесом, зокрема не володіють технологіями і методами додаткового залучення фінансування, управління ризиками; не викладається у вишах чи на курсах підвищення кваліфікації предмет чи курс «Державно-приватне партнерство», тобто у напрямках професійної підготовки фахівців відсутній окремий курс, чи хоча б теми щодо державно-приватного партнерства; недостатньо висвітлюється кращий позитивний досвід. Потребує поживлення процес комунікації бізнес-структур та освіти і навчання представників державного сектора управління освітою працювати з бізнесом та громадським сектором. Не вирішене питання щодо кооперативних закладів освіти, хоч законодавством це вже визначено, тощо.

У процесі дослідження виявлено наукові підходи, принципи, умови та чинники державно-приватного партнерства, можливі перспективні напрями його розвитку, механізми та технології реалізації на практиці; охарактеризовано особливості їх упровадження в управлінні освітою та закладами загальної середньої освіти;

З'ясовано, що запровадження державно-приватного партнерства вигідне всім зацікавленим сторонам, зокрема: держава вивільняє бюджетні кошти за рахунок залучення коштів приватного сектора; для суспільства – це підвищення якості освіти; бізнесу таке партнерство допомагає підвищувати ділову репутацію та просування бренду, сприяє диверсифікації джерел прибутку; для освіти – залучення додаткових ресурсів і підвищення якості освіти; можливість керівникам займатися організацією і управлінням освітнього процесу, а не іншими питаннями. Таке партнерство об'єднує суспільство і підкреслює пріоритет освіти у подальшому демократичному розвитку України.

Науковими співробітниками відділу економіки і управління ЗСО Інституту педагогіки НАПН України та творчою групою АКШУ підготовлено пропозиції щодо покращення державно-приватного партнерства в усіх закладах освіти незалежно від форм власності і підпорядкування:

- вважаємо, що необхідна розробка нової навчальної програми/ програм для працівників державної служби, керівників закладів освіти та органів місцевого самоврядування щодо взаємодії, тобто державно-приватного партнерства, включення до розгляду не тільки питань теоретико-нормативного забезпечення, але і практичні кейси співпраці влади, освіти, громадськості, бізнесу;
- доцільно проводити дослідження щодо виявлення, обґрунтування та поширення кращих міжнародних та вітчизняних практик, здійснення науково-методичного

супроводу державно-приватного партнерства, залучаючи до цього процесу науковців НАПН України, представників державних органів, громадських структур та бізнесу;

- з метою поширення позитивного досвіду державно-приватного партнерства, обговорення проблем та вироблення рекомендацій спільно з науковцями НАПН України та окремих її інститутів необхідно запровадити систематичне проведення вебінарів, семінарів, консультацій, тренінгів, науково-практичних конференцій, форумів, дискусій тощо;

- для розвитку різних форм і видів державно-приватного партнерства потрібно активніше здійснювати висвітлення кращого досвіду державно-приватного партнерства у ЗМІ, ТВ, педагогічній пресі та фахових виданнях, у соціальних мережах тощо сприятиме його реалізації в інтересах держави, освіти, громадського сектора та бізнесу.

Для закладів загальної середньої освіти всіх типів власності і підпорядкування потребують вирішення питання розвитку стратегічного державно-приватного партнерства на регіональному та місцевому рівнях, узгодження спільної стратегічної мети та шляхів її реалізації, розподілу повноважень та відповідальності суб'єктів державно-громадської та державно-приватної суб'єктної партнерської взаємодії, підготовки відповідної нормативно-правової бази та забезпечення її дотримання, вирішення питань фінансово-економічного взаємовигідного партнерства, управління проектами та ризиками тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ПІД ЧАС ВІЙНИ (КОНТЕКСТ ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Онопрієнко Оксана,

доктор педагогічних наук,

старший науковий співробітник,

завідувач відділу початкової освіти імені О. Я. Савченко,

Інститут педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

У літку 2022 року нами було проведено дослідження особливостей організації навчання у початковій школі країни в умовах воєнного стану. Його результати засвідчили, що ця організація була неоднорідною й здебільшого залежала від ступеня ураження території війною. Така відмінність вплинула на формат освітнього процесу; охоплення учнів, які могли продовжити навчання; доступ учнів і вчителів до технічних та навчально-методичних засобів навчання.

В українській освіті основним носієм змісту і провідним засобом навчання вважається підручник. Це навчальна книга, у якій в повному обсязі подається систематизований виклад навчального матеріалу, що забезпечує досягнення учнями нормативно визначених очікуваних та обов'язкових результатів. Використання підручників є традиційним елементом організації навчання. Тому в опитуванні ми з'ясували, чи всі учні мали можливість користуватися підручниками під час війни. 41 % опитаних учителів зазначили, що всі учні мали підручники в друкованому або електронному вигляді. 53,6 % указали, що не всі учні мали доступ до навчальних книг. Цей факт дає підстави передбачити, що освітній процес у таких класах знавав труднощів, адже особливість сприймання у молодшого школяра передбачає здійснення різних рецепторів, зокрема зорових. Візуальні опори, вміщені в підручниках, значною мірою забезпечують повноцінне засвоєння дітьми навчального матеріалу, а їх відсутність загальмовує цей процес. Окрім того, розгортання навчання спирається на дидактичний принцип неперервного повторення, упровадження якого зумовлене віковими особливостями засвоєння молодшими школярами навчального матеріалу. Відсутність навчальної літератури, безумовно, уповільнило поступ учнів у досягненні очікуваних результатів.

Що стосується організації праці вчителя, то звичним і корисним доробком для наших освітян є методичний супровід до реалізації систем навчання у вигляді різноманітних методичних посібників, розробок (проектів) навчальних занять, дидактичних матеріалів до підручників тощо. У досліджуваній період 84 % респондентів мали доступ до таких матеріалів; 7 % опитаних учителів зазначили, що методичних матеріалів було обмаль, решта респондентів зовсім не мали таких матеріалів. Відсутність допоміжних навчально-методичних засобів для вчителів створила деякі труднощі, зокрема, збільшилися витрати їхнього часу для підготовки до занять. Проте зважаючи на рівень фахової підготовки і досвід роботи опитаних учителів, зазначений чинник не можна вважати впливовим для належної організації освітнього процесу, навіть у такий складний період.

Для повнішого розуміння картини організації освіти у воєнний період був корисним матеріал, здобутий під час аналізу відповідей учителів на питання змістового блоку. Так, визначаючи обсяг опрацювання з учнями запланованого змісту навчання, 71,4 % респондентів указали, що був охоплений увесь запланований матеріал. 23 % – зазначили, що обирали для вивчення учнями лише найважливіше. Оскільки тривалість занять за дистанційного формату навчання є меншою, ніж за очного, то вчителі зазвичай вдаються до організації домашньої самостійної роботи учнів. Утім у ситуації воєнного стану зважаємо на особливі обставини, за яких діють різні чинники, як то: змінені побутові умови, обмежений доступ до ресурсів тощо. У зв'язку з цим лише 28,5 % опитаних учителів вказали на систематичну наявність завдань для самостійної роботи дітей. 57 % – пропонували учням такі завдання час від часу, а 9 % – таку роботу не проводили. Водночас, не всі вчителі мали можливість постійно контролювати виконання учнями домашніх завдань. Це вдавалося робити завжди 67,8 % опитаних; періодично – 25 %; решта вчителів не мали можливості контролювати учнів.

Ключовим критерієм результативності освітнього процесу є показник, що відображає навченість учнів. Це обсяг і рівень засвоєння змісту освіти, що є основою для подальших навчальних досягнень учнів. Ми поставили вчителям таке питання: «Якою мірою, на вашу думку, учні змогли засвоїти навчальний матеріал за II півріччя навчального року?». Результати опитування були такими: 32 % учителів вважають, що їхні учні цілком засвоїли запланований навчальний матеріал; 62,5 % – переконані, що їхні учні засвоїли навчальний матеріал частково. Такі міркування, на нашу думку, є суб'єктивними, оскільки вони не підтверджені моніторинговим вивченням навчальних досягнень учнів, але відповідні факти необхідно брати до уваги під час проєкування і здійснення освітнього процесу.

У рекомендаційній частині анкети респонденти заявили про бажання мати розроблені для них настанови від авторів програм щодо оптимізації навчального матеріалу, який підлягає вивченню в умовах обмежень. Своєю чергою ми запропонували вчителям висловити власні міркування щодо бачення шляхів адаптації змісту освіти до навчання в умовах війни. Одержані пропозиції можна звести до таких узагальнень:

- методичні рекомендації потрібні, проте програми і підручники змінювати не потрібно; педагоги самостійно на основі методичних рекомендацій скорегують навчальний матеріал;
- потрібно ущільнити програмовий матеріал, враховуючи емоційний стан учнів, пригнічення у дітей під час війни когнітивних процесів, але це робить учитель індивідуально, зважаючи на навчальні можливості своїх учнів;
- першочерговою необхідністю є створення інтерактивних підручників;
- потрібно адаптувати програми, зважаючи на особливості умов дистанційного навчання, а саме: в умовах воєнного часу, в умовах переїзду немає можливості проводити досліди, практичні заняття, екскурсії (за винятком віртуальних);
- необхідні рекомендації дітям щодо проведення практичних робіт у домашніх умовах;
- є потреба в рекомендаціях для батьків з алгоритмами виконання навчальних завдань;
- доцільно було б доповнити підручники відеопоясненнями для самостійного прослуховування чи опрацювання теми, які стали б доречними не лише під час дистанційного навчання, а й в опануванні матеріалу, який дитина не зрозуміла.

Проаналізовані відповіді респондентів у цілому засвідчили їхню здатність користуватися академічною свободою, наданою чинною в Україні концепцією освіти. Висловлені пропозиції здебільшого торкаються питань, які полегшують працю вчителя та умови навчання дітей під час війни.

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗДАТНОСТІ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВІЙНИ НА ЗАСАДАХ STEM-ОСВІТИ

Піддячий Микола,

доктор педагогічних наук, професор,

головний науковий співробітник,

відділ STEM-освіти,

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України,

м. Київ, Україна

pminapn@gmail.com

Специфічною ознакою організації сучасної STEM-освіти є створення розвивального навчального середовища для гармонійного розвитку учнів в умовах війни. Наукове обґрунтування шляхів розвитку та формування якостей, цінностей і компетентностей учнів в умовах системи загальної середньої освіти є важливим для розв'язання низки суперечностей між: соціальним замовленням якісної підготовки учнів, конкурентоспроможних у процесі розбудови трудових відносин на вікових етапах і недостатнім рівнем їхньої реальної підготовки до продуктивної діяльності; значним обсягом перспективної інформації в умовах швидкозмінних технологій і неадаптованістю навчального середовища до інноваційних змін у напрямі її аналізу і використання; розвитком інфраструктури шкіл і необхідністю розробки та своєчасного корегування теоретико-методичних засад системи освіти учнів; впровадженням інтегративного підходу в особистісно орієнтований навчально-виховний процес і необхідністю його врахування у підготовці учнів до продуктивної діяльності; новими інформаційними технологіями для змістових ліній в межах STEM-освіти і недостатністю використання таких технологій у підготовці учнів до продуктивної діяльності.

Метою дослідження обрано теоретичне обґрунтування формування в особистості здатності гармонійного розвитку в умовах війни на засадах STEM-освіти в ланцюжку: суспільство; територіальна громада; освітнє середовище; педагоги; родина; учні.

Відповідно до мети на всіх етапах дослідження вирішуються завдання – розроблення теоретико-методичних засад гармонізованого розвитку психологічної сфери в умовах STEM-освіти, створення цілісної картини розвитку особистості та взаємодії учасників навчально-виховної взаємодії у процесі забезпечення поступу. Зазначимо, що у цьому процесі забезпечується взаємозв'язок соціальної, економічної й екологічної складових в межах життєвого простору, спрямований на гармонізацію психологічної сфери засобом ключових діяльностей, запропонованих в освітніх умовах.

Виявлено, що розв'язання заявленої проблеми ґрунтується на методах: аналіз філософських, психолого-педагогічних теоретичних джерел (Бех, 2021, с. 32–37); вивчення та узагальнення психологічного досвіду підготовки до продуктивної діяльності (Зя-зюн, 2015, с. 10–28); теоретичного дискурсу, побудова змістової схеми та теоретичної моделі (Гончаренко, 2012, с. 12–24) з рекомендаціями. У результаті цього передбачається заміна існуючої знаннєвої парадигми на соціально-трудова, що забезпечує розвиток та можливість якісно й ефективно вирішувати проблему підготовки до праці в особистісному та суспільному відношенні (Самодрин, 2020, с. 25–49).

З'ясовано, що підґрунтям для значного підвищення валового внутрішнього продукту України за рахунок доданої вартості у продукті праці є впровадження STEM-освіти та розвиток у особистості здібностей і задатків до дослідницької й аналітичної роботи, експериментування та критичного мислення в умовах освоєння і використання новітніх технологій (Піддячий, 2016, с. 59–65).

Розкрито, що розвиток учнів відбувається внаслідок переходу від одного якісного стану до іншого (вищого) завдяки підвищенню рівня освіченості, культурності, розумової та духовної зрілості в умовах STEM-освіти. Вона розглядається нами як низка послідовно розташованих навчальних курсів (програм), спрямованих на підготовку учнів до майбутньої соціально-трудоваї діяльності та освіти шляхом формування рівнів компетентностей достатніх для продуктивної діяльності в обраній виробничій чи невиробничій сфері (Піддячий, 2011, с. 80–89). Її зміст охоплює природничі науки, технології, технічну творчість та математику, що спрямовані на перспективну підготовку за напрямками програмування, ІТ-сфера, інженерія, біо- та нанотехнології тощо. Успішність зазначеної підготовки значною мірою залежить від наявності та можливості освоєння англійських першоджерел, а значить і від рівня сформованості англійської компетентності педагога (Піддячий, 2016, с. 65–69).

Суть моделі формування в учнів здатності до розвитку в умовах війни на засадах STEM-освіти полягає у характері змістових ліній, спрямованих на системну підготовку до продуктивної діяльності засобом запропонованих ключових діяльностей з метою гармонізації психологічної сфери. З огляду на це з'ясовано, що у змісті природничих наук, технічної творчості, математики, освітньої галузі технології з урахуванням закономірних зв'язків між метою, засобами та результатами соціально-трудоваї спрямованого навчання й умовами їх застосування фрагментарно приділяється увага таким основним складовим змісту освіти й вимогам до підготовки учнів: 1) трудова діяльність та її інфраструктура (закони управління діяльністю; мета, завдання, види, класифікація й об'єкти; об'єкти докладання трудоваї діяльності; шляхи й форми забезпечення продуктивними силами; соціальна значущість та економічні результати трудоваї діяльності; природозбереження); 2) праця людини (предмети та знаряддя праці; професії та трудовий процес у сферах продуктивної діяльності; вплив наявних умов на результати праці; морально-етичні норми поведінки); 3) професійна культура (трудоваї процес; професійна творчість; трудова етика; здоров'язбереження (Arefiev, 2021, с. 203–209); 3) професійна орієнтація (професійне самовизначення; формування компетентностей); 4) господарювання у побуті (засоби для ведення домашнього господарства; сімейна

економіка та методи і технології її зростання); 5) підприємницька діяльність (організація праці; структура; умови реалізації; критерії оцінювання); 6) соціально-трудова взаємодія на ринку праці (планування та розроблення методів і технології його протікання; організація процесу; зворотній зв'язок і проміжний контроль; оперативне регулювання і корегування; саморегулювання та суспільний вплив; аналіз результатів).

Зроблено висновок, що запропонована розробка спрямована на утвердження пріоритету чинників, спрямованих на гармонізацію психологічної сфери учнів у процесі їх становлення на вікових етапах, а також використання її ресурсів у розбудові життєвої траєкторії. При цьому ми рекомендуємо спиратися на розуміння сутності складників багаторівневої системи підготовки до продуктивної діяльності. Одним із її складників є STEM-освіта, що окреслює сутність підготовки до праці в особистісному і суспільному вимірі як в умовах війни, так і мирний час.

Список використаних джерел

- Бех, І.Д. (2021). Сучасна освіта на шляху досконалості. Рідна школа, 1–2, 32–37.
- Гончаренко, С.У. (2012). Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне: Волинські обереги.
- Зязюн, І. А. (2015). Сугелостологічна природа психологічного досвіду особистості. Науковий журнал, 1 (7), 10–28.
- Піддячий, В. (2016). Методика саморозвитку англійської компетентності майбутнього педагога в контексті європейських. Молодь і ринок, 10, 65–69. <https://lib.iitta.gov.ua/706073/>
- Піддячий, М.І. (2011). Соціально-професійна орієнтація учнів як напрям у підручникотворенні. Проблеми сучасного підручника, 11, 80–89. <https://lib.iitta.gov.ua/5143/>
- Піддячий, М.І. (2016). Освіта і наука України у вимірі громадянських суспільств: соціально-професійна орієнтація. Неперервна професійна освіта: теорія і практика, 3/4 (48–49), 59–65. <http://npo.kubg.edu.ua/article/download/182325/182219>
- Самодрин, А. П. (ред.). (2022). Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: колективна монографія. Київ–Кременчук: ПП Щербатих О. В, 25–49.
- Arefiev, V., Mikhailova, N., Lyakhova, N., Riabchenko, V., Pididiachyi, M., Pididiachyi, V., Kraskovskiy, Ye. (2021). Somatometric method to assess the level of high schoolers physical development. Acta Balneologica, 3(164), 203–209. doi: 10.36740/ABAL202103114. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727997>

ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПОСІБНИКУ ДЛЯ КЕРІВНИКА

Попович Лідія,

науковий співробітник,

Інститут педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

plilidia01@ukr.net

Данко Антоніна,

молодший науковий співробітник,

Інститут педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

antoninadanko@gmail.com

Проблема державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти у період децентралізації управління освітою, розвитку місцевого самоврядування та реформування системи загальної середньої освіти є дуже важливою. Особливої актуальності вона набула під час війни з російським агресором, упровадженням військового стану в державі, зруйнованими закладами освіти і домітками багатьох українських громадян, вимушеною міграцією населення, значною кількістю внутрішніх і зовнішніх біженців, необхідністю влаштувати велику кількість родин, організувати навчання, побут та допомогу учням тощо. Постає питання про форми і способи, механізми і технології реалізації державно-громадського управління закладами освіти різних типів та підпорядкованості на засадах партнерської взаємодії, враховуючи виклики сьогодення.

Спираючись на проведення дослідження, Закон України «Про освіту», Закон України «Про повну загальну середню освіту» та основні положення Концепції «Нова українська школа», констатуємо, що реформування освіти відбуватиметься у партнерській взаємодії закладу освіти з батьками, участю окремих громадян, шкіл, місцевої спільноти, бізнесу, громадських та приватних організацій. Це педагогіка партнерства, яка передбачає побудову освітньої траєкторії дитини із залученням родини, місцевої спільноти через спілкування, взаємодію і співпрацю між учителем, учнем, батьками та іншими учасниками освітнього процесу. Позитивні приклади педагогіки партнерства є нормою в багатьох закладах освіти.

Дослідженням відділу економіки та управління ЗСО на 2021–2023 роки «Державно-громадське управління закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії» передбачено теоретичне обґрунтування моделі системи державно-громадського управління середньою освітою та закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії в нових умовах, пошук нових ефективних механізмів і технологій управління на засадах партнерства, суб'єктної партнерської взаємодії і людиноцентризму.

Результати опитування керівників шкіл України, проведеного науковими співробітниками відділу, засвідчують, що запровадження державно-громадського управління закладами освіти на засадах партнерської взаємодії потребує наукового обґрунтування і науково-методичного супроводу, розроблення механізмів співпраці з державними та приватними установами, органами влади та суспільного сектора, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами, особливо з таких питань: розвитку демократичних взаємин в управлінні освітою у територіальних громадах – 40%; обмеження автономії закладів освіти, особливо фінансової, – 35%; залучення приватних структур до участі в освітньому та управлінському процесах, оскільки немає механізмів державно-приватного партнерства та взаємодії в державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти комунальної форми власності. Причинами такої ситуації є домінування держави в управлінні освітою та незацікавленість частини бізнесу – 36,3%; недостатній розвиток демократичних відносин в управлінні освітою територіальних громад і співпраці з приватним сектором – 30,2%; незацікавленість частини приватних структур та бізнесу співпрацювати з освітою через нерозуміння її важливості і можливої взаємовигоди – 37,3%; пасивність громадських структур; небажання втручатися в проблеми освіти, інертність; недостатня освіченість і байдужість місцевої громади; відсутність досвіду керівників закладів освіти до такого виду партнерської діяльності та інколи їх пасивності – 27,2%;

Керівники закладів освіти вважають, що ефективному впровадженню державно-громадського управління на засадах партнерської взаємодії заважають недосконалі механізми фінансового забезпечення загальної середньої освіти, зокрема форма освітньої субвенції, коли коштів не вистачає до кінця фінансового року, є проблеми з програмами співфінансування з державного і місцевого бюджетів, нецільового використання коштів на освіту органами місцевого самоврядування, механізми залучення позабюджетних коштів – 65,4%; фінансово і організаційно не вирішуються питання модернізації системи підготовки, підвищення кваліфікації та атестації (сертифікації) керівників шкіл та педагогічних кадрів (хоча законом це передбачено) – 39,9%; не забезпечується державою професійна підготовка керівників закладів освіти як менеджерів і лідерів освіти–46,1%; навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення багатьох закладів освіти застаріле, або належного його немає, або закуповується за особисті кошти педагогічних працівників – 36,4%; пасивна участь громадськості та бізнесу в плануванні та організації діяльності закладів освіти– 32,8%.

Важливим виміром і запорукою успіху державно-громадського управління на засадах партнерської взаємодії, як вважають керівники, є: вивчення, виявлення та подо-

лення проблем трансформації управління від командно-бюрократичного, планово-централізованого до державно-громадського (громадсько-державного) на демократичних партнерських засадах – 57,3%; зменшення обсягів звітності та дублювання паперового і електронного варіантів – 37,3%; зменшення числа ієрархічних органів влади та органів управління освітою – 33,3%; розроблення, обґрунтування та впровадження у сфері освіти інноваційних моделей державно-громадського чи громадсько-державного управління, які передбачають активну участь самоврядних організаційних структур – 39,2%.

Щодо ролі громадського та приватного секторів у реалізації державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії, то керівники сподіваються на якісну комунікацію, діалог і конкретну взаємодію з державними органами управління освітою і закладами освіти; спільне розв'язання проблем фінансово-економічного та організаційного забезпечення життєдіяльності закладів освіти усіх форм власності і підпорядкування; підтримку здобувачів освіти, педагогічних працівників та керівників через інвестиції, грантові програми; на лобювання інтересів закладів загальної середньої освіти.

Для успішного впровадження державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії мають бути готовими, насамперед, керівники та їхні управлінські команди, органи самоврядування закладів освіти, партнери: органи влади та управління загальною середньою освітою, органи місцевого самоврядування, місцева спільнота, роботодавці, меценати, приватні структури – з розподілом функцій, взаємної вигоди та відповідальності за результати спільної діяльності в реалізації освітніх проєктів. Потрібне навчання і підтримка представників усіх партнерів, особливо керівників закладів освіти та представників органів управління освітою на місцевому рівні

Реалізація державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії сприятиме підвищенню якості освіти, дозволить уникнути прямого регулювання освітнього процесу державними органами управління і, водночас, дозволить державі вивільнити кошти державного бюджету за рахунок залучення позабюджетних джерел фінансування освіти, зокрема приватного капіталу. Така партнерська взаємодія дозволить враховувати також потреби ринку праці та запити роботодавців і суспільства в цілому. Для керівництва закладів освіти – це збільшення часу і можливостей для організації якісного освітнього процесу та забезпечення своїх основних функцій як освітньої установи. Саме ці питання потребують висвітлення у посібнику для керівника.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Прохоренко Олексій,

кандидат психологічних наук,
науковий співробітник,
відділ інновацій та стратегій розвитку освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна,

 31051962t@gmail.com

Люлькова Юлія,

науковий співробітник,
відділ інновацій та стратегій розвитку освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна,

 innovacia@ukr.net

Функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій. Найбільш оптимальна та безпечна форма організації освітнього процесу в умовах воєнного стану – дистанційна (Топузов, Засекіна, 2022).

Учитель має академічну свободу й може самостійно визначати кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми, обирати програмне забезпечення, методи та форми організації навчальної діяльності учнів. Методи роботи з учнями добираються відповідно до навчального предмета, віку дітей та їхніх інтересів. Обираючи методи роботи, важливо пам'ятати, що діти обмежені в ресурсах. Тому досліди, проекти, творчі завдання варто застосовувати обережно, враховуючи наявність в учнів необхідного обладнання. Оскільки освітній процес здійснюється переважно із застосуванням технологій дистанційного навчання, не зайвим буде повторення правил роботи з онлайн-платформами, взаємодії у хмарних сервісах, інструменти спільної роботи з документами та засоби групової діяльності й комунікації. Оскільки використання групових, колективних форм роботи є ускладненим в умовах дистанційного навчання, варто робити акцент на дискусійних, партнерських варіантах і формах актуалізації опорних знань та закріплення теоретичного матеріалу, що сприятимуть розвитку актуальних соціальної та громадянської ключових компетентностей (Як педагогу організувати свою роботу під час війни, 2022).

Спілкування між педагогом і учнем, у ході якого педагог розв'язує освітні, виховні та особистісно-розвивальні завдання називається педагогічною взаємодією. У самому формальному значенні педагогічна взаємодія визначається як професійна взаємодія суб'єктів освітнього процесу, яка особливо в умовах воєнного стану має бути спрямована на створення сприятливого психологічного клімату. Неправильне педагогічне спілкування приводить до страху, невпевненості, ослаблення уваги, пам'яті, працездатності, порушення динаміки мови з боку школярів. Зрештою, народжується стійке негативне ставлення до вчителя, а потім і до предмета. Виходячи з гуманної спрямованості школи, головним у спілкуванні вчителя і учнів повинні бути стосунки, засновані на повазі і вимогливості (Мезенцева, Шастал, 2022).

Педагогічна майстерність, це мистецтво впливати на вихованця, орієнтуючи його на усвідомлення необхідності певної поведінки. Учитель у цій ситуації має йти назустріч учням. Це означає знизити трохи поріг вимог до дітей. Адже зараз зовсім інші умови. Доцільно послабити вимоги щодо термінів виконання завдань. Нехай діти роблять їх, коли їм зручно, коли вони почуваються в безпеці. Також можна дозволити учням не відвідувати онлайн уроки, якщо є можливість переглянути відео з поясненням теми, де окреслено обсяг завдань для виконання. Не варто змушувати дітей пояснювати обставини, адже не тільки реальна загроза часом заважає зібратися й бути ефективним. Добре було б додати якісь терапевтичні моменти до комунікації вчителя з учнями. Це допоможе зблизитися з групою, разом пережити ці події, а ще поділитися новими рекомендаціями одне з одним. Учитель може запропонувати альтернативні можливості для учнів, у яких ускладнений доступ до інтернету. Доцільно також працювати в такому темпі та з такими обсягами навчального матеріалу, які під силу вашим учням.

Характер спілкування педагога з учнями зумовлений, передусім, його професійно-предметною підготовленістю, науковим потенціалом, професійними спрямуваннями і ідеалами. У цьому аспекті сприймаються і якості його особистості. Утім, окрім знань, у процесі спілкування педагог виявляє своє ставлення до світу, людей, професії. Тому, можна зазначити, що гуманізм педагогічної взаємодії тісно пов'язаний з гуманітарною культурою педагога, яка дозволяє не просто вгадувати на рівні інтуїції етично-психологічний стан учнів, а вивчати і розуміти їх з професійної, наукової точки зору.

Не меншу увагу вчителю потрібно приділяти розвитку здатності рефлексувати свою діяльність з позиції учасника спілкування, міру орієнтованості на учнів. Одним із важливих питань сьогодні є також, як оцінювати учнів, адже всі в різних умовах та психологічному стані. Як варіант, можна оцінювати не за загальним результатом, а за прогресом учня. При цьому врахувати, який рівень мав учень до початку війни та яких змін вдалося досягти зараз. Дітям обов'язково потрібно пояснити, що зараз значною мірою оцінюються їх інтерес до навчання та старання, а не тільки кількісні результати.

Отже, методична майстерність забезпечує засвоєння змісту і способів навчання, але все це при наявності негативних відносин знецінюється і знищує ефективність методичних зусиль вчителя. Основою педагогічної взаємодії є правильний вибір її стилю та вибір можливих та ефективних цифрових засобів її здійснення залежно від ситуації і професіоналізму педагога.

Список використаних джерел

- Мезенцева, О.І., Шастал, І.В. (2022). Вальдорфська школа в Україні. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник. Київ-Чернівці: Букрек. 49–52. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.proyektna.diyalnist.pdf>
- Топузов, О., Засєкіна, Т. (ред). (2022). Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови. Методичний порадник науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового навчального року: методичні рекомендації. Київ: Видавничий дім «Освіта». <https://doi.org/10.32405/978-966-983-360-0-2022-70>
- Як педагогу організувати свою роботу під час війни. (2022). <https://osvita.ua/school/86136>

ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ ІНСАЙТУ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Пушкарьова Тамара,

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
начальник відділу проєктного управління
Інституту модернізації змісту освіти,
м. Київ, Україна,

pushkaryovat@gmail.com

В умовах запровадження воєнного стану в Україні, її цивільне населення, і особливо діти, значною мірою змінюють не тільки кількість власних бажань, а й емоційно-психологічні запити щодо обов'язковості їх задоволення. За таких обставин функціонуюча в країні система освіти має вкрай лояльно формувати комунікативні відносини з юними здобувачами освіти, адже стан їхньої психіки в умовах війни, коли відбувається щось занадто жакхливе та зовсім неочікуване, відчуває шок, а серед емоцій панують страх, депресія та відчай.

За матеріалами оглядового аналізу, опублікованого на сторінках журналу «World of Psychiatry», за умов військових конфліктів у ХХ столітті найбільший вплив на психічне здоров'я отримали матері, їх малолітні діти і підлітки (Mental health consequences of war, 2006, р. 25–30). Діти і підлітки в ситуації проведення військових дій опинилися в найгіршому становищі, оскільки їх нервова система ще не достатньо стійка, а отже й виявилася нездатною протидіяти тим або іншим зовнішнім подразникам. Дослідження Disasters and Mental Health, які були здійснені відповідно до Програми психічного

здоров'я громади Гази серед дітей від 10 до 19 років, надали такі результати: у 29% обстежених погіршилися результати в школі, у 49% збільшилися випадки прояву агресивності, у 39% мали місце нічні кошмари (Disasters and Mental Health, 2005). При цьому більшість із дітей безпосередньо не знаходилися в зоні військових конфліктів, а отримували інформацію з розмов близьких та телевізійних повідомлень.

Отже, у дітей та підлітків, які зв'язані із сприйняттям небезпечних ситуацій, навіть якщо вони мешкають на територіях, де не проходять інтенсивні бойові дії, розвиваються поведінкові патерни, що заважають їх дитячому життю й привносять у повсякденне буття депресію, смуток та тривожність.

Особливістю тривожності дітей у надзвичайних для них обставинах може виступати їх підвищена занепокоєність подіями в навколишньому середовищі, невпевненість у собі та дезорієнтованість у просторі, емоційна нестабільність і перепади настрою. У такий спосіб проблема дитячого неспокою та її прийнятна (тактовна й доброзичлива) корекція в надзвичайних для дітей ситуаціях набуває вкрай важливого значення. Як різновид ситуативної тривожності, остання може бути розпізнана фахівцями (психіатрами, психологами, педагогами) за певних відхилень у висловлюваннях дітей та у їх поведінці.

Діти війни можуть поступово втрачати свою ідентичність і самобутність, оскільки діє правило колективного виживання і психічний ресурс у більшій мірі спрямований не на мрійливі забавки, а на підтримку реального функціонування дитячого організму. Перебуваючи в небезпечних умовах та в стані безкінечного стресу, дитина позбавлена нормальних умов розвитку та освіти. Через відчуття тривоги, напруги, остраху та відчаю суттєво ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини. Діти, які примушені стати переміщеними із зони активних бойових дій, стикаються з проблемою соціальної адаптації, знаходячись тепер у повністю нових соціальних умовах (Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти, 2022).

У такий спосіб завдання освітніх закладів полягає насамперед у тому, аби повернути дітям радість і вселити надію у щасливе майбуття, зберегти їх спокій та виховати в них упевненість у отриманні необхідної допомоги, виказати дітям співчуття й порозуміння щодо їх переживань і сподівань. Отже, найголовнішим пріоритетом в діяльності закладів освіти під час запровадження воєнного стану є забезпечення психологічної стійкості учасників освітнього процесу, які у той чи інший мірі потерпають од воєнної агресії (Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу, 2022).

Допомагати учням online, лагідно підбадьорювати та м'яко переконувати, як, власне, фантазувати та жартувати – це під час війни є неймовірно важливим виявленням підтримки для дітей та підлітків. Водночас дієвим в умовах війни є технологія залучення вихованців та учнів до творчої діяльності, яка дозволяє їм відволіктися від життєвої реальності, відчутти себе в просторі омріяного спокою та якнайшвидше усвідомити результати особистих (інтелектуальних, духовних, фізичних) старань, що розкриває для дитини осягання своєї значимості та надає їй додаткової впевненості й допоміжних внутрішніх сил.

У своїй книзі «Твоя сила» Світлана Ройз роз'яснює дітям таке: «Усі люди від народження крім фізичної мають особливу, потужну внутрішню силу... Тож уяви цю Сяйливу Силу всередині Себе. У зажурі, втомі, тривозі, невдачах або ж прикростях – коли здається, що навколо «темрява» – саме вона підтримує Тебе, надає Тобі стійкості, рішучості, сміливості і завзятості. А моя книжка допоможе Тобі самостійно відновлювати цю Силу та повертати добре, радісне, впевнене й таке барвисте її Сяйво» (Ройз, 2022, с. 4).

За баченням фахівців у сфері психології та психіатрії тривожність дитини можна частково згладити й відкоригувати через спілкування з рідними людьми, ігри з однолітками та творчу діяльність. Такі техніки повного або ж часткового зцілення дитини покликані допомогти їй позбутися таких проблем, як тривожні спогади, нічні жахіття та прокручування в пам'яті всього того, що трапилося чи трапляється навкруги (Сміт, Дирегров, Юле, 2014, с. 5). Водночас потрібно розуміти, що виокремлені техніки не є лікувальними пігулками, а виконують роль певних психологічно-педагогічних технологій, які певною мірою заперечують розвиток існуючих психічних навантажень та допомагають дитині винайти незадіяний та недооцінений психологічний ресурс чи то потужну внутрішню силу.

Повертаючись до поради Світлани Ройз стосовно розкриття Себе, власної Сяйливої Сили всередині Себе та знаходження шляхів до відновлення радісних та обнадійливих переживань, є привабливою освітянська технологія інсайту, яка забезпечує реалізацію потягу дитини до самовідтворення, результатом чого має стати її бажання відчувати себе такою особистістю, яка гідна на увагу

Відхід від детермінованого сприйняття навколишнього середовища в бік повсякчасного здійснення різноманітних творчих процедур дозволить уникнути думок про страшне сьогодення. Своєю чергою розвиток суб'єктної креативності має вивільнити, розкріпачити творчий потенціал особистості та пробудити в неї зацікавленість і мотивацію стосовно власного самоствердження, що, зрештою, і допоможе акумулювати ресурс внутрішніх сил для психічного самозбереження та налагодження емоційно-особистісної адаптації.

У словниковому ресурсі поняття «інсайт» (англ. insight) визначає процес осяяння, тобто безпосередній момент відкриття, усвідомлення, осмислення чого-небудь, який базується на інтуїції і не має тісної кореляційної пов'язаності із попереднім досвідом. Між тим інтуїція (інтуїтивне угадування, завбачення, осягнення), за Р. Декртом, є формою світосприйняття ясного та уважного розуму – настільки просте й чітке, що не залишає ніякого сумніву у тому, що ми мислимо. За тлумаченнями З. Фрейда, інтуїція – це є підсвідомий інстинкт, у якому цілковито відбивається першоджерело творчої діяльності. І. Кант визначає інтуїцію як базову пізнавальну (когнітивну) здатність людини. З наданих позицій можна визначити, що інсайт – це є стан інтуїтивного осяяння, який проявляється в результаті певних творчих процедур на основі креативного світосприймання (пізнання) людиною навколишньої дійсності.

Водночас термін «технологія» маємо розглядати як сукупність пов'язаних відомостей, операцій, процедур чи акцій у процесі формування чого-небудь або перетворення чогось на щось інше. Отже, технологія є ні чим іншим, як інструментом запроваджен-

ня найсучасніших і найдієвіших методів та процесів у визначеній сфері суспільного життя, що призводить до прогресивних змін та якісних здобутків при отриманні необхідного результату.

У такий спосіб інсайт технологія є певною моделлю навчально-виховного процесу, в якій завдяки формуванню креативних здібностей суб'єктів навчання, розвитку їх творчої активності та набуттю умінь інтуїтивного передбачення і підсвідомого осягнення змістовності евентуальних явищ, у суб'єктів пізнання підвищується рівень точного й глибокого розуміння об'єктів і процесів довкілля та з'являються навички прояву оригінальних суджень і здогадок.

Розглядаючи специфічні засади провадження інсайт технології, актуально передусім обумовити провідні (опорні) властивості особистості, формування та розвитку яких буде сприяти як піднесенню особистості, так і отриманню ефекту від реалізації задекларованої освітньої технології. На виконання представленого завдання маємо означити узагальнену сукупність властивостей (характеристик, ознак, якостей) особистості, які уможливають виникнення інсайту, як процесу підсвідомого відкриття, осмислення, усвідомлення суб'єктом якогось предмета чи-то явища у незнайомій (оригінальній) інтерпретації (Шинкарук, 2002, с. 241; Білодід, 1974, с. 796). Серед вагомих суб'єктних атрибутів доречно озвучити уміння фантазувати, уявляти, припускати, осягати, конструювати, передбачати, здогадуватися, мріяти, прогнозувати, захоплюватися, передчувати, аналізувати, відтворювати, змінювати, міркувати, будувати, зацікавлюватися, уточнювати, усвідомлювати, вигадувати тощо (Пушкарьова, 2022, с. 77). Така діяльність відволікає дітей від тиску на них подій воєнного часу та підвищує рівень їхньої зацікавленості результатами творчої діяльності.

Найголовніший сенс теперішнього буття дитини – це завжди безперервне відкриття себе та навколишнього світу. Кожне нове сприйняття чи відчуття – це своєрідне осягання. Це – інсайт. Феномен, який присутній в нас з народження, та інструмент, який можна відточувати й вдосконалювати. І тоді відкриття світу буде іще цікавішим, захоплюючим та кориснішим. У заданий спосіб навчитися бачити та розуміти світ – це ставати його складовим елементом, а перебувати в цім світі – це значить бути в себе вдома, а відповідно й почувати себе спокійно, радісно та впевнено. Власне для цього і потрібно володіти технологією інсайту й робити інсайт-відкриття. Означений інструмент пізнання світу є націленим на відбудову країни без війни, аби жити в ній так, як у школі радості.

Список використаних джерел

- Білодід, І.К. (ред). (1974). Словник української мови в 11 т. Т. 5. Київ: Наукова думка.
- Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні. (2022). Лист МОН № 1/3737–22 від 29.03.2022. Київ: МОН України.
- Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні. (2022). Лист МОН № 1/3845–22 від 02.04.2022. Київ: МОН України.
- Пушкарьова, Т.О. (2022). Урахування вікових особливостей суб'єктів пізнання в умовах безперервного провадження інсайт технології. Український педагогічний журнал. 2, 73–83.

- Ройз, С. (2022). Твоя сила: Практикум для дітей та підлітків. Проект UNICEF.
- Сміт, П., Дирегров, Е., Юле, У. (2014). Діти та війна. Навчання технік зцілення. Проект «Критас України». Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України.
- Шинкарук, В.І. (ред). (2002). Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис.
- Disasters and Mental Health. (2005). World Psychiatric Association (WPA). WILEY.
- Mental Health Consequences of War: a brief review of research findings. (2006). World of Psychiatry. Official Journal of World Psychiatric Association (WPA). 5(1), 25–30.

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МОБІЛЬНИХ ПРИСТРОЇВ

Радкевич Олександр,

доктор педагогічних наук, старший дослідник,
головний науковий співробітник відділу моніторингу
якості загальної середньої освіти
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

mr.radkevych@gmail.com

Портативні мобільні пристрої, такі, як ноутбуки, персональні цифрові помічники та мобільні телефони (смартфони), дають змогу здійснювати оцінювання результатів навчання здобувачів загальної середньої освіти в будь-який час і практично в будь-якому місці, миттєво надсилати та отримувати додаткові дані про поточні та минулі показники їхньої успішності. Застосування таких мобільних пристроїв є надзвичайно актуальним під час організації дистанційного навчання, особливо в часи пандемії чи військових дій на території держави. Для цього більшість мобільних пристроїв оснащено системами глобального позиціонування та бездротовими технологіями для комунікації (аудіо, відео (синхронне, асинхронне)), що дає змогу реалізовувати незліченні можливості для оцінювання успішності здобувачів загальної середньої освіти. У цьому зв'язку розробляється безліч програм для мобільного навчання та тестування. До простих програм належать такі, що дають можливість учителям виставляти здобувачам освіти суб'єктивні оцінки із занесенням їх до паперового чи електронного журналу. До складних належать програми, що здійснюють оцінювання результатів навчання здобувачів загальної середньої освіти без допомоги учителів, а власне самі виставляють їм об'єктивні оцінки, використовуючи техніко-технологічні можливості мобільних пристроїв. Виходячи із загального розуміння поняття «оцінювання», на думку автора, це процес систематичного збирання, інтерпретації та використання ін-

формації для визначення рівня навчальних досягнень здобувачів загальної середньої освіти відповідно до вимог навчальних програм та підвищення їхньої задоволеності своїми результатами навчання.

Згідно з позицією Нікола та Макфарлейн-Діка (Nicol and Macfarlane-Dick, 2006), оцінювання є важливим елементом проведення навчальних заходів для вдосконалення навчання здобувачів освіти. По суті, це зворотний зв'язок, що дає учням, які є головними одержувачами, інформацію про їхнє просування до певної мети. Результати оцінювання дають змогу учням визначити, що вони знають, чого не знають та як зробити себе більш успішними на шляху до підвищення самооцінки.

Важливим у цьому контексті є використання комп'ютерно адаптивного тестування, що реалізується у формі електронного тесту, який адаптується до рівня здібностей здобувачів освіти. Його також називають ще адаптивним тестуванням. Інакше кажучи, це форма тестування, відповідно до якої вибір наступного завдання чи набору завдань залежить від правильності відповідей на попередні (Piton-Gonçalves & Aluísio, 2015). Такі тести розробляються в електронній формі та повсякчасно використовуються під час мобільного оцінювання результатів навчання. Відповідно до викладеної концепції автором запропоновано здійснювати мобільне оцінювання результатів навчання здобувачів загальної середньої освіти на основі адаптивних тестів трьох рівнів складності: легких, середніх, складних (рис. 1).

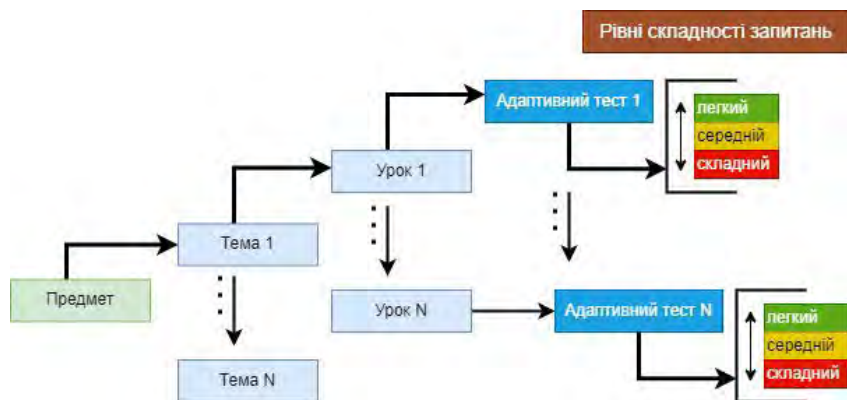

Рис. 1. Мобільне оцінювання за адаптивними тестами (розроблено автором)

Рівні складності адаптивних тестів для мобільного оцінювання результатів навчання здобувачів загальної середньої освіти визначалися на основі методичних рекомендацій для вітчизняних розробників тестових завдань (Пасіхов, 2017). Легкий рівень (знання, вміння): пропонуються запитання репродуктивного та творчого рівнів; запитання репродуктивного рівня перевіряють здатність запам'ятовувати вже вивчену інформацію (факти, явища, поняття), а запитання творчого рівня перевіряють уміння застосовувати фактичні знання з метою отримання висновку. Середній рівень

(розуміння, вміння): пропонуються запитання репродуктивного та творчого рівнів; запитання репродуктивного рівня перевіряють здатність інтерпретувати (пояснювати, перетворювати) уже вивчену інформацію у нові категорії, а запитання творчого рівня перевіряють уміння робити висновки на основі кількох фактів чи понять. Складний рівень (реалізація): пропонуються запитання творчого рівня для перевірки здатності застосовувати вивчену інформацію в нових навчальних контекстах та можливостей отримувати раніше невідомі знання.

Для адаптивного тестування важливо, щоб здобувачі загальної середньої освіти мали профілі (сторінки) в електронних журналах чи в інших оціночних базах даних. Самі профілі являють собою набір персоніфікованої інформації про здобувачів освіти. Формування адаптивного тесту ґрунтується на правильному виборі першого запитання як початкового. Адже від його змісту, складності залежить послідовність відповідей на інші запитання. Якщо відповідь на перше запитання правильна, то рівень складності запитань збільшується і навпаки. Умовами припинення виконання адаптивного тесту є його завершення здобувачами загальної середньої освіти або закінчення часу на тестування.

Адаптивні тести уможливають більш точне оцінювання результатів навчання здобувачів освіти із середніми здібностями і зменшують ймовірність отримання максимального результату тестування без наявних знань. На відміну від звичайних, ці тести дають змогу прискорити на 50% їх виконання (Weiss & Kingsbury, 1984). Це сприяє забезпеченню, з одного боку, високого рівня точності проходження тестів, а з другого, – економії часу для учнів та вчителів закладів загальної середньої освіти.

Під час використання мобільних пристроїв для оцінювання важливим є застосування хмарних ресурсів. На цьому зауважує Лін Ху (Hu, 2021) у роботі «Побудова мобільної освіти у сфері хмарних обчислень». Автор зауважує, що його основним принципом є зберігання великої кількості електронної інформації у хмарі, а не на локальних чи віддалених серверах. Так, учителі, учні, батьки (за наявності прав доступу) можуть отримати будь-яку інформацію через різні пристрої, які підключені до мережі «Інтернет». При цьому вчителі можуть проводити заняття, а також оцінювати результати навчання здобувачів загальної середньої освіти, використовуючи хмарні ресурси у будь-який час та в будь-якому місці за допомогою будь-якого мобільного пристрою. З огляду на це ми можемо припустити, що відбувається цифровізація освітньої діяльності, адже вона передбачає віртуалізацію різних компонентів хмарних технологій: пул ресурсів (спрощення адміністрування користувачів (вчителів, учнів)); уніфіковане розгортання освітніх послуг; гнучке використання; забезпечення універсальності віртуальної освітньої платформи; міграція освітньої інформації між додатками та резервним копіюванням інформації.

Зауважимо, що в мобільному освітньому середовищі (віртуальному класі) навчальна інформація (уроки) надається здобувачам загальної середньої освіти через програми, які можуть бути запущені на різних мобільних пристроях. Здобувачі загальної середньої освіти вивчають ці навчальні матеріали в позаурочний час у своєму темпі. Після ознайомлення з навчальним матеріалом вони проходять адаптивний тест

для навчання на наступному етапі. У свою чергу віртуальний клас вміщує більш докладну навчальну інформацію, основувану на поточному рівні знань здобувачів загальної середньої освіти і використовує «аватари» (електронні помічники) для надання підказок, спрямованих на формування і розвиток знань та вмінь. Після завершення мобільного навчання у віртуальному класі здобувачі загальної середньої освіти проходять ще один адаптивний тест для оцінювання рівня їхньої готовності до підсумкового етапу навчання, що передбачає роботу в команді. На цьому етапі здобувачі освіти виконують одну або кілька ролей відповідно до концепції гейміфікації, що дає змогу збирати емпіричні показники про їхню взаємодію в команді. Наприкінці проводиться підсумкове оцінювання результатів навчання.

Використання мобільних пристроїв ідеально підходить для вчителів закладів загальної середньої освіти, заінтересованих у цифровізації методології внутрішнього оцінювання, оскільки вони дають актуальну зведену інформацію щодо якості навчання учнів за освітніми програмами. Зауважимо, що застосування мобільних пристроїв в оцінюванні результатів навчання здобувачів загальної середньої освіти дає змогу реалізувати взаємозв'язок між освітніми подіями та їх результатами в режимі реального часу.

Список використаних джерел

- Пасіхов, Ю. (2017). Методичні рекомендації для розробників тестових завдань. Отримання знань: дистанційна підтримка освіти школярів. https://disted.edu.vn.ua/media/dlia_rosrobnukiv_testiv.pdf
- Hu, L. (2021). The construction of mobile education in cloud computing. *Procedia Computer Science*, 183, 14–17.
- Nicol, D. J., Macfarlane-Dick, D. (2006). Formative assessment and self-regulated learning: A model and seven principles of good feedback practice. *Studies in higher education*. 31(2), 199–218.
- Piton-Gonçalves, J., Aluísio, S. M. (2015). Teste Adaptativo Computadorizado Multidimensional com propósitos educacionais: princípios e métodos. *Ensaio: Avaliação e Políticas Públicas em Educação*. 23(87), 389–414. doi:10.1590/S0104-40362015000100016.
- Weiss, D. J.; Kingsbury, G. G. (1984). Application of computerized adaptive testing to educational problems. *Journal of Educational Measurement*. 21 (4), 361–375. doi:10.1111/j.1745-3984.1984.tb01040.x.

ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Трубачева Світлана,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу інновацій та стратегій розвитку освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна,

✉ trubachevas@gmail.com

Мушка Оксана,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу інновацій
та стратегій розвитку освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна,

✉ innovacia@ukr.net

Соціальні виклики, які сьогодні стоять перед суспільством, прискорюють процеси трансформації освітніх закладів у заклади нового типу, наприклад, Всеукраїнська онлайн школа, яка в умовах воєнного часу набуває популярності у сучасних учнів та їх батьків. Також, усе більш актуальною стає дистанційна форма навчання в закладах загальної середньої освіти. Під час війни Міносвіти України підготувало список дистанційних шкіл, організацій та проектів, які надали безкоштовний доступ до навчання та допомагають дітям не переривати освітній процес та здобувати знання. На цьому шляху важливим є розуміння сутності, принципів і завдань проектування, застосування та розвитку інформаційного освітнього середовища закладів загальної середньої освіти, ступінь володіння цифровими компетентностями усіма учасниками освітнього процесу (Освіта України в умовах воєнного стану, 2022, с. 49–52).

Одним із важливих чинників, який сприятиме підвищенню якості загальної освіти в умовах цифровізації є створення загальнодоступних цифрових освітніх ресурсів. Під цифровими освітніми ресурсами будемо розуміти навчальні матеріали, які пред-

ставлені у цифровому вигляді та призначені для використання в освітньому процесі з допомогою комп'ютера або інших гаджетів.

Розв'язання проблеми створення і використання цифрових освітніх ресурсів для закладів загальної середньої освіти в Україні, які сприяли б підвищенню ефективності їх використання і досягненню проголошених цілей реформування освіти, потребує розв'язання таких задач: визначення їх переліку, з усіх необхідних для підтримки вивчення всіх предметів, передбачених стандартами загальної середньої освіти; встановлення вимог до параметрів кожного виду цифрового освітнього ресурсу, які визначають їх якість, необхідну для підвищення ефективності навчання і досягнення цілей реформування освіти; розробка порядку створення цифрових освітніх ресурсів; розробка інформаційних ресурсів і їх систематизація; методичне забезпечення їх використання.

Певні роботи з розв'язання зазначених задач в Україні на державному рівні проводяться з 2001 року, коли постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 р. № 436 була затверджена Програма інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільських шкіл на 2001–2003 роки. Виконання цієї програми продовжувалося до 2006 року. Державною програмою «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006–2010 роки, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2005 р. № 1153 також було передбачено створення різних видів цифрових освітніх ресурсів і забезпечення ними навчальних закладів. Розробка інформаційних ресурсів була передбачена також у проєкті «Рівний доступ до якісної освіти в Україні», який виконувався Міністерством освіти і науки України і Директоратом програм розвитку освіти у 2006–2009 роки.

Методики використання цифрових інформаційних ресурсів мають суттєве значення для підвищення ефективності навчання, досягнення цілей реформування освіти (Биков, 2008). Методики можуть бути орієнтованими на використання певного цифрового освітнього ресурсу в освітньому процесі, або на вивчення певного навчального предмета з використанням одного або декількох ресурсів. Розробниками методик у першому випадку є, як правило, розробники цих ресурсів, у другому випадку методика розробляються науковими установами або творчими вчителями (Як педагогу організувати свою роботу під час війни, 2022).

Основними цілями реалізації методики їх використання є: 1) забезпечення активної навчальної роботи школярів, формування в них організованості, здатності самостійно вчитися, знаходити й використовувати потрібну інформацію, працювати в колективі, знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, вирішувати не тільки ті завдання, що зустрічалися раніше; 2) підтримка розвитку творчої роботи освітян, сприяння їх переходу до більш індивідуальних і активних методів навчання, надання їм можливості використовувати нові ресурси; 3) забезпечення доступності якісних освітніх послуг для кожного зацікавленого в них учня, навіть якщо він не може одержати ці послуги у своїй школі.

Реалізації цих цілей має посприяти виконання таких завдань: забезпечення суб'єктів освітнього процесу сучасними навчальними матеріалами, що активно ви-

користуються інформаційні й комунікаційні технології, у тому числі – цифровими освітніми ресурсами; створення в країні стійкого потенціалу в галузі виробництва високоякісних, відкритих, доступних за вартістю цифрових освітніх ресурсів, що відповідають потребам освітніх установ; підготовка й підвищення кваліфікації освітян з питань проектування та використання інформаційних і комунікаційних технологій у практиці освіти. Узагальнюючи вище зазначене, можна виділити три основні компоненти цього процесу: навчальні матеріали нового покоління; професійний розвиток освітян як користувачів ІКТ для цілей освіти; створення системи міжшкільних методичних центрів.

Цифровий освітній ресурс може бути як джерелом інформації, інструментом її обробки, так і системою з керування освітнім процесом. Система управління в кожному окремому продукті створюється в основному безпосередньо розробниками й має авторський характер. Важливим є створення загальних, доступних для всієї освіти колекцій джерел та інструментів, розташованих у сховищі освітніх ресурсів, та надання можливості й авторові підручника, і вчителю, і школяреві знайти те, що йому потрібно.

Список використаних джерел

- Биков, В. Ю. (2008). Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. Київ: Атака.
- Освіта України в умовах воєнного стану. (2022). Інноваційна та проектна діяльність: науково-методичний збірник. Київ, Чернівці: Букрек. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-20Innovatsiyina.ta.projektna.diyalnist.pdf>
- Як педагогу організувати свою роботу під час війни. (2022). <https://osvita.ua/school/86136>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ПІДҐРУНТЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Чижевський Борис,

кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник,
відділ економіки та управління загальною середньою освітою,
Інститут педагогіки НАПН України,
Заслужений працівник освіти України,
м. Київ, Україна.

 chyzhevskyi.bg@gmail.com

Правова культура суспільства, що є невід’ємною частиною його духовної культури, охоплює рівень правосвідомості (знання і розуміння юридичних принципів та норм, усвідомлення необхідності суворого та неухильного їх виконання, а також рівень розвитку рівності і єдності прав, свобод і обов’язків та законності); рівень досконалості законодавства (ступінь його наукової обґрунтованості, об’єктивності та відповідності реаліям суспільно-економічного розвитку, запитам громадян та техніко-юридичної досконалості); рівень досконалості щодо реалізації прав, свобод та обов’язків, одним із найважливіших показників якого є демократичність, прозорість, відкритість та доступність інститутів держави та державних службовців, що застосовують законодавство; рівень законності, який характеризується, по-перше, характером правових вимог, закріплених у законодавстві, а по-друге, – ступенем реальності їх здійснення; рівень розвитку юридичної науки та інших галузей.

Розрізняють правову культуру суспільства, правову культуру окремої особистості, зокрема правову культуру керівника.

Правова культура особи передбачає: рівень знання права, розуміння його суті; ступінь переконаності в необхідності, доцільності та справедливості юридичних норм, поваги до права; рівень соціально-правової активності, тобто поєднання правових знань і переконань із точним і неухильним виконанням юридичних вимог, а також утвердження та зміцнення законності. Важливим фактором правової культури є рівень виховання та вихованості громадян, у тому числі дітей та учнів у дусі поваги до Закону, до прав, свобод та обов’язків, підвищення їхньої відповідальності за точне й неухильне виконання юридичних приписів.

Правова культура керівника, тобто особи, на яку офіційно шляхом призначення (обрання, затвердження) покладено функції керівництва державою, сферою, галуз-

зю, установою, організацією, закладом, характеризується його професійністю, комунікабельністю, толерантністю, доброзичливістю та поміркованістю. Стиль роботи керівника визначається знаннями, компетентністю та вмінням застосовувати формально регламентовані повноваження, завдання, права і обов'язки та неупереджено використовувати засоби управлінського впливу до органів і осіб, які є в його підпорядкуванні та керівництві.

Сучасний керівник закладу загальної середньої освіти, як правило, обіймає займану посаду за результатами конкурсу, під час якого та у своїй професійній діяльності має продемонструвати обізнаність та знання з питань: філософії та методології освіти; Конституції України, законодавства та нормативно-правових актів у сфері освіти; теорії і практики демократичного управління та сприяння розвитку самоврядування; забезпечення безпеки учасників освітнього процесу під час війни, військового стану та надзвичайної ситуації; дидактики і методики організації освітнього процесу; інформаційного оснащення та забезпечення освітнього процесу; фахової компетентності. Тобто, виникає проблема формування бібліотеки сучасного керівника закладу загальної середньої освіти, яка має бути наповнена відповідним змістом як на паперових, так і електронних носіях.

Однією із рекомендованих серій книг для керівника закладу загальної середньої освіти можуть бути:

- Конституція України, збірки законодавства та указів Президента України, постанов Верховної Ради України, рішень Конституційного Суду України, рекомендацій Венеціанської комісії з питань освіти;
- законодавче регулювання та методичне забезпечення використання інформаційних технологій в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти;
- типовий статут закладу загальної середньої освіти та типові положення про наглядову раду закладу загальної середньої освіти, педагогічну раду закладу загальної середньої освіти, органи учнівського та батьківського самоврядування;
- рекомендації щодо організації освітнього процесу в період війни, надзвичайного стану, надзвичайної ситуації, пандемії та епідемій;
- нормативно-правові акти з питань управління закладами загальної середньої освіти;
- нормативні документи про повноваження та функції департаментів (управлінь) з питань освіти і науки обласних та міських державних адміністрацій; повноваження та функції управлінь (відділів) виконавчих органів районних рад; повноваження та функції відділів з питань освіти територіальних об'єднань;
- нормативні документи про повноваження та функції старост щодо управління дошкільними та загальноосвітніми закладами освіти та їх діяльності;
- нормативно-правове забезпечення діалогу та співпраці з громадськими організаціями та об'єднаннями, товариствами, спілками та профспілками;
- нормативно-правові акти, рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти;
- нормативно-правові акти та рекомендації з питань охорони дитинства та організацій навчання дітей і учнів;

- нормативно-правові акти та рекомендації з питань організації навчально-виховної роботи;
- нормативно-правові акти з питань організації харчування, охорони здоров'я та фізичного розвитку дітей та учнів;
- документи, що регулюють питання соціального захисту та матеріально-правового становища педагогічних працівників та інженерно-обслуговуючого персоналу;
- документи з фінансово-економічних та адміністративно-господарських питань функціонування закладу загальної середньої освіти.

Доцільно врахувати, що такі збірки мають виходити тиражами з розрахунку на кожного керівника та його заступників, які опікуються питаннями загальної середньої освіти. Аналогічні збірки у 70-х рр. ХХ ст. виходили в Україні тиражами більше 40 000 примірників і були доступні педагогічним працівникам кожної школи.

Законодавство України перебуває у стані постійного оновлення, уточнення, узгодження, що потребує: визначення наукової основи законодавства; чіткості й визначеності основних прав, свобод і обов'язків та гарантованості їх; послідовного вдосконалення юридичної практики; великої організаційної роботи Верховної Ради України, органів державного управління, органів місцевого самоврядування; професійної участі громадських організацій та об'єднань, а також громадян.

Системна робота із зазначеним спектром законів та нормативно-правових документів сприятиме формуванню у державних службовців, керівників закладів освіти, представників суспільного та приватного сектора, тобто всіх учасників освітнього та управлінського процесів правової культури. У цьому випадку необхідно врахувати, що правова культура базується на сукупності факторів, що характеризують рівень правосвідомості громадян, досконалості, системності та реалістичності законодавства, організації роботи щодо його реалізації, стані дотримання законності та правопорядку всіма суб'єктами управління у сфері освіти та закладах загальної середньої освіти.

Секція II
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ООНВЛЕННЯ ЗМІСТУ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

ОРГАНІЗАЦІЯ ГРУПОВОЇ РОБОТИ НА ОСНОВІ ЗАПИТАНЬ ТА ЗАВДАНЬ ПІДРУЧНИКА ЯК СПОСІБ КОМПЕНСАЦІЇ ОСВІТНІХ ВТРАТ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Барановська Олена,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики,
Інститут педагогіки НАПН України,
М. Київ, Україна

 panihellena@gmail.com

Освіта в умовах воєнного стану в Україні змусила кардинально передивитися та пристосувати до існуючих реалій форми, методи і засоби навчання. Нинішня ситуація потребує від системи освіти насамперед гнучкості та адаптивності, створення різних способів зворотного зв'язку вчителів та учнів, тісної співпраці з психологічними та медичними установами. В обставинах, коли більшість українських дітей знаходиться у важких для них умовах життя і розвитку, вкрай важливою є оптимізація моделей та технологій індивідуалізації та диференціації навчання як інструменту компенсації освітніх втрат учнів. Напрацювання в області індивідуалізації навчання становлять базу, яка допоможе створенню таких моделей, адаптованих до сучасних реалій (Барановська, 2021b). У величезній кількості дітей створюється нова система соціальних взаємозв'язків, відбувається зміна правил поведінки в нових реаліях життя. Вітчизняні психологи переконають, що українським дітям потрібен реабілітаційний рік, який націлений на компенсацію психотравм дітей та їхніх освітніх втрат. У виданні Інституту педагогіки «Освіта в реаліях війни» акцентується на важливості: надавати дитині психосоціальної підтримку; шукати можливі варіанти доступу до навчального середовища; сприяти створенню дружнього життєвого простору дитини; зробити метою навчання цілісний розвиток дитини; зробити навчання змістовним і цікавим; компенсувати освітні втрати дитини, враховуючи доступні способи (Топузов, Локшина, 2022).

На різних платформах обговорюються цільові заходи, які можуть допомогти надолужити освітні втрати учнів у важкі соціальні періоди. Серед них означені індивідуальні додаткові заняття з учителем або виокремлення групи учнів, які потребують допомоги; поглиблена діагностика, поділ учнів на групи за освітніми потребами, рівнем сформованості ключових компетентностей; розвиток соціальних компетентностей учнів (спілкування, взаємодії, уміння домовлятися тощо).

За неможливості побудувати постійний зв'язок з навчальним закладом та відсутність звичного навчального середовища, велику роль відіграє шкільний підручник.

Підручники для початкових класів, створені у 2020 році, мають великий розвивальний потенціал, запитання та завдання до текстів націлені на формування ключових компетентностей учнів. Одною з можливих форм компенсації освітніх втрат учнів і їхнього звичного соціального спілкування є організація групової чи парної роботи на основі запитань та завдань з текстом підручника (який переважно доступний для дітей в різних регіонах України та за кордоном). Групова форма навчання в наукових дослідженнях визначається як форма організації навчання в групах учнів, об'єднаних загальною навчальною метою за опосередкованого керівництва вчителя і співпраці з учнями, яка передбачає спільні зусилля учнів групи для вирішення поставлених учителем завдань). Така форма дозволяє реалізувати природне прагнення дітей до спілкування, взаємодопомоги і співпраці, забезпечує умови для формування позитивної мотивації учіння, досягти високої результативності у засвоєнні знань і формуванні вмінь, формувати вміння співпрацювати, створити позитивні мотиви навчання, розвивати гуманні стосунки між дітьми, дає багато можливостей для індивідуалізації. Різновидом групової роботи є парна робота (робота в мінігрупах), яка базується на створенні мобільних груп, що можуть співпрацювати в схожих умовах і саме вона може компенсувати втрачене очне спілкування з однокласниками в умовах дистанційного навчання.

Розподіл за мінігрупами може здійснюватися: на основі діагностичного зрізу; міні-опитування щодо готовності до опанування конкретного матеріалу; перевірки готовності до уроку; якості та можливості виконувати домашнє завдання або контрольної роботи; відповідно до освітніх втрат дитини; відповідно до мотивації конкретної дитини; відповідно до її інтересів та схильностей тощо. Для поділу на групи можна використовувати цифрові ресурси чи ділити за можливостями, які доступні для вчителя і учнів класу (Барановська, 2022а).

Кількісний аналіз підручників з української мови та читання для третього класу (Нова українська школа) засвідчив про те, що в них значно збільшилася кількість запитань та завдань на формування вміння розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами (10%). Близько 5% із них припадає на запитання і завдання, що націлені на спільну роботу над завданням, колективну роботу та групову роботу (зокрема парну), дослідницькі завдання, рольові завдання, інсценізації, завдання-інтерв'ю (близько 2%) (Барановська, 2021а; Барановська, 2022b; Барановська, 2022c; Барановська, 2021b). У проаналізованих нами підручниках з української мови та читання 2020 року показовими в плані формування вміння спілкуватися в групі були такі (таблиця 1).

Підручник може і має допомогти організації груп Разом з однокласниками розіграйте сценку (за поданим сценарієм);

- «Підготуйтеся до рольового читання: розподіліть ролі, обговоріть настрої героїв»;
- «Пограйтеся в гру «Загадай - я відгадаю»;
- «Позмагайтеся, хто назве більше квітів, зображених у вірші».

ової та парної роботи з учнями, що відірвані від звичного середовища і формувати в них колективне мислення, вміння організувати спільну роботу, вчити знаходити способи розв'язання завдань різних типів, розвивати аналітичні вміння, шукати різні виходи з життєвих ситуацій (Барановська, 2018).

Отже, використання запитань та завдань підручника, націлених на формування соціальної компетентності, може компенсувати втрати учнів початкової школи в нестійких життєвих умовах та за нерівного доступу до очного навчання.

Таблиця 1

Види запитань та завдань підручника (уміння працювати в групі).

Завдання-інтерв'ю	<ul style="list-style-type: none"> ▪ «Візьми інтерв'ю в однокласників (однокласниць), розпитай, що їм найбільше сподобалося з літніх канікул»; ▪ «Проведіть опитування у вас в класі».
Завдання на взаємодію (робота в групах)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ «Пофантазуйте разом, яким може бути колективний колаж на тему «найкраща школа»; ▪ «Об'єднайтеся у групи та зверніться до дорослих зі своїми застереженнями»; ▪ Рубрики «Я - вчитель», «Хвилинка спілкування».
Спільні дослідницькі завдання, презентації власного продукту	<ul style="list-style-type: none"> ▪ «Дослідіть: які мультфільми подобалися в дитинстві вашим батькам, дідусям і бабусям? Які мультфільми ви дивитесь разом?»; ▪ «Об'єднайтеся у творчі групи, розподіліть обов'язки і обговоріть план дій. Оформіть і проведіть презентацію»;
Рольові завдання	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Разом з однокласниками розіграйте сценку (за поданим сценарієм»); ▪ «Підготуйтеся до рольового читання: розподіліть ролі, обговоріть настрої героїв»; ▪ «Пограйтеся в гру «Загадай - я відгадаю»; ▪ «Прозмагайтеся, хто назве більше квітів, зображених у вірші».

Список використаних джерел

- Барановська, О. В. (2021 а). Змішане навчання у початковій школі: нові форми взаємодії: методичні рекомендації. Київ: Фенікс. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729011>
- Барановська, О. В. (2022 а). Особливості форм організації навчальної діяльності учнів початкових класів в умовах змішаного навчання. *Topical issues of modern science, society and education. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. SPC "Sci-conf.com.ua"*. Kharkiv, Ukraine. 404–410. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726229>
- Барановська, О. В. (2022b) Підручник для початкової школи в умовах змішаного навчання. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том 7: Чинники оцінювання якісних досліджень [колективна монографія]*. [Наукова редакція Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Льницький]. Конін–Ужгород–Перемишль: Посвіт, 76–87. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730591>
- Барановська, О. В. (2022c). Розвиток соціальної взаємодії учнів початкової школи засобами підручника. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XII: Якісні дослідження для покращення життя людини* [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Льницький]. Конін–Ужгород–Перемишль: Посвіт, 38–40. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731355>

- Барановська, О. В. (2021b). Теоретико-методологічні основи індивідуалізації навчання в початковій школі. *Theoretical foundations of the functioning of Education. Ways to improve the effectiveness of educational activities: collective monograph*. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 16–23. DOI – 10.46299/ISG.2021.MONO.PED. II. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725897>
- Барановська, О. В. (2021c). Формування наскрізних умінь третьокласників за допомогою методичного апарату підручника. *Проблеми сучасного підручника: збірник наукових праць*. Київ: Педагогічна думка, 26, 18–32. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726217>
- Барановська, О. В. (2018). Шкільний підручник в умовах нового освітнього середовища. *Проблеми сучасного підручника: збірник наукових праць*. Київ: Педагогічна думка, 21, 20–30.
- Топузов, О., Локшина, О. (ред.). (2022). Освіта в реаліях війни: орієнтири міжнародної спільноти: оглядове видання. Київ: Педагогічна думка.

НАПРЯМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ГЕОГРАФІЧНИХ КУРСІВ ДЛЯ ПОТРЕБ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Безуглий Віталій,

доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри географії,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Дніпро, Україна

vetalbezugly@ukr.net

Лисичарова Галина,

доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри географії,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Дніпро, Україна

alinalisicharova@gmail.com

У 2022 році святкування річниці незалежності України (24 серпня) ознаменується півріччям героїчного протистояння українського народу агресії Росії (від 24 лютого). Повномасштабне вторгнення має наслідки в усіх площинах: природа, суспільство, господарська діяльність.

Зміст шкільних географічних курсів має гнучко реагувати на події та їх наслідки, що простежуються з позицій фізичної географії: зміни рельєфу, стану водойм, якості ґрунтового покриву, збереженість біорізноманіття тощо; суспільної географії: проблеми народонаселення (динаміка кількості та складу населення, напрямки вимушеної

міграції, зміни розселення населення, забезпеченість трудовими ресурсами тощо), геополітичні тенденції (реакція світового співтовариства на агресію проти України, дієвість функціонування міжнародних організацій, загострення локальних та регіональних конфліктів тощо), економічні наслідки (зміни в структурі світового господарства, наслідки агресії в національній економіці, проблеми функціонування кожного з секторів економіки – первинного, вторинного, третинного, загострення глобальних проблем людства), акцентування уваги на геокультурній складовій географічної освіти (дієвості мовного законодавства, консолідація релігійних конфесій, збереженості культурної спадщини тощо).

Розглянемо потенційні напрямки оновлення (зміни, вилучення або доповнення) змісту географічних курсів для потреб загальної середньої освіти за допомогою таблиці 1.

Таблиця 1

Зміни, які варто внести до змісту шкільних географічних курсів 6–9 класів з 2022/2023 навчального року як наслідок військової агресії Росії проти України

клас	Зміст навчальної програми (Кобернік, 2022, 67 с.)	Пропозиції з оновлення змісту навчальної програми
1	2	3
6	<p>Тема. Літосфера – кам’яний панцир планети Фрагмент відсутній</p> <p>Тема. Гідросфера – водне намисто планети Людина і гідросфера.</p> <p>Тема. Біосфера – простір існування живих організмів Біологічне розмаїття. Людина – частина біосфери.</p>	<p>Тема. Літосфера – кам’яний панцир планети <u>Доповнити:</u> Зміна форм рельєфу в наслідок війни</p> <p>Тема. Гідросфера – водне намисто планети Доповнити: Зміна Світового океану і внутрішніх вод в наслідок війни.</p> <p>Тема. Біосфера – простір існування живих організмів <u>Доповнити:</u> Зміна ґрунтового покриву, рослинності і тваринного світу, біологічного розмаїття в наслідок війни.</p>
8	<p>Тема. Рельєф, тектонічні структури та мінеральні ресурси</p> <p>Тема. Води суходолу і водні ресурси.</p>	<p>Типи рельєфу за походженням. Зміна рельєфу людиною. Доповнити: Зміна рельєфу в наслідок війни (белігеративний рельєф). <u>Змінити:</u> Мінеральні ресурси України. Проблеми використання мінеральних ресурсів в наслідок війни.</p> <p><u>Змінити:</u> Використання і екологічні проблеми річок в наслідок війни. Водні ресурси України, шляхи їх раціонального використання та охорони з урахуванням наслідків війни.</p>

1	2	3
8	<p>Тема. Ґрунти, рослинність та тваринний світ.</p> <p>Тема. Природні комплекси та природокористування</p> <p>Розділ IV. Населення України та світу</p>	<p><u>Змінити:</u> Заходи з раціонального використання й охорони ґрунтів в умовах війни.</p> <p><u>Доповнити:</u> Вплив людини на рослинні і тваринні ресурси, їх охорону та відновлення в наслідок війни.</p> <p><u>Змінити:</u> Вплив війни на природно-заповідний фонд України та національну екологічну мережу.</p> <p><u>Доповнити:</u> Біженці та внутрішньо переміщені особи [1] в наслідок війни.</p> <p><u>Змінити:</u> Сфери економічної діяльності та зайнятість населення. Проблеми зайнятості в наслідок війни.</p>
9	<p>Тема. Національна економіка</p> <p>Тема. Світова економіка</p> <p>Тема. Сільське господарство</p> <p>Тема. Добувна промисловість</p> <p>Тема. Виробництво та постачання електроенергії</p>	<p><u>Змінити:</u> Чинники розміщення виробництва та їх зміна в наслідок війни.</p> <p><u>Доповнити:</u> Сучасні тенденції розвитку світової економіки. Глобалізація та регіональна економічна інтеграція. Роль міжнародних організацій в протистоянні агресії росії проти України.</p> <p><u>Доповнити:</u> Вплив війни на забезпечення населення й виробництва сільськогосподарською продукцією.</p> <p><u>Доповнити:</u> Вплив на географію добувної промисловості війни росії проти України.</p> <p><u>Змінити*:</u> Електроенергетика України в умовах війни.</p>
	<p>* Аналогічні зміни передбачити в подальших темах Розділу III. Вторинний сектор економіки та Розділу IV. Третинний сектор економіки.</p>	
	<p>Розділ V. Глобальні проблеми людства</p>	<p><u>Доповнити:</u> Вплив війни росії проти України на загострення глобальних проблем людства.</p>

Передова педагогічна спільнота активно обговорює актуальні зміни, що необхідні до змісту курсів старшої школи (географія 10–11 класів). Ми підтримуємо пропозиції внесені В.М. Бойко (Бойко, 2022).

На разі актуальними є питання оперативності забезпечення вчителів та здобувачів освіти новою сучасною інформацією (статистичною, картографічною, методичною), над чим плідно працюють представники установ освіти й науки України задля об'єктивного і неупередженого висвітлення сучасного стану та оцінки перспектив розвитку ситуації в Україні й світі в наслідок війни, що розв'язана Росією проти українського народу.

Список використаних джерел

- Бойко, В. М. Зміни до програми з географії 6–11 класи ЗСО: у форматі презентації. (2022). *Географія.UA*. <https://www.facebook.com/groups/974418312728454/permalink/1899848913518718>
- Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 н.р. (2022). Лист МОН від 19.08.2022 р. №1/9530-22 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.14.heohrafiya.20.08.2022.pdf>
- Кобернік, С. Г., Коваленко, Р. Р., Гільберг, Т. Г., Даценко, Л. М. (2021). Модельна навчальна програма «Географія. 6–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9%20kl.Kobernik.ta.in.06.05.22.pdf>

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ГРИ В НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Надія Бібік,

головний науковий співробітник,
відділ початкової освіти ім. О.Я. Савченко
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

binam8@ukr.net

Модернізація початкової освіти висуває на чільне місце проблему формування в молодших школярів повноцінної навчальної діяльності, у надрах якої дозрівають основні зміни особистісного характеру.

Джерелом і засобом дослідження цієї мети може стати гра. За влучним висловом Л. Виготського, гра слугує дев'ятим валом дитячого розвитку. На гребні цієї стихії загострюються вияви творчих ресурсів особистості, активізуються її внутрішні сили, зумовлюється пріоритетний вектор розвитку.

Водночас гра компенсує навчальні навантаження, забезпечує автодидактизм у засвоєнні пізнавальної інформації, мотивує сприйнятливість до нових знань, прагнення успіху й перемоги над труднощами.

Тривалий період гра визнавалась простором дошкільної педагогіки. Погляди на її використання в шкільному навчанні досить суперечливі. Від беззастережного утвердження ігрового навчання (Ш. Амонашвілі) до заперечення «забавляної» педагогіки, що може гальмувати формування повноцінної навчальної діяльності молодших школярів (К. Ушинський).

Очевидно, що нові соціально-педагогічні умови і актуальні запити шкільної освіти створюють об'єктивну потребу для осмислення сутності і можливості забезпечення ігрової діяльності учнів в новій ситуації функціонування школи.

Критично-рефлексивний стиль розгляду базових понять з обраної проблеми дозволяє узагальнити погляди на психологічну природу гри. Це, передовсім, теорія атавізму (С. Холл): гра як переборення інстинктів предків, «надлишку сил» (Г. Спенсер), як продукт певної культури (Е. Еріксон); «функціонального задоволення» (З. Фрейд); боротьби двох світів – тенденцій егоцентричної і примусової соціалізації (Ж. Піаже).

Методологічне різноманіття, суперечливість інтерпретації даних про гру дали підставу С. Рубінштейну заявити, що гра – доступна для дитини і незбагненна для вченого.

У результаті напрацювань в теорії гри окреслено її розвиток у становленні навчальної діяльності. Остання дістає мотиваційну естафету від ігрової. Гра породжує навчальну діяльність також і з погляду вироблення у дітей довільної соціальної поведінки, підпорядкування певним правилам, нормам, приписам; додержання статусного порядку (престижна – непрестижна роль), визнання авторитету лідера, колективної оцінки відповідності ролі певним правилам; почуття належності до групи та ін.

Дидактичні цілі застосування гри в навчанні молодших школярів мають співвідноситись із вимогами до очікуваних програмових результатів, слугувати набуттю умінь учитися. Це, зокрема, розвиток умінь порівнювати, визначати головне, знаходити ознаки явищ, диференціювати їх на істотні і неістотні; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

У теорії гри обґрунтовано модель ігрової діяльності. Структурно вона має бути системно упорядкованою сукупністю взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів (мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-операційний, контрольний-оцінний і результативний).

Науково місткою і теоретично значущою є система поглядів учених і практиків на педагогічне керівництво ігровою діяльністю. Вона характеризується культурно-історичним розумінням походження гри, змінюваності провідних видів діяльності впродовж онтогенетичного розвитку людини, соціалізуючого значення гри в розвитку особистості учня (Н. Кудикіна).

Ігрова діяльність штучно не відокремлюється від цілісного навчально-виховного процесу початкової ланки. Гра розглядається не автономно, а на засадах інтеграції з іншими видами діяльності і організаційними формами з їх взаємопроникненням: навчальної і трудової, навчальної і спортивної, дозвілевої тощо.

Установлено, що процес безпосереднього керівництва ігровою діяльністю буде ефективним, якщо передбачає урізноманітнення форм, методів і прийомів, а також спеціальну підготовку учнів до гри, накопичення вражень із різних джерел, а також досвіду, який можна випробувати, зімітувати в уявній ситуації.

Оскільки ігрова діяльність справляє відчутний вплив на розвиток неповторного ансамблю психічних сил учня і водночас – це делікатна сфера, що, як на фотоплівці, проявляє індивідуальний і водночас типологічний портрет усіх учасників – автори значну увагу приділяють вивченню результативності гри за вагомими для розвитку особистості сферами: це вплив на розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів; виховання гуманних моральних ставлень; результативність використання гри як засобу прилучення до культури українського народу, розвитку і корекції українського мовлення.

Виявлено евристичний потенціал методики керівництва ігровою діяльністю молодших школярів, що передбачає повноцінне функціонування розгорненої структури ігрової діяльності, особистісну взаємодію педагога з учнями, стимулювання розвивально-виховного ефекту ігор різних видів. Це підтверджується апробацією ігрового навчання в різних умовах організації навчально-виховного процесу. Справджується думка Й. Гейзінга: «навіть коли гра закінчується, дія її не припиняється: вона і далі випромінює на звичайний зовнішній світ своє сяйво, свій благодіючий вплив».

Основним висновком, що стосується методики застосування гри в початкових класах, є її відповідність меті уроку, що сприяє активізації розумової активності учнів, спрямовується на виконання норм і правил у грі; забезпечує партнерську взаємодію учасників гри на засадах толерантності, уникнення конфліктів. Водночас, гра має на меті підготувати дітей до переборення труднощів у навчанні, застосовувати набуті знання й уміння в життєвих ситуаціях.

Список використаних джерел

- Гавриш, Н.В. (ред.). (2006). Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Луганськ: Альма-матер.
- Кудикіна, Н.В. (2003). Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі. – Київ: КМПУ.
- Проскура, О.В. (1998). Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. Київ: Освіта.
- Савченко, О.Я. (2004). Навчально-виховне середовище для учнів. Особистісно орієнтоване спілкування. *Навчання і виховання учнів 3 класу*. – Київ: Початкова школа, 6–19.
- Ушинський, К.Д. (1983). Людина як предмет виховання. *Вибрані педагогічні твори*. Т.1. Київ.

ПІДРУЧНИК У КОГНІТИВНОМУ ПРОСТОРІ ТУРБУЛЕНТНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

Бондаренко Неллі,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
Київ, Україна

✉ nelly.bondarenko@ukr.net

Інформація в історії розвитку цивілізації завжди відігравала визначальну роль як основа для прийняття рішень на всіх рівнях і етапах розвитку суспільства й держави. Інтеграція України до ЄС і НАТО потребує увідповіднення її стандартів,

зокрема і в інформаційній сфері. Інформаційний простір України трансформується в жорстких реаліях глобалізації, діджиталізації, війни і потребує захисту від дезінформації. Щоб здобути перемогу над Росією, Україна має захистити свій інформаційний суверенітет і перемогти у війні інформаційній.

А це актуалізує проблему відповідності шкільного продукту запитам інформаційного суспільства – опанування ключових життєвих навичок, зокрема медіаграмотності. Переобтяженням величезним обсягом доступної в мережі інформації учням складно зрозуміти, на чому зосередити свою увагу. Під впливом комп'ютерних технологій формуються особливий тип мислення – кліпове (фрагментарне, мозаїчне, піксельне, колажне, калейдоскопічне), «кліпова» свідомість. Це тим більш небезпечно, що сприймання й розбудова інформаційного простору молодим поколінням матиме істотний вплив на прийдешній розвиток України.

Інтернет, як потужна довідково-інформаційна система, є невичерпним джерелом потенційних освітніх ресурсів. З-поміж видів мотивації 81% користувачів інтернету надають перевагу пізнавальній, пов'язаній зі здобуванням нових знань. Однак постає запитання: «Якщо ми маємо стільки інформації, чому так мало знаємо?» Відповідь знаходиться у площині опанування медіаграмотності, від рівня якої залежить інформаційна безпека держави – невід'ємна складова національної безпеки, що надважливо в умовах війни. Водночас результати дослідження «Індекс медіаграмотності української аудиторії» свідчать, що медіаграмотність 15% українців є низькою, у третини (33%) вона нижча від середньої, 44% мають рівень вищий, ніж середній, і лише у 8% він високий. Освітній статус прямо корелюється з рівнем медіаграмотності.

У складному світі, насиченому різноманітною як корисною, так і некоректною інформацією з різних джерел, учнівству логістично все важче здобувати знання. Щоб зберегти конкурентоздатність, підручник має стати цікавим співрозмовником, який інтелектуально розвиває і збагачує учнівство, супроводжуючи його у світі інформації. Несистемна інформатизація освітнього середовища небезпечна ризиком «втрати творчої культурно-генеруючої здатності цілих поколінь», якщо комп'ютерні навички користувача (які створюють ілюзію доступності пізнавальних дій) не супроводжуються логічним осмисленням, операціоналізацією, засвоєнням теорії, що становить ядро предметних галузей, широкою культурною асоціативністю у сприйманні й розумінні суспільних і життєвих процесів, живим спілкуванням з педагогом (Бахтіна, 2011).

А це актуалізує потребу постійно поповнювати свої знання, проблему формування в учнів національної ідентичності, усталеної системи цінностей, читацької компетентності, системного і критичного мислення, інформаційної культури у контексті медіаграмотності. Сучасні інфокомунікаційні технології радикально змінюють форму представлення навчального знання, і за рахунок цього трансформується його зміст. Педагоги-предметники інтегрують Усемережжя в освітній процес, упаралелюючи й гармонізуючи його використання з традиційними засобами навчання.

Оптимальним засобом збагачення й осучаснення змісту навчання в режимі реального часу є медіатекст, який ефективно доповнює традиційний підручник (Бондаренко, 2021). До медійного навчального матеріалу та його подання ставлять такі вимоги: но-

визна, актуальність, унаочненість, достатність, повнота, структурованість, багатшаровість за рівнем складності, своєчасність і повнота запитань, протоколювання дій у процесі роботи, інтерактивність, можливості вибору режиму роботи з навчальним матеріалом тощо. Добір і побудова медіатекстів на засадах уміжпредметнення помножує їх навчальний ефект (Бондаренко, 2021). Важлива наявність у змісті кожного шкільного предмета основної, інваріантної, та варіативної частин, які можуть і повинні корегуватися. Слід дотримуватися збалансованості когнітивного навантаження й оптимального поєднання навчального матеріалу на різних рівнях представлення з урахуванням попередньої підготовленості учнів.

Насамперед важливо визначитися, яка інформація має домінувати в підручниках, яка – становити його ядро, а яка – удругоряднюватися. Головний редактор газети «День» Лариса Івшина нарікає, що багато хто з майбутніх журналістів не знає, хто такий Петро Григоренко, і констатує: «саме те, що потрібно знати найперше, знаходиться на периферії. А ці знання нам потрібні, особливо для молоді, тому що ми боремося з тим самим ворогом, який ще складніший для розуміння, ніж був радянський союз. Україна не росія, і це вже не сенсація, а от відкриттям для багатьох стало те, що росія – не Русь. Україна – це зусилля з освоєння нових знань, щоб бути активними в інформаційних атаках. Ми не можемо бути активними без знань, без опанування науки творення історії, яка творить прийдешнє з матеріалу замовника, а замовник – це ми. З чого творитимемо майбутнє? З людей, які мають тільки уявлення про себе, а насправді нічого не знають, не мають необхідного набору якостей? Тому нам потрібні якісні зміни» (Поліщук, 2019).

З огляду на уреаальнення європейської і євроатлантичної перспектив актуалізувалася проблема створення й утвердження правдивого образу, позитивного іміджу і високої репутації в сучасному світі України, яка ціною життів найкращих виборює свободу для всього людства. Образ України за кордоном складається з цілої низки пазлів, і слід визнати: російські зміщення історичних акцентів і реального стану справ істотно його спотворили. Згідно з дослідженнями Українського інституту, перелік усталених і поточних асоціацій з Україною вичерпується такими поняттями як війна, росія, Шевченко (Андрій, а не Тарас), брати Клички, вишиванка, смачна їжа, гарні жінки, Чорнобиль. Генеральний директор Українського інституту Володимир Шейко переконаний, що за кордоном Україна може й повинна складатися у значно об'ємніший і цікавіший пазл (Чадюк, 2020, с. 29).

У умовах війни російські фейки спрямовані на створення негативного іміджу України загалом і її Збройних Сил зокрема. Така псевдоінформація розрахована на безлику не ідентифіковану особу, яка не має національної тожсамості, розуміння того, хто вона за національністю і громадянством. Тому посилену увагу в когнітивному просторі підручника слід приділити інформації, що забезпечує формування в учнів національної самоідентичності й адекватного образу власної Батьківщини.

Україна має окреслити те інформаційне середовище, у якому доведеться працювати, щоб увідповіднити реаліям свій образ. Розвиток і підтримка української мови, історіософії і культури мають бути стратегічним імперативом внутрішньої і зовнішньої політики. І визначальним у цьому є освітній сегмент.

Надання нашій країні статусу кандидата в ЄС, активізація євроінтеграційних процесів зобов'язують науковців з'ясувати, з яких джерел і як саме формується уявлення європейців про Україну в її історичній і культурній вертикалі й горизонталі; про українців та їх сприймання у світі; про роль Української держави у світових процесах; віднайти «поцуплені» пазли, виявити й заповнити прогалини в українській мові, історії, культурі, освіті; скласти, сформуувати і представити в підручниках і ЗМІ адекватний образ України з урахуванням її внутрішнього самоосмислення, розуміння свого місця й ролі в світі у контексті сучасний реалій, уроків історії, осмислених і виправлених історичних помилок, щоб надалі не повторювати їх. Корекцію і збагачення образу України для автентизації його у європейців уможливить дослідження того, як представлено Україну – давню й сучасну – й українців у підручниках країн Європейського Союзу і в свідомості його громадян.

Неабияке значення має і форма подання медіаінформації та її емоційне тло, що відіграє вирішальну роль у боротьбі з російськими фейками. Пропонуючи рецепти боротьби проти деструктивного впливу Росії в інформаційній площині, однією з особливостей зумисної російської дезінформації експерти називають її ґрунтування на емоційному впливі. Такі фейки зазвичай побудовані на сюжетах, пов'язаних із базовими людськими цінностями й потребами, які стосуються кожного. Це питання війни і миру, здоров'я, добробуту, прийдешнього. Тому важливу роль відіграє емоційний контекст, емоційне тло інформації, переданої різними ЗМІ, який або сприяє кращому засвоєнню знань і способів розв'язання проблем, або створює відчуття дискомфорту. Щодо емоційного сприймання інформації, то учні відчувають задоволення, одержавши відомості, необхідні для розв'язання різних життєвих проблем (прагматичний ефект); які прямо чи опосередковано утверджують цінності соціальної групи, до якої належить або зараховує себе особа (ефект престижності); підтримують її думку щодо якогось спірного питання (ефект посилення позиції); збагачують новими знаннями (ефект задоволення пізнавального інтересу); збагачують естетично (емоційний ефект) тощо. Інформація в підручнику й залучених медіаресурсах має містити меседжі, які стабілізують особистість і суспільство загалом, що надважливо в умовах війни: «Я не сам/сама – Україна єдина – Світ з Україною» (Харченко, 2022, с. 28).

Список використаних джерел

- Бахтіна, Г. П. (2011). Інформатизація та проблема «кліпового мислення». <https://kpi.ua/1102-7>.
- Бондаренко, Н. В. (2021). Ресурсний потенціал уміжпредметнення у компетентнісному навчанні мови. *International scientific innovations in human life. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom, 107–116.
- Бондаренко, Н. В. (2021). Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*, 27, 15–26.
- Поліщук, А. (2019, 27–28 грудня). Наш шанс – це нове «вірусостійке» покоління. *День*, (238–239), 4–5.
- Харченко, О. (2022, 18–19 лютого). Як медіа можуть допомагати народу в кризові часи? *День*, (11–12), 25, 28–29.
- Чадюк, М. (2020, 18–19 грудня). «Позитивні наративи – єдиний спосіб протистояти пропаганді». *День*, (240–241), 29.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ПІД ЧАС ТЕСТУВАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Боть Людмила,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри методики навчання,
стилістики і культури української мови
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

 botyl@ukr.net

Освіта базується на культурних та історичних засадах суспільства, тому однією із цілей середньої школи є формування загальної культури особистості, яка нерозривно пов'язана з базою національно культурних цінностей. Національне виховання – це не відокремлена частина формування особистості учня, а комплексна діяльність освітніх закладів, родини, громадських організацій тощо. Із цією метою учня варто оточити всім, що має національну ідентичність, що стосується України та її історії, що зрозуміле, близьке й цінне українцям.

Як зазначає А. Сахно, «національна свідомість закладена в людині генетично, ментальністю, стосунками в суспільстві. Вона ніби «замурована» в підсвідомості, тому необхідно не лише відновити її, але й розвинути» (Сахно, 2002, с. 7–19). Але необхідно пам'ятати, що на формування національної свідомості впливає безліч факторів, тому сподіватись на те, що дитина виросте національно свідомою особистістю лише через те, що народилась і виросла в Україні, не варто. Суспільство повинно дати можливість дитині вирости до свого національного самоусвідомлення, і це повинно відбуватись у всіх ситуаціях та на всіх рівнях розвитку.

Слід враховувати й мовну нестійкість учня, на яку впливає білінгвізм та суржикове мовлення зневага і навіть нігілізм щодо мови (Селегей, 2009, с. 176–193) тощо. Освітній простір можна вважати одним із найбільш сприятливих середовищ для реалізації програм щодо формування національної свідомості та самосвідомості у зв'язку з тим, що учнівство є тією соціально-демографічною групою, яка успадкує країну, в якій живе.

Сьогодні продиктували свої вимоги, після повномасштабного вторгнення московії та територію України проведення класичного ЗНО стало неможливим, тому цей вид оцінювання знань здобувачів середньої освіти та охочих продовжити навчання у ЗВО було скасовано, але для вступу на бакалаврський / магістерський (для медичних закладів) ступінь потрібно скласти національний мультипредметний тест (НМТ).

Аналізуючи завдання ЗНО попередніх років, помічаємо такі моменти, які повинні відійти в глибоке минуле, бо вони не варті уваги молоді, наприклад: правопис конструкцій *Москва-ріка* та *Російська Федерація* (хіба що завчити, що пишуться з малої літери – авт.) чи чергування приголосних у слові *воронезький* тощо. Складаючи завдання для підготовки та проведення тестування з української мови, варто враховувати всі чинники й подавати тексти, речення про визначних людей українського державотворення, борців за свободу та незалежність України та українського народу; після авторських речень обов'язково зазначати прізвища.

Щоб виховати націоцентричну особистість, потрібно генерувати ціннісне ставлення дитини до держави, нації, народу на всіх рівнях та всіма засобами. Формувати національно свідому мовну особистість – значить розвивати в людині приязне ставлення до мови, виховувати усвідомлення відповідальності за долю рідної мови, сприймати її як життєву цінність, як елемент соціалізації особистості.

Список використаних джерел

Сахно, А. (2002). Формування національної свідомості молоді у процесі викладання суспільних дисциплін. *Коледжанин*, (12), 7–9.

Селігей, П. (2010). Про виховання мовної свідомості. *Мовознавство*, (2–3), 176–193.

МОДЕРНІЗОВАНИЙ ЗМІСТ І МЕТОДИЧНИЙ АПАРАТ ПІДРУЧНИКІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ І КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Вашуленко Оксана,

науковий співробітник відділу початкової освіти ім. О. Я. Савченко,

Інститут педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

vash.ksenia@gmail.com

Реалізація компетентнісно орієнтованої моделі початкового курсу мовно-літературної освіти, яка передбачає формування в учнів ключових і предметних компетентностей, актуалізувала проблему створення підручників нового покоління.

У підручниках «Українська мова та читання. Частина 2» для 2–4 класів (Вашуленко, 2019; Вашуленко; 2020, Вашуленко, 2021) компетентнісний підхід реалізовано через змістове наповнення, методичний апарат та інноваційну структуру навчальної книги,

які підпорядковуються основній меті предмета «Літературне читання» – формування читацької, комунікативної та інших ключових компетентностей учнів.

Визначальним у формуванні змісту початкової літературної освіти стало чітке бачення того, яким має бути освітній результат. Тому підручники літературного читання містять методичну систему, яка спроможна забезпечити досягнення результатів навчання, чітко визначених у новому Державному стандарті початкової освіти і Типових освітніх програмах з мовно-літературної галузі.

У сучасних підручниках літературного читання запроваджено технологію комплексної реалізації всіх змістових ліній предмета «Літературне читання» з урахуванням цілей уроку, змісту твору, його жанрової специфіки. Це передбачає, що на всіх етапах пізнання учень залучається до дослідницької і творчої діяльності. Для забезпечення такого підходу в авторських підручниках літературного читання запропоновано систему різнорівневих компетентісно орієнтованих запитань і завдань, які активізують інтелектуальну активність учнів-читачів у процесі опрацювання навчального матеріалу. Так, у підручниках представлено збалансовані аналітичні запитання і завдання репродуктивного, частково-пошукового та проблемного характеру. Запитання і завдання сформульовані таким чином, щоб максимально актуалізувати читацький досвід учнів та їхні здобуті предметні знання, спонукати їх до активної аналітичної діяльності, дослідження текстів різних видів і медіатекстів, висловленню власних оцінних суджень тощо.

Рубрика «Я – дослідник. Я – дослідниця» містить завдання, які залучають учнів до проведення невеликих досліджень на уроках літературного читання та в позаурочний час, спонукають до пошуку потрібної інформації в різних джерелах (бібліотека, інтернет, телебачення, дитячі газети, журнали, книжки, довідкові видання) та аналізу цієї інформації. Серед завдань цієї рубрики є такі, що передбачають використання на уроці міжпредметних зв'язків зі змістом предметів «Математика», «Українська мова», «Я досліджую світ».

Проектна діяльність – нині один із найперспективніших складників освітнього процесу. Застосування проектної технології на уроках літературного читання дає змогу формувати в учнів низку ключових компетентностей, насамперед – «уміння вчитися». Діти вчать організовувати свою роботу, набувають навичок самоконтролю, самооцінки. Співпраця учасників проекту між собою та з учителем сприяє формуванню соціальної компетентності. Учні навчаються спільно визначати проблему і мету діяльності, ефективно співпрацювати, бути ініціативними і відповідальними за прийняття рішень, обґрунтовано долати суперечки тощо. Тому в авторських підручниках запроваджено рубрику «Наші проекти», завдання якої створюють умови для творчої самореалізації молодших школярів, підвищують мотивацію до навчання, сприяють розвитку інтелектуальних здібностей, критичного мислення.

Реалізація компетентісного підходу передбачає використання міжпредметних зв'язків у сучасній початковій школі. З цією метою в підручниках літературного читання запроваджено рубрику «Література в колі мистецтв». Робота над завданнями зазначеної рубрики сприяє формуванню в учнів умінь порівнювати близькі за темою твори різних видів мистецтв, розуміти специфіку кожного з них.

Актуальним в умовах компетентнісно орієнтованого навчання є використання в сучасних підручниках інтерактивних технологій, які передбачають моделювання навчальних і життєвих ситуацій, що сприяють формуванню життєво важливих навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва і взаємодії.

Упровадження нового змісту предмета «Літературне читання» потребувало певних змін у структурі сучасного підручника літературного читання. Основним принципом побудови компетентнісно орієнтованого підручника є текстоцентричність. Текст – це основа формування читацької і комунікативної компетентностей учнів. Тобто формування зазначених компетентностей молодших школярів здійснюється на основі різних видів текстів (художні і науково-художні, народні й авторські, поетичні і прозові, навчальні, медіа), які використовуються з різною дидактичною метою: для читання, дослідження побудови і змісту тексту, пошуку в них певної інформації, слухання тощо. Це спонукало нас добирати тексти, що відповідають таким критеріям: інформаційна значимість, художня виразність, розвивальний і виховний потенціал, достатній обсяг, різноманітність жанрів, їхні можливості для навчання дітей прийомам вдумливого читання й критичного мислення. Важливо також було передбачити емоційний вплив текстів, їх відповідність запитам сучасної дитини.

Важливим структурним компонентом підручника є ілюстративний матеріал. Добираючи ілюстрації ми керувалися такими принципами: доступність, раціональне співвідношення реалістичних і умовних образів, образотворча різноманітність і водночас цілісність, пізнавальний, виховний і розвивальний потенціал, наближення до реалій життя й інтересів сучасної дитини, українознавча тематика, гендерний підхід.

Відомо, що ілюстративний матеріал має повноцінно реалізувати провідні функції підручника – інформаційну, розвивальну, виховну, мотиваційну. Це можливо за умови сприяння методичного апарату підручника ефективній організації діяльності учнів з ілюстраціями. З цією метою в підручниках подано запитання і завдання на дослідження ілюстрацій, що передбачає різноманітну аналітико-синтетичну діяльність: прогнозування змісту тексту; розвиток уваги, спостережливості; порівняння малюнка з текстом; співвіднесення малюнка з текстом; визначення внутрішнього стану персонажів твору та інші.

Компетентнісно орієнтований підручник літературного читання ґрунтується на засадах діалогічності, тобто методичний апарат орієнтує молодших школярів на налагодження діалогів «учень-автор», «учень-герой», «учень-художній твір», «учень-однокласник», «учень-однокласники», «учень-учитель», «художній твір-інші види мистецтва», «учень і його внутрішній світ». Для забезпечення діалогічної взаємодії в підручниках подано завдання, які спонукають учнів висловити власне ставлення до подій, вчинків персонажів, розповісти про свої враження і почуття від прочитаного, обговорити в парі чи групі певну проблему, поділитись власним життєвим досвідом, здійснити рефлексивний аналіз власної навчальної діяльності на уроці тощо.

Упровадження компетентнісного підходу спонукало нас реалізувати в підручниках різні форми навчальної взаємодії. Забезпечуються вони шляхом запровадження ситуацій і завдань для колективної, групової і парної взаємодії. Зокрема, обговорення

певної думки, участь у виставі, інсценізаціях; розв'язання проблемної ситуації; створення колажу тощо. Змістове наповнення рубрик «Література в колі мистецтв», «Я – дослідник. Я – дослідниця», «Наші проекти» також сприятимуть реалізації різних форм взаємодії учасників освітнього процесу.

Одним із важливих завдань Нової української школи є формування медіаграмотності в молодших школярів. З цієї метою в авторських підручниках ми використовуємо технологію медіаосвіти, яка передбачає чотири основних види діяльності: 1) формування навичок сприймання медіапродуктів; 2) інтерпретація результатів сприймання, оцінка побаченого, почутого; 3) отримання знань про кожний засіб комунікації, його мову, засоби виразності; 4) творча діяльність на основі використання різних медіапродуктів, створення власного медіапродукту. Реалізується вона шляхом включення низки медійних завдань, які передбачають індивідуальну, групову і колективну роботу учнів.

На думку багатьох сучасних дослідників (Дроздовський, 2018), у компетентнісно орієнтованому підручнику нового покоління доцільно використовувати можливості інформаційних комп'ютерних технологій, зокрема покликання у вигляді QR-кодів. Тому в методичному апараті авторських підручників літературного читання вміщено QR-коди, які містять посилання на аудіозаписи творів для слухання, добірки відеоматеріалів, віртуальну екскурсію тощо.

Отже, авторські підручники літературного читання побудовано на засадах дитиноцентризму, який висуває на перше місце інтереси, потреби і можливості учнів. Змістове наповнення, структура і способи презентації дидактичного матеріалу вирізняються особистісною і компетентнісною спрямованістю, використанням результативних видів організації читацької діяльності, що загалом сприяє формуванню в молодших школярів читацької і комунікативної компетентності.

Список використаних джерел

- Вашуленко, О. (2019). Українська мова та читання: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ: Видавничий дім «Освіта».
- Вашуленко, О. (2020). Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ: Видавничий дім «Освіта».
- Вашуленко, О. (2021). Українська мова та читання: підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ: Видавничий дім «Освіта».
- Дроздовський, Д. (2018). Виклики й перспективи реформування сучасної освіти в Україні. *Дивослово*, 1, 2–6.

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ УЧНІВ ГІМНАЗІЇ

Вашуленко Ольга,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
відділу математичної та інформатичної освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

Сердюк Елла,

молодший науковий співробітник
відділу математичної та інформатичної освіти
Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

Оцінювання результатів навчання з математики – це процес порівняння досягнутих учнями рівня ключових і предметних компетентностей з вимогами до обов’язкових результатів навчання учнів у математичній освітній галузі. Ці вимоги сформульовано у Державному стандарті і конкретизовано у модельних навчальних програмах.

Оцінювання у навчальному процесі має кілька основних функцій: мотиваційна – активізує внутрішні й зовнішні мотиви до навчання; діагностична – сприяє визначенню рівня компетентності учнів, усвідомленню ними прогалин у своїх знаннях; коригувальна – спрямовує зусилля учнів на подолання труднощів; прогностична – ставить цілі навчання на майбутнє; розвивальна – мотивує до рефлексії та самовдосконалення; навчальна – забезпечує зворотний зв’язок між учителем і учнем; виховна – налаштовує дитину на розвиток власної організованості; управлінська – надає необхідну інформацію для ухвалення рішень. Учитель, отримавши зворотний зв’язок, розуміє необхідність для учня додаткової підтримки під час виконання завдання. Натомість дитина може зрозуміти, що потрібно вдосконалювати у своїх знання і вміннях.

Для зручності оцінювання пропонується три групи результатів: дослідження ситуацій та створення математичних моделей; розв’язування математичних задач; інтерпретація та критичний аналіз результатів. Кожен із цих етапів передбачає розвиток математичного мислення, мови тощо. Такий поділ відповідає практиці життя. Людина постійно стикається з проблемними ситуаціями, для вирішення яких потрібно: з’ясувати, чи можна розв’язати проблему за допомогою математики і створити її математичну модель; розв’язати математичну задачу; використати отриманий результат для вирішення проблеми. Водночас, навчальна діяльність з математики по-

лягає, здебільшого, у розв'язуванні задач і виконанні вправ. Процес розв'язування математичних задач передбачає згадані нами етапи: моделювання; розв'язання; інтерпретація результату. Виконання вправ передбачає формування вмінь і навичок на кожному з цих етапів. Інструментом оцінювання результатів навчання з математики найчастіше також є задачі.

Виміром для оцінювання є також рівні результатів навчання – початковий, середній, достатній і високий. Під час оцінювання неможливо залишити поза увагою навчальну діяльність учнів з математики. Важливим показником якості навчальної діяльності є автономність учнів. Тобто, важливим критерієм оцінювання результатів навчання є міра самостійності учнів під час розв'язування задач, виконання вправ, усних відповідей, а також їх ініціативність під час роботи в групі. Ступінь автономності учнів у навчальній діяльності характеризує рівень результатів навчання і рівень сформованості мислення.

Отже, модель оцінювання результатів навчання учнів з математики має щонайменше три виміри: групи результатів навчання, рівні результатів навчання і автономність учня у навчальній діяльності.

Оцінювання за місцем у навчальному процесі буває: поточним, тематичним та підсумковим; за метою оцінювання: діагностичним, формувальним та контролювальним.

Поточне оцінювання рекомендується проводити здебільшого як формувальне, що здійснюється під час вивчення теми. Воно може реалізовуватися у вигляді усного опитування, тестування, письмової роботи чи цифрової діяльності за вибором учителя.

Тематичне та підсумкове оцінювання має мету контролю та здійснюється наприкінці вивчення теми, семестру та навчального року на основі результатів поточного оцінювання або у формі тестів (з використанням цифрових технологій чи без них) або письмових контрольних робіт.

Поточне формувальне оцінювання рекомендується здійснювати за рівнями. Відповідні рівні навчальних досягнень, отримані в результаті формувального оцінювання, відображають лише результати навчання на даний момент часу. Ці результати залежать від психоемоційного та фізичного стану учня і можуть бути лише підґрунтям для висновків щодо залучення учнів у навчальний процес, демонструють динаміку розвитку знань, вмінь і навичок. Під час формувального оцінювання важливою є вербальна оцінка. Учитель має коректно і зрозуміло формулювати оцінку роботи учнів, даючи поради і рекомендації щодо корегування результатів навчання. Саме за результатами поточного оцінювання вчитель корегує методику навчання.

Тематичне оцінювання призначене для отримання висновків про результати навчання учнів з певної теми. Воно може проводитись у формі тесту або письмової тематичної контрольної роботи, що містить завдання на перевірку всіх груп результатів навчання. Тематичне оцінювання проводиться за темою, що вивчалася. Підсумкове семестрове та річне оцінювання може проводитись на основі тематичних оцінювань, а також у формі тесту або письмової контрольної роботи.

Для обліку результатів навчання учнів з математики вчителю необхідно мати власну робочу форму (таблицю, щоденник спостережень тощо), бажано застосовувати ІКТ.

НАВЧАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ З ХІМІЇ В КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО СТАНУ

Величко Людмила,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу біологічної, хімічної та фізичної освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м.Київ, Україна

✉ lvel@ukr.net

В умовах воєнного стану на перші позиції в навчальній підготовці учнів виходять компетентності з природничих наук, корисні для збереження життя і здоров'я, зокрема хімічна компетентність (Величко, 2022b). Розробники чинних навчальних програм і підручників з хімії не припускали, що питання порятунку від бомб і снарядів, пожеж, спричинених ними, і продуктів їхнього згоряння, хімічної і радіаційної зброї стануть найактуальнішими, тому формування природничо-наукової компетентності, згідно з Державним стандартом базової середньої освіти, спрямовувалось останнім часом на освоєння переважно дослідницьких умінь, здатність застосовувати наукові знання для пояснення світу природи чи для розв'язування проблем, тобто без конкретизації щодо безпеки життєдіяльності (Державний стандарт, 2020).

Урядовий проект «Безпечне освітнє середовище в умовах війни» передбачає розроблення абетки з безпеки для школяра та відповідного мобільного додатка, аби кожна дитина могла знайти для себе відповіді на запитання, як поводитись у різноманітних небезпечних ситуаціях. Очевидно, що такий освітній ресурс має превентивну цінність, а ситуація безпосередньої небезпеки може трапитись тут і зараз і потребує мобілізації фізичних і розумових зусиль, спрямованих на виживання, виявлення компетентностей, набутих учнями у процесі навчання природничих предметів.

Нині йдеться про необхідність використання ресурсів навчальних програм, підручників та інших навчальних матеріалів, що розкривають питання життєзабезпечення в умовах війни. Чинною програмою з хімії передбачено вивчення тем, що безпосередньо стосуються умов безпечної життєдіяльності учнів, а деяким іншим темам можна надати такого спрямування. Методика вивчення хімічних елементів та їхніх сполук, фізичних і хімічних властивостей основних класів речовин має акцентувати увагу учнів на інформації про небезпечні властивості та біологічну дію хімічних сполук, які в умовах війни стають зброєю, є продуктами детонації ракет і снарядів, згоряння палива, виділяються в результаті пожеж, промислових аварій. Важливо, щоб учень усвідомлював значення запобіжних і рятівних заходів, знав, у чому полягає небезпека та як треба діяти в конкретній ситуації.

Ми пропонуємо розробити додатки до підручників і робочих зошитів, що містили б рекомендації щодо підготовки учнів до можливого ураження хімічними сполуками. Основні вимоги до рекомендацій – достатня інформативність і стислість, дотримання стандартної схеми викладення відомостей, що спроще засвоєння. Передусім має бути пояснено причину й хімічну чи фізичну суть небезпеки («Що треба знати»); зовнішні ознаки, хімічна чи фізична дія, біологічний вплив, взаємодія з речовинами навколишнього середовища й інші необхідні дані. Далі викладаються застереження («Чого не можна робити») щодо помилкових дій з отруйними сполуками та перелік дій, спрямованих на знезараження або зменшення шкідливого впливу цих сполук («Що треба робити»).

Приклади таких матеріалів викладено на сайті Інституту педагогіки («Як діяти в разі ураження фосфорними боеприпасами»; «Як діяти в разі промислової аварії з виходом нітратної (азотної) кислоти»).

В умовах, коли існує реальна небезпека, пов'язана з перебування ворогів на українських АЕС, та загроза застосування ядерної зброї, безпечній поведінці сприятиме належний рівень радіаційної освіти населення, зокрема школярів. З цієї метою розроблено факультативний курс «Основи радіаційно-гігієнічних знань» (програму курсу розміщено на сайті Інституту педагогіки) (Величко, 2022а).

Його завдання – сформувати в учнів знання про природу радіації, її потенційну небезпеку, профілактику променевих уражень та уміння здійснювати контроль рівня радіаційного забруднення. Упровадження цього курсу зробить доступною інформацію про реальний вплив радіації на здоров'я людини та засоби запобігання її негативним наслідкам.

Актуальні навчальні матеріали є проявом компетентнісної орієнтації природничо-наукової освіти, вони сприятимуть усвідомленому ставленню учнів до реальної небезпеки, а компетентні дії, що ґрунтуються на знаннях із хімії, допоможуть зберегти не лише здоров'я, а й саме життя.

Список використаних джерел

- Величко, Л.П. (2022а). Програма факультативного курсу «Основи радіаційно-гігієнічних знань». Інститут педагогіки НАПН України. <https://undip.org.ua/news/prohrama-fakuldatyvnoho-kursu-osnovy-radiatsiyno-hihiienichnykh-znan/>
- Величко, Л.П. (2022b). Хімічна компетентність і безпека життєдіяльності учня в умовах воєнного стану. Science, innovations and education: problems and prospects. Proceedings of the 13th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Tokyo, Japan. 246–248. <https://sci-conf.com.ua/xiii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-innovations-and-education-problems-and-prospects-28-30-07-2022-tokio-yaponiya-arhiv/>
- Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP200898.html.

ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНЕ КОМЕНТУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ

Видайчук Тетяна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови,
Факультет української філології, культури і мистецтва
Київський університет імені Бориса Грінченка

t.vydaichuk@kubg.edu.ua

Знання історії рідної мови потрібні кожній грамотній людині. Саме воно дає можливість усвідомлено підходити до питань правопису, граматики, слововживання, тобто до компетентного користування сучасною українською літературною мовою, сприяє поступовому формуванню знань про становлення та розвиток рідної мови, увиразнює формування національної ідентичності.

На нашу думку, особливе місце у шкільній практиці навчання української мови мають посідати два типи історико-лінгвістичних коментарів, а саме фонетико-орфографічний та лексикологічний.

Фонетико-орфографічні історичні коментарі. Основний принцип орфографії української мови – фонетико-морфологічний. Якщо правопис слів за фонетичним принципом школярі швидко опановують (пишуть, як вимовляють і як чують), то з виявами правопису за морфологічним принципом учням потрібна допомога вчителя, підручника чи іншої довідкової літератури. За морфологічним принципом правопис встановлюється на основі споріднених морфем у словах, або орфографічну структуру таких слів треба запам'ятати. Тобто правописна компетентність в останньому випадку досягається шляхом поступового та послідовного заучування, що сьогодні видається дещо застарілою методикою. У такому випадку особливого значення набувають знання вчителя з усіх розділів історичної граматики. Історична фонетика та історична лексикологія прислужаться поясненню сучасної орфографії та правопису, а чимала кількість слів отримують можливість перевірки написання.

Наприклад, відсутність орфографічного спрощення в окремих числівниках можна пояснити через їхню етимологію: *шістнадцять* < *шість на десяти* (буквально «шість зверху на десяти»), *шістдесят* (буквально «шість десятків»). Наголошення числівників другого десятка *одина́дцять*, *двана́дцять*, *трина́дцять*, *чотирна́дцять*, *п'ятна́дцять* тощо теж підпорядковане буквальному значенню «скільки зверху НА десяти». Відповідь на запитання: чому у складних назвах міст *Бориспіль*, *Тернопіль*, *Крижопіль*, *Маріуполь*, *Мелітополь*, *Севастополь*, *Сімферополь* друга частина пи-

шеться по-різному? – теж лежить у площині етимології. (У назвах *Бориспіль*, *Тернопіль*, *Крижопіль* друга частина – давнє слов'янське слово *поле* (*пілля*), в якому звук [o] змінився на українському ґрунті у закритому складі на звук [i]. Назви *Маріуполь*, *Мелітополь*, *Севастополь*, *Сімферополь* грецького походження, друга частина цих слів – від грецького *polis* – місто, тож чергування в цих словах не відбувається). Пояснення того, що у словосполученнях *Андрієвого брата* та *Андріївський узвіз* один і той самий прикметниковий суфікс пишеться по-різному, теж історико-фонетичне. (Це зумовлено історичним чергуванням голосних *o*, *e* – *i* в закритих і відкритих складах: у слові *Андрі-є-во-го* склад зі звуком [e] відкритий (закінчується голосним), тому в ньому закономірно виступає [e] (графічно *є*), а в словах *Ан-дрі-їв*, *Ан-дрі-їв-ський* склад закритий (закінчується приголосним), тож звук [e] чергується з [i] (графічно *ї*).

Лексикологічні історичні (етимологічні) коментарі. Привертання уваги учнів до первісних значень слів значно розширить рівень їхньої соціокультурної і лінгвістичної свідомості, мовного чуття. Школярам, приміром, буде цікаво дізнатися, що слова *стіл* і *стеля* історично пов'язані з дієсловом *стелити*, а *піклуватися* і *печаль* – з дієсловом *пекти*; що слово *пиво* походить від *пити*, а *жир* – від *жити*; слова *ректи*, *урок*, *вирок*, *пророк*, *отрок*, *наврочити* – спільнокореневі і пов'язані з давнім дієсловом *ректи* («говорити, промовляти»); натомість *метр* «одиниця довжини», *метр* «наставник, майстер своєї справи» і *метро* абсолютно не пов'язані та мають різне походження; що *скромний* буквально означає «той, що стоїть біля краю», *сніданок* – «те, що з їжі залишилося у цей день на завтра», *пролетар* – «незможний багатодітний батько». Подібних цікавих фактів учитель-словесник у етимологічному словнику може знайти чимало. На їх основі може запропонувати проблемні, пошукові та ігрові завдання, забезпечивши тим самим функціональність навчання через мотиваційний, мовний, мовленнєвий, діяльнісний, соціокультурний та рефлексійний складники. Безумовно ці факти пробуджують інтерес до української мови, привчатимуть цінувати її як національний скарб.

Звернення до розглянутих вище аспектів історії мови (фонетики, лексикології) у їхньому зв'язку з матеріалом, який вивчається у школі, дасть змогу учням зануритися у глибини рідної мови, тонко відчувати її різні нюанси, сприятиме розвитку логічного та асоціативного мислення, усвідомленню національної ідентичності.

Список використаних джерел

- Видайчук, Т. (2022). Аспекти історії української мови як засіб формування національної ідентичності та історичної пам'яті. *Український педагогічний журнал*, 2, 48–63. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-48-63>
- Мельничук, О. (1982 – 2012). *Етимологічний словник української мови: В 7 т.* Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка. <http://resource.history.org.ua>
- Остапченко, О. (2018). *Українська мова в грі: проблемні завдання, конкурси, змагання, цікаві факти, тести, квести.* Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27069/>
- Селігей, П. (2012). Від коренів слів до кореня істини. <https://www.historians.in.ua/index.php/en/ukrayinska-mova/327-pylyp-selihei-vid-koreniv-sliv-do-korenya-istyny>

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НАПРЯМУ 02 «КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО» У ЗВО ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗРОБКИ НОВИХ ПІДРУЧНИКІВ

Виткалов Сергій,

доктор культурології, професор, професор кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства,
Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне, Україна

✉ sergiy_vsv@ukr.net

Виткалов Володимир,

кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства,
Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне, Україна

✉ sergiy_vsv@ukr.net

Гоцалюк Алла,

доктор філософських наук, професор, професор кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля,
Київський національний університет культури і мистецтв,
м. Київ, Україна

✉ goz_pravo@ukr.net

Війна РФ з Україною актуалізувала чимало питань, які, хоча й вважалися актуальними, однак такої гостроти не мали. Йдеться про новий вимір використання української мови в навчальному процесі й освітньому просторі, новий погляд на питання історико-культурної спадщини, акцентування на патріотичній складовій, у яких, власне, й відбивається сутність сьогодення.

Не меншої гостроти набуває це питання й у зв'язку з тим, що галузь 02 «Культура і мистецтво» завжди «випадала» із загального ряду вимог вищої школи. Причин цьому чимало, однак усі вони зводяться до наступного: цей вид людської діяльності є менш регламентованим, а відтак передбачає певну «свободу дій» у формі викладу матеріалу та формування фахівця. Та й державний стандарт цієї освіти затверджений нещодавно.

Утім, навіть зважаючи на цей стандарт, переважна більшість кафедр, беручи до уваги автономію ЗВО, а часто – й на те, що чимала кількість професорсько-викладацького складу цих спеціальностей є, як правило, професіоналами-практиками, дотримуються власних методик, які, на їх думку, й забезпечуватимуть успіх у навчанні. А відносна «свобода дій» НПП цих кафедр у ЗВО будь-якого не художнього спрямування, дозволяє останнім використовувати безліч усього того, що не можна ввести до певної стандартизації, тобто підготовку фахівця зі сталими параметрами, здатного продуктивно працювати в галузі. При цьому мова не йде про розмаїття підходів у педагогічному процесі.

Нагадаємо, що чимало років художній простір країни ефективно забезпечувала мережа ЗВО професійної художньої освіти: консерваторії (музичні академії), художні інститути (галузеві академії), а галузь культури, чи ширше б сказати, – сферу вільного часу – забезпечували відповідними кадрами коледжі й інститути культури. Однак уже понад 30 років ситуація змінилася і ринок праці тут намагаються забезпечити й одні, й інші освітні структури, незважаючи на різні підходи і до підготовки такого фахівця, і до сприйняття культурного продукту, що виробляється в галузі.

Наголосимо, що художня освіта в гуманітарних ЗВО є найменш методично забезпеченою, позаяк знаходиться на перетині трьох освітніх напрямів: «Культура», «Освіта», «Мистецтво», кожен з яких є самодостатнім і забезпечується власною системою професійних й освітніх координат. Тоді як чимало ЗВО гуманітарного, технічного чи будь-якого іншого спрямування, що мають у своїй структурі факультети чи інститути мистецтв, намагаються вирішити питання підготовки професійного митця, оминаючи, так би мовити, «закони жанру», особливо не спираючись на фахову літературу. Тому серед питань, які необхідно вирішити, розробляючи нове методичне забезпечення освітнього процесу для зазначеного напрямку, на нашу думку, є:

- зважаючи на стан війни, коли чи не основним джерелом інформації стає інтернет, статистика, що оприлюднюється силовими структурами, свідчить про суттєві негаразди з патріотичним вихованням. Відтак потребує розробки нова Концепція національного виховання, яка б враховувала наявні прогалини, що виявилися вже під час війни і спрямовувалася на національний сегмент у всіх формах його прояву;
- потребує унормування й практика підготовки фахівця-митця, розробка певних стандартів його формування, а не лише прописаний набір компетенцій, які мають начебто сформувати вказані у навчальному плані дисципліни. І посилання на глобалізацію, конкуренцію та інші чинники не з професійного ряду не вирішує проблему. Адже кожен такий заклад у модель цього фахівця вкладає часто полярно різні сегменти: до прикладу, фахівця-культуролога формує науково-педагогічний склад кафедри театральної режисури, оскільки його фахова освіта була здобута свого часу саме за цим напрямом; фахівця з образотворчого мистецтва готує заклад лісотехнічного спрямування, виходячи з тих же параметрів. І цей ряд можна продовжувати, однак саме він і не сприяє розробці сталих підручників, за якими можна було б навчати фахівців конкретного напрямку. І причиною цього є переважно якісний склад працівників та брак абітурієнтів, обумовлений безліччю загально відомих факторів, а нині і станом війни, який нівелює конкурсний відбір;

▪ орієнтація ЗВО не художнього спрямування, де є факультети чи кафедри мистецтв, передбачає априорі підготовку фахівців для професійної сцени, виходячи з фахових параметрів напряму 02 «Культура і мистецтво», при цьому значна кількість науково-педагогічних працівників, залучена до освітнього процесу, немає базової мистецької освіти, завершивши навчання, як правило, на художній спеціальності цього ж факультету (інституту);

▪ відтак найбільш проблемний напрям – сфера вільного часу – залишається поза межами впливу навчальних закладів будь-якого рівня акредитації, оскільки коледжі культури і мистецтв, які мали б забезпечувати мережу установ культури чи сфери дозвілля району (територіальної громади), нині орієнтуються винятково на сферу професійного мистецтва, принаймні навчальні плани їхніх спеціальностей, як і освітньо-професійні програми не передбачають ознайомлення з багатьма сегментами, спрямованими на діяльність у сфері дозвілля (специфіка роботи у сфері вільного часу, абетка дозвілля, вікова педагогіка та психологія, різноманітні професійні методики тощо). До того ж, переважна більшість коледжів розміщена в районних центрах, культурна інфраструктура яких не дозволяє мати якісний художній зразок хоча б для його споглядання, перед тим, як почати формувати фахівця для діяльності у професійній мистецькій сфері;

▪ запроваджена в коледжах культури і мистецтв із 2015 р. за новим Класифікатором спеціальність 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності», хоча і покликана суттєво змінити проблему, оскільки в її основі закладено справді оригінальні і потрібні галузі культури речі, поки що не вирішує кадрову проблему в галузі, позаяк у коледжах бракує фахівців нового типу, яких складно знайти в районній глибинці. Тому й задекларувавши названу вище спеціальність, педагоги коледжів продовжують орієнтуватися на підготовку фахівців сфери професійного мистецтва, при цьому також не маючи відповідної фахової освіти, а для згаданого вже менеджменту вони також не мають жодних базових компетенцій. Тим більше, що постійні дискусії стосовно потрібності цієї мережі або перевід її до професійно-технічної освіти значною мірою дезорієнтують і викладацький, і студентський склад. Впливає ця дискусія і на управлінську мережу, оскільки фінансування коледжів здійснюється з місцевого бюджету;

▪ потребує узгодження й фахова термінологія в галузі, позаяк безліч термінів, що побутують у законодавчій, освітній та практичній діяльності галузі (самодіяльний колектив, гурток, клубні формування, аматорські об'єднання, клуби за інтересами тощо), означаючи фактично тотожний об'єкт дослідження, вносять значний дисонанс у практичну діяльність, оскільки дають можливість кожному тлумачити предмет наукового пошуку чи практичної діяльності на свій розсуд, негативно впливаючи на низку показників: систему підготовки кадрів, добір відповідних методик, а також фестивальний (конкурсний) рух у сегменті оцінки його результатів тощо. Тому на часі узгодження питань ролі навчальних закладів різних рівнів акредитації (коледжів та інститутів чи університетів) стосовно забезпечення галузі культури фаховими кадрами, які розуміють сутність проблеми і свідомо орієнтуються на один (сфера дозвілля) чи на інший (професійна сцена) вектор і навчання, а згодом і подальшої професійної діяльності;

▪ уточнення цих питань призведе й до актуалізації інших – організації всіх видів практик, їх тематичного наповнення тощо. А все разом обумовить зміну ставлення до освітнього напрямку 02 «Культура і мистецтво»;

▪ певний дисбаланс у цей процес вносить і згаданий Класифікатор спеціальностей, за яким, приміром, спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» чи 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» належать до напрямку 02 «Культура», тоді як спеціальність 034 «Культурологія» «входить» до напрямку 03 «Гуманітарні науки», а все це загалом впливає й на виділення місць державного замовлення та інші професійні чинники. Тому лише унормування вище наведеного допоможе зрушити проблему з місця, а відтак і змінить ситуацію в мережі середньої спеціальної та й вищої освіти, дасть можливість розпочати продуктивно займатися реалізацією фахових питань, у яких підручники і посібники, як визначальний чинник організації освітнього процесу, також будуть знаходитися в одному професійному ряді вищої освіти.

Потрібно нагадати, якщо під підручником мати на увазі методично упорядкований матеріал, що використовується для значної кількості навчальних закладів, що мають сталі ОПП, то таких немає за напрямком 02 «Культура і мистецтво», оскільки в кожному ЗВО країни художні спеціальності мають часто полярний набір навчальних дисциплін, а отже вести мову про сталі підручники, тобто інформаційні джерела під конкретну дисципліну, майже не можливо. Тому педагоги художніх спеціальностей («хореографія», «театральна режисура», «музичне мистецтво») активно використовують переважно російські підручники, оскільки українських фактично немає, зважаючи на відсутність сталих інформаційних джерел, виходячи з методичного забезпечення освітнього процесу.

Тож потрібно не лише актуалізувати випуск цієї літератури, але й переглянути її тематичний зміст, посиливши історичну складову, яка й формуватиме патріотичні сегменти, адже українська культурно-мистецька практика має яскраву історію й у ній не бракує оригінальних методик, спрямованих на підготовку національного фахівця. Тим більше, що вітчизняна інструментальна, вокальна чи хореографічна школи завжди мали здобутки, здатні позиціонувати національне мистецтво на будь-яких сценах. Однак нині, коли основний напрям реалізації наявних ОПП у культурно-мистецькій освіті ставить основною умовою набуття відповідних компетенцій, обмежуючи тижневе навантаження на студента на старших курсах, виникає потреба відповідного методичного забезпечення програми такої підготовки, адже, до прикладу, на спеціальностях 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» та 034 «Культурологія» напрямку 02 «Культура і мистецтво» аудиторне навантаження у 8 семестрі становить лише 6 тижнів.

Зважаючи на участь у забезпеченні навчального процесу професіоналів-практиків, які є фахівцями у галузі, однак у методичному забезпеченні вони відчувають певний дискомфорт, акцент у підготовці методичного забезпечення для ЗВО художнього спрямування потрібно робити враховуючи й вищенаведене.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАВЧАННЯ ГЕОМЕТРІЇ У ШКОЛІ

Волошена Вікторія,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу математичної та інформатичної освіти
Інституту педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

v.v.voloshena@gmail.com

У становлення шкільного курсу геометрії значний внесок зробили українські методисти-математики О. М. Астряб, І. Ф. Тесленко, О. С. Дубинчук, О. В. Порелов, З. І. Слєпкань, Г. П. Бєвз, М. І. Бурда та інші. Сучасні дослідження особливостей навчання учнів геометрії спираються на роботи вітчизняних учених з теорії і методики навчання математики в школі, серед яких провідну роль грають дослідження В. Г. Бєвз, М. І. Бурди, М. І. Жалдака, О. І. Матяш, Н. А. Тарасенкової, О. С. Чашечникової, В. О. Швеця та ін.

Нині створюються модельні навчальні програми з математики, які при всьому різноманітті освітніх цілей вирішують три основні завдання навчання геометрії: подолання існуючого розриву між вивченням плоских і просторових фігур; створення в учнів гнучких просторових образів; поєднання інваріантного і варіативного навчального матеріалу, що дозволяє враховувати пізнавальний профіль учня, його індивідуальну вибірковість. За останні тридцять років в Україні впроваджено диференційоване навчання; проводиться конкурс альтернативних підручників з геометрії; значно удосконалено структуру і завдання навчальних програм з математики для школи.

Незважаючи на всі зусилля дослідників, педагогів-практиків в Україні з'явилися численні публікації, що свідчать про зниження рівня шкільної геометричної освіти. Автори багатьох наукових педагогічних досліджень стверджують про низьку якість геометричних знань та умінь випускників школи.

У процесі вивчення геометрії доводиться зіткнутися з низкою проблем, які, можливо, і мають основний вплив на сприйняття геометрії як застарілої та вузькоспрямованої науки. Складається враження, що оволодіння такою багатосторонньою наукою на даний момент є чи неможливим завданням через ряд проблем, пов'язаних з наявними методичними матеріалами.

Звичайні навчальні посібники не дозволяють повною мірою сприймати викладену інформацію через недостатню наочність. Це пов'язано з тим, що зручність читання та супровідний матеріал є дуже важливим аспектом при вивченні геометрії, так як велика кількість інформації міститься в тому числі на малюнках та інших візуальних

елементах. Найчастіше в підручниках на великий обсяг тексту припадає лише один-два супровідні малюнки, що є помилкою, адже значний обсяг матеріалу з геометрії міститься переважно саме у графіці – малюнках, кресленнях. Переважна більшість друкованих видань, присвячених геометрії, мають ряд значних недоліків, через що використовувати їх для вивчення геометрії з фундаментальних позицій неможливо. Навчальні посібники, підручники, методична література невблаганно старіють, а більш сучасні ресурси, такі як веб-сервіси або відеоматеріали, – практично повністю відсутні. Причому це поширюється як на вітчизняні ресурси, а й у закордонні. Недостатня кількість навчальних матеріалів, придатних для освоєння науки геометрії у всіх її проявах, впливає через низький рівень поширення та популярності цієї науки, і, як результат, досить вузького кола фахівців у такій великій галузі.

Відтак більшість матеріалів з геометрії представлені в підручниках, які нині вважаються застарілим способом подання інформації і вже не сприймаються як єдині джерела знань. В університетах найчастіше цю дисципліну не висвітлюють зовсім, а шкільних знань явно замало. Сучасних ресурсів, присвячених геометрії, практично немає, а якість наявних залишає бажати кращого, а також вони не реалізують навіть третини тих можливостей, які видаються на даний момент. Можна припустити, що саме тому геометрія більшістю сприймається як наука застаріла, яка не має перспектив і нежиттєздатна в сучасних реаліях.

Перетворення сучасної системи освіти спрямоване на підвищення ефективності процесу навчання та реалізується через оновлення змісту навчання та запровадження нових педагогічних технологій. Істотно змінюється роль вчителя та учня в освітньому процесі. Відбувається зміщення акцентів із змісту освіти на діяльнісний компонент процесу навчання. У такій ситуації велике значення має вибір технології навчання. В умовах оновлення процесу освіти значної ролі грають технології навчання. Вибір технології навчання обумовлений безліччю факторів. Важливо одне – технологія має бути ефективною, давати очікуваний результат, у своїй треба оцінювати як предметні компетенції учнів, а й також враховувати його розвиток як цілісної особистості, рівень самореалізації, ступінь психологічного комфорту. Інформаційно-комунікаційні технології є невід’ємною частиною всіх сфер життєдіяльності людини, у тому числі і сучасного освітнього процесу, і за їх доцільне використання сприяють підвищенню ефективності навчання. Безперервне розвиток інформаційно-комунікаційних технологій щоразу відкриває нові можливості в організації процесу навчання, такі як візуалізація навчального матеріалу, дистанційне навчання, комп’ютерне моделювання реальних та нереальних процесів. Використання комп’ютерних моделей дозволяє поставити учня в роль дослідника та вивести процес навчання на новий рівень, коли учень є його активним учасником, а не пасивним об’єктом педагогічного впливу.

Отже, геометрія справді може бути цікавою та сучасною, проте для підтримки її розвитку необхідно вирішити деякі проблеми, що виникають на етапі ознайомлення із цією наукою зацікавлених людей. Роль геометрії, як раніше, так і сьогодні, дуже велика для суспільства, вона застосовується в багатьох сферах життєдіяльності людини і насправді не є вузькоспрямованою дисципліною. Сьогодні необхідно привертати

увагу до цієї науки, зацікавлювати більшу кількість людей. У зв'язку із швидким «старінням» навчальної літератури, а також неможливістю вивчати геометрію виключно з вчителями, слід зробити більший наголос на сучасних технологіях: веб-ресурси, відеоматеріали та засоби автоматизації. Якщо дані технології будуть зручними і зрозумілими для учнів, тим буде простіше і цікавіше вивчати дану науку.

Однією з важливих умов ефективного вдосконалення теорії і практики навчання геометрії в школі є успішне розв'язання проблеми ефективного використання задач у навчанні геометрії. Прикладну спрямованість навчання геометрії будемо розглядати як один із шляхів удосконалення процесу формування знань та умінь учнів із геометрії в школі.

Перспективи геометричної освіти учнів у сучасних середніх загальноосвітніх школах ми вбачаємо у підвищенні якості навчального матеріалу, а саме: підручників, навчальних посібників; застосуванні новітніх технологій на уроках, створенні баз даних, платформ з сучасною наочністю, а також від підготовки вчителя геометрії в педагогічному університеті.

Список використаних джерел:

- Бурда, М.І., (2004). Спадщина О.М. Астряб і сучасна шкільна геометрична освіта. *Математика*, 41, 3–4
- Матяш, О.І. (2013). Теоретико-методичні засади формування методичної компетентності майбутнього вчителя математики до навчання учнів геометрії: монографія. Вінниця: ФОП Легкун В.М.
- Слепкань, З.І. (2006). Методика навчання математики: підручник для студентів. Київ: Вища школа.
- Швець, В.О. (2007). Теорія та практика прикладної спрямованості шкільного курсу стереометрії: навчальний посібник. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Людмила Галаєвська,
науковий співробітник,
відділ навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

✉ luda_gala2703@ukr.net

Необхідність інтенсивного введення змін в освітню політику країни, зростання інформатизації суспільства, необхідність використання передових науково-освітніх технологій (зокрема, методу проєктів) формують виклики перед закладами освіти, серед яких провідне місце посідає проблематика розвитку творчих здібностей

особистості. Відповідні завдання вирішуються тільки шляхом упровадження інтегрованого та творчого підходів на уроках української мови.

Аналіз відповідних досліджень і публікацій дає змогу стверджувати, що різновекторні аспекти впровадження методу проєктів в освітній процес актуалізували увагу наступних відомих педагогів-дослідників: В. Монда, Дж. Дьюї, В. Кілпатрик, А. Папандреу, Д. Каттерік, Д. Снезден. Метод проєктів у сучасній педагогіці аналізували та розробляли такі вчені, як Є. Полат, Д. Левітес, С. Шацький, Т. Новікова, І. Бруськіна, Г. Селевко, Н. Морзе, І. Сергеева, В. Гузєєв, а також вітчизняні вчені, зокрема О. Поментун, А. Касперський, К. Баханов, О. Пехота, Т. Кручиніна та ін.

Отримання знань – теоретичних за суттю й енциклопедичних за широтою – довгий час вважалося головною метою освіти. Однією з освітніх технологій, яка актуалізується на таких засадах, є метод проєктів. Цілі освітнього закладу (через призму використання методу проєктів) – формувати в здобувачів освіти свідомо-ціннісне ставлення до праці, власного здоров'я, розвивати практичні вміння та навички, активізувати прагнення до самостійного опанування знань, фаховості у дослідницькій діяльності тощо (Полат, 2004, с. 37–45).

У сучасний освітній процес упроваджуються різноманітні методи навчання, які були апробовані та доведені експериментальною педагогікою минулого століття. Вони сформовані на принципах удосконалення саморозвитку, освітньої активності особистості. Насамперед до такого методу належить проєктне навчання. Проєктне навчання допомагає сформувати так званий проєктувальний стиль мислення, який з'єднує в єдину систему теоретичні й практичні складові діяльності особистості, дозволяє розкрити, розвинути, реалізувати творчий потенціал особистості (Скрипник, 2021, с. 77–79).

Однією з пріоритетних освітніх технологій, що забезпечують реалізацію компетентнісно орієнтованого підходу до навчання і формування предметної компетентності, є метод проєктів. Організація проєктної діяльності в освітньому процесі передбачає спеціально організований педагогом-предметником процес, який виконується учнями самостійно, виходячи з власного, суб'єктивного визначення мети. При цьому реалізація проєкту орієнтується на виконання цілого комплексу дій, які спрямовують до самостійності в навчанні. Підсумком проєктної діяльності можуть виступати будь-який продукт діяльності учня, наприклад: презентація, есе, макет тощо.

В основу методу проєкту покладено ідею спрямованості практичної діяльності учнів на досягнення результату, який формується при вирішенні тієї чи іншої практично або теоретично значущої проблеми. Як правило, перед початком формулювання кожної конкретної тематики проєктної діяльності ставиться проблема, яка повинна носити індивідуально значущий характер, для формування зацікавленості у вирішенні цієї проблеми. Крім того, проєкт повинен бути сформульований таким чином, щоб тематика базувалась на певному рівні знань того, хто навчається, і водночас стимулювала до отримання нових знань.

Таким чином, при самостійній реалізації проєкту його учасник змушений буде відшукувати джерела потрібної йому інформації. Актуалізований, він аналізуватиме нову інформацію, моделюватиме відповідні припущення і визначатиме ключовий

термінологічний апарат, який дозволить розв'язати проблему. «Вирішити проблему» означає застосувати компетентні знання і вміння у багатовекторному житті, отримавши реальний і позитивний результат (Голуб, 2013, с. 15–16).

Тож запорукою успішного використання методу проектів є креативність, уміння орієнтуватися в інформаційному просторі й самостійно спрямовувати свої знання на досягнення практичного результату.

Навчальний проект як метод є різноманітним та досить складним як за структурою, так і за змістом. Тому необхідно розглянути як мінімум три класифікації:

За діяльністю учнів. Практико-орієнтований проект націлений на соціальні інтереси самих учасників проекту або зовнішнього замовника. Продукт заздалегідь визначений і може бути використаний у житті групи, школи, мікрорайону, міста, держави. Палітра результату проектної діяльності різноманітна – від навчального посібника для кабінету біології до пакету рекомендацій з вирішення глобальних екологічних проблем. Важливо оцінити реальність використання продукту на практиці та його здатність стати у пригоді при вирішенні поставленої проблеми (Галаєвська, 2022, с. 8–9).

Дослідний проект за структурою нагадує справжнє наукове дослідження. Він містить обґрунтування актуальності обраної теми, позначення задач дослідження, обов'язкове висунення гіпотези з подальшою її перевіркою, обговорення отриманих результатів. При цьому використовуються методи сучасної науки: лабораторний експеримент, моделювання, соціологічне опитування та інші.

Інформаційний проект спрямований на збір інформації про об'єкти, явища з метою їхнього аналізу, узагальнення та демонстрації для широкій аудиторії. Результатом такого проекту може бути публікація у ЗМІ, зокрема в інтернеті.

Творчий проект передбачає інноваційність, інтерактивність, нетрадиційність до оформлення результатів. Це можуть бути постери, презентації, путівники, відеокліпи тощо.

Рольовий проект. Розробка і реалізація такого проекту найбільш складна. Беручи в ньому участь, учасники обирають ролі будь-яких персонажів, героїв тощо. Результат проекту може тримати інтригу до самого його завершення.

2. За комплектною і характером контактів. За комплектною (інакше кажучи, за предметно-змістовною сферою) можна виділити два типи проектів:

1) **монопроекти**, що використовують, як правило, у межах одного предмета або однієї галузі знання, хоча і можуть використовувати інформацію з інших сфер знань і діяльності. Керівником такого проекту є педагог-предметник, консультантом – педагог іншого предмету;

2) **міжпредметні проекти**, що виконують винятково у позаурочний час і під керівництвом кількох фахівців з різних предметів. Вони вимагають глибокої змістовної інтеграції вже на етапі постановки проблеми.

3. Класифікація проектів за тривалістю.

Мініпроекти можуть упроваджуватись у межах одного уроку. Короткострокові проекти вимагають виділення 4–6 занять. Заняття використовують для координації діяльності учасників проектних груп, тоді як основна робота зі збору інформації, виготовлення продукту і підготовки презентації здійснюється в позакласній діяльності.

Результати такої організації навчання відповідають критеріям ефективності профільної освіти, якими є: 1. Самостійність у професійній діяльності – в учнів вона проявляється в умінні ухвалювати доцільні рішення, здійснювати самоконтроль. 2. Практико-орієнтовне мислення проявляється в здатності аналізу, вироблення тактики і стратегії дій. 3. Культура виконання спостерігається, коли здобувачі освіти вибирають оптимальні прийоми та способи роботи над проектом, дотримуються технологічних аспектів. 4. Творче ставлення до праці – відзначається в прояві ініціативи й інтересу до своїх розробок. 5. Відповідальність за професійно виконане завдання, проявляється в якісному виконанні проектного завдання.

Таким чином, трансформація методу проектів в освітній процес дозволяє створювати умови для повноцінного прояву і розвитку особистих функцій учнів, а не займатися формуванням особистості із заданими властивостями.

У проектній діяльності і вчитель, і учень – активні суб'єкти освітнього процесу, під час якого педагог-предметник безперервно підвищує свою професійну майстерність і використовує її для надання допомоги в засвоєнні навчального матеріалу з урахуванням індивідуальних здібностей кожного учня та актуалізації життєвих і професійних орієнтирів.

Метод проектів за своєю дидактичною сутністю націлений на формування здібностей, володіючи якими випускник школи виявляється більш пристосованим до життя; який уміє адаптуватися до умов, що змінюються, орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, працювати в різних колективах, тому що проектна діяльність є формою діяльності, у якій можливе формування здатності до здійснення відповідального вибору (Полат, 2004, с. 39).

Сьогодні різноманітні проекти – найбільш перспективна форма організації практико-орієнтованого навчання. Виконання проекту вимагає ініціативного, самостійного, творчого рішення здобувачем освіти обраної проблеми, а сама його проектна діяльність має в основному продуктивний характер.

Проектна діяльність вимагає продуманого підходу: ретельно розробити план проекту, критерії оцінювання діяльності учня і готового продукту, підібрати методичний матеріал у допомогу учневі, опрацювати варіанти усунення можливих труднощів, спланувати форми проміжного оцінювання і самооцінювання учня та багато іншого (Кучерук, 2017, с.11–12).

В основі методу проектів лежить креативність, уміння орієнтуватися в інформаційному просторі і самостійно конструювати свої знання. Навчальний проект може бути реалізований як на уроках української мови, так і під час позакласної роботи. Унікальність проекту досягається за допомогою виконання цілей самих учнів, відповідно до цього кожен проект – унікальний. Ефективність системи освіти, підвищення якості освіти до рівня міжнародних вимог безпосередньо залежить від застосовуваних освітніх технологій.

Список використаних джерел

Голуб, Н. Б. (2013). Метод проектів у навчанні української мови. *Українська мова і література в школі*, 8, 15–19.

Галаєвська, Л. В. Методи формування діалогічних умінь учнів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2, 8–11.

Полат, Є. С. (2004). Що таке проєкт: Типологія проєктів. *Відкритий урок*, 5–6, 37–45.

Скрипник, С. В. (2021). Stem-освіта як організаційно-методичні засади формування дослідницької компетентності. *Сучасні освітні технології. Матеріали III Міжнар. Наук.-практ. конф.* 77–79.

Кучерук О. А. (2017). Принципи розвивального навчання і методи реалізації їх у шкільному курсі української мови. *Українська мова і література в школі*, 1, 8–13.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В ЛАТВІЇ

Глушко Оксана,

кандидат педагогічних наук,
молодший науковий співробітник,
відділ порівняльної педагогіки,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 glushko.oks74@gmail.com

Модернізація змісту загальної середньої освіти є важливою складовою процесу реформування. Сучасні виклики потребують від освітньої системи підготування молоді компетентної, здатної швидко адаптуватися до вимог часу, навчатися протягом життя, з активною громадянською позицією. Глобалізаційні процеси, постійно зростаючі технології вимагають трансформувати процес викладання та навчання, перегляду та впровадження нових навчальних програм, удосконалення змісту освіти, спрямованого, в тому числі, на формування в учнів ключових компетентностей, а також на широкий спектр навичок, які корелюються з вимогами ринку праці.

Необхідність розвитку компетентностей й відповідних навичок обґрунтована у документах Стратегія сталого розвитку Латвії до 2030 року (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija LIAS, «LATVIJA 2030») та Національному плану розвитку на 2021–2027 роки (Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021–2027 gadam (NAP2027)). Наразі у документі Національний план розвитку Латвії на 2021–2027 роки наголошується на важливості ефективного впровадження нових навчальних планів та підходів у загальноосвітній сфері. Поширення передового досвіду, з особливим акцентом на підприємницькій діяльності та цифрових навичках, освіти для сталого розвитку, навичках майбутнього (творчість, гнучкість, адаптивність) та навичках STEM / STEAM. Серед важливих елементів реформування освіти є підвищення успішності учнів у читанні, природничих і математичних дисциплінах, це своєю чергою підвищить рівень підготовленості та зацікавленості учнів до освіти, актуальної для майбутньої економіки й майбутніх викликів.

Після затвердження цих документів розпочинається черговий етап реформування загальної середньої освіти країни. На цьому етапі, у рамках проекту «Компетентнісний підхід до навчальної програми», скорочено «Школа 2030» (Skola 2030) заплановано імплементацію компетентнісного підходу на всіх освітніх рівнях, починаючи із дошкільної освіти і закінчуючи 12-м класом. Цей проект було розпочато у жовтні 2016 року і триватиме до грудня 2023 року. У рамках проекту відбувається перегляд та вдосконалення чинних навчальних планів, розробка та апробація оновлених навчальних планів, розробка програм з предметів й відповідних цифрових навчальних матеріалів до них, у т.ч. для дітей з особливими потребами.

Внаслідок переходу на компетентнісний підхід до обов'язкової шкільної освіти були внесені такі зміни:

- раннє введення другої іноземної мови – раніше друга іноземна мова була включена з 6 класу, нині з 4 класу;
- історія Латвії та всесвітня історія об'єднані в один предмет, який викладається з 7 класу;
- посилення ролі вивчення латиської мови в навчальній програмі для шкіл національних меншин;
- створення нового предмета «Драма», поєднання його з іншими видами мистецтва (література, образотворче мистецтво, музика);
- створення нового предмета «Дизайн і технології»;
- створення нового предмета «Техніка» або «Інженерні науки» для учнів 7–9 класів;
- запровадження предмета «Інформатика» для 1-9 класів (у 1–3 класах інтегрований з іншими предметами);
- замість колишнього предмета фізкультури введено предмет «Спорт і здоров'я».

Спортивні заняття наразі відбуваються 3 години на тиждень, внесено деякі зміни в навчальний план, посилений міждисциплінарний підхід, за рахунок включення як питань фізичної активності, так і збалансованого харчування та здорового способу життя.

Міністерством освіти і науки Латвії, відповідно до реформування освіти на основі компетентнісного підходу, у шкільну навчальну програму були введені нові предмети, а саме: інженерні науки та драматургія, модернізований зміст таких навчальних предметів як історія, інформатика, спорт і здоров'я, іноземні мови. Ще одна помітна зміна, запроваджена в рамках реформи компетентнісного підходу, стосується зосередження уваги на цінностях, які виховуються в процесі освіти. Отже, імплементація стратегічних цілей у зміст базової шкільної освіти сприятиме розвитку в учнів таких ключових компетентностей, як цифрова компетентність, компетентність у науках, технологіях та інженерії, громадянська компетентність, мультикультурна та багатомовна компетентності.

Список використаних джерел

Latvijas Republikas Saeima. (2020). Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021–2027 gadam. <https://likumi.lv/ta/id/315879-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-20212027-gadam-nap2027>

Skola 2030. <https://skola2030.lv/lv/par-projektu>

ПІДРУЧНИК ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛЕЙ БАЗОВОЇ ФІЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Головко Микола,

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник,
відділ біологічної, хімічної та фізичної освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

✉ m.golovko@ukr.net

Згідно з Державним стандартом базової середньої освіти (2020) та Типовою освітньою програмою для 5–9 класів, формування змісту навчальних предметів та інтегрованих курсів здійснюється шляхом упорядкування в логічній послідовності результатів навчання окремих елементів або освітньої галузі в цілому, а також декількох освітніх галузей. З огляду на це, базовий курс фізики може бути реалізований як самостійний навчальний предмет, а також у змісті галузевих та міжгалузевих інтегрованих курсів. Оскільки запроваджуються інноваційні моделі формування змісту базової освіти, саме підручник стає одним із провідних інструментів їх реалізації. Основою для проектування змісту є базові фізичні знання, визначені освітнім стандартом: фізика як природнича наука; методи наукового пізнання; речовина і поле; будова речовини і структурні рівні фізичного світу; гравітаційне поле; електромагнітне поле; світло; рух і взаємодії, фундаментальні взаємодії; фізична суть механічних, теплових, електромагнітних, оптичних, ядерних явищ. Саме вони, з одного боку, є орієнтиром для розгортання змісту, а з іншого, розширюють коло моделей його реалізації в підручниках як засобу досягнення результатів навчання. Визначальним при побудові змісту галузевих та міжгалузевих інтегрованих курсів має стати предметно-інтегративний підхід. Важливим результатом його застосування є оптимальне поєднання засобів окремих предметів природничої освітньої галузі щодо досягнення обов'язкових результатів навчання. Це може бути суцільний природничий курс для 7–9 класів, що забезпечує глибоку інтеграцію змісту шкільних природничих предметів. Щоправда, цілісний підручник за таким суцільним інтегрованим курсом, буде досить складно реалізувати (зокрема, через занадто великий обсяг єдиної навчальної книжки, а також враховуючи відсутність педагогічних кадрів, спроможних повноцінно викладати цей курс).

Тому більш практичною моделлю інтегрованого курсу може стати формування змісту як набору відносно самостійних модулів, об'єднаних загальною метою природничої освітньої галузі та спільними освітніми цілями, а його реалізація буде забез-

печуватися окремими підручниками, створених за єдиною концепцією («Природничі науки: Біологія», («Природничі науки: Фізика», «Природничі науки: Хімія»), а також, наприклад, («Природничі науки: Фізика-Хімія» тощо). Для такої моделі важливо реалізувати в окремих підручниках курсу спільні наскрізні лінії, що визначають спільні способи діяльності з опанування змісту різних складових природничої освітньої галузі (наприклад, мотиваційний блок, блоки тематичних узагальнень, наскрізні проекти тощо) (Головко, 2022).

При побудові підручника, що реалізовуватиме міжгалузевий інтегрований курс (наприклад, «Фізика та основи техніки. 7–9 класи»), потрібно орієнтувати його методичний апарат не скільки на формування фізичних знань, а на їх основі нових операційних зв'язків та умінь застосовувати предметну компетентність з фізики для вироблення технологічних знань як основи практичної діяльності особистості (Ляшенко, 2021).

Список використаних джерел

- Головко, М.В. (2022). Особливості формування та реалізації базового курсу фізики. *Проблеми сучасного підручника*, 28, 26–35.
- Ляшенко, О.І. (2021). Проблема інтегративного підходу в навчанні фізики. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2021 рік*. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка, 131.

ЕЛЕМЕНТИ ВІРТУАЛЬНОЇ ТА ДОПОВНЮВАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ ПІДРУЧНИКУ

Голота Олег,

науковий співробітник,
відділ інтеграції змісту загальної середньої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
голова ГО Освітній центр «Довкілля»,
м. Київ, Україна

 info.dovkillya@gmail.com

Ігнатова Альона,

науковий співробітник,
відділ інтеграції змісту загальної середньої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 info.dovkillya@gmail.com

Підручник – книга, в якій викладаються основи знань з певного навчального предмета на рівні сучасної науки і культури, відповідно до навчальної програми, Державного стандарту. Наука починається там, де думка учнів опирається на закономірності, закони, відкриті наукою. Державний стандарт загальної середньої освіти (Державний стандарт, 2020) ставить перед освітою мету – формування вільної особистості, основною характеристикою якої є її образ світу – особистісно значима складова наукової картини світу, в основі формування якої лежать загальні закономірності науки. Культура охоплює сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які втілюються в результатах продуктивної діяльності. Культура охоплює установи і організації, що забезпечують розвиток духовної творчості – музеї, театри, клуби, інші культурні установи, до яких учні можуть долучитись за допомогою засобів віртуальної і доповненої реальності. Ці засоби доцільно використати в сучасному підручнику, оскільки учням, їхнім батькам доступні ІКТ.

У багатьох працях, що стосуються підручникотворення (Гуз К. Ж., Ільченко В. Р., Ільченко О. Г., Куркін Е. Б. та ін.), вказується на необхідності втілення в навчальному процесі і в підручниках технологій та ідей Дж. Дьюї. Нам близькі ідеї Дж. Дьюї стосовно того, що під час навчання мають задовольнятися природні потяги (інстинкти) дитини до дослідження і висновків, конструювання, художнього представлення отриманих результатів навчання (Дьюї, 2003). Підручник має надати учням можливості проводити дослідження в своєму середовищі життя (довкіллі): вдома (за порадами з підручника), тобто у домашній лабораторії, у кабінеті доквілля чи кабінеті цілісного світогляду (Ільченко, 2019; Голота, 2019), в осередках, де наявні елементи віртуальної та доповненої реальності (Ільченко, 2019; Голота, 2019).

Ці осередки мають особливе значення «для розвитку розумної руки, яка робить розумною голову» (В. П. Базарний), що особливо важливо для підготовки молодих поколінь у воєнний і післявоєнний час, коли необхідно долучатися до ліквідації наслідків дій російських терористів.

З власного досвіду стверджуватимемо, що учні, які навчаються за підручником «Довкілля» (1–6 кл.), ніколи не забувають своїх досліджень, безпосереднього наукового (з точки зору виявлення в досліджуваному об'єкті дії закономірностей природи) «відкриття» цих закономірностей.

Учні не забувають про свої «скарби» мінімайстерні – в осередку кабінету доквілля, а саме дитячі спогади про наслідки досліджень, висновки; про мінімузей, в якому зберігається прабабине веретено (і ще багато цінностей); про мінітеатр; про «правильне» відтворення народних танців, ігор («Топчу, топчу ряст», «Кривий танець», гру «Горю, горю – пень!», «Горю, горю, палаю! Кого люблю спіймаю»); правила народної педагогіки («Хто на Здвиження гадюку вб'є – три дні Сонце плаче»).

Уроки в доквіллі проводились за можливості відповідно до народного календаря – у святкові дні. Спостереження за сезонними змінами в доквіллі, за рухом Землі, Сонця, зір дали можливість визначити дні, в які дітей неможливо тримати в приміщенні, щоб зростали здоровими, розумними, любили свою землю; плекати свій єдиний у світі

життєствердний національний образ світу який є захистом від усього небезпечного) (Гуз, 2004). Діти мали бути в ці дні єдиним цілим з природою.

Уроки в довіллі відомі педагогам України, батькам в основному завдяки впровадженню в школах країни моделі освіти для сталого розвитку «Довкілля» (1992–2014). Але ці уроки доцільні і під час вивчення інших предметів. Учні з радістю згадують дні в довіллі, коли вчителі довілля, української мови, математики, фізкультури разом проводили уроки. Учні проводили дослідження рослин, тварин, робили вимірювання, робили записи, пригадували вірші або складали свої, робили малюнки, фотографії, виконували фізичні вправи або танцювали і співали... Це були святкові дні. А ще свято продовжувалось, коли на узагальнюючому занятті учні робили свої презентації про день у довіллі, на свято запрошували гостей, які не брали участі у навчальному процесі, а лише спостерігали його здобутки.

Уроки в довіллі, під час яких робляться дослідження і висновки – висновками можуть бути запитання, які виникають у дітей під час дослідження об'єктів довілля, запам'ятовуються учням.

Учням потрібно створити умови, щоб вони могли задовольняти свої природні нахили (інстинкти за Дж. Дьюї) до дослідження і висновків, конструювання, представлення результатів дослідження так, щоб вони були зрозумілими оточуючим. Керівну роль у цьому процесі має відігравати підручник.

У воєнний і післявоєнний час на перший план виходить педагогіка підручника, що дає можливість засвоїти знання цілісно, інтегровано, у процесі проведення досліджень у довіллі, через конструювання, моделювання, використання необхідних інструментів і приладів, за допомогою художнього оформлення, а також підручника, що буде схвалений однокласниками і дорослими. Для цього учням має бути надана можливість використовувати осередок віртуальної реальності (в кабінеті довілля чи в кабінеті цілісного світогляду) (Гльченко, 2019; Голота, 2019).

Доповнена реальність або AR (Augmented Reality) є набором технологій, що надають можливість відобразити моделі існуючих у реальному світі об'єктів або показати імітацію протікання процесів, підсилити візуалізацію навчального процесу, додати до нього те, що учні не можуть отримати з розповіді вчителя чи опису в підручнику. Учні можуть відчувати себе в музеї, в театрі, схематично побачити хід певної битви.

Віртуальна реальність або VR (Virtual Reality) є набором технологій, що надають можливість не тільки відобразити навколо учня відео запис справжнього або програмно створеного оточуючого середовища, але й допомогти сформуванню пам'яті для виконання задач у цьому середовищі. Результати експериментальних досліджень дають змогу зробити висновки, що при застосуванні віртуальної реальності в процесі вивчення складних понять з геометрії якість засвоєння матеріалу учнями покращується вдвічі, при цьому час на його викладання, також зменшується вдвічі. Окрім того, віртуальна реальність дозволяє учню безпосередньо стати учасником історичних подій чи експериментів, що допомагає на якісно вищому рівні сформуванню особистісної цінності отриманих знань.

Там, де пояснюється мікро- чи макросвіт, технологія доповненої реальності – знахідка. Сканування 2D-зображень у підручнику та перетворення їх у 3D-інтерактивні моделі займає декілька секунд. Доповнена реальність дає можливість використовувати технології доповненої реальності у тих експериментах, що неможливо провести в класі. В учнів з'являється можливість «відчувати» те, про що їм розповідається.

Відтворення процесів віртуальної і доповнювальної реальності тісно пов'язана із STEM-освітою. Усе, що потрібно зробити учневі – відсканувати ключову картинку в підручнику (зошиті) і йому запропонують 3D активну модель, текст, відео (Мальований, 2022).

У підручнику віртуальна та доповнена реальність або AR є набором технологій, що надають можливість учням отримати додаткові знання відчуття стосовно об'єктів і явищ, які не представлені у реальному світі учня. Такі технології у підручнику зроблять його сучасним, таким, що відповідає новітнім досягненням науки і техніки, сприятиме якісному засвоєнню учнями вітчизняної шкільної програми.

Список використаних джерел

- Дьоні, Д. (2003). Досвід і освіта [пер. з англ. Марії Василечко]. Львів: Кальварія.
- Льченко, О.Г. (2019). Кабінет цілісного світогляду в старшій школі. *Технології інтеграції змісту освіти: збірник наукових праць Всеукраїнського круглого столу «Інтеграція змісту освіти в профільній школі»*, 17 квітня 2019 р. Вип. 11. Полтава: ТОВ «АСМІ», 137–140.
- Голота, О.В. Які типи цифрового контенту доцільно використовувати в осередку віртуальної реальності у навчальному кабінеті цілісного світогляду. *Технології інтеграції змісту освіти: збірник наукових праць Всеукраїнського круглого столу «Інтеграція змісту освіти в профільній школі»*, 17 квітня 2019 р. Вип. 11. Полтава: ТОВ «АСМІ», 147–151.
- Гуз, К.Ж. (2004). Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу. Полтава: Довкілля-К.
- Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
- Мальований, Ю.І. (2022). Відродити і зберегти «Довкілля». *Освіта і суспільство*, 6–7, 12. <https://drive.google.com/file/d/1gRgLf4YYLbOFjyKlGJWD5wkMS5aOeiZ6/view?fbclid=>

ВИВЧЕННЯ УЯВЛЕНЬ УЧНІВ ПРО МОЖЛИВІСТЬ ОВОЛОДІННЯ НАСКРІЗНИМИ УМІННЯМИ ЗА ДОПОМОГОЮ ПІДРУЧНИКА

Гривко Антоніна,

кандидат педагогічних наук, старший дослідник,

старший науковий співробітник

відділу моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти,

Інститут педагогіки НАПН України

Київ, Україна

av.hryvko@gmail.com

Робота з підручником (читання та опрацювання навчальної інформації) визначається трьома взаємопов'язаними елементами «читач – текст – діяльність», тому очевидно є залежність продуктивності використання підручника від особливостей контенту навчальної книги та його сприймання користувачем (Гривко, Ситник, 2017; Жук, 2016), що експериментально доведено в численних дослідженнях (наприклад, Locher, Becker, Pfof (2019); Prasetya (2018)). Зважаючи на це, висновок щодо якості підручника має базуватися не лише на результатах оцінки його фахівцями-експертами, а й вивчення сприймання його основним комунікатом – учнівством (Gurung & Landrum, 2012).

Оскільки підручник є основним засобом досягнення запланованих в освітніх документах результатів навчання, оцінка його якості пов'язана з можливістю реалізації цих результатів. Відтак переконання учнів щодо можливості оволодіння, зокрема, наскрізними вміннями в процесі роботи з підручником є виразником їхніх узагальнених уявлень про навчальну книгу, сформованих у процесі набуття досвіду її використання та водночас своєрідним індикатором якості підручників у аспекті змістового й оперативно-діяльнісного потенціалу формування в їх користувачів наскрізних умінь.

Для вивчення оцінки учнями потенціалу підручника для оволодіння наскрізними вміннями застосовано метод опитування, у якому взяли участь 154 учні 8-х (N=85) та 9-х (N=69) класів. Відповідаючи на запитання анкети, учні за власним досвідом оцінювали, наскільки продуктивним є використання підручника в реалізації різних видів діяльності та набуття відповідних умінь у процесі навчання.

Основні висновки за результатами дослідження. Зважаючи на те, що результати опитування різних груп респондентів (за віковою та гендерною ознаками) загалом збігаються, можна стверджувати, що, на думку учнів 8 і 9 класів, сучасні традиційні підручники не забезпечують (або недостатньо забезпечують) формування таких груп

наскрізних умінь: 1) конструктивно керувати емоціями; 2) співпрацювати з іншими; 3) ухвалювати рішення та розв'язувати проблеми; 4) критично й системно мислити.

Фактори, виокремлені внаслідок факторного аналізу результатів дослідження, є відображенням уявлень респондентів про те, які групи наскрізних умінь мають формуватися за допомогою підручників. Узагальнення результатів факторного аналізу дало змогу класифікувати значущі для учнів наскрізні уміння за такими групами: 1) комунікативно-емоційне регулювання в умовах інтеракцій (до цієї групи відносяться наскрізні уміння логічно обгрунтовувати позицію, висловлювати власну думку, конструктивно керувати емоціями, виявляти ініціативу); 2) медіаграмотність (вміння критично і системно мислити, вміння читати з розумінням); 3) відповідальна взаємодія (уміння співпрацювати з іншими); 4) прийняття усвідомлених рішень (уміння приймати рішення, обирати способи розв'язання проблем, оцінювати ризики). Ще один фактор, який виявився значущим в побудованих факторних моделях, об'єднує уміння з оцінювання (себе та інших). Натомість у переліку наскрізних умінь Державного стандарту загальної середньої освіти вміння з оцінювання (самооцінювання) не виокремлено в самостійну групу умінь, проте в контексті компетентнісної освіти, відповідно до таксономій навчальних досягнень (наприклад, Блума, Вебба, Марцано та ін.) та з огляду на результати висвітлюваного дослідження, вміння з оцінювання складають окремий значущий кластер наскрізних умінь та мають бути враховані у системі формування компетентнісних результатів навчання.

У зв'язку з цим та спираючись на дослідження, в яких доведено зв'язок підручників із навчальними досягненнями учнів у регульованому зовні контексті – у процесі шкільного навчання (Prasetya, 2018; Jones, Sugalan & Mundy, 2018; Hussain, 2012 та ін.), можна припустити, що існує декілька способів усунення виявлених недоліків: 1) опосередкування взаємодії учнів і текстів підручників за допомогою стратегій змістовного навчання (Ulkerick, 2015) із застосуванням модифікованих (або доповнених необхідними компонентами) завдань; 2) удосконалення діяльнісного поля підручників розширенням системи завдань, зокрема доповнення їх:

- проблемно-орієнтованими завданнями, які можуть містити множинні тексти, у тому числі для формування умінь аналізувати, порівнювати різні думки і погляди та синтезувати інформацію з різних джерел;

- завданнями на основі сценаріїв (наближеними до реальних ситуацій, розв'язання яких передбачає оволодіння вміннями планувати роботу в групі та конструктивно взаємодіяти з іншими з метою досягнення спільної мети, знаходити, аналізувати та впорядковувати інформацію з різних джерел та типів текстів (за способом фіксування інформації), продуктивно комунікувати та взаємодіяти з іншими, оволодіння стратегіями розв'язання проблем і усвідомленого прийняття рішень, навичками моделювання можливих наслідків тощо);

- завданнями на рефлексію, зокрема взаємо- та самооцінювання з подальшим плануванням коригування можливих недоліків.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення інших чинників, які впливають на результати навчання (способи застосування підручників, підходи до навчання й методика викладання, обрані вчителем, використання засобів ІКТ та ін.) і оцінювання впливу їх на формування наскрізних умінь учнів.

Список використаних джерел

- Гривко, А.В., Ситник, О.В. (2017). Трансформації підручника як сучасного медіа в аспекті формування в учнів читацьких умінь. *Проблеми сучасного підручника*, 19. 92 – 101.
- Жук, Ю.О. (2016) Образ шкільного підручника в уявленні старшокласників. *Проблеми сучасного підручника*, 16. 148–166.
- Locher, F. M., Becker, S., Pfof, M. The Relation Between Students' Intrinsic Reading Motivation and Book Reading in Recreational and School Contexts. *AERA Open*. 5 (2019), 2, 1-14. DOI: 10.1177/2332858419852041
- Prasetya, S. (2018). The effect of textbooks on learning outcome viewed from different learning motivation. *Proceedings of the 1st International Conference on Education Innovation (ICEI 2017)*. DOI: 10.2991/icei-17.2018.83.
- Gurung, R., Landrum, R. E. (2012). Comparing Student Perceptions of Textbooks: Does Liking Influence Learning? *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*. 24 (2), 144-150.
- Jones, D., Sugalan, A., Mundy, M.-A. (2018). Examining the relationship of textbooks and labs on student achievement in eighth grade science. *Administrative Issues Journal: Connecting Education, Practice, and Research*, 8 (2). 16-30. DOI: 10.5929/2019.1.14.10
- Hussain, R. (2012). Students' views of impact of textbooks on their achievements. *Search of Relevance and Sustainability of Educational Change : An International Conference at Aga Khan University Institute for Educational Development*, November 1–3, 2012, 430–438.
- Ulkerick, S. (2015). Using textbooks for meaningful learning in science. National Association for Research in Science Teaching. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/iltl/article/view/2621>

ПІДРУЧНИК В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦІЛІСНОСТІ ЗМІСТУ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ

Гуз Костянтин,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри методики змісту освіти
Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського,
м. Полтава, Україна

 e-mail: konstantin.guz@gmail.com

Олійник Ірина,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна,

 e-mail: ditvora@ukr.net

Під час воєнного та післявоєнного стану основне завдання освіти – формування молодого покоління, яке завдяки високим рівням вербального і невербального інтелекту, соціальної зрілості, психічного і фізичного здоров'я зможе піднімати економіку країни, стане катастрофічним для істот, породжених «беззаконним» (безмозким), «безруким», «безногим» «образованієм» (терміни дослідника основної небезпеки цивілізації – Базарного В. П.) (Гуз, 2004, с. 123), які прийшли в Україну.

Освіта України має розвиватись для збереження молодого покоління. Одна з умов такого розвитку – розвиток цілісності змісту освітніх галузей.

Поняття про цілісність змісту освітніх галузей бере свій початок з античності, а в Україні – з Острозької академії та братських шкіл (XVI ст.), коли пропонувалося для вивчення «сім вільних мистецтв». Число 7 – знакове для необхідної освіти, особливо дітям, поки до 14–15 років формуються фундаментальні структури мислення, інтелект майбутнього члена суспільства (Жан Піаже) (Гуз, 2004, с. 441). 7 ± 2 – це та кількість одиниць інформації, яку людина може одночасно тримати в свідомості, щоб утворювати з неї ціле і розуміти її. Ніяке розуміння не досягається інакше, як через включення нового знання в наявну цілісність (Гадамер) (Гуз, 2004, с. 436). А розуміння – є природним станом буття людини, умовою її психічного і фізичного здоров'я, а головне – умовою вирощення нею життєствердного образу світу, який в кожний момент життя, за будь-яких зовнішніх обставин дає можливість їй звертатись по допомогу до ВС (Всесвіту чи Всевишнього, як хто розуміє) (Гуз, 2004, с. 102 – 130).

Загальновідомо, що ознакою цілісності є підпорядкування всіх її елементів єдиним закономірностям (А. Цофнас, А. Уйомов та ін.) (Гуз, 2004).

Звернемось до освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти. Вітчизняний зміст освіти надає можливість дітям засвоювати його завдяки опануванню 9 (7+2) освітніми галузями, і опанування має бути цілісним.

Цілісність змісту освітніх галузей реалізується підручниками. У доповіді спробуємо сформулювати вимоги до навчальної літератури на прикладі підручника природничої освітньої галузі. Ці вимоги стосуються підручників всіх освітніх галузей, оскільки всі вони мають реалізувати мету Державних стандартів (початкової, базової, профільної школи) – формування вільної особистості.

Основною освітньою характеристикою особистості є її образ світу – вихідний пункт і результат пізнавального процесу (Гуз, 2004, с. 102 – 130), особистісно значима складова наукової картини світу (Гуз, 2004). Оскільки НКС – система знань, що утворюється в свідомості учнів на основі наскрізних закономірностей, то ці закономірності, як і поняття «образ світу» мають пронизувати всі теми підручника, який реалізує ту чи іншу освітню галузь на певному етапі навчання.

Державний стандарт визначає мету та принципи освітнього процесу в закладах базової середньої освіти, дає загальну характеристику змісту навчання (Державний стандарт, 2020). У Державному стандарті немає поділу на предмети, він містить опис компетентнісного потенціалу та вимоги до обов'язкового навчання учнів у 9-ти освітніх галузях освіти. Метою Державного стандарту базової освіти є формування вільної особистості учня. Зокрема, метою природничої освітньої галузі є формування особи-

стості учня, який знає та розуміє основні закономірності живої і неживої природи, володіє певними вміннями її дослідження, виявляє допитливість, на основі здобутих знань і пізнавального досвіду усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатний оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім середовищем.

Обов'язкові результати навчання з природничої освітньої галузі передбачають пізнання учнем природи засобами наукового дослідження, систематизацію інформації природничого змісту, усвідомлення закономірностей природи в житті людини, відповідальне ставлення до забезпечення сталого розвитку суспільства, що особливо важливо у зв'язку з воєнним станом, розвитку наукового мислення, наукового світогляду.

Звернемось тепер до сутності освітніх галузей за Державним стандартом початкової освіти, щоб визначити можливості розвитку їх в базовій школі. Перш за все, як буде він відбуватись відповідно до природничої освітньої галузі. Знаходимо: природнича освітня галузь передбачає формування компетентностей у галузі природничих наук, техніки і технологій, формування наукового світогляду, природоохоронної поведінки у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку, набуває досвіду дослідження природи, систематизує природничого змісту та ін. Про закономірності природи не згадується, хоча формування наукового світогляду без опори на закономірності науки проблематично, бо наука починається там, де мислення опирається на закони, відкриті наукою (В. І. Вернадський), а метою початкової освіти передбачає розвиток вільної особистості. Освітньою характеристикою особистості є її образ світу – особистісно значима складова наукової картини світу – системи знань про дійсність, впорядкованої на основі закономірностей науки.

Початкова освіта має закладатися в 1–2 і 3–4 класах, що враховують вікові особливості та потреби дітей із застосуванням діяльнісного підходу на інтегрованій основі (основою інтеграції мають бути закономірності науки чи природи). У цьому віці мають формуватись у дітей допитливість, здатність спостерігати та досліджувати середовище життя, робити висновки, набувати екологічної компетентності, оволодівати правилами природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів з розумінням важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства.

З цією метою у відділі інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України розроблені програми Довкілля (1–4 кл.) та програма «Довкілля» (1–6 кл.), програми предметів природничого циклу для 7–9 кл., та програма «Природознавство» (10–11 кл.).

Програми «Довкілля» для 1–4 кл. схвалені ІМЗО, програма «Довкілля» для 5-6 кл. схвалена Науково-експертною радою Інституту педагогіки та рекомендована Вченою радою Інституту педагогіки до друку (ці програми можна знайти на сайті ГО «Освітній центр «Довкілля» <http://www.dovkillya.org.ua/osvitnya-sistema-dovkillya.html>), як і програми для 7–9 кл. та програми «Природознавство» (10–11 кл.).

До курсу «Природознавство» (10–11 кл.) видані підручник «Природознавство»–11 та «Методика викладання природознавства в 10–11 кл.

Для розвитку природничої освітньої галузі в напрямку формування цілісності її змісту можна використати підручники, адаптовані починаючи з 1 класу до вимог, поставлених у меті природничої освітньої галузі Державного стандарту загальної середньої освіти.

Кожен підручник, який реалізує цю освітню галузь, має в своєму змісті і технології його викладу реалізувати формування в учнів життєствердного національного образу світу. При відсутності таких умов (вимог) в учнів буде формуватися деструктивний або агресивний образ світу, наслідки поведінки істот з таким образом світу (і відповідним йому – найнижчим типом інтелекту) ми бачимо під час воєнного стану.

Зміст підручника має охоплювати загальні закономірності природи як основу систематизації всіх елементів знань у природничо-наукову картину світу; як основу досліджень і спостережень у середовищі життя, які плануються підручником, основу правил поведінки в середовищі життя, формування екологічної компетентності, здатності збереження природних ресурсів для сталого розвитку суспільства.

Програми «Довкілля» для 1–4 класів схвалені ІМЗО (Програма, 2004), програма «Довкілля» (5–6 кл.) схвалена Науково-експертною радою Інституту педагогіки НАПН України і Вченою радою цього інституту рекомендована до поширення (Програма, 2006). Написані підручник і зошит до нього (в 2-х частинах). У них втілені ідеї, висловлені в статті.

Цілісність змісту освіти, обумовлена цілісністю освітніх галузей, спрямована на формування вільної особистості – людини з національним життєствердним образом світу, природовідповідно високим рівнем інтелекту – IQ, EQ, LQ, де LQ – інтелект любові, насамперед до рідної землі, з компетентністю виконувати будь-яку роботу з найменшою затратою енергії (отже, із збереженням природних ресурсів і найменшим забрудненням довкілля, збереженням його для наступних поколінь).

Модель освіти для сталого розвитку суспільства «Довкілля», ефективність її навчально-методичного забезпечення (дошкілля, початкова, основна, старша школа) перевірені у Всеукраїнському експерименті і показали позитивний вплив на розвиток інтелекту, соціальної зрілості та здоров'я дітей.

Громадськість піднімає питання про те, щоб це національне надбання було повернуте суспільству (Мальований, 2022).

Список використаних джерел

- Гуз, К. Ж. (2004). Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу. Полтава: Довкілля-К.
- Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
- Мальований, Ю.І. (2022). Відродити і зберегти «Довкілля». Освіта і суспільство, 6–7, 12. https://drive.google.com/file/d/1gRgLf4YYLbOFjyKlGJWD5wkMS5aOeiZ6/view?fbclid=IwAR15gQIN1_Hva5TmoZ7luwAUCTbKSR1LlvFTtQ13GiI7BgIv8SvTBLfjcl4
- Програма «Довкілля» 1–4 кл.(2006). Київ: Початкова школа.
- Програма «Довкілля» для 5–6 кл. (2005). <http://dovkillya.org.ua/20220809146/novosti/146-navchalna-programa-z-integrovanogo-prirodnoznavchogo-kursu-dovkillya-5-6-kl.html>

ПРИНЦИПИ ІНТЕГРАЦІЇ ЗМІСТУ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Гупан Нестор,

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інститут педагогіки НАПН України,
Київ, Україна

Питання інтеграції змісту набули особливої актуальності під час переходу до Нової української школи. Удосконалення освіти зобов'язує педагогів – дослідників і практиків – забезпечити таку інтеграцію не лише у Державному стандарті освіти (Державний стандарт, 2020), програмах різних рівнів (типових, модельних, освітніх і навчальних), підручниках, а й у повсякденній роботі вчителя.

Сучасне розуміння інтеграції змісту освіти за сутністю є міжпредметною інтеграцією, що може бути внутрішньогалузевою та міжгалузевою, й вимагає опанування програмного матеріалу з урахуванням змісту різних навчальних предметів і галузей знань. У зв'язку з тим усе більшого поширення набувають інтегровані курси як найбільш ефективний і послідовний шлях такої інтеграції. Протягом поточного року було створено величезну кількість інтегрованих курсів для учнів 5-го класу, зокрема й з історії та громадянської освіти. У попередньому досвіді української школи навчання предметів галузі базувалося в основному на хронологічній синхронізації вивчення традиційних курсів історії України та всесвітньої історії. Повністю інтегрованим, як відомо, був курс історії Стародавнього світу у 6-му класі, частково – «Вступ до історії» у 5-му класі. Опоненти інтеграції змісту курсів історії у старших класах стверджували, що виокремлення історії України в окремий предмет дає змогу ефективніше здійснювати патріотичне виховання учнів. Однак підтверджених даних щодо правильності цього твердження немає. Натомість опитування вчителів не показують прямого зв'язку між способом подання змісту шкільної історії і зростанням національної свідомості школярів, на яку впливають й багато інших чинників. З іншого боку, виокремлення національної історії з історії Європи та світу породжує фрагментарність сприйняття учнями історичного процесу, сумніви у значущості подій в Україні на різних етапах її розвитку і навіть перебільшення впливу інших держав, особливо Росії на унікальну українську історію й культуру (Пометун, 2021).

Державний стандарт базової середньої освіти (Державний стандарт, 2020) передбачає також інтегрування всередині освітньої галузі не лише компонентів історичного змісту, але й громадянської освіти. Це висуває перед авторами програм і вчителями до-

даткові запитання, адже зміст громадянської освіти як навчального предмета вже є інтегрованим і містить інформацію з правознавства, філософії, психології, економіки тощо.

Проте, основа для інтеграції предметів у середині галузі безперечно є, оскільки всі вони мають за сферу вивчення/дослідження суспільство як спільність людей, відносини між людьми у суспільстві і окремої людини із суспільством та спільнотами, до яких вона належить. Різниця лише у тім, з якої позиції та чи інша наука розглядають ці процеси й явища: історія з погляду минулого, розвитку у часі і просторі України, Європи чи світу, філософія – з точки зору загальних закономірностей і зв'язків, що визначають цей розвиток, соціологія зосереджується на аналізі суспільних відносин та ін. Саме у цій площині, на нашу думку, і потрібно шукати основу для інтеграції.

Оскільки за системного підходу, інтеграція визначається як процес взаємодії двох або більше систем з метою створення нової, яка набуває нових характеристик завдяки зміні властивостей та зв'язків її елементів, то міжпредметна інтеграція бачиться як взаємопроникнення змісту навчальних предметів, що інтегруються. Отже, зміст інтегрованого курсу може бути сформований шляхом створення інформаційних блоків змісту різних предметів (суспільствознавчих наук) навколо виокремлених стрижневих системостворюючих категорій чи ідей змісту, що дають змогу досліджувати їх під кутом зору різних предметів/галузей знань (Пометун, Гупан, 2022).

Оскільки зміст освіти складає не лише інформативний матеріал (знання), але й досвід діяльності, який мають набути учні (практичної, творчої, емоційно-ціннісної та ін.), то в нього потрібно включати і відповідні способи їхньої діяльності. Загалом зміст інтегрованого курсу має забезпечити як формування в учнів цілісних зінтегрованих різнобічних уявлень про досліджувані процеси і явища суспільного життя, як у минулому, так і сьогодні, так і умінь і навичок дослідження цих явищ з позиції різних наук і здатності оцінювати їх і висловлювати власне ставлення.

Можна стверджувати, що здійснення міжпредметної інтеграції навчального матеріалу в інтегрованому курсі з громадянської освіти та історії базується на принципах:

- органічного взаємопроникнення, природного взаємозв'язку навчальних предметів (розділів і тем з різних наук);
- об'єднання елементів інформації з предметів навколо виокремлених стрижневих системостворюючих категорій чи ідей змісту, що дають змогу досліджувати їх під кутом зору різних предметів/галузей знань із послідовним, глибоким і багатограним розкриттям процесів і явищ, що вивчаються;
- поєднання змістової, діяльнісної та ціннісно-сислової інтеграції.

Список використаних джерел

Державний стандарт базової середньої освіти (2020). Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886

Пометун, О.І. (2021). Навчання історії і громадянської освіти: окремі чи інтегровані курси *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи: збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи»*, 180–183. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724554>

Пометун, О.І., Гупан, Н.М. (2022). Методологія створення інтегрованого курсу з історії та громадянської освіти для 5-го класу (на прикладі модельної програми й підручника «Досліджуємо історію і суспільство»). *Проблеми сучасного підручника*, 28, 118–132. <https://iprivd.org.ua/index.php/psp/article/view/196/203>

ООНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Олена Добрянська,

директор обласного навчально-методичного
центру підвищення кваліфікації педагогічних працівників
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР»,
м. Дніпро, Україна

 elena311209@i.ua

Згідно з Законом України «Про освіту» (Про освіту, 2017), «освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаною спільними цінностями і культурою, та держави.

Усебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору є метою освіти.

Такі учені, як В. Краєвський, І. Лернер розглядають зміст освіти з позицій практико-орієнтованого підходу, в основі якого лежить попередній досвід. Зміст освіти, на їхню думку, складається з основних чотирьох компонентів:

- а) система наукових знань – когнітивний досвід особистості (когнітивний компонент);
- б) система практичних умінь, навичок, способів діяльності – досвід практичної діяльності (практичний компонент);
- в) досвід творчої діяльності – досвід творчості (творчий компонент);
- г) система відносин (комунікативний компонент).

На думку А. Кузьмінського, зміст загальної освіти передбачає такі складники: систему знань про природу, суспільство, способи діяльності, засвоєння яких є основою формування в учнів наукового світогляду; досвід практичної діяльності, тобто систему інтелектуальних та практичних умінь і навичок, що становлять основу сукупності

конкретних видів діяльності, необхідних молодому поколінню для збереження надбань попередніх поколінь; досвід творчої діяльності, який забезпечував би подальший розвиток культури людства; досвід ціннісного ставлення людини до довкілля (Кузьмінський, 2008, с. 140).

Основні компоненти змісту загальної освіти А. Кузьмінський подає у такому структурному поєднанні (Кузьмінський, 2008, с. 140 – 141):

- система: поняття, терміни, факти, закони, теорії, знання про способи дій;
- уміння: практичні, інтелектуальні, спеціальні, загально-навчальні;
- досвід творчої діяльності: перенесення знань у нову ситуацію, бачення нової проблеми, бачення нової функції об'єкта, бачення структури об'єкта, альтернативне мислення;
- досвід ціннісного ставлення: оцінні знання, знання форм ставлення, уміння та навички дотримання норм поведінки.

Вважаємо, що саме такий підхід найбільш повно відбиває зміст загальної освіти.

Концепція Нової української школи, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р, саме передбачає докорінне реформування загальної середньої освіти і має на меті оновлення змісту освіти, заснованого на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві.

Для реалізації Концепції Нової української школи затверджено Державний стандарт початкової освіти та Державний стандарт базової середньої освіти.

Під час реалізації Концепції Нової української школи Міністерство освіти і науки України в 2019–2020 навчальному році проводило моніторингове дослідження (Моніторинг НУШ, 2020) рівня сформованості наскрізних умінь учнів початкової школи.

Дослідники дали рекомендації, як упоратися з проблемами, що були виявлені в 3-х класах:

- щодо професійного розвитку керівництва шкіл: продовжувати навчання адміністрацій шкіл про зміст і завдання НУШ, про ролі й функції різних суб'єктів освітнього процесу; це важливо, оскільки не всі директори шкіл розуміють принципи реформи, проте вони є основними ретрансляторами підходів та практик реформи для батьків;
- щодо професійного розвитку вчителів: підвищення кваліфікації вчителів має містити навчання методик викладання, що відповідають НУШ і забезпечують формування наскрізних умінь та ключових компетентностей;
  - щодо методики викладання та навчально-методичного забезпечення: вчителів потрібно забезпечити методиками, які формують співпрацю як тип взаємодії з учнями (йдеться про програми підвищення кваліфікації і навчання педагогів у вишах); формувати в педагогів навичку надання зворотного зв'язку щодо навчального поступу, роботи й поведінки на уроці;
  - щодо оцінювання учнів і розвитку наскрізних умінь: недостатня поінформованість батьків про формувальне оцінювання, що передбачає не виставлення балів, а вербальне оцінювання; потрібно забезпечити вчителів навчально-методичними матеріалами щодо розвитку критичного й системного мислення, ініціативності, читання з розумінням і вміння обґрунтовувати власну позицію, передбачити компетентнісні

завдання й навчальні проекти для формування наскрізних умінь у навчальних програмах, підручниках та інших супутніх матеріалах.

Починаючи з 2017 року, Інститут освітньої аналітики здійснив сім етапів дослідження (Перші результати, 2021) у межах моніторингу впровадження нових підходів до навчання в початковій школі.

Останній, сьомий етап, – у травні 2021 року (проведений спільно з Командою підтримки реформ МОН).

За п'ять років моніторингових спостережень отримано чимало інформації та аналітики про те, як просувається реформування початкової школи, які проблеми й виклики доводиться розв'язувати та долати; які досягнення – найвагоміші.

Якщо говорити про слабкі сторони, то їх краще розглядати з погляду «чого бракує вчителям для успішності в експерименті?». До таких проблем належить і потреба в тренінгах щодо змішаного (65,7%) і дистанційного (47,2%) навчання, і застосування методик роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (46,3%).

Для продовження реформи НУШ найбільш затребувані серед заступників директорів – поглиблення знань і навичок з управління інноваційними процесами, проєктний менеджмент (66,7%), інформація щодо закордонного досвіду організації освітнього процесу (50%), а також із нормативного регулювання НУШ, комунікації з органами управління освітою та мотивування педпрацівників здійснювати реформу (по 43,5%).

Усі сім досліджень – кількісні, вони базуються на відповідях учасників – учителів, заступників директорів, директорів, батьків учнів. Тобто фіксується бачення учасників експерименту щодо його перебігу й на цій основі здійснюється аналіз.

Проте аналіз відповідей учителів щодо проміжних результатів експерименту дає змогу зробити висновки про його успішність.

З 01 вересня 2022 року починається масове впровадження Концепції Нової української школи для учнів 5 класів.

З метою результативного впровадження Концепції Нової української школи співробітниками комунального закладу освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР» спільно з керівниками і вчителями «пілотних закладів освіти» Дніпропетровщини проводили організаційну, навчально-методичну роботу щодо готовності вчителів Дніпропетровщини до навчання учнів за новим Державним стандартом базової середньої освіти.

Упровадження державного стандарту базової середньої освіти вже розпочато: розроблені модельні освітні програми за галузями, створено навчально-методичне забезпечення. Триває укладання навчальних програм по галузям. Якість створення вчителями закладів освіти навчальних програм на основі модельних буде одним із показників результативності впровадження Концепції Нової української школи.

Попереду ще багато роботи щодо впровадження нового державного стандарту базової середньої освіти, яка вимагає інноваційності та креативу в організації освітнього процесу в школі. У цій роботі важливе поєднання наукового супроводу реформування української школи й ініціативності всіх суб'єктів освітньої діяльності. Лише спільними зусиллями можна домогтися відчутних результатів у розбудові модернізованої української освіти.

Список використаних джерел

- Кузьмінський, А. І. (2008). Педагогіка: підручник. 3-тє виданнф, виправлене. Київ: Знання Прес.
- Моніторинг НУШ: результати та рекомендації. (2020). <https://nus.org.ua/articles/yaki-problemy-u-vprovadzheni-nush-i-yak-yih-rozv-yazuvaty-golovne-z-doslidzhennya/>
- Перші результати пілотування НУШ у початкових класах. (2021). <http://barna-consult.com/pershi-rezultaty-pilotuvannya-nush-u-pochatkovykh-klasah/>
- Про освіту. (2017). Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

ІНСТРУМЕНТАРІЙ АНАЛОГІЇ У ПІДРУЧНИКАХ «ДОСЛІДЖУЮ ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО (ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС)» ДЛЯ 5 КЛАСУ

Жидкова Наталія,

кандидат педагогічних наук,

вчитель історії та правознавства Опорного закладу Менська гімназія

Менської міської ради Чернігівської обл.,

м. Мена, Україна,

nataliazhydkova@gmail.com

Нова українська школа спрямована на підготовку всебічно розвиненої особистості, патріота з активною позицією, інноватора, здатного змінювати навколишній світ. Реалізація цієї мети потребує дослідницької діяльності учнів та опанування її методами, які допоможуть творчо та ефективно розв'язувати проблемні ситуації. Аналогія як метод дослідження спрямована на встановлення подібностей для створення та розв'язання проблемних ситуацій, розвиває творчість, як буденну потребу людини та робить системним навчання.

Саме дослідницькою діяльністю обумовлено вибір підручників для 5 класу «Досліджуємо історію і суспільство (інтегрований курс)» за модельною програмою (О. Пометун, Т. Ремех, Ю. Малієнко, В. Мороза); підручники авторських колективів: 1) О. Пометун, Ю. Малієнко, Т. Ремех; 2) П. Мороза, І. Мороз, С. Моцак; 3) О. Панаріна, Ю. Топольницької, А. Макаревич, О. Охріменка; програмою (О. Васильків, І. Димій, Р. Шеремета) підручник О. Васильків, О. Басюк, Г. Гінкул, Л. Грисюк, І. Димій, О. Іртицевої, М. Костікової, І. Паршина, Р. Шеремета для їх аналізу можливостей використання аналогії та її інструментарію учнями.

Відповідно до класифікації аналогія як дослідницький метод для учнів у кожній ситуації може слугувати:

- пізнанню (сприйняттю, відтворенню, передачі інформації; аналогічному осмисленню явищ, процесів, об'єктів); встановленню причинно-наслідкових зв'язків (кау-

зальна аналогія); виявленню відношень між елементами і ознаками предметів, об'єктів, явищ, а також відтворенню відношення подібності між різними системами, явищами, об'єктами, процесами, що порівнюються у науковому, освітньому пізнанні й пізнаються як аналогові (аналогія відношень – ілюстративна, структурно-функціональна, відповідності, систематизувальна); узагальненню ознак предметів через приклад (парадеїгми); механізмом моделювання аналогових об'єктів (Бондар, 2018, с. 14) (пряма аналогія);

- розвитку творчості через отожднення себе з об'єктом, входячи в його образ (емпатія); винайдення скороченого опису задачі, об'єкта (символічна); викладенню задачі в термінах і поняттях казок, міфів (фантастична).

Інтелектуальною особливістю учнів молодшого підліткового віку у процесі дослідження є можливість самостійного вирішення дитиною більш складних проблем, відкриття невідомих, не заданих елементів та відношень. Складність відкриття нового виявляється в здатності долати звичні підходи до вирішення проблем, це вимагає оригінальності (нестандартності), інтуїції (Костю, 2018, с. 30–31).

Виконуючи творчі дослідницькі завдання під час уроків громадянської та історичної освітньої галузі, учні за допомогою аналогій пропонують ідеї нових екскурсійних маршрутів, різних символів, макетів замків, фортець, палаців, проєктують нові моделі суспільства та його розвитку, через порівняння встановлюють зв'язки між минулим, сьогоденням, майбутнім, передбачають можливі наслідки розвитку суспільства та ін.

Аналогія як метод дослідження учнів на уроках громадянської й історичної галузі освіти використовується для формування понять, умовиводів щодо схожості процесів, подій, явищ, норм права, моделей через перенесення ознак із відомого предмета на невідомий досліджуваний та ін. (рис.1).

Рис. 1. Аналогія як метод дослідження у громадянській та історичній освітній галузі

На етапі аналізу досліджуваної проблеми учні шукають аналогії її розв'язання та інтуїтивно здійснюють перенос ознак з одного предмета на інший, схожий, досліджуваний. Загалом, аналогізування є складним логічним умінням високого рівня. Для аналогізування потрібно використати комплекс прийомів: синтез, аналіз, абстрагування, перенос ознаки із одного предмета на інший, узагальнення, наслідком чого є формування припущення про подібність предметів, що перевіряється дослідженням. У дослідницькій діяльності через аналогію учні розкривають закономірності процесів, явищ, подій.

Засобами аналогізування є предметні та міжпредметні зв'язки (внутрішньогалузеві (історія України, всесвітня історія, громадянська освіта) та міжгалузеві (мовно-літературна, природнича, математична, мистецька та ін.)), які передбачені у інтегрованому курсі «Досліджуємо історію і суспільство». Міжпредметні зв'язки між історією і громадянською освітою допоможуть на навчальному та життєвому досвіді ефективно розв'язати проблему. Практичний досвід свідчить, що пошук аналогій між подіями минулого та сучасністю впливає на розвиток інтересу до проблеми дослідження. У нагоді учням буде й навчальний досвід предмету початкової школи «Я досліджую світ».

Комплекс інструментарію для аналогізування потребує в підручнику: проблемних запитань, завдань та ситуацій до текстів, документів, ілюстрацій, карикатур, карт, афоризмів, фразеологізмів, висловів, прислів'їв, приказок для можливості порівнювати, зіставляти, висловлювати судження, робити умовиводи, скласти таблиці, системні схеми, діаграми та ін., а також тренувальних вправ для відпрацювання вмінь аналогізувати. Засвоєння нового варто здійснювати через приклади вже вивченого матеріалу і між якими можна провести аналогію, сформулювати ідею.

Робота з аналогією, як і будь-яким дослідницьким методом, потребує системності. На матеріалах підручників можливий такий алгоритм дій: спочатку на основі навчального та життєвого досвіду учні знаходять подібність між подіями, явищами, процесами, формують ідеї / висловлюють міркування (Васильків, Басюк, Гінкул, Грисюк, Димій, Іртищева, Костікова, Паршин, Шеремета, 2022, с. 19; Мороз, Мороз, Моцак, 2022, с. 6; Пометун, Малієнко, Ремех, 2022, с. 78), або обговорюють ключові питання теми (Панарін, Макаревич, Топольницька, Охріменко, 2022, с. 104), що є первинною ланкою аналогізування. Міркуванню допоможуть учням ілюстрації з завданнями / запитаннями (Мороз, Мороз, Моцак, 2022, с. 27-28; Пометун, Малієнко, Ремех, 2022, с. 11), цитати, прислів'я чи приказки, цікаві факти (Васильків, Басюк, Гінкул, Грисюк, Димій, Іртищева, Костікова, Паршин, Шеремета, 2022, с. 80; Панарін, Макаревич, Топольницька, Охріменко, 2022, с.104). Допоміжним інструментом синтезу є асоціація, яка за допомогою «хмаринки слів», «кластеру», добору слів чи словосполучень та ін. допомагає встановити схожість між предметами дослідження (Васильків, Басюк, Гінкул, Грисюк, Димій, Іртищева, Костікова, Паршин, Шеремета, 2022, с. 6; Панарін, Макаревич, Топольницька, Охріменко, 2022, с. 75; Пометун, Малієнко, Ремех, 2022, с. 50).

У процесі дослідження учні аналізують події, явища, процеси, порівнюють їх, знаходять спільні та відмінні риси, характерні залежності, абстрагуючись від неістотного, здійснюють перенос ознак з відомого предмета на досліджуваний, формують судження,

нові поняття, набувають нових дослідницьких умінь, навичок, знань, способів дій. На цьому етапі учні використовують різні види аналогій: парадейми (Васильків, Басюк, Гінкул, Грисюк, Димій, Іртицева, Костікова, Паршин, Шеремета, 2022, с. 214; Мороз, Мороз, Моцак, 2022, с. 64; Пометун, Малієнко, Ремех, с. 63; Панарін, Макаревич, Топольницька, Охріменко, 2022, с. 145); каузальна (Мороз, Мороз, Моцак, 2022, с. 47; Панарін, Макаревич, Топольницька, Охріменко, 2022, с. 27); відношень (Мороз, Мороз, Моцак, 2022, с. 157; Пометун, Малієнко, Ремех, с. 100, 129); емпатія (Пометун, Малієнко, Ремех, с.76). Підручники мають комбіновані завдання з використанням різних видів аналогій (Мороз, Мороз, Моцак, 2022, с. 157; Пометун, Малієнко, Ремех, 2022, с. 96–101). Встановлення висновків за аналогією потребує порівняння як можна більше рівнозначних ознак.

На етапі узагальнення учні вчаться аналогізувати за допомогою творчих завдань та моделювання, або перевіряють сформовані ідеї, встановлюють закономірності, вдосконалюючи дослідницькі вміння та навички та використовуючи навчальний досвід у практичному житті (Васильків, Басюк, Гінкул, Грисюк, Димій, Іртицева, Костікова, Паршин, Шеремета, 2022, с.10; Мороз, Мороз, Моцак, 2022, с. 10; Панарін, Макаревич, Топольницька, Охріменко, 2022, с. 133; Пометун, Малієнко, Ремех, с. 11–12, 78).

Закріпити вміння та навички аналогізувати допоможуть тренувальні вправи (Васильків, Басюк, Гінкул, Грисюк, Димій, Іртицева, Костікова, Паршин, Шеремета, 2022, с. 166; Панарін, Макаревич, Топольницька, Охріменко, 2022, с. 32; Пометун, Малієнко, Ремех, 2022, с. 123). Аналогізування має стати навчальною та життєвою потребою учнів.

Підручники містять низку матеріалів, які дають можливості для вчителя розвивати аналогічне мислення учнів з використанням ілюстрацій (Васильків, Басюк, Гінкул, Грисюк, Димій, Іртицева, Костікова, Паршин, Шеремета, 2022, с. 8.; Мороз, Мороз, Моцак, 2022, с. 11; Панарін, Макаревич, Топольницька, Охріменко, 2022, с. 12).

Отже, аналогія спрямована на формування вмінь учнів бачити проблеми, знаходити закономірності, формувати гіпотези та досліджувати їх. Опанування аналогією сприяє можливості встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, моделюванню аналогічних ситуацій та прогнозуванню можливих наслідків.

Використовуючи аналогію у дослідницькій діяльності учнів, ми не переобтяжуємо учнів інформацією, а впроваджуємо системність навчання, активізуємо навчальний та життєвий досвід, розвиваємо творчість, пізнавальний інтерес учнів. Підручники «Досліджуємо історію і суспільство (інтегрований курс)» для учнів 5 класу мають достатню інструментарію для формування творчих ідей, аналогічного мислення у дослідницькій діяльності учнів.

Список використаних джерел

- Бондар, В. І. (2018). Аналогія як явище в системі прогностичних методів у педагогіці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання: збірник наукових праць*, 29, 8–16.
- Васильків, І. Д., Басюк, О. Я., Гінкул, Г. С., Грисюк, Л. А., Димій, І. С., Іртицева, О. А., Костікова, М. І., Паршин, І. Л., Шеремета, Р. В. (2022). *Досліджуємо історію і суспільство: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Тернопіль: Астон.

- Костю, С. Й. (Уклад.). (2018). Психологія творчості: курс лекцій з дисципліни для студентів денної форми навчання спеціальності 053 «Психологія». МДУ.
- Мороз, П. В., Мороз, І. В., Моцак, С. І. (2022). Досліджуємо історію і суспільство. Інтегрований курс.: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Педагогічна думка.
- Панарін, О., Макаревич, А., Топольницька, Ю., Охріменко, О. (2022) Досліджуємо історію і суспільство: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера.
- Пометун, О., Малієнко, Ю., Ремех, Т. (2022). Досліджуємо історію і суспільство: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта.

ОСВІТА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Зуєвич Оксана,

науковий співробітник,

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

oksanazyevich@gmail.com

Освіта є важливою, потужною та вкрай необхідною зброєю в сучасному світі. Статус України як кандидата в члени Європейського Союзу дає нам новий поштовх до розвитку науки, культури, для більш ефективного та раціонального використання власних можливостей. Перебуваючи на цьому шляху, Україна потребує перегляду, оновлення та вдосконалення змісту освіти, особливо у часи війни.

На разі складно повною мірою налагоджувати освітній процес у закладах освіти, дошкільних навчальних закладах та вишах України, та, не зважаючи на виклики, Міністерство освіти і науки України спільно з Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти», Інститутом педагогіки Національної академії педагогічних наук України підготували Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу і викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році.

У методичних рекомендаціях, викладено нормативне забезпечення освітнього процесу, основні аспекти організації навчання під час війни, поєднання різних форм навчання, оцінювання результатів навчання, формування громадянської позиції (Методичні рекомендації, 2022).

Початком змін у реформуванні освіти незалежної України стала затверджена у листопаді 1993 року Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), яка мала на меті докорінно змінити систему освіти, реформувати її, починаючи з дошкільного виховання, загальної середньої освіти та завершуючи професійною, вищою та післядипломною освітою.

Суть реформи полягала у створенні нової правової та нормативної бази освіти, децентралізації та регіоналізації управління системою освіти, нових підходів до ін-

вестиційної політики в освітній сфері, відкритості системи освіти, створення умов для безперервності освіти, запровадження варіативного компоненту її змісту (Про державну національну програму, 1993).

Початок інтеграції до Європейського союзу поклала підписана в 2014 році «Угода про Асоціацію» між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яка мала на меті підтримувати спільні цінності, демократичні зв'язки, торгівлю, наближення економічної та політичної сфери до Європейського союзу, співробітництвом у сфері юстиції, свободи та безпеки. У статті 433 глава 23 «Освіта, навчання та молодь» угоди йдеться про розвиток співробітництва у сфері освіти, реформування системи освіти, обмін інформацією, розвиток у сфері середньої освіти, дистанційного навчання та освіти протягом життя (Угода про асоціацію, 2014).

Освіта в країнах Європейського Союзу спрямована на реальний результат навчання учнів, їхній саморозвиток, визначається як освіта протягом життя, що декларує справедливість, рівні можливості, сприяє розвитку демократичних моральних та духовних цінностей та ідеалів, розвиває неупереджене мислення, сприяє збереженню пам'яті про історію власного народу.

Державний стандарт базової середньої освіти України на разі чітко визначає цілі, завдання, результати, уміння учнів. У ньому структуровано ціннісні орієнтири та компетентнісні підходи, спрямовані на всебічний розвиток дитини, її духовного, культурного та інтелектуального збагачення.

Отже, на сьогодні основним завданням української освіти є поєднання навчання та виховання для всебічного розвитку дитини, формування в неї демократичних цінностей у поєднанні зі збереженням історичної пам'яті нашого народу як передумова до успішної інтеграції до Європейського Союзу, а також створення умов для функціонування загальноосвітніх навчальних закладів в непростих умовах воєнного часу, забезпечення матеріально технічної бази та відповідного науково-методичного супроводу (Державний стандарт, 2020).

Список використаних джерел

- Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09. 2020 р., № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
- Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в школах у 2022/2023 навчальному році. (2022). https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roci?fbclid=IwAR1N0DvfgTWyMqYMALNL94QrE1b3iydx06pmXMIfsCoNpxZIA_peeLe1H4M
- Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»). (1993). Постанова кабінету міністрів України від 03 листопада 1993 року № 896..<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
- Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМИ ПІДРУЧНИКІВ «ДОВКІЛЛЯ» ДЛЯ 1–6 КЛАСІВ

Ільченко Віра,

дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна,

✉ info.dovkillya@gmail.com

Ільченко Олексій,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
відділ інтеграції змісту загальної середньої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна,

✉ info.dovkillya@gmail.com

Під час воєнного і післявоєнного стану суспільство України має потребу в молодому поколінні, якому властива цілісна свідомість, її захищеність від програмування, якій властиві високі рівні вербального і невербального інтелекту, компетентність виконувати будь-яку роботу з найменшою затратою енергії і, отже, збереженням довкілля для майбутніх поколінь.

Формуванню таких якостей учнів має сприяти кожен підручник, який на кожному етапі навчання втілює зміст освіти кожної з освітніх галузей.

Провідною ідеєю кожного підручника має слугувати виконання мети Державного стандарту – формування вільної особистості, основною освітньою характеристикою якої є її життєствердний національний образ світу – особистісно значима складова наукової картини світу.

Аналіз останніх досліджень показує, що концепція системи підручників «Довкілля», які здатні розв’язати поставлену проблему, має включати такі основні поняття і положення: кожен підручник «Довкілля» в 1–6 кл. має навчальний процес спрямовувати на формування в учнів природничо-наукової картини світу – системи наукових знань про природу, які включають поняття про сталий розвиток суспільства, поняття про загальні закономірності природи, про довкілля як наскрізні основи інтеграції знань про факти, часткові закони (Концепція, 2022).

Формування природничо-наукової картини світу учнів вимагає забезпечення їм взаємодії під час навчання з об’єктами дослідження (Вайцзеккер, Війкман, 2017), тобто наявність у навчальному процесі занять, які проводяться безпосередньо в середовищі життя (довкіллі) учнів (Гуз, 2004).

Формування природничо-наукової картини світу є метою освітньої галузі «Природознавство» в Державному стандарті базової загальної середньої освіти (Державний стандарт, 2020), в якому сформульована і мета освіти – формування вільної особистості, основною характеристикою якої є образ світу – особистісно значима складова наукової картини світу.

У процесі навчання, національного виховання особистості засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість, досягається духовна єдність поколінь, ними засвоюються ідеї і засоби народної етнопедagogіки, втілені в народному календарі (Концепція, 2022), згідно якого по можливості проводяться уроки в середовищі життя учнів (довкіллі).

Формування життєствердного національного образу світу учнів як складової наукової (природничо-наукової) картини світу вимагає забезпечення в навчальному процесі учнів системою знань, яка втілена в підручнику завдяки інтеграції їх в процесі обґрунтування на основі загальних закономірностей природи (збереження, спрямованості процесів до рівноважного стану, періодичності процесів у природі) (Концепція, 2022).

Аналіз та організація навчального процесу за допомогою підручника мають здійснюватися за трьома основними аспектами. Основна мета навчального процесу, що проєктує підручник, його зміст і процес, що забезпечує засвоєння учнем цього змісту як досягнення мети.

Основна мета необхідного учням під час воєнного стану і ліквідації його наслідків підручника – формування у них життєствердного національного образу світу і одночасно з ним високих рівнів інтелекту IQ, EQ, LQ (вербального і невербального, емоційного інтелекту, інтелекту любові до рідної країни), високих рівнів соціальної зрілості та психічного і фізичного здоров'я.

Основна ідея статті – показати, опираючись на досвід авторів, що учням необхідна система таких підручників для 1–6 класів, поки у них формуються фундаментальні структури мислення (Ж. Піаже, І. Цехмістро, К. Гуз та ін.) (Гуз, 2004).

Педагогам України і зарубіжжя відома модель освіти для сталого розвитку суспільства «Довкілля», фундаментом якої є система підручників для 1–6 класів, їхня роль у формуванні образу світу учнів (Громадська організація, 2022).

Досвід впровадження «Моделі ОСР «Довкілля» показав, що підручники «Довкілля» для 1–6 кл. (разом з посібниками для дошкільників) дають можливість дітям «вироснути» свій образ світу – особистісно значиму систему (цілісність) знань про дійсність, яка створюється людиною, починаючи з перших днів життя і до останнього дня, і визначає поведінку людини в суспільстві, в природі, в усіх життєвих ситуаціях.

Залежно від змісту освіти у людини може формуватись життєствердний, агресивний чи деструктивний образ світу і, відповідно, суспільство людей з життєствердною, агресивною, деструктивною моделлю світу. Суспільства з двома останніми моделями світу приречені (це довели в своїх дослідженнях Е. Фром, М. Попович) (Гуз, 2004).

Поняття «світ» розглядається філософами, психологами, педагогами як сфера прояву тотально діючих на всі об'єкти загальних, спільних для них закономірностей (С. Кримський, І. Цехмістро, К. Гуз та ін.).

Життєствердний образ світу, адекватний сучасним науковим уявленням, формується при наявності підручників з цілісним змістом, інтегрованим на основі загальних закономірностей науки. Для підручників «Довкілля» такими закономірностями (відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти) є закономірності природи – збереження, спрямованості самочинних процесів до рівноважного стану, періодичності процесів у природі. Якщо такі закономірності відсутні в підручнику як методологічна основа інтеграції його змісту, об'єднання його в цілісність, то підручник спрямовує навчальний процес на примусове засвоєння елементів знань, залишає їх поза розумінням учнів, бо розуміння не досягається без включення нового знання в наявну вже цілісність. А розуміння – природничий стан буття людини (Г.-Х. Гадамер), перебування дітей поза цим станом приводить до дегенерації тілесних, енергетичних і психічних потенціалів молодого покоління і нації загалом. Це можна бачити у діях тих істот, які прийшли на нашу землю і які неминуче приречені.

Протидіяти примусовому процесові навчання особливо важливо до 14–15 років, поки формуються фундаментальні структури інтелекту дітей. Це доводять дослідження як вітчизняних психологів, соціальних педагогів (В. Моргун, М. Лебедик та ін.), так і зарубіжних психологів. Наприклад, відоме дослідження Дж. Ленда (проект NASA) показало, що відбувається з інтелектом дітей завдяки школі.

Психологи для 1600 дошкільників (4–5 річного віку) розробили тести на креативність і виявили, що серед цих дітей 98% «геніальних». Після закінчення дітьми початкової школи серед тих самих дітей ті ж психологи виявили 30% «геніальних». А в 14–15 років їх залишилося 12% (Продаєвич, 2018с. 295). Обсяг тез не дає можливості звернутись до результатів дослідження PISA в Україні.

Ми згадаємо про експериментальну перевірку підручників «Довкілля» (1–6 кл.), коли психологи під керівництвом проф. В. Моргуна порівнювали інтелект дітей, що навчалися за підручниками «Довкілля» і підручниками традиційної моделі освіти. Інтелект «довкіллят», виявлений за тестами Векслера, був настільки вищий від однокласників контрольних класів, що керівник розробників моделі «Довкілля» просила психологів тричі повторювати вимірювання. Поки В. Моргун не припинив «знущання» над своїми співробітниками, показавши В. Ільченко сторінку з книги Д. Ховарда «Тотальна інтеграція»: «Спочатку ми змінили IQ у наших дітей, потім злякались, яким він став високим». Д. Ховард досліджував інтеграцію на основі біблейських принципів, а співробітники відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки – на основі загальних закономірностей природи.

Система підручників «Довкілля» підтверджує думку Геракліта, що ««багатознайство» не дає розуму, блаженство полягає в пізнанні причин, які управляють усім через усе»; думку Я. А. Коменського про те, що «малозв'язний дитячий розум можна впорядкувати тільки зримими законами природи», які діти, починаючи з 1 класу, відкривають на систематичних уроках у довір'ї, що дають їм можливість сприйняти основи етнопедагогіки, відображені в народному календарі (відповідно до концепції моделі ОСР «Довкілля» уроки в довір'ї по можливості проводяться у святкові дні календаря, з якими пов'язані прикмети, народні правила поведінки дітей, народні ігри тощо).

У зв'язку з воєнним станом громадськість порушує питання про відродження і впровадження моделі освіти «Довкілля» як національного досягнення (Мальований, 2022).

Автори пропонують бажаним програми «Довкілля» (1–4 кл.), схвалені ІМЗО, програму «Довкілля» (5–6 кл.), рекомендовану Науково-експертною радою і Вченою радою Інституту педагогіки до оприлюднення і поширення (Програма 2006; Програма 2005).

Науковими співробітниками відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти разом із співробітниками Полтавської академії неперервної освіти розроблена система програм і підручників: «Дивуюсь довіллям» (4–5 років), «Довкілля» (1–4 кл.), «Довкілля» (5–6 кл.), «Вивчаю природні і рукотворні системи» (7–9 кл.), «Взаємодію з довіллям» (10–11 кл.), інтегрований курс «Природознавство» та «Методика вивчення природознавства в 10–11 кл.».

Список використаних джерел

- Вайцеккер, Е., Війман, А. (2017). Старий Світ приречений! Новий Світ неминучий! («Come On!»). Римський клуб, ювілейна доповідь. <https://matveychev-oleg.livejournal.com/6653054.html>
- Громадська організація «Освітній центр «Довкілля»». (2022). Відділ інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України <http://www.dovkillya.org.ua>
- Гуз, К. Ж. (2004). Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу. Полтава: Довкілля-К.
- Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
- Концепція освітньої моделі «Довкілля». (2022). <http://www.dovkillya.org.ua/osvitnya-sistema-dovkillya/kontseptsiya-osvitnoji-modeli-dovkillya.html>
- Мальований, Ю.І. (2022). Відродити і зберегти «Довкілля». Освіта і суспільство, 6–7, 12. https://drive.google.com/file/d/1gRgLf4YYLbOFjyKlGJWD5wkMS5aOEiZ6/view?fbclid=IwAR15gQIN1_Hva5TmoZ7luwAUCTbKSR1LlvFTtQ13GiI7Bglv8SvTBLfjcl4
- Програма «Довкілля» 1–4 кл. (2006) <http://www.dovkillya.org.ua/2014013143/vudavnavtvo-dovkillya-k/43-produktsiya-vidavnistva.html>
- Програма «Довкілля» для 5–6 кл. (2005). <http://dovkillya.org.ua/20220809146/novosti/146-navchalna-programa-z-integrovanogo-prirodnavchogo-kursu-dovkillya-5-6-kl.html>
- Продаєвич, В.А. (2018). Моє безсоння. Одеса.

ВИКОРИСТАННЯ ЦЕГЛИНОК LEGO НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»: АНАЛІЗ МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Кисла Оксана,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної та початкової освіти

Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

м. Чернігів, Україна

oshagro@gmail.com

Євтушенко Наталія,

магістрантка факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв

Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,

м. Чернігів, Україна

natalievtysenko18@gmail.com

У контексті реалізації проекту «Нова українська школа» та формування ключових компетентностей значні можливості має застосування інноваційних технологій, зокрема, LEGO (Кошелев, 2017, с. 5). LEGO є однією з найбільш знаних та поширених сьогодні педагогічних систем, що застосовує моделі реального світу і предметно-ігрове середовище навчання та розвитку дитини. Також LEGO виступає різнобічним конструктором, до переваг якого можна віднести якісний унікальний матеріал, з якого він вироблений, різноманіття компонентів та можливість їх своєрідного застосування, яскравість, безпечність, свобода виборі тематики і матеріалу, що викликає в учнів молодших класів інтерес саме до цього конструктора (Тарасюк, 2021, с. 258).

Як наголошують Л. Булах, Н. Стрілецька, за допомогою конструктора LEGO вирішуються завдання освітньої діяльності початкової школи за такими напрямками, як розвиток дрібної моторики рук, стимулювання загальноомовленневого розвитку і розумових здібностей у майбутньому; навчання правильному і швидкому орієнтуванню в просторі; розширення уявлень про навколишній світ, архітектуру, транспорт, ландшафт; розвиток уваги, пам'яті, творчого мислення; формування навички діалогічного мовлення, розширення словникового запасу; вміння працювати у групі, спілкуватися, бути толерантними один до одного (Булах, Стрілецька, 2022, с. 113).

У контексті проблематики LEGO-технологій важливим убачається аналіз методичної літератури з проблем використання цеглинок LEGO на уроках «Я досліджую світ». У зв'язку з цим проаналізуємо посібники, в яких представлено методичні напрацювання (вправи, ігри з цеглинками LEGO), які рекомендуються до застосування на заняттях

у початкових класах. Зокрема було обрано такі методичні посібники: «Нова українська школа: навчання через гру. LEGO-технологія в освітньому процесі» (С. Войтенко, З. Декунова, А. Лавська, І.Д. Ягупа; Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2019); «Шість цеглинок в освітньому просторі школи» (упорядник О. Рома; The LEGO Foundation, 2018); «Гра по-новому, навчання по-іншому» (упорядник О. Рома; The LEGO Foundation, 2018).

Так, у методичному посібнику «Нова українська школа: навчання через гру. LEGO-технологія в освітньому процесі» містяться вправи та ігри, які направлені на формування головних компетентностей у дітей початкової школи. На переконання авторів посібника, LEGO-технології мають такі позитивні моменти, зокрема вони формують уміння вирішувати проблемні завдання, ставити мету, міркувати про подальшу роботу, розробляти план дій; розвивають творче мислення, мовлення – учні навчаються детально пояснювати власні дії, пояснювати міркування, надавати чіткі та зрозумілі інструкції, розповідати історії, висловлювати свої думки; формують уміння співпрацювати, зокрема, уміння працювати в парах чи групах, ділитися матеріалами, уміння вчитися у своїх однолітків, дослухатися до їхніх ідей та пропонувати власні, уміння аналізувати ідеї та обирати раціональніші, уміння розподіляти ролі та обов'язки (Войтенко, 2019, с. 5).

На підготовчому етапі роботи з LEGO-цеглинками автори посібника рекомендують шляхом виконання простих, нетривалих завдань, акцентувати увагу на кількості штирів, називати цеглинки за їхньою кількістю (цеглинка 2×2 , цеглинка 2×4), дати учням можливість ознайомитися з деталями конструктора. Цей етап дає можливість навчити учнів швидко знаходити необхідну цеглинку за вказівкою вчителя. Далі рекомендується переходити до різноманітних, більш складних індивідуальних та групових завдань, які формують простір для творчого пошуку.

У представленому посібнику наводяться теми модельної програми з курсу «Я досліджую світ» для учнів 2 класів. Так, нами було виділено наступні теми: «Зміни», «Способи пізнання», «Територія», «Спільнота», «Вартість та цінність», «Хочу – могу – треба», «Ідеї – винаходи – відкриття», «Рух і час», «Все пов'язано з усім».

Також при вивченні кожної теми пропонується вирішення таких проблемних питань: Які зміни відбулися зі мною впродовж року? Що змінилося у школі? Від чого залежать зміни у природі? Які зміни залежать від мене, а які ні? Що я знаю про себе? Звідки я могу дізнатися про свою родину? Як відрізнити фантазії/вигадки та реальність? Чому важливо навчитися розрізняти мову символів? Як залишитися собою серед інших у спільноті та ін.

У посібнику також наводяться методичні розробки занять з цеглинками LEGO. Наприклад, дітям пропонується показати цеглинками LEGO кількість звуків у словах: галявина, ліс, гриби, мама, тато. Або показати цеглинками LEGO кількість складів у словах: футбол, лялька, малювання. Також дітям пропонується визначити їжу за смаком і показати цеглинками LEGO послідовність, якщо група їжі солодка – червона цеглинка, солоня – зелена, кисла – жовта, гірка – синя. Під час гри «Подружися із твариною» вчитель називає тварин (вовк, кабан, курка, синиця, індик, лебідь, ...), а учні сигналізують цеглинками LEGO: піднімають зелену цеглинку, коли чують назву дикої тварини, синю – назву свійської тварини.

Методичний посібник «Шість цеглинок в освітньому просторі школи» створений з метою реалізації ігрових та діяльнісних методів навчання у початковій школі. Посібник надає опис методики «Шість цеглинок», яка покликана сприяти не лише розвитку компетентностей учнів початкової школи, а і становленню педагога нової школи. Посібник містить ігри-завдання, спрямовані на розвиток компетентностей, що вкрай необхідні для навчання в школі та протягом життя (О. Рома, 2018, с. 2).

На думку автора методичного посібника, «Шість цеглинок» виступає практичним інструментом та дієвим засобом, який дає змогу реалізувати ігрові та діяльнісні методи навчання у початковій школі. «Шість цеглинок» представляє ігри-завдання із набором з шести цеглинок LEGO певних кольорів (червоного, помаранчевого, жовтого, зеленого, блакитного та синього кольорів). Кожна гра-завдання – є комплексом для розвитку мислення, мовлення, уваги, а також механізму розвитку оперативної пам'яті, самоконтролю та ментальної гнучкості, що є необхідним для навчання у школі та протягом життя (О. Рома, 2018, с. 5).

У посібнику наводиться методика занять з таких тем: «Художники», «Умілі рибалки», «Неіснуюча тварина», «Створи-домалюй», «Збудуй, не скріплюючи», «Кольорові мешканці», «Відповідаємо цеглинками», «Кольорові завдання», «Склади слова», та ін.

Так, наприклад, на занятті «Відповідаємо цеглинками» дітям пропонується будь-яка тема (континенти, тварини, рослини, частини мови тощо). За кожним поняттям закріплюється цеглинка певного кольору. Діти дають відповідь на запитання лише за допомогою цеглинок. Наприклад: «Водний світ» – якщо дитина чує назву річки, вона має підняти синю цеглинку правою рукою. (Педагог називає будь-які назви, дітям потрібно реагувати тільки на назву річки в зазначений спосіб. Наприклад: Десна, гепард, Міссісіпі тощо). Якщо дитина чує назву озера, вона піднімає лівою рукою блакитну цеглинку. (Педагог називає будь-які назви, дітям потрібно реагувати тільки на назву озера в зазначений спосіб).

Методичний посібник «Гра по-новому, навчання по-іншому» містить вправи та ігри, спрямовані на формування ключових компетентностей у дітей початкової школи. Вправи та завдання посібника, за визначенням його автора, можна легко інтегрувати в освітній процес початкової школи, оскільки вони ґрунтуються на діяльнісному та ігровому підходах (О. Рома, 2018, с. 4).

Посібник представлений у вигляді блоків, кожний з яких наповнений відповідними іграми. Так, у тематичному блоці «Для початку» представлено наступні ігри: «Збережи за кольором», «Міні-вежа», «Фантастична істота», «Кольорові асоціації». В блоці «Рухайся» містяться такі ігри, як «Підступна рівновага», «Бар'єри», «Кольорова руханка», «Боулінг», «Акробати», «Одне ціле». До тематичного блоку «Мозковий штурм» відносяться наступні вправи, ігри: «Кидай і складай», «Парашут», «Де цеглинка?», «Більший, найбільший, менший, найменший», «Кубик-звисайлик», «Цегляні діаграми», «Перегони», «Лабіринт». У тематичному блоці «Уявляй і створюй» знаходимо такі вправи, як: «Прокидайся, уяво», «Оживи літеру», «Збудуй історію», «Не скажу, а покажу», «Спільна творчість», «Безлюдний острів». У тематичному блоці «Час на роздуми» представлені такі ігри, як «Сумний чи веселий» та «Моя улюблена справа». Такими вправами, іграми як «Командна гра», «Скопійою», «Спина до спини», «Розташовуємо зі слів» характеризується останній блок «Працюємо разом» цього посібника.

Отже, у сучасному вітчизняному методичному середовищі наявні педагогічні доробки з використання цеглинок LEGO на заняттях у початковій школі. Проаналізовані методичні посібники містять теоретичну інформацію щодо використання цеглинок LEGO у роботі з дітьми початкових класів, а також подані приклади вправ, ігор, завдань, що можуть бути використані у навчально-виховному процесі закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

- Булах, Л.М., Стрілецька, Н.М. (2022). Теоретичні аспекти використання LEGO технології в освітньому процесі початкової нової української школи. *Молодий вчений*, (2), 112–115. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-2-102-23>
- Войтенко, С.І., Декунова, З.В., Лавська, А.М., Ягупа, І.Д. (2019). Нова українська школа: навчання через гру. LEGO-технологія в освітньому процесі». Суми: НВВ КЗ СОІППО.
- Кошелев, О. Л., Грицай, С.М. (2017). Компетентнісний потенціал LEGO EDUCATION у початковій школі. *Молодий вчений*, 9.2 (49.2), 5–8. <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/9.2/2.pdf>
- Рома, О. (упоряд.). (2018). Гра по-новому, навчання по-іншому. Методичний посібник. The LEGO Foundation.
- Рома, О. (упоряд.). Шість цеглинок в освітньому просторі школи. Методичний посібник. The LEGO Foundation.
- Тарасюк А., Білик, Т.С. (2021). Організація уроків математики у початковій школі: креативний аспект. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 22–23 квітня 2021 р.)*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 115–118.

ОБНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Комар Ольга,

викладач кафедри іноземних мов,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

 zelenkoolga87@ukr.net

Сьогодні змінюються та оновлюються підходи до викладання англійської мови в школі, активно використовуються інноваційні європейські методики, автентичні навчальні матеріали та новітні інформаційні технології. Утім успіх вивчення та викла-

дання іноземної мови у навчальному закладі насамперед залежить від компетентності вчителя. Питання оновлення програм та змісту підготовки майбутніх учителів англійської мови до використання нових підходів до викладання мови є особливо актуальним.

Після аналізу досвіду колег було визначено два аспекти, які особливо впливають на готовність майбутніх учителів англійської мови до професійної діяльності:

вільне володіння мовою (відмінні навички говоріння);

уміння та навички викладати свій предмет активно та мотивуюче на основі комунікативного підходу (Estaire, Zanón, 1994, p. 71).

Найкращий спосіб досягти цих двох цілей одночасно – це приклад. Студенти повинні поекспериментувати, як вони можуть покращити своє володіння мовою за допомогою мотиваційної та активної комунікативної діяльності, яка також допомогла б їм навчитися основам методики, як викладати свій предмет. Викладання мови на основі завдань є найкращим способом зробити це.

Іншим корисним завданням для майбутніх учителів було б таке, яке вимагало від них безперервного спілкування, водночас вони б довели, що розуміють тонкощі викладання англійської мови: вони могли б створити годинну сесію, пов'язану зі своєю розповіддю. Ендрю Райт сказав: «Історії (розповіді) є головним і постійним джерелом життя та мовного досвіду для учнів. Історії мотивують і запам'ятовуються, багаті мовним досвідом і не вимагають матеріальних витрат» (Wright, 2008, p. 68).

Отже, майбутні вчителі повинні мати змогу робити підготовлені завдання цікавими, мотивуючими, комунікативними, а отже й близькими до реального життя, вони повинні вчитися вибирати історії, розробляти на їх основі вправи, тренувати використання мови та скеровувати роботу класу.

Саме поєднання спеціально розроблених завдань та зосередження на конкретному мовному контенту надало б нового звучання комунікативним, допоміжним, підготовчим завданням (Estaire, Zanón, 1994, p. 34).

Нині, в умовах реформування української освітньої галузі відповідно до європейських стандартів, основною метою навчально-методичного забезпечення підготовки учителів є перевірка навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів англійської мови засобами інноваційної діяльності, створення умов для формування нового покоління учителів іноземних мов.

Реалізацію цих завдань успішно розпочато завдяки проєкту Міністерства освіти і науки України та Британської Ради в Україні «Шкільний учитель нового покоління» з метою оновлення змісту та підходів до мовної та методичної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов у закладах вищої освіти країни. За результатами проєкту було створено та впроваджено нову програму підготовки вчителів англійської мови у вищих навчальних педагогічних закладах України.

Майбутні вчителі, викладачі та тренери змогли переконатися на практиці у важливості обміну знаннями та досвіду реалізації компетентнісного, особистісно-орієнтованого, інтегрованого, ігрового, діяльнісного підходів до навчання іноземних мов, використання педагогічних технологій інтегрованого, інтерактивного, комунікативного, кооперативного навчання.

Безумовно, ефективна підготовка майбутнього вчителя англійської мови є неможливою без цілеспрямованого формування в нього готовності до використання інноваційних підходів та методів викладання в їх професійній діяльності.

Список використаних джерел

- Estaire, S., Zanón, J. (1994). Planning classwork: a task based approach. Oxford etc.: Heinemann.
- Harmer, J. (2007). The practice of English language teaching. Harlow, England: Pearson Longman.
- Wright, A. (2008). Storytelling with children (2n. ed.). Oxford: Oxford University Press.

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ПІЗНАЄМО ПРИРОДУ»

Коршевнюк Тетяна,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу
біологічної, хімічної та фізичної освіти
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

Інтегрований курс «Пізнаємо природу» для адаптаційного циклу базової середньої освіти (5–6 класи) орієнтований на підтримання й розвиток допитливості і пізнавальної ініціативи учнів, розвиток навичок співпраці з іншими та екологічно доцільної взаємодії з природою, формування пізнавальної самостійності (Ковшенюк, 2021). Відтак вивчення курсу покликане допомогти учням «формувати активну життєву позицію, сформувати уявлення про закономірності у природі, співвіднести їх з особистими і суспільними цінностями, оцінювати наслідки прийнятого рішення, відчувати власну відповідальність за збереження здоров'я і довкілля, формувати навички продуктивної взаємодії, що сприятиме самореалізації та успішній соціалізації» (Ковшенюк, 2021, с.2).

Курс забезпечує підтримання й розвиток допитливості і пізнавальної ініціативи учнів, навичок співпраці з іншими та екологічно доцільної взаємодії з природою, формування пізнавальної самостійності.

Перевагою авторської програми «Пізнаємо природу» (Ковшенюк, 2021) є орієнтованість на способи діяльності й ресурси, які допоможуть учням зрозуміти своє оточення, успішно з ним взаємодіяти.

Пропонований зміст інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» розроблено з дотриманням принципу наступності щодо мети й завдань природничої освіти у початковій школі (попередні зв'язки), а також щодо навчальних предметів фізики, біології, хімії (перспективні зв'язки). Завдяки міжпредметним зв'язкам інтегрований курс «Пізнаємо природу» – це не лише сукупність знань, але й система методів.

Зміст інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» структуровано на шість навчальних тем: «Вчимося досліджувати природу», «Досліджуємо тіла, речовини, явища», «Дізнаємося про Землю і Всесвіт», «Вивчаємо живу природу Землі», «Пізнаємо організм людини в його середовищі існування», «Вчимося у природі і дбаємо про її збереження». Послідовність вивчення і назви тем у 5 і 6 класах збігаються. Водночас їх зміст не ідентичний: вивчене у 5 класі закріплюється, доповнюється і розвивається у 6 класі. Це дозволяє не нарошувати обсяг теоретичного матеріалу, а поглиблювати знання, вдосконалювати набуті вміння (порівнювати й класифікувати об'єкти/явища природи, добирати і презентувати інформацію та інші), вивільнити час на планування і проведення досліджень, виконання проєктів, організацію діяльності у складі груп чи індивідуально для розв'язання навчальних завдань.

Кожною темою передбачено: інтеграцію і розвиток природничо-наукових знань (фізичних, хімічних, біологічних, географічних, астрономічних, екологічних); вивчення об'єктів і явищ природи в таких актуальних контекстах: збереження здоров'я, турбота про довкілля, взаємозв'язок природничих наук з технікою і технологіями; розкриття загальнокультурних, ціннісних і прикладних аспектів пізнання природи; проведення досліджень, виконання проєктів; розв'язання однієї чи кількох комплексних проблем, пов'язаних з життєвими ситуаціями, за загальним планом: для чого досліджувати навколишній світ та як це робити, щоб не зашкодити природі, своєму здоров'ю й здоров'ю інших.

Зміст інтегрованого курсу побудовано за спірально-концентричним принципом, тобто неперервне розширення і поглиблення знань з певної проблеми поєднано з повторним зверненням до вивчених тем задля розгляду об'єктів і явищ у нових зв'язках. У такий спосіб відбувається планомірний розвиток знань і збагачення різних видів досвіду учнів.

Зміст курсу підпорядкований забезпеченню чотирьох груп обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом базової середньої освіти: 1) пізнання світу природи засобами наукового дослідження; 2) опрацювання, систематизація й представлення інформації природничого змісту; 3) усвідомлення закономірностей природи, ролі природничих наук і техніки в житті людини; відповідальна поведінка для сталого розвитку; 4) розвиток наукового мислення, набуття досвіду розв'язання проблем природничого змісту (індивідуально та у співпраці) (Державний стандарт, 2020).

Підручник, що реалізує модельну навчальну програму (Ковшенюк, Ярошенко, 2022), дає вчителю можливість за потреби видозмінювати зміст та адаптувати його до умов навчання.

Список використаних джерел

- Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.20 №898. http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KP200898.html.
- Коршевнюк, Т.В. (2021). Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5–6 класи (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727549>
- Коршевнюк, Т.В., Ярошенко, О.Г. (2022). Пізнаємо природу: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: УОБЦ «Оріон».

АСТРОНОМІЧНИЙ КОМПОНЕНТ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Крячко Іван,
науковий співробітник,
відділ біологічної, хімічної та фізичної освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 astroosvita@gmail.com

Систематизовано навчальний астрономічний матеріал раніше традиційно викладали в старшій школі, а у початковій і базовій освіті давали лише окремі, розрізнені астрономічні знання. Нині такий підхід є застарілим з кількох причин, і загалом вже давно не відповідає вимогам часу та запитам учнів. У базовій школі потрібно на основі методологічного принципу наступності продовжити формування основних астрономічних понять, які були введені у початковій школі, а також їх розширити та додати нові. Сукупність цих понять має становити цілісну систему, спрямовану на формування базових предметних компетентностей. Найоптимальніший спосіб досягти цього – це запровадити у 9 класі курс під умовною назвою «Космос», що інтегровано подавав би інформацію з астрономії, астробіології, астрофізики, астрохімії та космонавтики. Інший можливий варіант подачі астрономічного матеріалу в базовій школі – розосереджений. У цьому разі астрономічний зміст має бути в таких навчальних предметах, як природознавство (зоряне небо, базові поняття – небесна сфера, планета, зоря, галактика, всесвіт), математика (відстані у Всесвіті); географія (поняття планета та Сонячна система, метод паралаксів), біологія (питання пошуку життя в Сонячній системі та за її межами), хімія (первинний нуклеосинтез, утворення хімічних елементів в зорях), історія (створення астрономічних обсерваторій, видатні постаті в астрономії) та інших. Досягти такого явно не просто, якщо взагалі можливо. Нагомість у курсі фізики 7–9 класів цілком реально системно викласти зміст, який відображає тему з умовною назвою «Фізика космосу» чи «Астрофізика». Ідеться про застосування фундаментальних законів фізики (закон всесвітнього тяжіння, закони Ньютона тощо) та фізичних методів (наприклад, спектральний аналіз) для вивчення небесних тіл. Астрономічний матеріал в курсі фізики дає змогу демонструвати дію фізичних законів у різних просторово-часових масштабах і показувати силу й велич пізнавальних можливостей людини.

Зважаючи на зміст чинного Типового навчального плану для 5–9 класів, астрономічний складник має бути в інтегрованому курсі «Природничі науки. 5–9 клас», як окремий системний модуль. У міжгалузевому інтегрованому курсі «STEM. 5–9 клас» доцільно подати інформацію не лише про небесні тіла (об'єкти Всесвіту), але й викори-

статі унікальний приклад, який стосується астрономії, використовувати для створення сучасних телескопів наземного та космічного базування досягнень багатьох прикладних наук (прикладні математика, фізика, матеріалознавство тощо) та інженерії. Не зайвим був би й міжгалузевий інтегрований курс для 7–9 класу «Космічні науки і технології».

Змістові лінії, що визначають астрономічну освіту на рівні базової школи, доцільно розкривати, спираючись на інваріанти (вузлові точки або підсумкові навчальні елементи), які є базовими для навчального предмета «астрономія». До них належать такі категорії:

1. Астрономія – як наука, її історія (розвиток) та особливості (основний метод пізнання – спостереження), взаємозв'язок з іншими науками й формами суспільної свідомості.

2. Небесна сфера – як місце космічних подій і явищ, велетенське «дзеркало» в якому відображено частину історії цивілізації, «когнітивний мотиватор» для допитливого людського розуму та один з найперших прикладів моделі, які часто використовують у науці як метод для пізнання довкілля.

3. Методи і засоби астрономії – як своєрідна «кухня астрономії», що забезпечує цю науку понятійним змістом.

4. Планета – як тіло, на якому існує (чи може існувати) життя земного типу, не схожа за природою на зорю, обертається здебільшого навколо зорі й належить до планетної системи–

5. Зоря – як світило, найпомітніше на небі Землі, а також генератор важких хімічних елементів, з яких значною мірою складається кожна жива істота на Землі.

6. Міжзоряне середовище – як чинник, що суттєво впливає на еволюцію об'єктів Всесвіту.

7. Галактика – як об'єкт, якими зараз заповнений Всесвіт і в одному з яких міститься наша планетна система.

8. Усесвіт – як мегасвіт, невід'ємною частиною якого ми є і який намагаємось пізнати серед іншого й за допомогою астрономії.

Довкола цих восьми «вузлів» потрібно будувати зміст астрономічної освіти в базовій школі. При цьому треба відійти від практики викладання в шкільній астрономії фактів, гіпотез і теорій абстрактно, тобто відірвано як від життєвих потреб кожної окремої людини, так і глобальних проблем людства, зокрема проблеми збереження життя на Землі.

Потрібно домагатися того, щоб подана системно астрономічна інформація у початковій та базовій школі складала цілісний навчальний курс, який для якоїсь частини учнів був би довершеним. Водночас для тих, хто навчатиметься у старшій профільній школі, він має бути пропедевтичним курсом. Такий підхід дає змогу, по-перше, раціонально організувати навчальний процес, по-друге, справді домогтися міжпредметних зв'язків і по-третє, впроваджувати інтеграцію знань.

Список використаних джерел

Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти. (2021). Наказ МОН від 19.02.2021 №235). <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>.

Топузов, О.М. (ред). (2021). Стан та шляхи підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти в Україні. Аналітико-методичні матеріали. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка.

ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОЄКТУВАННЯ ЗМІСТУ STEM ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ГІМНАЗІЇ

Левченко Фессалоніка,

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу STEM освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м.Київ, Україна

 grigorina_apn@ukr.net

Сучасне суспільство на разі переживає стрімку зміну орієнтирів, що поряд із загостренням глобальних проблем людства дає підґрунтя науковцям до пошуку нових підходів у розв'язанні нових нестандартних задач майже в усіх сферах людської діяльності. Одночасне зростання попиту на фахівців високотехнологічних галузей, які здатні до комплексної наукової та інженерної діяльності, сприяли формуванню та розвитку освітнього напрямку STEM. Поряд із тим наперед заданих умов чи критеріїв, які б дозволяли визначати і формувати зміст педагогічної інновації XXI ст. на сьогодні не існує.

Переважна більшість науковців вважають, що зміст освіти має відійти від утвердження готової суми знань, і формуватися у напрямку особистісно і компетентісно орієнтованих методик навчання, відповідно створювати такі умови, коли вивчення теоретичного матеріалу та формування вмінь відходить на другий план, натомість поступаючись місцем усвідомленій освітній діяльності учня, який здатний до самонавчання та життєвого самовизначення. Зорієнтованість освітнього процесу на особистість учня означає, що зміст освіти має бути значимим для кожного школяра, що автоматично відкриває шлях для таких технологій, які дозволяють учням самостійно конструювати, а не запам'ятовувати напередвизначений зміст освіти.

Зорієнтованість змісту, форм і методів освітнього процесу на особистість учня та формування його компетентностей обумовлює впровадження таких інноваційних педагогічних технологій, які дають змогу розгорнути їх суб'єктивну навчальну діяльність. Тому актуальним буде випереджувальне відображення педагогічного процесу, який буде адаптованим до інноваційної діяльності педагога.

Саме тому розробка та обґрунтування змісту освіти для педагогічної інновації XXI ст., що дістала назву STEM підхід, можливе за умов використання педагогічно-го проєктування.

У зв'язку з цим особливого значення набуває процес проектування змісту освіти, освітніх програм, курсів тощо.

Проектування як педагогічне явище є досить складним, оскільки і процес проектування і освітній процес закладів загальної середньої освіти є самі за своєю суттю надзвичайно складними і неоднозначними.

Слово «проекування» походить від слова «проект», яке є похідним від латинського слова *proiectus*, що означало «витягнуте положення», «витягнутий», а з латинського слово «проект» означає «кинутий уперед», «виступаючий». Проект у більш широкому, сучасному тлумаченні української мови – це задуманий план дій, задум, намір (Яременко, Сліпушко, 2003, с. 26).

Педагогічне проектування розглядається як самостійна поліфункціональна педагогічна діяльність, яка обумовлює створення нових або модернізацію вже існуючих умов процесу виховання і навчання. Проектна діяльність відрізняється від простого виявлення і опису загальних педагогічних закономірностей, оскільки для неї характерна конструктивність і використання її у якості: педагогічного засобу, засобу навчання і виховання, засобу керівництва освітою, форми інноваційного розвитку (Беспалько, 1982).

Розрізняють проектування за змістом: проектування як процес розробки певних систем; проектування як залучення держави у процес прийняття рішень; проектування як процес творчості індивіда; проектування як навчальний предмет у якому поєднуються наукові основи з мистецтвом чи майстерністю; проектування без об'єкта як процес або образ життєвих функцій (Коберник, 2012).

Актуальним для проблеми, що розглядається є визначення етапів проектування педагогічного об'єкта, яким виступає зміст STEM освіти у закладах загальної середньої освіти, а кінцевим продуктом освітня програма для 5–9 класів.

За основу пропонуємо вже визначені етапи проектування, зокрема, такі як: теоретичний, на якому відбувається теоретичне створення проекту; рефлексивний, на якому відбувається самоосмислення, самоаналіз; експериментальний, де відбувається часткове впровадження і апробування з метою корегування всього процесу проектування і завершальний, коли відбувається впровадження проекту.

Приймаючи за основу визначення та етапи педагогічного проектування та основні положення і принципи конструювання змісту освіти і шкільного предмету, компоненти конструювання освітньої програми, розглядаємо формування змісту відповідно до STEM орієнтованого підходу на двох взаємопов'язаних рівнях, як стратегію розробки змісту STEM підготовки учнів від концепції до створення конкретної освітньої програми за двома рівнями.

Де перший є концептуальним і полягає у постановці проблеми у зв'язку із соціальним замовленням, глобальними проблемами STEM освіти і викликами життя, розгляд основних положень, які будуть визначати процес педагогічного проектування змісту освіти тощо. А другий – конструкторський є визначенням основних процесуально-змістових ліній освітньої програми, їх обґрунтування та наповнення її конкретним змістом.

На концептуальному рівні запропонованого проектування основним завданням є вибір та обґрунтування найбільш доцільної концепції для формування змісту STEM освіти.

Обираючи концептуальні підходи у ході педагогічного проектування, пріоритетними були першочергові завдання для STEM освіти, такі як: формування творчої, здатної до самостійного, критичного мислення особистості. Враховуючі ці завдання було обрано наступні концептуальні підходи, зокрема:

Зміст освіти трактується як педагогічно адаптовані основи наук, що вивчаються у школі. Визначальним чинником цієї концепції учені (С. Гончаренко, В. Красевський, О. Ляшенко, І. Лернер, М. Скаткін та багато інших) вважають пріоритетність цілей передачі соціального досвіду молодому поколінню. Проте, враховуючі сучасні вимоги до освітнього процесу, концепція залишає без уваги такі якості особистості, як самостійність у навчанні і творчості, уміння реалізувати свободу вибору, і спрямована винятково на залучення учнів до науки і виробництва, але не до повноцінного і самостійного життя у відкритому суспільстві.

Визначальним чинником є психолого-педагогічні цілі формування і розвитку учнів у процесі засвоєння спеціально відібраного соціального досвіду (В. Беспалько, В. Леднев, Б. Ліхачов та інші). Є продовженням першої, оскільки тут зміст освіти являє собою систему науково-природничих і політехнічних знань, умінь і навичок, які мають бути засвоєні учнями. Відповідно до цієї концепції змісту освіти пропонувалось для вивчення більш узагальнена відносно виробництва і життєвих потреб учнів, самостійна і штучно створена система наукових знань. Це, своєю чергою, породжувало наступну проблему – посилення предметної системи, що складає штучне утворення, яке існує окремо від потреб людини, і уже сьогодні, досить часто не вписується у глобальні зрушення соціального характеру.

3. Перевага віддається позиції дитини у засвоєнні нею досвіду культури (В. Гінецинський, В. Нечаєв, Г. Щедровицький). Це так звана «...теорія пріоритетності культурогенезу особистості при її соціалізації в освітній діяльності» (Мартинюк, 1998, с. 8).

За цією третьою «гуманістичною» концепцією змісту освіти останній розглядається, як педагогічно адаптований *соціальний досвід* людства, ізоморфний, тотожний за своєю структурою (звісно не за об'ємом знань) людській культурі, взятої в одному аспекті, однак в усій його структурній повноті.

Останній підхід було взято як концептуальну основу для проектування змісту STEM підготовки учнів гімназії. Враховуючи цей підхід, під час безпосереднього моделювання змісту освітньої програми, також базовими виступали ключові позиції STEM орієнтованого підходу, а саме: інтеграція природничих наук, сучасних технологій, зокрема інформаційних, інженерного дизайну та математичного інструментарію в єдину парадигму змісту та методології; міждисциплінарний підхід у процесі укладання навчальних планів і програм; вивчення окремих тем, а не дисциплін інтегровано; залучення трансферу знань, а також когнітивних і соціальних технологій; навчання згідно існуючих у реальному часі техніко-технологічних, економічних і соціально значущих проблем; зосередження уваги на комплексному формуванні наукового та інженерного мислення.

Отже, під час проектування змісту STEM підготовки учнів ліцею системоутворюючою функцією змісту навчально-методичного забезпечення STEM-підходу, зокрема

освітньої програми, є орієнтування на формування компетентностей, що розвивають здатність до інноваційної діяльності; сприяють практико-орієнтованому навчанню з акцентами на проєктній, командній та груповій роботі учнів та створюють підґрунтя для подальшого навчання і працевлаштування у відповідності до сучасних вимог, що стоять перед сьогоднішнім випускником.

Список використаних джерел

- Беспалько, В.П. (1982). Педагогіка. Складові педагогічної технології. Київ, Вища школа.
- Коберник, О. (2012). Сутнісна характеристика проєктування педагогічного процесу. *Збірник наукових праць УДПУ імені Павла Тичини*. Ч. 2, 148–154.
- Мартинюк, М.Т. (1998) Вивчення фізики і астрономії в основній школі: теоретичні і методичні засади. Київ: Міжнародна фінансова агенція.
- Яременко, В.В., Сліпушко, О.М. (2003). Новий тлумачний словник української мови Т. 3. Київ: Аконті.

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ ДЛЯ 5 КЛАСУ «ДОСЛІДЖУЄМО ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО»

(автори Пометун О.І., Малієнко Ю.Б., Ремех Т.О.)

Малієнко Юлія,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
відділ суспільствознавчої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 j-b-m@ukr.net:

Підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти «Досліджуємо історію і суспільство» (автори О.І. Пометун, Ю.Б. Малієнко, Т.О. Ремех) – новітня освітня модель і ресурс для всіх учасників освітнього процесу. Написаний за вимогами Державного стандарту базової середньої освіти, відповідно авторській модельній навчальній програмі (Державний стандарт, 2020).

Інформаційно-комунікаційна компетентність – одна з ключових, визначених Державними стандартом 2020. Як обов’язковий результат навчання передбачає впевнене,

критичне і відповідальне використання учнями/ученицями цифрових технологій для власного розвитку і спілкування; здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності (Пометун, Ремех, Малієнко, Мороз, 2021).

Зрозуміло, що у п'ятикласників/п'ятикласниць вже є певні уявлення про способи набуття інформації та роботи з нею, тому завдання підручника «Досліджуємо історію і суспільство» (автори О.І. Пометун, Ю.Б. Малієнко, Т.О. Ремех) сприятиме подальшому розвитку дитини, поступовому переходу на якісно новий інформаційно-комунікаційний і дослідницький рівень.

Важливим чинником формування інформаційно-комунікаційної компетентності дитини є система навчально-пізнавальних завдань, об'єднаних у підручнику в наскрізні рубрики: «Обговоріть у класі», «Поміркуйте», «Перевір себе», «А ще ти можеш», «Узагальнюємо і практикуємо». Наведемо приклади таких завдань, контекстних заданій темі.

- Обговоріть у класі: Уявіть, що ви збираєте інформацію про минуле вашого міста або селища. До яких джерел ви звернетесь? Яку інформацію шукатимете в них?
- Досліди: Що зображують на картах? Спираючись на будь-яку карту з параграфа, поясни, яку інформацію можна з неї отримати та коли нею скористатись.
- Перевір себе: Яких правил співжиття, на твою думку, мають дотримуватись люди у полікультурній державі чи спільноті? Склади разом з однокласниками/ однокласницями їх перелік.

Рубрика «А ще ти можеш» передбачає самостійний пошук і опрацювання набутої інформації. Наприклад:

- Скористайся інтернетом та знайди 5-6 слів, запозичених українською мовою з мов інших народів.
- Здійсни віртуальну екскурсію в один із музеїв. Запиши назву музею, його місцезнаходження та експонати, які ти побачив/побачила. / Підготуй віртуальну подорож із відвідуванням кількох об'єктів на тему: «Україна – полікультурна держава».
- Створи ілюстративний альбом-презентацію «Найвідоміші замки, фортеці, палаци моєї країни».

На окрему увагу заслуговує параграф «У яких джерелах люди шукають інформацію», зміст якого сприяє формуванню в учнів/учениць поняття інформація та її види, уявлення про факт і думку, текст і медіатекст. Наголосимо, що знайомство дитини з названими дефініціями відбувається шляхом опрацювання різноманітних навчальних матеріалів, виконання завдань, зокрема наступних.

- Досліди: З якими із названих джерел інформації ти стикався/стикалася у своєму житті? В яких ситуаціях життя варто звертатись до того чи іншого джерела? / Придумайте у групах заголовки медіатексту для інтернет-публікації про подію, яка відбулася в класі або школі. Визначте, кому адресоване ваше повідомлення. Про що в ньому йтиметься? Порівняйте ваші ідеї з думками інших. Чи однаковими будуть ваші медіатексти? Чому?
- Закінчи речення: Я сприймаю інформацію, коли... Я надаю інформацію, коли... Я опрацьовую інформацію, коли...

Актуально, що за допомогою підручника діти вчать оцінювати достовірність інформації, розміщеної на тому чи іншому сайті. Для цього п'ятикласникам/п'ятикласницям пропонують інструменти дослідження, за допомогою яких вони мають опанувати це уміння. Перевір: 1) хто розміщує інформацію на цьому сайті. Найбільш надійними джерелами інформації є сайти державних установ, освітніх і наукових закладів; 2) чи не є вона застарілою; 3) яке джерело розміщене на сайті (наукова стаття, розповідь про подорож, роздуми автора про подію тощо), хто його автор, чи можна вважати його фахівцем у питанні, яке він висвітлює.

Сучасне навчання неможливо уявити без учнівських проєктів. Наявні вони і в підручнику «Досліджуємо історію і суспільство» (автори О.І. Пометун, Ю.Б. Малієнко, Т.О. Ремех). Цей вид інформаційно-комунікаційної діяльності вчить учнів/учениць розуміти питання, на яке/які необхідно знайти відповіді; планувати власну і спільну діяльність; шукати, аналізувати і систематизувати інформацію у вигляді текстів, таблиць, схем тощо. Спільними зусиллями учні працюють над результатами проєкту (створення сайту, творча робота, підготовка мультимедійного продукту тощо) та презентацією своїх досягнень однокласникам і однокласницям та/чи батькам.

Нині невід'ємною частиною навчальної книги стає QR-код. У названому підручнику він представлений у кожному параграфі двома рубриками. Перша «Щоб поглибити своє розуміння матеріалу уроку, виконай завдання до параграфа у робочому зошиті» містить електронний зошит із додатковими завданнями, які вчитель/вчителька можуть пропонувати своїм учням/ученицям виконувати в парах, групах, за наявності часу, у класі чи вдома. Завдання другої рубрики «Оціни себе та своїх однокласників/однокласниць» допоможуть підсумувати результати уроку.

Наведені приклади – лише незначна частина доробку підручника «Досліджуємо історію і суспільство» (автори О.І. Пометун, Ю.Б. Малієнко, Т.О. Ремех) щодо формування і розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності.

Список використаних джерел

- Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>.
- Пометун, О., Ремех, Т., Малієнко, Ю., Мороз, П. (2021). Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти. <https://drive.google.com/file/d/1CY5z3nE00cge1lXTWu9WkgQxy5QO7EDL/view>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРУЧНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ – ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ ШКІЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Матвійчук Оксана,

кандидат педагогічних наук, доцент,
науковий співробітник
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського,
м.Київ, Україна

 osvita-teka@ukr.net

Сучасний шкільний підручник, зміст якого відповідає державним стандартам і навчальним програмам, був і залишається провідним засобом навчання, виступаючи багатофункціональним джерелом знань, засобом їх усвідомленого засвоєння на різних етапах навчання. За своєчасне комплектування та забезпечення підручниками учнів в школі основну відповідальність несе директор закладу та шкільний бібліотекар.

Початок формуванню у бібліотеках закладів загальної середньої освіти спеціалізованих підфондів – бібліотечних фондів шкільних підручників заклав Наказ Міністра освіти УРСР від 16 лютого 1978 р. № 25 «Про перехід на безоплатне користування підручниками учнів загальноосвітніх шкіл Української РСР» (Поперечна, 2018).

Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017) держава гарантує безоплатне забезпечення підручниками (у т. ч. електронними) всіх здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників. Міністерство освіти і науки України (МОН) забезпечує підготовку та видання підручників, створення та функціонування спеціального інформаційного ресурсу в мережі Інтернет, на якому у вільному доступі в повному обсязі розміщуються безкоштовні електронні версії підручників, або електронні підручники для здобуття повної загальної середньої освіти. Забезпечення підручниками і посібниками здійснюють шляхом їх видання (перевидання), придбання, зберігання, доставляння та формування резервного фонду, а також надання права на використання електронних підручників і посібників, електронних версій друкованих підручників у форматі pdf. Здобувачі повної загальної середньої освіти та педагогічні працівники забезпечуються безоплатно електронними підручниками та навчальними посібниками, право використання яких придбано за кошти державного бюджету шляхом розміщення їх (гіпертекстових посилань на них) в інтернеті, зокрема на спеціальному інформаційному ресурсі – Національній освітній електронній платформі (<https://imzo.gov.ua/natsionalna-osvitnya-elektronna-platforma/>). Електронна бібліотека на порталі Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» налічує більше 1288 підручників і посібників.

Бібліотечні фонди навчальних закладів комплектують згідно із затвердженим МОН України переліком підручників і навчальних посібників, які мають відповідний гриф. Варто зазначити, що бібліотечний фонд шкільних підручників обліковується і зберігається окремо від бібліотечного фонду шкільної бібліотеки.

Щороку шкільний бібліотекар у плануванні роботи виокремлює розділ – робота з підручниками (Сучасна шкільна бібліотека, 2019, с.302–304). Насамперед це визначення потреби школи та контингенту користувачів щодо забезпечення підручниками. Потребу в підручниках і посібниках у поточному навчальному році визначають відповідно до прогнозованої кількості здобувачів повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти з урахуванням їх максимальної кількості на наступні п'ять років та фактичної кількості педагогічних працівників закладу. Інформацію про прогнозовану кількість здобувачів повної загальної середньої освіти та потребу в навчальних виданнях подають структурні підрозділи освіти й науки відповідних держадміністрацій до МОН України щороку не пізніше 1 липня. Обов'язково щороку шкільний бібліотекар проводить аналіз наявності підручників до навчального року та подає заявку методистові з бібліотечних фондів або до районного управління освіти. По-друге – складає аналіз-звіт щодо забезпечення підручниками класів школи та інформує педагогічний колектив школи про замовлення підручників на поточний навчальний рік на репозитарії Інституту модернізації змісту освіти. По-третє – готує документацію щодо використання та обліку підручників (накази, інструкції). Отримує та своєчасно доставляє шкільні підручники. Для організації прозорого процесу доставляння підручників на базі Державної інформаційної системи освіти (ДІСО) у 2018 р. розроблено окремий програмний продукт – модуль розподілу та доставляння підручників. Інструктивно-методичні рекомендації щодо надання інформації з доставляння навчальних видань розміщено на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/dostavkapidruchnyviv-do-zakladiv-osvity/>). Після доставки підручників шкільний бібліотекар проводить облік підручників (традиційний та електронний): штемпелювання, реєстрація надходження, розподіл за класами, переміщення підручників, їх вибуття. Організовує видачу та приймання підручників класним керівникам. Складає графік повернення підручників. Проводить аналіз стану руху фонду підручників, його інвентаризацію, готує акти на списання підручників. Окрім цього двічі на рік шкільний бібліотекар проводить рейди перевірки стану підручників, організовує заняття з учнями щодо їх збереження, оформляє пам'ятки, інформаційні буклети, рекомендації педагогам щодо збереження підручників. Проводить заняття з учнями щодо підклеювання, обгортання книг, в ході яких спілкується з учнями щодо бережливого ставлення до навчальної книги, організовує виставки надходження нових підручників, подає інформацію про нові підручники на сайті школи та соціальні мережі.

Шкільна бібліотека позиціонує себе як центр підтримки освітнього процесу пріоритетним завданням якої є забезпечення учнів підручниками. За концепцією Нової української школи кожна школа матиме у своїй структурі сучасну бібліотеку, яка стане ресурсним осередком і експериментальним майданчиком для учнів і вчителів, забезпечить вільний доступ до якісних електронних підручників, енциклопедій, бібліотек,

лабораторій. Бібліотекарі, використовуючи різноманітні форми роботи, сприяють не лише забезпеченню учнів підручниками, але й допомагають вчителю у виборі нових навчальних посібників.

Список використаних джерел

Поперечна, Л.А. (уклад.) (2018). Українська бібліотечна енциклопедія: підручник. <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA>

Бондар, Т.В. та ін. (2019). Сучасна шкільна бібліотека: організація роботи: практичний. Посібник. Київ: НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

ПРАКТИКА КРЕАТИВНОГО ПИСЬМА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК СПОСІБ ПОДОЛАННЯ ХАОТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ ДІЙСНОСТІ УЧАСНИКАМИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Місінькевич Олеся,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
соціально-гуманітарних дисциплін,
Хмельницький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти,
м.Хмельницький, Україна

 olesiamis@ukr.net

Принципи та методи комунікативної дидактики є базовими у процесі сучасного викладання української мови зокрема в умовах воєнного часу. За цих умов процес навчання спрямований на розвиток у учасників навчального процесу навичок говоріння та аудіювання.

Метою навчання письма загалом є формування лінгвістичної компетенції, до складу якої входять: володіння графічними знаками, вміння грамотно побудувати зміст і форму письмового мовлення відповідно до стилю, формування у тих, хто навчається, необхідних графічних автоматизмів, мовленнєвих навичок і вмінь, автентичних уявлень про предметний зміст, розширення знань і кругозору, оволодіння культурою та інтелектуальною готовністю створювати креативний авторський текст.

Концепція сучасної креативної освіти, яка окреслена у таких документах як Загальна декларація прав людини, Національна доктрина розвитку освіти України, за-

кон України «Про освіту», висуває нові вимоги до фахівців. Конкурентоспроможний спеціаліст сьогодні повинен творчо та нестандартно мислити, бачити багатогранність світу, вміти аргументувати і зв'язно висловлювати свої думки як в усній, так і в письмовій формі.

У низці наукових досліджень з цієї теми означено переваги креативного письма для формування письмової компетенції учнів переважно в оволодінні іноземними мовами (І. Бьотхер, П. Витти, Н. Гольдберг, Н. Еверетт, Дж. Кемерон, А. Ламотт та інші).

Роль креативного письма на уроках рідної мови означена описово.

На всіх етапах навчання креативного письма важливим є використання різних типів вербальних та невербальних опор: зорова наочність (малюнки, фотокартки), звукова (пісні, інструментальні музичні твори), письмова (вірші, оповідання) тощо.

Креативне письмо передбачає побудову тексту нестандартного жанру, ігноруючи вже наявні норми письма. Такий текст є реалізацією нестандартних ідей, думок, почуттів тощо. Основна мета – самовираження автора. У процесі написання такого письмового тексту відбувається опора на всі види відчуттів, активізуються всі аналізатори (акустичний, мовленнєворуховий, зоровий). Окрім того, робота над написанням креативного тексту дає можливість розвитку рефлексивних умінь учнів, уміння бачити себе «зі сторони», самостійно оцінювати свої можливості, якість вивчення пройденого мовного та мовленнєвого матеріалу.

Важливим для вчителя-філолога є розуміння, що навчання креативного письма вимагає різних підходів, методик проведення та технологій. Це пов'язано з самою природою креативності, яка полягає у зміщенні акцентів у бік самовираження, творчості, фантазії, уяви.

Креативне письмо за умов воєнного часу для учасників навчального процесу виконує низку функцій.

По-перше, свобода, яку дає цей метод, дозволяє зробити його не лише способом передавання чи засвоєння матеріалу, але й засобом вираження думок, розвитку творчого потенціалу учнів загалом.

По-друге, діти/учні є найбільш вразливою категорією в тих умовах, які переживає наша держава, а, отже, потребують різних способів психоемоційного розвантаження, що й може забезпечити цей метод.

Форми креативного письма та їх використання на уроках української мови та літератури дозволяють вербалізувати (перевести у слова, зробити свідомим) і весь накопичений досвід війни, який раніше не усвідомлювався.

Завдання воєнної вербалізації:

1. Розуміння себе в нових реаліях (хто я у війні?). Називання процесів, які відбуваються, дозволяють побороти страх війни і події, які супроводжують цей процес. Війна як дотикання до межових категорій буття дозволяє краще відчувати свою відповідальність перед самим буттям.

У нинішніх реаліях учні – це не просто ті, хто прийшов здобувати знання й оволодіти традиційними формами письма (твір-роздум, твір-опис тощо), а ті, хто є очевидцями історичної трансформації нашої держави, а, отже, і трансформації мовної.

Завдання автора креативного тексту (яким би він не був за формою) – показати власне бачення світу, суб'єктивність відчуттів пережитого, унікальність свого мислення. Такі завдання іноді неможливо реалізувати, використовуючи усталені письмові форми.

2. Формування перспектив нового, інакшого майбутнього. Щоб вижити у світі швидких змін і викликів, маємо навчитися думати новими моделями. Учні уже ними мислять, не усвідомлюючи цього, бо їхня дійсність не підпорядковується правилам. А це означає свідоме (а не тільки підсвідоме) творення нових ментальних моделей, систематичне вивчення і визначення важливості кожної з них. Усе це можна закріпити новими формами письма.

3. Фіксація історичного моменту. На сьогодні будь-яке документування подій, спогадів, переживань є історичними свідченнями. Цінність таких письмових замальовок важко переоцінити. Такі свідчення важливі для нашої власної пам'яті (індивідуальний досвід), для наших нащадків (родинна пам'ять), для української нації (національна пам'ять), для дослідників та людей доброї волі з цілого світу (пам'ять людства).

Формами проговорювання або прописування досвіду війни учнями є:

1. Експресивне письмо – найменш впорядкований текст, така собі емоційна розрядка. Вчитель має справу з дітьми війни, її пасивними чи активними учасниками, тому використання цієї форми – це як обов'язкові вправи рухової активності на уроці. Можна обмежувати або кількість речень (наприклад, не більше п'яти) або часовими рамками (наприклад, 10 хвилин). Це про можливість писати, не боячись оцінювання.

2. Щоденник – переважання документальної складової.

3. Есеїстика/публіцистика – текст на межі художнього й документального світосприйняття. Загалом, есе у навчальній практиці учасників навчального процесу – це поетапна реалізація усіх здобутих навичок з креативних письма у вишуканий спосіб.

4. Художній текст (новела) – більш упорядкована форма, що вимагає максимальної участі свідомості. Це зріла форма реалізації особистісного світосприйняття.

Переваги креативного письма: мотивація (креативність дарує свободу у самовираженні), рефлексія (вільне висловлювання думок), інтеграція (будь-яка тема, на яку створюємо текст, може бути інтегрована з іншим предметом).

На сьогодні є технологія спонтанного креативного письма (Free Writing/вільне письмо), яка була сформульована Н. Голдберг. Її можна адаптовувати і до вікових можливостей учнів, і до втілення форм креативного письма на практиці.

Ідея Free Writing полягає у висловлюванні у письмовій формі думок, почуттів, емоцій, спонтанних ідей, незважаючи на граматику, стилістику, орфографію. У результаті учні отримують «сирий», часто такий, що не має значущості та цінності, матеріал; але долають бар'єр невпевненості у власних силах та здібностях створити креативний письмовий твір.

Стів Джобс у 1996 році в інтерв'ю журналу «Wired» зауважив: «Креативність – це просто поєднання речей. Коли ви запитуєте творчих людей, як саме вони щось створили, то ті відчувають легку провину, бо нічого особливого й не зробили, а лише побачили щось. І це щось здалось їм очевидним. Це сталося тому, що вони використали власний досвід і синтезували нові речі» (Брабандер, Айні, 2017, с. 52).

Під терміном «навчання креативного письма» розуміють вправи продуктивного характеру різного ступеню складності, різні за формою та змістом. В основі таких вправ – завжди індукція (хоча дедуктивне мислення дуже цінне), оскільки вона підштовхує ставити запитання, кидати виклик жорстким правилам і застарілим підходам, а також ризикувати, що неможливо за дедуктивного мислення.

Поширеними формами креативного письма науковці вважають такі: автобіографія/мемуари, есе, мотиваційний лист, новела, драматичні твори, поетичні твори, тексти пісень.

Навчання креативного письма здійснюється триетапно: формування навичок реалізації письмової мовленнєвої діяльності як креативної; розвиток аналітичних умінь та вмій структурно-семантичної та лінгвістичної організації тексту; розвиток і вдосконалення вмій складання креативного тексту. Розроблена система включає в себе три типи вправ: підготовчі, репродуктивні та продуктивні.

Тільки вербалізуючи, ми виявляємо реальні цінності, настанови, переконання тощо. Вони однозначно будуть іншими, аніж у довоєнний час. Тут важливо розуміти, що риторика війни сповна сповідує нові форми письма, якими не можна нехтувати, коли ми говоримо про види творчих робіт в оновленні змісту загальної середньої освіти.

Завдання вчителя-словесника – сприяти експериментам з мовними формами, урізноманітнювати процес мовного самовираження учасників навчального процесу.

Список використаних джерел

Брабандер Л., Айні А. (2017). Думай не шаблонами: інноваційна парадигма креативності в бізнесі. Львів: Book Chef.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У КРАЇНАХ ЄС

Нікольська Ніна,

старший науковий співробітник,
відділ порівняльної педагогіки,
Інститут педагогіки НАПН України

✉ nina777-07@hotmail.com

Мови визначають особистість, але вони також є частиною загального наслідування. Вони можуть служити мостом до інших народів і культур, сприяючи взаєморозумінню і загальному почуттю європейської ідентичності. Ефективна політика та ініціативи у галузі багатомовності можуть розширити можливості громадян. Мовні навички можуть також підвищити шанси людей на працевлаштування, полегшити доступ до послуг і прав і сприяти солідарності за допомогою розширення міжкультурного діалогу і соціальної згуртованості

Отже, погане знання мови може привести до того, що компанії втратять міжнародні контракти, а також ускладнять мобільність навичок і талантів. Проте, занадто багато європейців і раніше залишають школу, і, як наслідок, не володіють другою мовою на робочому місці. З цієї причини ЄС визначив викладання та вивчення мов своїм пріоритетом. Важливою є і співпраця з Радою Європи та його Європейським центром сучасних мов, який фокусується на просуванні інновацій у викладанні мов, у застосуванні методів оцінювання, у вдосконаленні викладання мови.

Важлива ініціатива «Скріплення мовних програм, тестів та іспитів до Загальноєвропейських компетенцій володіння мовою» (RELANG) спрямована на надання допомоги органам освіти у створенні відповідності між мовними іспитами та рівнями володіння мовою, визначеними в Загальноєвропейських компетенціях володіння іноземною мовою (CEFR). Іншим напрямком цієї співпраці є підтримка багатомовних класів, щоб допомогти молодим мігрантам інтегруватися та комфортно вчитися у школі.

Вагома співпраця з постачальниками лінгвістичних послуг європейських інститутів, особливо з Генеральним директором Комісії з письмового та усного перекладу, для підтримки надання освіти і навчання лінгвістів. Присудження європейського мовного знака громадянам і проектам, що сприяють розвитку інноваційних методів навчання мовам. Так, програма Erasmus + пропонує молодим людям можливість удосконалити свої мовні навички під час навчання і стажування за кордоном, а також програма підтримує професійно-технічну мобільність.

У країнах ЄС діти-мігранти «приносять» у клас нові мови і свої мовні навички. Це потенційний актив для людини, школи і суспільства. Хоча цифри значно різняться між державами-членами ЄС – від 1% у Польщі до 40% у Люксембурзі – у цілому в європейських країнах дещо менше 10% усіх студентів навчаються не рідною мовою. Це порушує питання про те, як ефективно використовувати потенціал мовного розмаїття ЄС. Існує твердження того, що діти-мігранти, як правило, гірше отримують базові навички, ніж їх однолітки. Школам необхідно адаптувати свої методи навчання для позитивної взаємодії з мовними і культурними особливостями дітей, щоб учні могли успішно навчатися в школі. ЄС працює над тим, щоб визначити успішні стратегії вивчення мов в багатомовному середовищі. Результати роботи містяться в звіті Комісії «Викладання і вивчення мов в багатомовних класах». За результатами звіту була організована серія тематичних семінарів і заходів, присвячених інтеграції дітей-мігрантів через шкільну освіту.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ З ПРЕДМЕТА «Я ПІЗНАЮ СВІТ» ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Перерва Наталія,

учитель-методист,

Драбівський навчально-виховний комплекс

«Заклад загальної середньої освіти I–III ступенів
імені С. В. Васильченка – гімназія»

Драбівської селищної ради Черкаської області

смт Драбів, Україна

natpererva0261@gmail.com

Початкова школа – це корінь усієї шкільної освіти. І чим він буде глибшим, міцнішим, тим більше передумов для успіхів дитини у подальшому шкільному житті (Олександра Савченко).

Підручник – це головне джерело знань з будь-якого предмета. Зміст навчального матеріалу детально розкривається саме в різних видах навчальної літератури: підручниках, посібниках, довідниках, атласах, зошитах з друкованою основою тощо. Від якості посібника, його оформлення, цікавості викладу матеріалу залежить і результативність навчання. Особливо ці вимоги актуальні для навчальної літератури для учнів початкових класів, адже дитина в цей період мислить образами, кольорами, креативними розвивальними завданнями.

Дитину треба зацікавити з перших днів навчання у школі, щоб здобування знань було пізнавальним, приносило радість, плекало самостійність та незалежне мислення, розвивало самоповагу та впевненість у собі за підтримки вчителя.

Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток творчості та допитливості (Державний стандарт початкової освіти, загальна частина, п. 5).

Зазначену мету реалізують завдяки модернізації початкової освіти на засадах компетентісного підходу, основою якого визначається становлення учня як суб'єкта життєдіяльності завдяки сформованості системи взаємопов'язаних ключових, загальнопредметних і предметних складових.

Модельну навчальну програму, навчально-методичні матеріали в науково-педагогічному проєкті «Інтелект України» (далі – Проєкт) розроблено на виконання Закону України «Про освіту», Державного стандарту початкової освіти, Концепції Нової української школи, інших законодавчих актів, що визначають вимоги до організації освітнього процесу в закладах освіти.

Особливостями викладання в 2–4 класах Проєкту інтегрованого курсу «Я пізнаю світ» є те, що навчання проводиться за зошитами з друкованою основою (схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (Лист ДНУ «ІМЗО» Міністерства освіти і науки України від 26.06.2018 № 22.1/12-Г-432), зошитах для домашніх завдань, комплектами мультимедійних навчальних ресурсів, зошитами для розвивальних вправ.

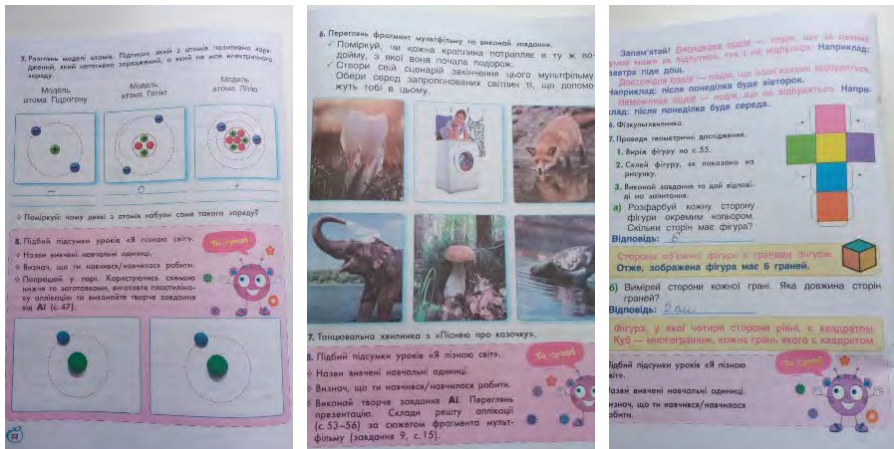
Курс «Я пізнаю світ» інтегрований, пов'язаний між освітніми галузями: мовно-літературною, громадянською, історичною, природничою, соціальною, здоров'язбережувальною, технологічною, математичною, мистецькою, фізкультурною. Матеріали, розміщені у зошиті, цікаві, естетичні, пізнавальні. На перший погляд, учням початкової школи важко засвоїти знання з історії, географії, фізики, хімії, але діти із задоволенням працюють на уроках, бо в зошиті матеріал викладено доступно, зрозуміло, цікаво. Кожен урок «ЯПС» для дитини – це відкриття нового, незвіданого. (Див. фото).

Теоретично – практичний матеріал у зошитах з друкованою основою підкріплюється мультимедійним супроводом (відео-екскурсії, уривками з мультфільмів, повторенням правил за диктором тощо).

Великою проблемою в період воєнного часу є дистанційне навчання. Але вдома організація процесу навчання не шкодить здобуванню якісних знань школярами. Цікавим є те, що саме в Проєкті в навчальних програмах реалізується STEM-освіта – один із основних трендів у світовій освіті. Це – інноваційна освітня система, що повністю відповідає загальноосвітнім тенденціям розвитку сучасної освіти.

Інтегрований курс «Я пізнаю світ» учить дитину будувати, розробляти, проектувати власні вироби, поєднувати теорію, практику, сміливо доводити правильність чи хибність своєї думки (гіпотези), самостійно робити висновки. На таких уроках учитель виступає не скільки лектором, скільки модератором навчального процесу.

У зошиті безліч STEM-завдань, які діти, користуючись пропонованим алгоритмом, виконують самі або під час дистанційного навчання разом із дорослими. (Див. фото).

На сайті Проєкту є рубрика «Батькам», де розміщено матеріал за темою. Це – надзвичайно велика допомога під час дистанційного навчання. Так батьки співпрацюють з учителем, допомагають у навчанні своїй дитині.

STEM-урок – це творча співпраця учителя та учнів, а в період дистанційки – дитини з батьками. Саме зошит з друкованою основою «Я пізнаю світ» є хорошим путівником у безмежний світ відкриттів. Діти люблять працювати в зошитах, адже матеріал у них подано так, щоб учні позитивно ставилися до школи, щоб була мотивація до навчання. Кожна група уроків (по три уроки на три дні) починається відеотрейлером. Школярі дізнаються, що будуть сьогодні вивчати, підспівуючи веселу пісеньку. Обов'язково хвилинка афірмації (повтори текст за диктором, заплющ очі, відтвори висловлювання, які для тебе є важливими (наприклад, «На уроках я працюю із задоволенням!»).

Презентації, мистецькі хвилинки, віртуальні подорожі Україною та світом, хвилинки релаксації, відеофрагменти, творчі завдання, ребуси, кросворди, нейробіка, «Зоряні перегони» – це невеликий перелік творчих завдань, які розміщено на сторінках зошита з друкованою основою «Я пізнаю світ» та на цифрових носіях.

Пропоную калейдоскоп творчих та дослідницьких робіт, виконаних учнями 2 класу в період дистанційного навчання самостійно та під керівництвом батьків. Але найбільша допомога – це алгоритм та покроковий опис виконання роботи, розміщений на дисках сайту «Інтелект України». Це зрозуміло, доступно і цікаво.

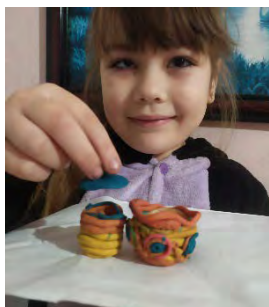
1. Дослідницький проект «Умови для росту рослини» (біологія).

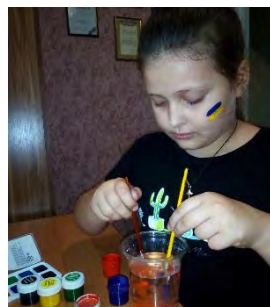
2. Геометричне дослідження «Куб та його будова» (математика).

3. Творча майстерня «Едельвейс – біла зірка Карпат» (географія).

4. «Трипільська культура. Посуд» (історія).

5. Дослід «Дифузія в рідинах і газах» (фізика).

У зошитах, на плакатах та на дисках розміщені завдання з хімії («Будиночок з хімічних елементів»), з фізики («Дифузія в рідинах і газах»), історії («Природні об'єкти України, занесені до списку Світової спадщини ЮНЕСКО») тощо.

Методична і навчальна література, яку вчитель використовує під час вивчення інтегрованого курсу «Я пізнаю світ» сприяє розвитку і вихованню успішної особистості, формує уміння і навички практичного застосування знань, вироблення умінь добувати знання самостійно, бажання навчатися, незалежно від форми навчання, адже знання – це неоціненний скарб, який потрібно поповнювати, збагачувати і цінити.

Список використаних джерел

- Бех, І.Д. (2013). Методологічні засади всеукраїнського науково-педагогічного проєкту «Інтелект України». *Рідна школа*. 10, 9–12.
- Гавриш, І., Кириленко, С. (2013). Інноваційні освітні проєкти – кроки до світових стандартів освіти (науково-педагогічний проєкт «Інтелект України»). *Рідна школа*. 10, 3–8.
- Поліхун, Н.І., Сліпучіна І.А., Чернецький, І.С. (2017). Педагогічна технологія STEM як засіб реформування освітньої системи України. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 3, 5–8.

ОРГАНІЗАЦІЯ АКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА «ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА»

Ремех Тетяна,

кандидат педагогічних наук,
старший дослідник,
завідувач відділу суспільствознавчої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 remehtatyana@gmail.com

Сучасний шкільний підручник з основ правознавства має акумулювати й відображати основні тенденції в освіті, зміни в підходах до змісту, структури та організаційно-методичних засад навчання учнів предмета. Однією з підвалин освітнього процесу є компетентнісний підхід, здійснюваний на практиці засобами активного навчання здобувачів освіти.

Під активним навчанням учнів розуміють такий спосіб його організації, за якого учень є його суб'єктом – активним учасником подій, власної освіти та розвитку. При цьому вчитель виступає організатором активностей учнів, фасилітатором та модератором дискусії, зміщуючи акцент у викладанні в сторону діалогу і полілогу для розвитку критичного мислення учнів та їхніх комунікативних навичок. За активного навчання учні відповідають на запитання та ставлять їх, аналізують факти і аргументи, пов'язують нову інформацію з вже наявними знаннями, формують висновки та розмірковують над новими ідеями (Пометун, 2021, с. 110).

Організація навчальної діяльності здобувачів освіти як активного навчання потребує застосування вчителем широкого спектру відповідних методів, ігор, стратегій, форм інтерактивної взаємодії, які забезпечують компетентнісне зростання учнів, розширення їхніх знань, покращення вмінь та здатності ефективно діяти у певній галузі (Пометун, 2021, с. 110). Застосування на уроках методів активного навчання сприяє залученню до роботи практично всіх учнів, виробленню в них соціально важливих навичок роботи взаємодії, дискусії, обговорення. Учні, перебуваючи в постійному пошуку, отримують відповіді на запитання, знаходять нову інформацію для розв'язання навчальної проблеми, розмірковують разом над варіантами й способами виконання завдань. Вони набувають / удосконалюють вміння формулювати, висловлювати та доводити власну думку, аргументувати й дискутувати, моделювати ситуації, слухати співрозмовника, поважати альтернативну думку, будувати конструктивні відносини в групі тощо (Ремех, 2018, с. 28).

На основі критеріїв активного навчання дослідники визначають основні види діяльності учнів, актуальні для сучасної школи як-от: діяльність учнів з використанням ІКТ; дослідження та експериментування; обговорення та дискутування; кооперативне навчання (Пометун, 2021, с. 110).

Зазначене вище актуалізує питання розробки підручників нового покоління, інформація та методичний апарат яких відповідають зазначеним вище вимогам активного навчання учнів.

Подивимося, як реалізовані підходи до організації активної діяльності учнів у підручнику для 9 класу закладів загальної середньої освіти «Основи правознавства» (Ремех, Пометун, 2022).

Методичний апарат підручника містить запитання різного типу (на відтворення, застосування, аналіз, синтез, творення) та пізнавальні завдання (репродуктивні, проблемні, дослідницькі, творчі), укладені в певну систему (Ремех, 2017, с. 304). Проілюструємо це прикладами (таблиця 1).

Таблиця 1.

Система запитань у підручнику «Основи правознавства» (9 кл.)

Вид / мета	Вид / мета
За місцем запитання на уроці	
актуалізація та мотивація	Як у первісні часи люди регулювали свої взаємини? Які види адвокатської та нотаріальної діяльності вам відомі?
осмислення нового матеріалу	Чим норми права відрізняються від інших соціальних норм? Які питання ви б поставили автору, вченому з цієї теми?
узагальнення, систематизація	Чому право є надбанням людської цивілізації? Яке значення слова «право» було вам відоме, а яке – нове?
Рефлексія	щодо змісту теми: Які знання з теми будуть корисними вам у житті? Що ви дізналися сьогодні такого, чого не знали раніше?; щодо способів діяльності на уроці: Чи активно ви працювали в групі під час виконання завдання? Чого ви навчилися такого, чого не вміли раніше?; щодо емоційного стану: Що вас здивувало, порадувало на уроці?
За видами розумової діяльності	
проблемні, дискусійні / спірні	У чому полягає цінність права для вас особисто?
розвиток критичного мислення учнів	Чому права людини є загальнолюдською цінністю?
встановлення причиново-наслідкових зв'язків	Чому виникнення держави в різні часи й у різних частинах світу має певні особливості?
розвиток юридичної логіки	Як співвідносяться поняття «система права», «галузь права», «інститут права»? Чи збігаються поняття «право» і «закон»?

Різні типи пізнавальних завдань у підручнику «Основи правознавства» призначені для навчання й здійснення учнями різних способів пізнання, як-от: оволодіння ними аналізом, порівнянням, узагальненням і систематизацією знань, доведенням думки, обґрунтуванням позиції; перенесення знань і способів діяльності в нові навчальні / життєві ситуації тощо. Навчальна книга містить також завдання для самоконтролю і самооцінки та спеціальні завдання, які стимулюють обдумування учнями правовірних моделей власної поведінки та поведінки інших осіб або обговорення із своїм найближчим оточенням (батьками, дорослими членами родини, друзями) важливих питань цінності права, його ролі в житті людини, суспільства, держави.

Організація активної діяльності дев'ятикласників на уроках основ правознавства здійснюється за допомогою пізнавальних завдань у підручнику, спрямованих на поєднання різних форм роботи, серед яких такі: індивідуальна робота (самостійне опрацювання пункту параграфу за запитаннями / завданнями до нього; заповнення опитувальників, бланків самооцінювання тощо); кооперативна робота (у парах, трійках, малих групах); фронтальне (колективне) обговорення (у загальному колі, проведення дискусій тощо).

Специфіка предмета визначає й наявність у підручнику спеціальних завдань, що формують / розвивають предметні вміння учнів (таблиця 2).

Таблиця 2.

Спеціальні завдання у підручнику «Основи правознавства» (9 кл.)

Тип	Мета
аналіз та розв'язання правових ситуацій та юридичних задач	оцінювання фактів, процесів, процедур, дій фігурантів з позицій права; прогнозування наслідків прийнятого рішення чи розв'язання конфлікту; визначення правовірних моделей поведінки тощо
робота з фрагментами нормативно-правових актів	робота з юридичними поняттями; ознайомлення із специфікою юридичної мови; аналіз статей законів, підзаконних актів, положень міжнародних декларацій, пактів, конвенцій, судових рішень; застосування положень нормативно-правових актів для аналізу правових ситуацій та розв'язання юридичних задач
складання юридичних документів	створення юридичних документів (заяв, скарг, пропозицій, петицій тощо) за зразком / алгоритмом

Отже, підручник «Основи правознавства» як основний засіб навчання предмета дає змогу вчителю організувати активну діяльність учнів на кожному етапі уроку, а саме: актуалізацію знань і мотивацію пізнавального інтересу, засвоєння / розширення та осмислення знань, відпрацювання й удосконалення предметних і операційних умінь і навичок, узагальнення й рефлексію засвоєного змісту та залучення його у систему вже відомої інформації, рефлексію способів діяльності, узагальнення й систематизацію вивченого та подальше осмислення засвоєного змісту.

Список використаних джерел

- Пометун, О.І. (2021). Активне навчання учнів історії та громадянської освіти у контексті запровадження Державного стандарту базової середньої освіти. *Український педагогічний журнал*, 4, 106–115.
- Ремех, Т.О. (2018). Методика навчання учнів 9-го класу основ правознавства: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».
- Ремех, Т. О., Пометун, О.І. (2022). Основи правознавства : підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД.
- Ремех, Т.О. (2017). Компетентнісно орієнтований підручник із основ правознавства. *Проблеми сучасного підручника*, 19, 299–309.

СПЕЦИФІКА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ У НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОМУ ПОСІБНИКУ З РИТОРИКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Руденко Наталія,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри методики навчання,
стилістики і культури української мови,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м.Черкаси, Україна,

rudenkon@ukr.net

Сучасне українське суспільство вимагає від фахівця будь-якої сфери діяльності вміння комунікувати. Тому сьогодні перед системою освіти постає важливе завдання сформувати високоосвіченого українськомовного громадянина-патріота, що передбачає формування перш за все комунікабельної особистості, яка володіє навичками мовленнєвої комунікації, вміє висловлюватися і відстоювати свою думку. Формування комунікативної компетентності у сучасній освіті є складовою загальної системи компетентностей, які мають сформуватися в учня спочатку у середній школі, а потім удосконалитися у вищих навчальних закладах. Важливу роль у формуванні комунікативної компетентності відіграють правильно підібрані завдання і вправи, які пропонуються відповідними навчально-методичними посібниками та підручниками. Кожен викладач риторики і культури української мови, розробляючи свою систему занять, добирає відповідні методичні рекомендації та завдання, які, на його думку, допоможуть у формуванні комунікативних вмінь та навичок студентів незалежно від майбутнього

фаху, оскільки будь-яка професійна діяльність передбачає вміння спілкуватися у колективі, з клієнтами, просто у соціумі.

Метою цього дослідження є визначення пріоритетних напрямів роботи над створенням навчально-методичних посібників з риторики, матеріали яких призначені для формування риторичної комунікативної компетенції студентів на заняттях з української мови, розроблення системи вправ, що допомогли б у формуванні та розвитку навичок комунікації студентів.

Пріоритетними напрямками сучасної освіти у вищій школі є формування соціолінгвістичної та прагматичної компетенцій студентів, зокрема першочергово варто приділяти увагу «лінгвістичним маркерам соціальних стосунків, етномовним універсалиям, етичним формулам, стилям, підстилям і профільним мовним жанрам, що сформувалися на профільній інформації, її понятійному змісті і каналах передачі» (Мацько, 2009, с.40). У програмі вищої школи саме на розгляд цих питань орієнтовані курси «риторика», «культура публічного виступу лідера» та «риторична майстерність лідера», основні модулі якого спрямовані на формування у студентів риторичної компетенції. Такі курси потребують також певних навчально-методичних посібників, які б забезпечили ефективну роботу із формування відповідних навичок студентів. Вправи і завдання таких посібників мають бути різноманітними, змістовними, наповненими сучасними матеріалами, близькими і зрозумілими студентам, а також вони мають передбачати самостійну роботу студентів із вдосконалення своїх комунікативних і риторичних вмінь і навичок.

Важливою складовою мовної компетенції студентів є вміння правильно будувати зв'язне висловлювання, оскільки в сучасному інформаційному світі основним чинником успішного розвитку й належної професійної діяльності є вміння сприймати, опрацювати і передавати інформацію. У посібнику з культури публічного виступу можна запропонувати такі вправи, що сприяють формуванню навичок висловлюватися публічно перед аудиторією. (Усі вправи і завдання подаються за навчально-методичним посібником «Культура публічного виступу лідера» (Боть Л. та ін., 2022, с. 108).

Наприклад. Завдання 1. Обґрунтуйте твердження. Чи погоджуєтеся ви з автором? Наведіть необхідні аргументи на підтвердження чи спростування думки.

А. Складність доведення лягає на того, хто стверджує, а не на того, хто заперечує (Апостол Павло).

Б. Суперечки щодо певного твердження нічого не говорять про його істинність; іноді безсумнівно викликає суперечки, а сумнівне не заперечується. Суперечки не означають хибності твердження, так само, як загальна згода – його правильності (Б. Паскаль).

Завдання 2. Порівняйте два висловлювання Платона. Чи немає протиріччя у цих афоризмах? Свою думку обґрунтуйте.

«Оратор має говорити правду» ; «Риторика – це здатність керувати умами». (Боть Л. та ін., 2022, с. 43).

Такі вправи дають студентам можливість навчитися формувати власні думки і вміти їх висловлювати та відстоювати.

Завдання у посібнику з риторики має бути максимально зрозумілим, повним і конкретним, оскільки і воно є зразком риторичної вправності, на яку мають орієнтуватися

студенти у своїх виступах. Деякі завдання із риторики передбачають значну самостійну роботу студента. Тому перш ніж давати таку індивідуальну вправу, необхідно подати зразок, як її виконувати. Наприклад.

Завдання 1. Простежте дію риторичних законів (не менше чотирьох) на прикладі конкретної теми.

Наприклад: “Екологічні проблеми сучасного суспільства”.

1 закон – концептуальний: сформувавши концепцію виступу (конкретизувати тему, яку б ви хотіли розкрити у виступі, визначити проблеми, завдання, на які хотіли б звернути увагу).

Тема: Проблема екології України. Питання, які варто розглянути у виступі: забруднення повітря і води викидами промисловості; використання пластику; негативний вплив людини на дику природу; зменшення кількості лісів України; що може зробити сучасна молодь, щоб вирішити хоча б частково проблему забруднення довкілля.

2 закон – моделювання аудиторії (визначити, для кого буде виголошено промову).

Промова розрахована на молодь 17–25 років.

3 закон – стратегічний (формування основної тези (ідеї виступу) відповідно до обраної аудиторії).

Теза: В Україні екологічна проблема з кожним роком стає більш загрозливою. Це стосується і забруднення довкілля викидами промислових підприємств, і неналежного очищення відходів виробництва, а також збільшення сміттєзвалищ і відсутність сміттєпереробних заводів. Значної шкоди екології завдає і використання пластику, що не розкладається. Незважаючи на певні законодавчі рішення уряду, екологічні проблеми не зникають, а навпаки, загострюються й потребують нагального вирішення.

4 закон – тактичний (добір основних аргументів на підтвердження тези, вибір засобів впливу на аудиторію).

Для підтвердження тези можна використати такі аргументи: а) необхідно на законодавчому рівні заборонити промислове вирубування лісів, використання пластикових пакетів тощо; б) продемонструвати фото- й відеоматеріали із зображенням звалищ, забруднених водойм, сміття на вулицях і в парках, в) використати інформацію про різні волонтерські ініціативи з прибирання території парків, берегів річок і озер, охорони рідкісних рослин (наприклад, акція “пролісок”); г) навести приклади боротьби із різними промисловими забрудненнями в Україні та зарубіжжі; г) можна провести опитування в аудиторії (підготувати 2–3 питання) щодо заходів зі збереження довкілля, в яких слухачі уже брали участь.

Теми для розгляду:

1. Чи можна повернути довіру українців до традиційної медицини?
2. Як зробити шкільне навчання цікавим і захопливим? (*Боть Л. та ін., 2022, с. 14–15*).

Якщо завдання нове і передбачає додаткові знання для виконання, тоді необхідно додати теоретичні пояснення до виконання. Наприклад. Завдання 1. Сформулюйте 5 відкритих запитань для друзів, які приїхали до вас на гостину з інших регіонів України (тема: «Черкаси – місто, яке запам’яталось»).

Довідка. Відкритий тип запитання – спеціальне запитання, що вимагає більше, ніж простих відповідей «так» чи «ні»; стимулює мислення; викликає обговорення; зазвичай починається зі слів «що», «як», «коли», «чому». Наприклад: Як це все відбулося?

Закритий тип запитання – загальне запитання, що вимагає відповіді одним словом – «так» чи «ні»; блокує обговорення; звичайно починається зі слів «чи є», «чи може», «скільки», «чи існує» (*Боть Л. та ін., 2022, с. 44*).

Отже, навчально-методичні матеріали, які викладач використовує на занятті з культури публічного виступу, мають не тільки сприяти формуванню мовленнєвих умінь і навичок студентів, а й розвивати вміння використовувати мовлення у процесі комунікації, зокрема у професійній діяльності.

Список використаних джерел

Мацько, Л. (2009). Українська мова в освітньому просторі. Київ: Видавництво НПУ ім. М.П.Драгоманова.

Боть, Л., Корінь, Д., Красовська, О., Руденко, В., Руденко, Н., & Симоненко, Т. (2022). Культура публічного виступу лідера. Київ: ФОП О.В. Бараненко.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

Серова Галина,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
відділ суспільствознавчої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 galina_serova@ukr.net

Нагальним завданням сучасної української школи є задоволення запиту українського суспільства на якісну історичну освіту, що відповідає життєвим викликам, як-от формування й розвиток особистості, її світогляду, виховання компетентних громадян-патріотів зі сформованою громадянською позицією. Особливу актуальність це набуває в умовах повномасштабної агресії Росії проти України, коли ворог використовує минуле для виправдання своїх дій. Знання історії своєї країни стає одним із найбільш значущих для національної безпеки напрямом освіти.

Предмети/курси громадянської та історичної освітньої галузі мають значний потенціал у формуванні в учнів національних суспільно-державницьких цінностей як ідейного підґрунтя української громадянської ідентичності, критичного мислення через зіставлення різних джерел інформації, протистояння пропаганді й впливу на історичну пам'ять та ідентичність українців (Яблонський, 2019).

У контексті впровадження з 2022/2023 рр. навчального року стратегії Нової української школи (НУШ) та Державного стандарту базової середньої освіти (Державний стандарт, 2020) відбувається суттєве оновлення змісту громадянської та історичної освітньої галузі, що дає змогу по-новому представити національну історію, послідовно позбавляючись радянських стереотипів, посилити локальний історичний контекст. А це потребує розроблення відповідних навчально-методичних матеріалів і методик навчання на засадах компетентнісного підходу.

Реагуючи на потреби часу і на суспільне замовлення в рамках досліджень відділу суспільствознавчої освіти було розроблено цикл інформаційно-методичних матеріалів для вчителів «Українські міста героїв» (О. Пометун, Ю. Малієнко, Г. Серова). Матеріали присвячені великим і маленьким українським містам, які стали символом мужності для України і світу у протистоянні повномасштабній російській агресії. Загалом підготовлено 20 інформаційно-методичних матеріалів про міста різних регіонів України (звільнені й тимчасово окуповані), які розміщені в соціальній мережі Facebook на сторінці «Відділ суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України» <https://www.facebook.com/Відділ-суспільствознавчої-освіти-Інституту-педагогіки-НАПН-України-107552070892087>.

Інформаційно-методичні матеріали складаються зі змістового та візуального компонентів і методики їх опрацювання. Історична частина містить інформацію про виникнення і розвиток міст, особливості їх заснування, історичну тяглість сьогодення, зв'язок з основними історичними подіями історії України. Економічний блок розкриває основні чинники і регіональну специфіку економічного розвитку міст, причини кризових явищ. Представлена також культурна спадщина цих міст. Ілюстративний ряд репрезентує герби, історичні пам'ятники, пам'ятні місця, архітектуру, природу, сакральні пам'ятки міст і містечок України.

Розглянемо, до прикладу, матеріали про місто Херсон. Розповідь про місто розпочинається зі вступу – емоційного звернення до учнів: «міста засновують і розбудовують люди. Місто живе, поки є ті, хто його любить і турбується про нього. Воно може навіть зникнути, а потім відродитись знов, завдяки людям». Далі пропонуються запитання і завдання до поданих матеріалів:

1. Де розташовано місто Херсон? До якого історико-географічного регіону відноситься? Які особливості розвитку цього регіону вам відомі?
2. Коли виникли найдавніші поселення на цій території?
3. Коли засноване місто і у зв'язку з якими подіями? Як це вплинуло на його подальший розвиток?
4. Що називають паланкою? Знайди на історичній карті Інгульську паланку. Території яких областей сучасної України до неї входили?
5. Як відобразились в історії міста основні події історії України?
6. Чому Херсон є важливим центром півдня України?
7. Постав кілька запитань до тексту.
8. Яку інформацію щодо розвитку міста можна знайти у наведених візуальних джерелах?

9. За можливості знайди інформацію про Херсон та його жителів в різних джерелах. Поділись нею з однокласниками та виклади на цій сторінці

Підібрана коротка інформація про місто викладена у хронологічному порядку – історія виникнення, особливості заснування міста, історичні події у зв'язку із загальною історією України. Зазначаються особливості економічного розвитку міста, культурної спадщини. Ілюстративний ряд представлений фотографіями історичних будинків, сучасних архітектурних споруд, природних місць, сакральних пам'яток, які є візитівкою міста. Зокрема, це сучасний герб міста Херсон, фото будівлі Художнього музею імені О. Шовкуненка, залізничного вокзалу, в'їзної брами Херсонської фортеці синагоги «Хабад», набережної та ін. Учителі можуть використовувати ці матеріали як окрему частину уроку або виховного заходу. Це сприятиме урізноманітненню занять з історії в школі, організації самостійної роботи учнів, розвитку місцевого патріотизму, формуванню уявлень про історичний шлях міст і містечок України як частини історії країни в цілому, протидії розгорнутій проти України історичній «гібридній війні».

Очевидною є актуальність подальших досліджень, які мають бути спрямовані на розвиток локального компоненту в оновлення змісту шкільних історичних курсів і розроблення відповідних навчально-методичних матеріалів.

Список використаних джерел

- Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
- Латиш, Ю. (ред.). (2022). Public History. Історія в публічному просторі: збірник Міжнародної наукової конференції (Київ, 20 травня 2022 року). <https://drive.google.com/file/d/1N7eremhEiCj72Gu59Er2x->
- Яблонський, В.М. (2019). Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналітична доповідь. Київ: НІСД. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-01/111AD_28.11.18_pages-976b3.pdf

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ УЧНЯМИ ГІМНАЗІЇ ВИРОБІВ З ВИКОРИСТАННЯМ КОМПЛЕКСУ МЕТОДІВ ФАНТАЗУВАННЯ, КОМБІНУВАННЯ, ТВОРЧОЇ УЯВИ І ТЕХНІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Тарара Анатолій,

кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник, доцент,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
м.Київ, Україна

 anatoliy.tarara@ukr.net

Бондаренко Володимир,

учитель технологій ЗНЗ №2 м. Бровари

У процесі розроблення методики реалізації змісту технологічної освіти в гімназії нами напрацьовано специфіку створення учнями певного виробу (як складник методики) з використанням комплексу методів, а саме фантазування, комбінування, творча уява і технічне мислення. Така методика буде корисною для вчителя, оскільки він має навчити учнів правильно використовувати зазначені методи та свої природні задатки під час створення виробів, правильно розуміти і усвідомлювати логіку й послідовність процесів проєктування і конструювання виробів. Для розгляду цього питання використаємо специфічний методичний підхід. Безпосередньо із навчального процесу візьмемо приклад створення виробу учнем 6-го класу Іллею, який має порівняно високий рівень розвитку технічного мислення. У процесі створення виробу будемо висвітлювати логіку міркувань і виконання творчих дій та операцій цим учнем з відповідним нашим методичним коментуванням навчального процесу. Для вчителя зазначений підхід буде орієнтиром (зразком) для методично правильної організації творчого процесу з цього питання. Корисним він буде і для учнів гімназії у випадку організації вчителем самостійного опрацювання приведеної нижче навчальної інформації. Ураховуючи зазначене вище, на початку і в кінці відповідного тексту будемо ставити лапки, а в тексті – використовувати необхідні звертання до учнів.

«Друзі, зверніть увагу на малюнок. На ньому зображено катер, який створено учнем 6-го класу Іллею. Назвав він його «Поліцейський катер». Уважно розглянемо хід його міркувань і творчих дій та операцій у процесі проєктування й конструювання виробу.

Ілля поставив собі за мету створити катер, за допомогою якого можна було б транспортувати небезпечні вантажі, звірів, а також злочинців. Тепер ви розумієте, чому він назвав його поліцейським. Постановці мети передував аналіз хлопчиком проблемної ситуації, сутність якої полягала в тому, що за певних умов такі вантажі потрібно перевозити й водою. Виконаний аналіз ситуації дав йому змогу поставити проблему – потрібно створити для цього відповідний транспортний засіб. І вже потім визріла конкретна мета – створити катер, як спосіб вирішення проблеми.

Результатом застосування хлопчиком методу фантазування та творчої уяви на початку творчого процесу був задум (тобто проєкт) майбутнього катера. У його уяві конструкція катера має складатися з таких головних частин: основи (човник з перилами), кабіни для водія з маячками, що блимають, і звуковідтворювальними пристроями та певної споруди (також із різними пристроями, що повідомляють про небезпеку, оглядовими віконцями тощо). Головною частиною надбудови (споруди), звичайно, має бути приміщення для перевезення зазначеного вище вантажу. Усі перелічені складові конструкції катера, а також численні пристрої та прилади на кабіні і в кабіні водія та в споруді є, звичайно, технічними приладами, пристроями чи будовами. Ви вже знаєте, що різні операції з технічними об'єктами чи їхніми образами здійснюються за допомогою технічного мислення. Під операціями тут необхідно розуміти творчі дії та операції конструювання катера з окремих деталей, вузлів, складових частин. Ви тепер розумієте, що в процесі створення моделі хлопчик обов'язково використовував технічне мислення одночасно з фантазуванням і творчою уявою. До речі, творчою уявою може стати лише в тісній взаємодії з технічним мисленням.

Уявний образ катера хлопчик зобразив на малюнку. Після цього він почав його конструювати, використовуючи уявний образ і малюнок катера.

Який метод, на ваш погляд, використав Ілля для процесу конструювання? Які деталі чи вузли він використав для конструювання катера? Звичайно, самостійно виготовити необхідні складові частини катера хлопчик не міг. Але він пішов іншим шляхом, маючи досвід конструювання різних моделей із наборів «Конструктор», він використав його елементи, проаналізувавши, які з них матимуть стосунок до катера. Маючи такий «запас» деталей, Ілля почав конструювати складові частини об'єкта, а потім з них складати і катер. Який же метод він при цьому застосував? Звичайно, *метод комбінування*. Ілля використовував деталі з різного типу моделей (тобто наборів «Конструктор») і шляхом їх комбінування створив свою модель. Саме в цьому й полягає сутність методу комбінування. Ви вже знаєте, що це є один із методів конструювання виробів. Створений хлопчиком катер подано на малюнку 1.

Отже, у процесі створення катера хлопчик використав в комплексі методи фантазування та комбінування, творчу уяву і технічне мислення.

Зверніть увагу ще на один важливий момент – Ілля у своїй творчій діяльності не використовував інструкцій. Він здійснював проєктування і конструювання нового для себе виробу. Новизна в таких випадках називається суб'єктивною. Можливо, створений хлопчиком технічний об'єкт буде новим та корисним і для дорослих? І вони створять справжній, реальний катер, схожий на запропонований хлопчиком.

Мал. 1. Поліцейський катер.

Мал. 2. Транспортний засіб.

Фантазія Ілля продовжувала працювати в цьому ж напрямі. І він створює за такою ж технологією більш складний транспортний засіб для перевезення злочинців та небезпечних вантажів, який має рухатися по твердому покриттю. Він зображений на малюнку 2.

Як задувалося вище, Ілля використав у своїй діяльності готові деталі. Ви вже маєте досвід виготовлення деталей і виробів із різноманітних матеріалів, а тому частину деталей для такого технічного об'єкта зможете виготовити й самостійно. А в процесі проєктування і конструювання виробів вам допоможе, безумовно, хід міркувань і правильне виконання творчих дій та операцій учнем Іллею під час створення ним технічних об'єктів (виробів)».

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ГІМНАЗІЇ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Тарара Анатолій,

кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник, доцент,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
м .Київ, Україна

✉ anatoliy.tarara@ukr.net

Сушко Інна,

Викладач,
Київський національний торговельно-економічний університет,
м .Київ, Україна

Велике значення для глибокого і різнобічного розуміння учнями змісту технологічної освіти в гімназії має методично правильне формування в них базових понять технологічної освіти. Ураховуючи зміст 1-го напрямку технологічної освіти в новому державному стандарті базової середньої освіти «Втілення задуму в готовий

продукт за алгоритмом проектно-технологічної діяльності» та модельних програм, нами розроблено методичку формування базових понять, які є найбільш важливими під час проектування і конструювання виробів учнями гімназії у процесі проектно-технологічної діяльності. До них віднесено такі поняття: творчість, творча діяльність, етапи творчої діяльності, проектування, проєкт, ескіз, конструювання. Текст, що стосується кожного базового поняття, будемо брати в лапки.

Творчість і творча діяльність. «Друзі! Усім вам доводилося їздити у легковому авто, маршрутних таксі, автобусах тощо. Водії цих транспортних засобів перевозять пасажирів. Водії різноманітних вантажних авто перевозять вантажі. Що є спільного у праці водіїв цих транспортних засобів? Всі вони виконують однакову, просту працю – перевезення людей та вантажів. Таку ж однотипну, «просту» працю (хоч доволі нелегку) виконує робітник, який будує стіну будинку із окремих цеглин. Однак, далеко не всю роботу фахівців можна назвати «простою». Більшість із вас цікавляться легковими авто. А ви задумувалися над тим, як були створені такі надзвичайно гарні, технічно досконалі, сучасні марки авто? Адже перші авто, створені людиною, були зовсім примітивними. Інженери, конструктори у процесі тривалого винахідницького пошуку, ретельних творчих роздумів створювали все нові, з більш досконалою конструкцією авто та іншу автомобільну техніку.

Ми розглянули два види праці людей: перевезення водіями транспортних засобів пасажирів та вантажів і створення фахівцями цих засобів. Перевезення пасажирів водіями є працею виконавчою, оскільки вона не передбачає застосування копіткої розумової діяльності, розумових зусиль. Розроблення (створення) транспортних засобів, їх постійне вдосконалення є працею творчою. На основі розглянутих двох видів праці людей ми можемо зробити досить важливі для вас висновки.

Процес створення будь-якого нового виробу, що потрібний для практичної діяльності людини чи її повсякденного життя, називають творчістю.

Процес створення технічних об'єктів (різного типу авто, технологічних машин, транспорту, літаків, суден тощо) називають творчою технічною діяльністю або в загальному випадку – творчою діяльністю».

Етапи творчої діяльності. «Друзі! Під час виготовлення виробів у 1–4 класах ви застосовували працю різного типу. Спочатку вам потрібно було подумати над тим, який виріб потрібно виготовити. Після цього потрібно поміркувати: який виріб має бути за формою, розмірами, кольором тощо. Потім ви підбирали матеріали й інструменти для його виготовлення і лише після цього виготовляли сам виріб. Таку різного типу працю під час створення виробу (технічного об'єкту) названо *етапами творчої діяльності*».

Проєктування, проєкт. «Друзі! У своєму повсякденному житті ви неодноразово користувалися сучасними виробами, технічними об'єктами, спорудами і подібним. Адже, щоб мати де жити, працювати, навчатися та проводити дозвілля, люди будують різноманітні споруди: житлові будинки, заводи, фабрики, офіси, дитячі садки, школи, стадіони. Для поїздок і перевезення вантажів створюють досконалі транспортні засоби: автомобілі, потяги, судна, літаки. Полегшити працю людей удома допомагає

побутова техніка: пирососи, пральні машини, кухонні комбайни. Усі досягнення цивілізації в різний час придумали і створили винахідливі люди. Але чи можна самому навчитися придумувати та виготовляти нові вироби? Яким вимогам він має відповідати, щоб бути потрібним людям?

У процесі дослідницького пошуку відповіді на ці запитання необхідно дізнатися, насамперед, про потреби людей, навчитися знаходити, аналізувати і оцінювати конкретну проблемну ситуацію із життя, вирішення якої і дасть відповідь на поставлені запитання. *Розглянемо приклад.* Усі люди люблять прогулянки у парках, скверах. Для відпочинку, читання книги завжди хочеться посидіти, що особливо стосується людей похилого віку. У парках чи скверах є лавочки. Однак, сидіння на лавочках пов'язано з низкою проблем: влітку сильно гріє сонце прямо в обличчя; взимку лавочки покриваються снігом; в дощову чи вітряну погоду лавочками взагалі скористатися неможливо. Як бути? *Розглянуту ситуацію із життя називають проблемною.* Правильно оцінюючи її, люди ставили перед собою проблему – створити просту споруду, в якій можна було б відпочивати за будь-яких природних умов. Вони давно вже вирішили цю проблему – вони придумали просту споруду, яка називається альтанкою. Помірковано над тим, якою має бути ваша подальша творча діяльність зі створення будь-якого виробу (зокрема, й альтанки) і як її потрібно назвати.

Перш за все, ви починаєте міркувати над тим, якою має бути загальна форма (вигляд) виробу та взаємне розташування його складових частин, тобто, конструкція виробу (вчителю, при цьому, доцільно дати визначення поняття «конструкція»). Ви пропонуєте свої ідеї. Нарешті з'являється перший задум нового виробу, його конструкція. Ви подаєте її у вигляді малюнка. Але цього замало – і ви створюєте інші конструкції майбутнього виробу. Потім із них обираєте ту, що найкраще відповідає його призначенню і найбільше подобається майбутнім користувачам. Остаточну конструкцію виробу необхідно виконувати у вигляді її малюнка чи іншого зображення. Таким зображенням у творчій діяльності є *ескіз* виробу. Розглянута вище діяльність – це копітка розумова робота, без якої неможливо створити новий потрібний виріб. Називають описаний процес *проектування* виробу.

Проектування – це мислене (тобто в думці) створення задуму виробу і його відображення на малюнку та ескізі. Тоді як можна назвати сам задум виробу? Задум (ідею, ціль) виробу прийнято називати *проектом*. *Отже, проект – це задум майбутнього виробу.*

Ескіз. «Друзі! Спроектований (у думці) виріб ви спочатку зобразили на малюнку. Чи достатньо такого зображення виробу для подальшої творчої роботи над створенням виробу та його виготовлення? Адже потрібно уявити не тільки форму майбутнього виробу в цілому, а й знати форму та розміри кожної деталі, зрозуміти, як вони з'єднуються між собою. Таку інформацію містять графічні зображення. Графічним називають зображення, яке складається з ліній, штрихів, крапок. *Важливим графічними зображеннями є ескіз.* Ескіз виконують від руки на папері у клітинку, щоб полегшити цей процес. На ескізах зображують форму деталей і проставляють попередні розміри. Саме ж зображення виробу та його складових частин виконують на

око, із дотриманням пропорційності елементів. Отже, *ескіз* – це зображення деталі, яке виконується від руки, без точного дотримання масштабу, із дотриманням пропорцій між її частинами. Графічне зображення у вигляді ескізу виробу в уточненому його варіанті використовують для подальшої творчої роботи зі створення виробу – конструюванні».

Конструювання. Для формування в учнів базового поняття «конструювання» використаємо інший підхід. На початку розгляду питання «Конструювання виробів» учителю спочатку доцільно повідомити учням, що часто діти збирають моделі автомобілів, літаків, суден та інших технічних об'єктів, використовуючи готові деталі з наборів для конструювання. У процесі такої творчої діяльності з наявних, готових для використання деталей складають новий виріб, використовуючи інструкцію до набору. Процес складання виробу в такому випадку також називають конструюванням. Учителю звертає увагу учнів на той факт, що з готових деталей конструкторського набору можна сконструювати виріб, не розробляючи його проекту. Тобто етап проектування виробу в цьому випадку відсутній, адже в інструкції вже подано і загальний вигляд виробу, і зображення на малюнку всіх його деталей. До речі, у наборі може бути декілька сотень (тисяч) деталей. Процес конструювання із готових деталей можна розцінювати (і застосовувати) як *початковий етап розвитку конструкторських здібностей учнів*.

Далі вчитель наголошує, що у випадку наявності етапу проектування виробу процес його конструювання розпочинається із розроблення остаточного ескізного варіанту конструкції виробу (початковий етап конструювання) з використанням ескізних розробок, які учні створили у процесі виконання етапу проектування виробу. У подальшому процес конструювання здійснюється на його основі. Насамперед учитель наголошує, що готових деталей у цьому випадку немає. Кожну із них потрібно створити на конструкторському етапі. При цьому необхідно визначити форму та розміри деталей, їх розташування у виробі, характер взаємодії деталей, із якого матеріалу вони мають бути виготовлені та інше. Тобто, задуману загальну конструкцію виробу потрібно створити із окремих його деталей, попередньо створивши ці деталі.

Далі вчитель уточнює, що на конструкторському етапі уявні частини деталей, яких не видно на малюнку (вони розташовані за іншими деталями або перебувають у з'єднаннях) необхідно виконати у вигляді зображень на папері: на ньому подають форму деталей, що закриті іншими, вказують точні розміри та іншу необхідну інформацію. Із розроблених деталей створюють остаточну конструкцію виробу. Таку творчу працю образно можна назвати «влаштуванням» деталей за місцем призначення. Це досить копітка робота, оскільки потрібно правильно розрахувати взаємне розташування складових частин (деталей), їх взаємодію та багато іншого. «Розглянуту ретельно творчу працю називають конструюванням виробу» – підводить підсумок учитель.

Формування в учнів розглянутих вище базових понять необхідно здійснювати у процесі реалізації змісту технологічної освіти в гімназії.

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Топузов Олег,

доктор педагогічних наук, професор,

академік НАПН України,

віцепрезидент НАПН України,

директор Інституту педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України зосереджує свої зусилля на науково-методичному супроводі системи загальної середньої освіти, її якісній модернізації в контексті реформи «Нова українська школа». Для реалізації наступного етапу реформи, що здійснюватиметься із 2022–2023 навчального року в 5-х класах закладів загальної середньої освіти науковцями Інституту педагогіки НАПН України спільно з учителями, викладачами закладів вищої освіти було створено 23 модельні навчальні програми та 16 підручників, що отримали гриф Міністерства освіти і науки України.

Уперше програми та підручники розроблювались як складники цілісної методичної системи навчання в 5–6 класах, спрямованої на формування цілісності знань та вмінь учнів. У її розробленні застосовано системно-структурний, інтегративний, проблемний, компетентнісний, діяльнісний та особистісно-орієнтований підходи. Вибір цих підходів обумовлений концептуальними засадами реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», Державним стандартом базової середньої освіти, Концепцією розвитку природничо-математичної (STEM) освіти та із урахуванням рекомендацій Національного звіту за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 (Топузов, Засекіна, 2022)

У розробленні дидактичної системи і концепції підручників, як її складників враховано, що нове навчально-методичне забезпечення має бути орієнтоване на досягнення очікуваних результатів навчання, визначених модельними навчальними програмами та на формування ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Задля формування читацької, математичної та природничо-наукової грамотності учнів підручники мають сприяти у переході від пояснювально-ілюстративних до активних методів навчання із застосуванням відповідних систем компетентісно орієнтованих завдань.

Найвиразніша інновація підручників науковців Інституту педагогіки – форма подання змісту. Навчальний матеріал не подається в готовому вигляді, тим паче, не містить висновків, які сформульовані автором підручника. Вирізняти головне, формулювати висновки, виявляти проблему, узагальнювати, аналізувати – цього має на-

вчитись учень робити самостійно. Тому тексти параграфів підручників науковців Інституту педагогіки побудовані так, щоб усвідомлення понять і правил відбувалось через діалог і взаємодію між учнем і навчальною книгою. У текстах параграфів реалізовано систему засобів, що підводять учнів до формулювання правил, тлумачення понять. Це і запитання на початку параграфу, у тексті й у кінці, які скомпоновано за різними дидактичними цілями. На початку параграфу – для мотивації, зацікавлення, виявлення проблеми. У параграфі – для формулювання висновків, підведення підсумків, усвідомлення навчального матеріалу. Таку роль відграють і назви пунктів, які сформульовані у формі запитання. Запитання в кінці підручника – диференційовано за рівнями розумових операцій: від запитань на відтворення, запам'ятовування до запитань, що потребують аналізу й синтезу, творчого й самостійного пошуку відповіді, висловлення власних суджень. Комплект підручників як засіб реалізації змісту базової освіти стає інструментом, що забезпечує трансформацію навчальної інформації в знання й найбільше сприяє цілісності й системності знань, формуванню ключових компетентностей і наскрізних умінь.

Розроблення підручників саме як складників єдиної дидактичної системи адаптаційного циклу навчання реалізує головні інновації нової української школи – освітнє партнерство (Топузов, 2021) та педагогіку партнерства (Засекіна, 2021). Укладання освітньої програми закладу загальної середньої освіти ґрунтується на засадах партнерської взаємодії й передбачає узгодження дій педагогічних працівників у виборі модельних навчальних програм і підручників для їх реалізації. Освітнє партнерство – це ще і взаємодія між учителями і авторами підручників. Усі підручники авторських колективів науковців Інституту педагогіки НАПН України апробовано під час інноваційного освітнього проекту всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Держаного стандарту базової середньої освіти». Під час апробації було задіяно усі можливі ресурси для обміну інформацією, врахування потреб і побажань учителів, учнів і батьків. Задля реалізації інноваційних ідей було організовано навчання учителів. Автори програм і підручників взаємодіяли не лише із учителями-експериментаторами, а й з тими учителями, що розпочнуть упровадження нового Державного стандарту базової освіти. У цьому аспекті нами реалізовано прогностичну

Наступний важливий крок комплексного підходу до реалізації змісту базової середньої освіти – розроблення навчально-методичних комплексів до підручників. Це як традиційні паперові посібники – збірники завдань та практичних робіт, методичні поради і рекомендації (Топузов, Засекіна, 2022), так і сучасні цифрові додатки до підручників, що містять візуальні навчальні матеріали, інтерактивні завдання, додаткову інформацію. Комплексний підхід до реалізації змісту базової середньої освіти виконує одночасно декілька функцій: орієнтує побудову освітнього процесу на цілісну особистість, а не на окремі її якості; сприяє всебічному розвитку особистості, сприяє ефективності освітнього процесу: одночасному вирішенню не одного, а кількох дидактичних завдань, що природно, визначає його результативність.

Список використаних джерел

- Топузов, О., & Засєкіна, Т. (2022). Концепція підручників як складників дидактичної системи адаптаційного циклу навчання. *Проблеми сучасного підручника*, (28), 191–201. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-28-191-201>
- Топузов, О. (2021). Освітнє партнерство в системі загальної середньої освіти: теорія і методологія: монографія. Київ: Педагогічна думка. <https://doi.org/10.32405/978-966-603-2-2021-160>.
- Засєкіна, Т. (2021). Педагогіка партнерства. Енциклопедія освіти, Київ: Юріком Інтер, 710.
- Топузов, О., Засєкіна, Т. (2022). Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови: методичний поради́ник науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового навчального року. Київ: Освіта.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Туташинський Василь,

кандидат педагогічних наук,
завідувач відділу технологічної освіти,
Інститут педагогіки НАПН України
м.Київ, Україна

Авторськими колективами, вченими, методистами та вчителями для науково-методичного забезпечення нового навчального предмета «Технології» розроблено й апробовано чотири модельні програми (Модельні навчальні програми, 2021).

Ученими й іншими подвижниками технологічної освіти, окрім модельних програм розроблено:

- методичний путівник учителя Нової української школи: технологічна освітня галузь (Панченко, 2021);
- навчально-методичний посібник з організації освітнього середовища навчального предмета «Технології» в 5–6 класах (Терещук, 2021);
- підручник «Технології. 5–6 клас» (Ходзинська, 2022);
- експериментальний навчальний посібник «Технології. 5 клас» (Тарара, 2014);
- електронний науково-методичний посібник «Методичні засади реалізації змісту технологічної освіти у 5–6 класах» (готується до видання).

Пропонуються також інші наукові публікації, апробовані методичні й навчальні матеріали та авторський доробок творчих вчителів технологій (Туташинський, 2021).

Кожна з модельних навчальних програм предмета «Технології» відповідає Державному стандарту базової загальної середньої освіти, але має свої особливості, новизну й авторське бачення її реалізації. Учитель технологій може вибрати ту з модельних навчальних програм, яка найбільше відповідає його умовам та особливостям роботи, а також може розробити власну навчальну програму.

Укладаючи власну навчальну програму вчитель має орієнтуватися на кількість годин, визначену навчальним планом закладу освіти на вивчення предмета чи інтегрованого курсу, враховувати умови роботи, можливості реалізації тих чи інших проєктів.

Авторська модельна навчальна програма «Технології. 5–6 клас» може використовуватися в як у класах, що поділяються на групи, так і там, де такої можливості немає. Програма спрямовується на формування творчої особистості з інноваційним типом мислення і не обмежується проєктуванням та виготовленням виробів у навчальних майстернях.

Об'єктами проєктування згідно модельної програми є не тільки вироби, а послуги та самі технології, у тому числі технології побутової діяльності, а також екологічні, STEM, STEAM та інші проєкти, тісно пов'язані з нинішніми реаліями життя.

Зміст модельної програми «Технології» узгоджено з вивченням інших навчальних предметів і передбачає систематичне застосування основ наук та мистецьких вмій у процесі проєктно-технологічної діяльності.

Навчальні модулі модельної програми «Технології» є завершеними і рівнозначними. Кожен з навчальних модулів формує якості та цінності творчої особистості, проєктно-технологічну компетентність у відповідній галузі діяльності.

Порядок вивчення навчальних модулів може змінюватися вчителем у залежності від місцевих умов.

Під час засвоєння учнями навчального модуля «Проєктування і технології» у процесі створення особистісно й соціально значущих виробів вчитель має допомогти учням розкрити, реалізувати й розвинути їх творчий потенціал, здобути досвід проєктно-технологічної діяльності в нових умовах, застосовуючи знання з основ наук.

Проєктуванню учні й учениці навчаються поетапно, застосовуючи методи фантазування, комбінування, аналогії, використання біоформ. Вони вчать вирішувати проблемні завдання, генерувати ідеї та визначати за результатами критичного обговорення образ і конструкцію модельованого об'єкта в поєднанні зі способами його створення. У проєктно-технологічної діяльності створюються можливості для розвитку інтересів і розкриття здібностей учнів у технічній та художній творчості, формування ключових компетентностей та їх проєктно-технологічної культури.

У процесі технічного і художнього проєктування та конструювання розвиваються просторова уява й технічне (понятійно-образно-дійове) мислення учнів і учениць. Вони вчать створювати наочні зображення, ескізи, макети та моделі спроектованих за власним задумом об'єктів і виготовлятимуть їх за розробленою разом з вчителем технологією.

Вивчаючи технології, учні засвоюють уміння з проєктування технологічної діяльності, застосування найпоширеніших засобів праці для виготовлення виробів із природних і конструкційних матеріалів, розширюють уявлення про техніку та техногенне середовище.

Технологія в 5–6 класах розглядається як наука про майстерність, творча діяльність людини, сукупність способів і засобів перетворення інформації, енергії та матеріалів у спроектований продукт за визначеною послідовністю.

Учні мають засвоювати технології виготовлення виробів найпоширенішими ручними засобами праці з доступних для вивчення та обробки матеріалів, здобувати уміння раціонально використовувати ресурси.

Завершується навчальний модуль оцінюванням виробів, презентацією і рекламою проєктів, формуванням умінь самостійно оцінювати якість виробів за визначеними критеріями, здійснювати рефлексію власної діяльності, критично мислити та вирізняти недобросовісну рекламу.

Навчальний модуль «Декоративно-ужиткове мистецтво в проєктно-технологічній діяльності» розширює уявлення учнів про традиційні техніки декоративно-ужиткового мистецтва (аплікація, художнє випалювання, розпис, вишивання, бісероплетіння, різьблення по дереву тощо), спонукає до розкриття своїх здібностей, створює можливості для національного й культурного самовираження в процесі створення ексклюзивних речей, розвиває естетичні смаки учнів, формує їх проєктно-технологічну культуру.

Під час вивчення цього навчального модуля необхідно застосовувати знання та вміння, засвоєні на уроках образотворчого мистецтва, надавати можливості для якомога повнішого розкриття творчих здібностей особистості в проєктно-технологічній діяльності.

Навчальний модуль «Проєктно-технологічна діяльність у побуті» забезпечує засвоєння вмінь задоволення власних потреб і розв'язування практичних завдань у власному побуті. Цей навчальний модуль формує вміння удосконалювати власний чи спільний життєвий простір у різних видах побутової діяльності (інтер'єр, одяг, харчування тощо). Учні навчаються розрізняти корисні для здоров'я елементи життєвого простору та раціонально їх використовувати, оцінювати споживчі якості, естетичний вигляд і корисність виробів, правильно зберігати продукти харчування, застосовувати проєктно-технологічну діяльність і побутову техніку в повсякденному житті, а також засвоюють навички самообслуговування.

Об'єкти проєктування добираються відповідно до результатів навчання, яких мають досягти учні з урахуванням умов і можливостей матеріально-технічного забезпечення навчального процесу. Навчальний проєкт розробляється та реалізується індивідуально під керівництвом учителя або у співпраці з іншими учасниками проєкту.

Зважаючи на ще недостатній досвід творчої діяльності учнів 5–6 класів, процес проєктно-технологічної діяльності рекомендується організовувати за алгоритмом, що складається з таких послідовних кроків:

- 1) учні разом з учителем визначають проблему й об'єкт проєктування з урахуванням своїх інтересів і здібностей, а також можливостей матеріально-технічного забезпечення та складають технічне завдання;
- 2) створюють уявний образ проєктованого об'єкта, досліджують, визначають і обґрунтовують форму та конструкцію майбутнього виробу, відображають її у вигляді технічних рисунків, ескізів, макетів чи моделей;
- 3) вивчають, досліджують і добирають необхідні матеріали;
- 4) визначають технологічні процеси, добирають інструменти та пристосування, за допомогою яких можна реалізувати проєкт;

5) розробляють необхідні документи для виготовлення виробу – ескіз, кресленик, технологічна картка тощо;

6) виконують необхідні для реалізації проекту технологічні процеси;

7) проводять самоаналіз, самооцінювання і взаємооцінювання виконаного проєкту та його рекламу.

Навчаючись за будь-якою з модельних програм, під час проєктування виробів учні й учениці мають здійснювати пошук існуючих аналогів, визначати форму, конструкцію, вид оздоблення тощо.

Вивчення теоретичного матеріалу, засвоєння технічних термінів і понять, а також формування відповідних знань, умінь, навичок, розвиток творчих здібностей відбувається у процесі проєктно-технологічної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, відповідно до очікуваних результатів навчання, обраних технологій, можливостей добору безпечних і доступних для використання та обробки матеріалів.

Пропонований у модельній програмі зміст навчального матеріалу доповнюється вчителем під час розроблення планування роботи з урахуванням запропонованих чи обраних учнями чи ученицями об'єктів проєктування.

Проєктно-технологічна діяльність кожної особистості повинна спрямовуватися на створення власної освітньої траєкторії. У процесі навчальної діяльності учні та учениці збагачують власний досвід техніко-технологічними і проєктними знаннями й уміннями, у них утворюється комплекс власних суджень, цінностей, ставлень, що поступово формують проєктно-технологічну компетентність.

Список використаних джерел

Модельні навчальні програми. (2021). Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»: веб-сайт. <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/>.

Панченко, С. (ред). (2021). Методичний пугівник учителя Нової українсько школи: технологічна освітня галузь. file:///C:/Users/Cibermag/Downloads/Metod_nush_10.pdf

Терещук, А.І. та інші. (2021). Технології. 5–6 клас. Методика організації освітнього середовища: навчально-методичний посібник. Чернівці: Букрек. <https://znayshov.com/FR/1454/696/.pdf>

Ходзинська, І. Та інші. (2022). Технології. 5 клас: підручник для 5 кл. закладі загальної середньої освіти. Харків: Ранок.

Тарара, А.М. та інші. (2014). Технології (технічні види праці): експериментальний посібник для учнів 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Педагогічна думка.

Туташинський, В.І. (2021). Навчально-методичне забезпечення адаптаційного циклу технологічної освіти в гімназіях України. Проблеми сучасного підручника, 26, 252–261. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2021-26-252-261>.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Шевчишена Оксана,

кандидат психологічних наук,

старший викладач кафедри педагогіки та психології,

Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

м. Хмельницький, Україна

anakso82@gmail.com

Останніми роками зміст освіти української школи зазнає кардинальних змін. Результатом реформування освітньої галузі соціуму сьогодні є застосування значної кількості нових методик та технологій, утілення нових ідей, принципів та підходів у практику функціонування закладу загальної середньої освіти.

Однією із сучасних концепцій, як відомо, є Нова українська школа, яку, в цілому, можна вважати сукупним відображенням освітніх викликів соціуму. Тому, на нашу думку, вона є домінуючим документом, який націлює кожного педагога на важливість особистісного розвитку учнів, а відтак, на розвиток у них багатогранного бачення щодо отриманих та почутих фактів, які надходять з навколишньої дійсності.

Однак, слід зазначити, що зміст сучасної освіти не завжди відповідає освітнім викликам сьогодення. Викладений педагогами матеріал часто відірваний від життєвих реалій. Практика показує, що деякі вчителі мають стереотипи у вимогах до учнів, зокрема вимагають дослівне відтворення почутого матеріалу.

Однак ми всі маємо розуміти, що суб'єктивне бачення в школярів формується в процесі дискусій (диспутів та суперечок). Активна взаємодія вчителя з учнями дає змогу їм порівнювати свої бачення з життєвими переконаннями ровесників. У процесі активної взаємодії учні здатні усвідомлювати свої помилкові бачення та шляхом спроб та помилок здійснювати роботу над напрацюванням власних життєвих висновків.

Тому сьогодні вчителі мають бути готовими до переосмислення власних інструментів педагогічного впливу на школярів, до врахування психології дитини відповідно до етапу вікового зростання, до розширення діапазону застосування інноваційних практик у класному середовищі, над удосконаленням у собі професійних здатностей щодо забезпечення наскрізності в застосуванні тренінгових (інтерактивних) вправ на уроках та виховних заходах.

Тому психологічна готовність педагога до застосування практик активної взаємодії в класному середовищі, інноваційних методик та технологій є одним з важливих чинників забезпечення якості загальної середньої освіти.

Сьогодні формування та розвиток життєвих компетентностей школярів є основною вимогою концепції Нова українська школа. Саме розвиток в учнівській аудиторії життєвих компетентностей має стати, на нашу думку, важливою задачею для кожного педагога незалежно від предмету, який він викладає.

Нині значна частина вчителів засвоїла принципи активної взаємодії з учнями, відзначаються знаннями щодо сучасних інноваційних практик (для прикладу, соціально-емоційне та етичне навчання як інструмент розвитку в школярів м'яких навичок).

Однак мова йде не лише про структуру методик та діапазон застосовуваних вправ, а про змістовне наповнення та відповідність тих чи інших підходів віковим можливостям дітей.

Життєві досягнення будь-якої людини, на нашу думку, є дзеркалом, в якому відображаються набуті знання, навички та вміння жити.

Однак життєві досягнення є результатом клопіткої та тривалої роботи людини над собою. Тому вважаємо, що одне з основних завдань кожного педагога полягає в тому, щоб створити умови для учнів щодо самопізнання, розвитку в них позитивного мислення та здатностей до критичного аналізу дійсності.

Критичне мислення в житті сучасної людини відіграє чималу роль. Особливо даний феномен є важливим в житті дітей та підлітків, які не завжди є здатними до гнучкого аналізу інформації, яка є витком з найрізноманітніших джерел. Тому педагогічним працівникам сьогодні важливо допомогти молодим особам в усвідомленні важливого постулату, який зводиться до наступного: суть не в самій інформації, а з якого джерела вона надходить. Не кожне джерело в контексті сучасної дійсності є відображенням корисної та правдивої інформації.

Нездатність дитини до гармонізації стосунків з іншими людьми, переборення труднощів та досягнення внутрішньої стійкості здатні викликати в майбутньому життєву невлаштованість, що, своєю чергою, може мати відбиток на інших сферах соціуму.

Тому важливо сучасному вчителю переосмислювати цілі та завдання професійної діяльності, а відтак, допомагати учневі розвивати інтелектуально-когнітивні, соціальні та емоційно-вольові життєві навички.

У практику освітнього процесу закладу загальної середньої освіти важливо втілювати вправи на розвиток здатностей у школярів конструктивно та позитивно мислити, пізнати себе; на розвиток у них впевненої поведінки та адекватної самооцінки; на розвиток емоційної культури та емоційного інтелекту; на розвиток навичок критично мислити та здатностей до демонстрування незалежних життєвих позицій у складних життєвих обставинах.

Виходячи з вище сказаного доречно, на нашу думку, також зназначити, що для реалізації таких завдань вчителю важливо попрацювати над собою, над усвідомленням принципів педагогіки партнерства, основних положень концепції «Нова українська школа, а відтак, над усвідомленням понять, які стосуються особистісного розвитку учнів, їх життєвих компетентностей.

Реалізація вчителем основних положень концепції «Нова українська школа» є запорукою забезпечення якості освіти закладу загальної середньої освіти. Відповід-

но, закликаємо педагогів до участі у тренінгах щодо розвитку позитивного мислення та саногенної самореалізації, щодо розвитку професійного та інноваційного мислення, здатностей до адаптування інноваційних практик та підходів до відкових та індивідуально-психологічних можливостей дітей.

Отже, підсумовуючи виклад, вважаємо за доцільне зазначити, що якості змісту освіти передусє не лише втілення педагогами принципів сучасних концепцій та застосування в практиці освітнього процесу інноваційних методик та технологій, але й психологічна готовність учителя працювати над собою (над своїми установками та стереотипами). Тривала робота педагога над собою виступає запорукою допомоги школярам пізнавати та розвивати власне «Я», напрацьовувати та вдосконалювати внутрішні ресурси, необхідні для життя в соціумі.

ЯК ВРАХОВУВАТИ ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ПРИ СТВОРЕННІ НАВЧАЛЬНИХ КУРСІВ ЗА ВИБОРОМ ІНТЕГРОВАНОГО ЗМІСТУ

Яценко Володимир,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу навчання географії та економіки,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

iatsenko_v@ukr.net

Державний стандарт базової середньої освіти (*далі* – Держстандарт-2020) визначає загальний обсяг навчального навантаження, вимоги до компетентностей та обов’язкові результати навчання.

Державний стандарт базової середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30.09.2020 р.) (Держстандарт-2020) – основний нормативно-правовий документ, у якому виділяється *адаптаційний цикл* (5–6 клас) та *базове предметне навчання* (7–9 клас), визначаються обов’язкові результати й компетентність учнів/учениць.

Мета природничої освітньої галузі визначається Концепцією розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) (розпорядження Кабінету міністрів України № 960-р від 05.08.2020 р.) (Концепція STEM, 2020) Що на сьогодні розуміють під STEM-освітою? *STEM* – це наука, геофізика, технології, штучний інтелект, доповнена реальність, робототехніка, математика, інженерія, дизайн. Саме ці галузі науки стоять, образно ка-

жучи, на передовій Нової української школи (НУШ) (Концепція НУШ, 2016). Чому? Тому, що це якнайкраще сприяє формуванню молоді особистості з науковим світоглядом. Проте складається враження, що вже з 1 класу учень/учениця «автоматично» стають дослідниками!? Зрозуміло, що це невірне враження.

Наводимо приклад, як міркували наші попередники щодо викладання природничих наук: «викладання природничих наук має переслідувати свої власні цілі, а саме: сприяти розвитку наукового світогляду. Для досягнення цієї цілі учням необхідно повідомити відомий запас фактів у науковому висвітленні, ознайомити учнів з методами наукового дослідження та розвивати навички до виробництва останніх» (Киреєва, 2020). Якщо поміркувати над питанням, коли це було написано, то звісно складно відразу дати відповідь. Можна зазначити, наприклад, періодом упровадження НУШ з 2016 року або навіть сьогоднішніми висловленнями освітян. Але це було зазначено в 1903 році у Резолюції з'їзду з комерційної освіти... Дані й інші висловлювання минулих та сучасних освітян свідчать, що курси за вибором інтегрованого змісту проблема не нова, можливо, сьогодні ми переосмислимо її інакше. Хто знає напевно, коли всі учні/учениці будуть навчатися за новим Держстандартом-2020, вони будуть дійсно навчатися по сучасному?

Даючи відповідь на це риторичне запитання, слід звернутися до основ пізнання законів природи взагалі, до *досвіду*. І це важливий момент, як із впровадженням STEM-освіти або ж компетентнісного підходу. Ставимо *мету* – наукове пізнання через навчання описувати, пояснювати або аргументувати, можливо і бажано, прогнозувати процеси або явища.

Які можна поставити *завдання* в освітянській діяльності виходячи із Держстандарту-2020? По-перше, визначитися із областями пізнання курсу за вибором інтегрованого змісту. Вони класичні – природа, суспільство і мислення особистості. Основне завдання всіх курсів за вибором інтегрованого змісту – ясно уявляти єдність природи, її цілісність, які пов'язують мікросвіт, макросвіт, мегасвіт, Землю та Космос.

Із цього положення завжди і скрізь необхідно виходити, відштовхуватися, формуючи план навчального заняття. І саме STEM-освіта дозволяє нам не лише різноманітніше, глибше, більше охопити об'єктів дослідження на практиці, вона сприяє (якщо звісно хтось цього бажає) відійти від класно-урочної системи навчання. Поки що, як свідчить освітянська практика, ми далеко ще не відійшли від методики класно-урочної системи навчання... навіть незважаючи, що з початком пандемії COVID-19 з грудня 2019 року і до 24 лютого 2022 року учителі природничо-математичних предметів значно поліпшили свої цифрові навички у порівнянні допандемічного рівня та воєнного часу.

Коли ми проаналізуємо Держстандарт-2020, то побачимо, що в основі його змістового наповнення знаходиться потужний компетентнісний потенціал за освітніми галузями (табл. 1).

Як ми бачимо з таблиці 1 потенціал Держстандарту-2020 дійсно великий, але сам розподіл вимог до компетентнісних навичок різний за освітніми галузями. Отож учителю самому доведеться продумати власну стратегію, як охопити те, що найменше висвітлено в Модельних навчальних програмах (МНП) інтегрованих курсів за вибором,

освітніх програмах ЗЗСО тощо. У всіх освітніх галузях домінує формування *компетентностей* щодо використання інформації, висловлення власних думок, проведення досліджень; середні – взаємодіяти з іншими, використовувати специфічну мову своїх предметів, дотримуватись певних вимог і правил, усвідомлювати наслідки і значення та діяти. Найбільш проблематичними виявилися компетентності, які мають малий відсоток відображення – учні/учениці турбуються та поважають працю учителів, своїх батьків тощо. Ці компетентності ми можемо і маємо формувати не лише засобами соціальної і здоров'язбережувальної, і громадянської та історичної освітніх галузей, але й надавати увагу природничій галузі. Важливими є здобутки методики навчання як *фізики, хімії, біології та географії*, що накопичили доволі об'ємний методичний матеріал з проблематики. Вони подаються у різних джерелах, але є доступними для більшості учителів природничо-математичних предметів.

Таблиця 1

Компетентнісний потенціал Держстандарту-2020

Компетентнісний потенціал	мовно-літературна	математична	природнича	технологічна	інформаційна	соціальна і здоров'язбережувальна	громадянська та історична	мистецька	фізична культура
Взаємодіє з іншими	+	+			+		+	+	
Усно	+	+							
Письмово	+	+							
Засобами ІТ					+			+	
Конструктивно							+		
Використовує інформацію	+	+	+	+	+	+	+	+	
Знаходить					+		+		
Сприймає	+		+			+			
Аналізує	+				+				
Інтерпретує	+				+	+	+	+	
Критично оцінює	+	+			+				
Систематизує			+		+				

Узагальнює					+				
Представляє			+		+				
Висловлює власні	+	+	+	+	+		+	+	+
Думки	+	+	+				+	+	
Почуття	+	+	+					+	
Ставлення	+	+	+					+	
Ідеї	+	+	+	+				+	
Досліджує	+	+	+	+	+		+	+	+
Індивідуальне мовлення	+								
Спостерігає	+							+	
Розв'язує проблемні ситуації		+	+				+		
Розробляє плани дій		+							
Застосовує методи		+			+				+
Застосовує засоби			+						+
Закономірності			+				+		
Утілює задум у готовий продукт				+	+			+	
Використовує мову	+						+	+	
Формулює питання							+		
Для творчості	+							+	
Для міжкультурного спілкування	+								
Дотримується			+		+		+		
Енергозберігаючої поведінки			+						
Етичних правил					+				
Принципів демократії							+		
Правових законів							+		
Усвідомлює					+	+	+	+	+
Власну гідність							+		

Наслідки використання ІКТ					+	+		
Наслідки втрати здоров'я, добробуту						+		+
Верховенство права							+	
Цілісне ставлення до мистецтва								+
Значення рухової активності								+
Турбується						+		
Здоров'я, добробут						+		
Поважає							+	
Права й гідність інших людей							+	
Діє							+	+
З опорою на власні права і свободи							+	
Толерантно							+	
Протидіє проявам дискримінації							+	
Творчо в різних видах								+
Руховою активністю								+

Висновки. 1. Державний стандарт базової середньої освіти є керівним документом у визначенні обсягу навчального навантаження, вимог до компетентностей та обов'язкових результатів навчання у курсах за вибором інтегрованого змісту. 2. У навчальних програмах курсів за вибором інтегрованого змісту основний аспект при розробці повинен бути направлений на набуття досвіду. 3. В учнів/учениць необхідно розвивати компетентнісні навички за всіма освітніми галузями.

Список використаних джерел

- Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
- Концепція розвитку природничо-наукової освіти (STEM-освіти) (2021). Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 960-р <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#n8>
- Нова українська школа (2016). Концептуальні засади реформування середньої школи. Колегія МОН України від 27.10.2016 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Киреева, А. (2020). Зміст освіти в еру штучного інтелекту. *Українське життя*. 16 вересня.

Секція III
ПІДРУЧНИК ЦИФРОВОГО
СУСПІЛЬСТВА

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН У ПРОЦЕСІ РОБОТИ З ОФІЦІЙНИМИ ДОКУМЕНТАМИ

Барабаш Світлана,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки,
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця,
м. Київ, Україна,

 svitlana.barabash@gmail.com

Бурко Ольга,

кандидат педагогічних наук,
викладач відділу доуніверситетської підготовки,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна

 burkoov@gmail.com

«Стандартом з української мови як іноземної. Середній рівень (B-2)» передбачено: «Інокомунікант повинен уміти при продукуванні створювати письмовий текст, що стосується офіційно-ділової сфери спілкування (заява, резюме, пояснювальна записка, рекомендація). Обсяг продукованого тексту: 30 речень» (Стандарт, 2014, с. 11). Відповідно до настанови уклали алгоритми формування професійних компетентностей іноземних громадян з офіційними документами: заявою, мотиваційним та рекомендаційним листами, оголошенням, резюме, пояснювальною запискою (на прикладі роботи зі студентами Державного податкового університету (м. Ірпінь) і Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (м. Київ)).

Наведемо орієнтовні види роботи з резюме.

Пропонуємо студентам-інокомунікантам випереджувальне завдання: «Ви прочитали оголошення: «Фірма запрошує на роботу співробітників на конкурсній засаді. Вимоги до кандидатів: вища освіта; володіння іноземними мовами; володіння ПК; досвід роботи за фахом не менше ніж 3 роки; ділові якості.

Більш повну інформацію можна отримати за телефоном: 097 897 55 18». Напишіть необхідний документ.

Алгоритм створення резюме

I. Підготовчі вправи.

1. Читання українсько-англійського мінісловника ужитих термінів. Наприклад, адреса – address, адресант – sender, адресат – addressee, реквізити – details.

2. Ознайомлення з глумачним словником термінів (Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять, 2005), формуючи поняття паронімії. Наприклад, адреса – той, хто проживання; адресат – той, кому адресується документ, одержувач; адресант – той, хто пише, створює документ, відправник;

документ – матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлену відповідним чином, та має юридичну силу.

кліше – стандартні, усталені мовні звороти, повторюваність яких спричинена позамовними чинниками, або формою, жанром спілкування;

реквізит – обов'язковий елемент документа.

3. Вправи, спрямовані на розуміння ужитих паронімів. Наприклад, допомога віртуального друга Олександра Авраменка «Адрес / адреса» (Авраменко, 2022).

II. Робота з документом.

1. Ознайомлення з визначенням документа: «Резюме – документ, де в стислій формі (не більше 1 с.) викладено відомості про особу».

2. Демонстрування взірця резюме на слайді.

3. Опрацювання зразків документа, наприклад, резюме з використанням прийому віртуального діалогу.

4. Мовне спостереження у чаті на закріплення лексики за текстом документа. Наприклад:

– Утворіть і запишіть словосполучення із запропонованих дієслів (а) та іменників (б):

а) бажаю одержати, виписати, здобути, мати, оволодіти, одержати, підписати, подати, прагну вступити, хочу стати;

б) бажання, бакалавр, водій, диплом, захоплення, контракт, магістратура, освіта, перекладач, праця, посвідчення, свідоцтво, спеціальність, професія, резюме, фах.

– Утворіть від запропонованих слів нові за зразком.

Україна + -ськ- = український (-а). *Європа.*

Факультет + -ськ- = факультетський (-а). *Університет.*

Слухач+ -ськ- = слухачський (-і). *Студент.*

Конструювати + -анн- = конструювання. *Перебувати.*

Підписати – -ати = підпис. *Розкладати.*

Замістити + -енн(я) = заміщення. *Прожити.*

– Продовжіть ряд слів.

Майбутня (що?) – спеціальність, ...

Здобути (що?) – фах, ...

Моє (що?) – захоплення, ...

Мої (хто?) – батьки, ...

– Утворіть словосполучення.

Вчитися (чому?) – українській мові, ...

Планувати (що?) – навчання, ...

– Вставте необхідні прийменники та узгодьте з ними слова у дужках.

а) вчитися ... (*Державний податковий університет, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця*);

б) розповідати ... (*свій*) захоплення;

в) працювати .. (*словник*).

– Закінчіть речення відповідно до теми.

А) Я вивчаю в університеті українську мову, щоб ...

В) Я обрав(ла) свою спеціальність, тому що ...

Д) Я навчаюся в Україні, тому що ...

III. Складання документа за поданим зразком.

IV. Підсумки. Тестування.

1. Резюме складається із таких реквізитів:

а) назва документа, прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце народження, відомості про навчання, трудову та громадську діяльність, склад сім'ї, дата, підпис;

б) назва документа, прізвище, ім'я, по батькові особи, мета складання, досвід роботи, освіта, контактний телефон;

в) адресат, адресант, назва документа, текст, дата, підпис.

2. Порядок подачі інформації у резюме такий:

а) наявність прав водія, контактний телефон, прізвище, ім'я, по батькові, мета складання, досвід роботи;

б) назва документа, прізвище, ім'я, по батькові, мета, освіта, склад сім'ї, вік;

в) назва документа, прізвище, ім'я, по батькові, мета, освіта, досвід роботи знання мов, контактний телефон.

3. У резюме вказують:

а) повідомлення про захід;

б) досвід роботи й здобуті навички;

в) причину відсутності на роботі.

4. Мету резюме слід формулювати так:

а) хочу бути начальником відділу;

б) заміщення вакантної посади начальника відділу;

в) пошук роботи начальника відділу кадрів.

Отже, ми з іншомовними комунікантами здійснили апробацію створення резюме та інших документів: заяви, мотиваційного та рекомендаційного листів, оголошення, пояснювальної записки, що сприяло формуванню культури українського ділового мовлення; практичним навичкам роботи з офіційно-діловою документацією.

Список використаних джерел

Авраменко, О. М. (2018, 14 червня). *Адрес чи адреса*. YouTube. <http://xn--80aafnzkiym.xn--j1amh/11/12/396-urok-198-adres-chi-adresa.html>

Держстандарт України. (2005). *Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять: ДСТУ 2732: 2004* (2005).

Стандарт з української мови як іноземної. (2014). *Базовий рівень (B-2)*. <https://mon.gov.ua/donbas-krym/standarta15>

АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ПОСІБНИКА З ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ ЛАБОРАТОРІЇ EINSTEIN ЗА УМОВ ДИСТАНЦІЙНОГО (ГІБРИДНОГО) НАВЧАННЯ

Білик Жанна,

кандидат біологічних наук,
старший науковий співробітник,
Національний центр Мала Академія Наук України,
м. Київ, Україна

 zhannabiluk@gmail.com

Шаповалов Євгеній,

кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник,
Національний центр Мала Академія Наук України,
м. Київ, Україна

 sjb@man.gov.ua

Шаповалов Віктор,

старший науковий співробітник,
Національний центр Мала Академія Наук України,
м. Київ, Україна

 sjb@man.gov.ua

Посібник з використання цифрових лабораторій Einstein під час уроків та позакласних занять з біології був завантажений на платформу Е-підручник наприкінці 2017 року (Шаповалов, Білик, 2017). Посібник починається словом до авторів та вступом. Потім розташований розділ Загальна інформація, в якому описані загальні принципи користування цифровою лабораторією Einstein та подано характеристики датчиків, що їх можна використовувати у формальній та неформальній біологічній освіті школярів. Окремий розділ присвячено процесу підключення цифрової лабораторії. Дуже важливим аспектом у будь-якому дослідженні є опрацювання отриманих даних. Цифрова лабораторія Einstein дозволяє здійснювати це у двох режимах: графічному та табличному. У посібнику подано чіткі інструкції щодо роботи з графічними даними. Для дослідження процесів, що не потребують графічного представлення, можна використовувати режим статичного вимірювання, робота з яким і описана у

відповідному розділі. Після загальних розділів у посібнику подано 5 лабораторних робіт. Усі роботи мають загальну структуру: мета, тип роботи, реактиви та матеріали, біологічні об'єкти, довідка, умови проведення експерименту, підготовка до експерименту, хід роботи, аналіз графіку, аналіз результатів, розвиток дослідження. Довідка містить коротку теоретичну інформацію, необхідну для розуміння мети дослідження. Детальна інформація про проведення експерименту подано в розділах підготовка до експерименту, хід роботи, аналіз графіку, аналіз результатів.

Перша робота присвячена визначенню кількості хлорофілу. Відповідно до сучасних програм цю лабораторну роботу можна проводити у 5 класі при вивченні предмету «Природничі науки» (Білик, Засекіна, Лашевська, Яценко, 2021) та у 10 класі при вивченні теми «Фотосинтез» (Біологія і екологія 10–11 клас, 2017). В умовах дистанційного навчання цю лабораторну роботу можна виконати так: дати учням графіки або цифрові значення кількості хлорофілу та дати їх завданням проаналізувати їх. Робота «Вимірювання рН у деяких тканинах» також може виконуватися під час дистанційного навчання, коли вчитель надає учням результати вимірювання, особливо актуальною ця робота буде під час вивчення теми «Обмін речовин та енергії» у 10 класі профільний рівень. Робота «Дослідження процесу скисання молока» також є актуальною при вивченні теми: «Обмін речовин та енергії» у 10 класі. При роботі онлайн ми пропонуємо, щоб учитель підготував дослідні установки, встановив їх у класів, запустив цифрові вимірювальні комплекси, при цьому, щоб учні мали доступ до комп'ютерів, до яких вони приєднанні, наприклад через віддалений робочий стіл та могли в режимі реального часу спостерігати за зміною кислотності. Роботи «Дослідження зміни температури тіла під час виконання фізичних вправ» та «Особливості серцебиття в процесі виконання фізичних вправ» будо доречним при вивченні здобувачами освіти теми «Транспорт речовин» у 8 класі (Біологія 6–9 клас, 2017). Під час виконання цих робіт учням можна поставити завдання порівняти дані, отримані за допомогою цифрових вимірювальних комплексів з тотожними даними, отриманими за допомогою ртутних чи цифрових «домашніх» термометрів та або «розумних» годинників.

Отже, посібник з використання цифрової лабораторії Einstein не втратив своєї актуальності навіть під час дистанційного (гібридного навчання) навчання.

Список використаних джерел

- Білик Ж.І., Засекіна Т.М., Лашевська Г.А., Яценко В.С. (2021). Модельна навчальна програма «Природничі науки (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти. Біологія 6–9 клас (2017). Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти.
- Біологія і екологія 10–11 клас (2017). Профільний рівень. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти.
- Шаповалов Є.Б., Білик Ж.І. (2017) Посібник з використання цифрових лабораторій Einstein під час уроків та позакласних занять з біології. Частина 2. Київ: Розумники.

РОЛЬ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СТВОРЕННІ ЦИФРОВОГО ОСВІТНЬОГО КОНТЕНТУ

Герасимик-Чернова Тетяна,

викладач-методист,

заступник директора з НР,

ВСП «Любешівський технічний фаховий коледж ЛНТУ»,

Любешів, Україна

t.gerasumuk@gmail.com

Проблема якості електронного освітнього контенту – надзвичайно актуальна як у світовому освітньому просторі, так і вітчизняному. Реформування системи освіти в Україні зумовило суттєві зміни у навчально-методичному забезпеченні освітнього процесу, зробивши електронні освітні ресурси обов'язковою і невід'ємною його частиною. Відповідно до нової редакції Закону України «Про освіту» держава має забезпечити електронними підручниками не лише школярів, а й учителів. Проте виникає запитання «Чи готові науково-педагогічні та педагогічні працівники до розробки такого навчального забезпечення відповідного рівня?», адже найчастіше ми бачимо, що електронні підручники є лише частково розширеною мультимедійними засобами (на зразок презентацій чи відеороликів) версією звичайного паперового підручника, тоді як сучасні можливості інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) дозволяють зробити цифровий контент набагато різноманітнішим та цікавішим для сучасного учня, який має можливість та використовує низку гаджетів, інтернетресурсів, різноманітних додатків.

Аналізуючи зарубіжні дослідження щодо поняття цифрового контенту, варто відзначити різні погляди на це питання, однак найбільш характерним для цифрового контенту є його зв'язок із мережею інтернет (насамперед соціальними мережами) або іншими цифровими носіями інформації (дисками, накопичувачами тощо); електронною формою інтерпретації даних та цифровими каналами. За визначенням Директиви Європейського парламенту і Ради 2011/83/EU цифровим контентом є дані, що генеруються та представлені у цифровій формі, як-от: комп'ютерні програми, мобільні додатки, ігри, музика, аудіовізуальні файли чи тексти, незалежно від того, яким чином до них відбувається доступ: через завантаження чи потокову передачу даних.

Одним із найрозповсюдженіших засобів наочності серед електронних освітніх ресурсів є мультимедійна презентація. Найчастіше для її створення науково-педагогічними та педагогічними працівниками використовується програма MS PowerPoint. Хоча вона має досить широкий спектр можливостей анімації об'єктів та слайдів, проте та-

ким форматом зацікавити учнів сьогодні вже набагато важче, адже складні анімаційні прийоми потребують неабияких часових затрат, а прості – добре знайомі здобувачам освіти. Цікавою альтернативою, наприклад, можуть бути програми для створення анімаційного відео, які, до речі, можуть перебудувати формат презентації окремих слайдів теми у невелику віртуальну розповідь, що ґрунтується на основних прийомах сторітелінгу. Серед таких програм найцікавішими, на нашу думку, є:

- GoAnimate (<https://learning.goanimate.com>), завдяки якій можна створити власний персонаж або ж обрати серед численної кількості готових варіантів, озвучити презентацію й одразу отримати готовий продукт із можливістю його поширення у соціальних мережах чи розміщення на сайті;
- Plotagon (<https://plotagon.com/education/>), в якій, зокрема, передбачено використання анімації для освітніх цілей, наявні безкоштовні шкільні локації, а також подаються ідеї для освітніх роликів;
- онлайн-сервіс PowToon (<https://www.powtoon.com/>), який дещо схожий до організації слайдів із MS PowerPoint, однак, крім цього, дозволяє створювати об'єкти «від руки», одразу експортуючи їх на відеохостинг YouTube та ін.

Одним зі способів створення сучасних презентацій є також скрайбінг – технологія створення малюнків, ілюстрацій безпосередньо під час доповіді перед слухачами у ході пояснення навчального матеріалу. Якщо ж таку скрайбпрезентацію підготувати і записати заздалегідь, то отримаємо її різновид – відеоскрайбінг. Крім того, існує також апікаційний скрайбінг та онлайн-скрайбінг, які передбачають використання певної бази готових зображень та програмного забезпечення для більш комфортного створення скрайбу. Скрайб-презентація за своїм змістом є значно яскравішим засобом наочності, порівняно з традиційною, адже формує яскраві візуальні образи, що сприяють більш емоційному сприйняттю візуального матеріалу і викликають неабияку зацікавленість в учнів. Варто зауважити, що до створення «намальованих презентацій» можна залучати і безпосередньо учнів, наприклад, у форматі підготовки візуальних конспектів.

Сучасна інтерпретація графічних конспектів дістала назву «скетчноутинг», тобто можливість коротко та швидко фіксувати ідеї, поєднувати їх, а згодом – презентувати візуально. На уроці вчитель досить часто стикається із проблемою відволікання учня від теми уроку на малюнки в кінці зошита чи на полях, що, звичайно ж, забороняється. Однак можна спробувати по-іншому використати цей потенціал учня, запропонувавши йому створити конспект не у звичній формі переписування фрагментів підручника, а у формі його власного авторського бачення візуальних образів, що виникають при подачі вчителем навчального матеріалу. Це неабияк підвищить мотивацію до навчання, сприятиме кращому запам'ятовуванню завдяки залученню кількох каналів сприйняття.

У скетчів, створених за допомогою комп'ютерної техніки, є ряд переваг щодо їх подальшого використання: по-перше, вони можуть створюватися колективно, а за потреби – перевірятися вчителем, дороблятися, змінюватися тощо; по-друге, на основі одного скетча, наприклад, шаблону вчителя, можна створити безліч авторських варіантів учнівських; по-третє, скетчі можна передавати завдяки інтернет-засобам чи цифровим інформаційним носіям, інтегрувати з іншими цифровими об'єктами.

Ще одна технологія, що дозволяє візуально представляти дані у цифровому форматі, – інтелектуальні карти (майндмепінг). Інтелект-карта – це схема, яка візуалізує певну інформацію при її обробці людиною, спосіб зображення процесу загального системного мислення за допомогою структурно-логічних схем радіальної організації.

Створення структурно-логічних схем при подачі навчального матеріалу має ряд переваг, а саме: структурування інформації для її подальшого засвоєння (у цифровому навчальному контенті, наприклад, може застосовуватися для побудови мапи сайту/навчального середовища; можливість працювати зі схемами вивчення предмета/розділу/теми; відображення зв'язків між персонажами художнього твору; виокремлення ознак/властивостей того чи іншого об'єкта/явища тощо); постановка задач; виокремлення основних тез тощо.

Неординарним рішенням для урізноманітнення цифрового контенту є використання в освітній діяльності QR-кодів, адже вони легко зчитуються сучасними гаджетами (смартфонами, планшетами тощо), а також без особливих зусиль створюються за допомогою інтернет-сервісів. Такі коди можуть містити найрізноманітнішу інформацію – від певного об'єкта до посилання на інтернет-ресурс. Так, працюючи з електронним навчальним середовищем під час вивчення того чи іншого матеріалу, учень зазвичай використовує персональний комп'ютер або планшет, адже їх екрани значно більші, ніж екрани смартфона, і дозволяють осягати зором увесь простір сторінки навчального ресурсу. Окрім того, за допомогою сканування QR-коду учень може швидко завантажити потрібний відеоролик, таблицю формул/постійних величин, рисунки цікавих задач, схеми розміщення тощо на власний портативний гаджет і переглянути або прослухати потрібну інформацію в будь-який зручний час у будь-якому місці (наприклад, у метро під час повернення із навчального закладу додому, в момент вимушеного очікування та ін.). За допомогою QR-кодів часто організують тестування чи веб-квести, що також підвищує інтерес до навчання.

Висновки. Створення наочності, презентаційних матеріалів за допомогою таких технологій, як скрайбінг, скетчноутинг, майндмепінг, та залучення при їх використанні сторітелінгу й QR-кодів дозволить зробити електронний контент не дубляжем звичайного паперового підручника, а дійсно цікавим, яскравим засобом навчання, що підвищить у сучасних здобувачів освіти мотивацію до освітньої діяльності.

Список використаних джерел

- Білоусова, Л. І. (2016). Візуалізація навчального матеріалу з використанням технології скрайбінг у професійній діяльності вчителя. *Фізико-математична освіта*, 1, 39–47. http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2016_1_6.
- Бондаренко, Л. В. (2017). Скетчноутинг – візуалізація для бізнес-ідей. *Матеріали XXIX Студентської науковотeorетичної конференції «Участь молоді у розбудові агропромислового комплексу країни»* (Миколаїв, 22–24 березня 2017 р.). Миколаїв: МНАУ, 282–283.
- Донська, І. (2018). 7 способів застосувати сторітелінг на уроках. *Освіторія: медіа*. <https://osvitoria.media/experience/7-sposobiv-zastosuvaty-storiteling-na-urokakh/>.
- Запит держави на цифровий освітній контент – передумова якісних змін в освіті та економічного зростання країни. (2018). <http://brdo.com.ua/top/zapyt-derzhavy-natsyfrovyy-osvitnij-kontent-peredumova-yakisnyh-zmin-v-osviti-ta-ekonomichnogozrostannya-krayiny/>.

ІНТЕРАКТИВНИЙ ПІДРУЧНИК З ІНФОРМАТИКИ ЯК ЗАСІБ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В МОЛОДШІЙ ШКОЛІ

Завадський Ігор,

доктор фізико-метаматичних наук, доцент

Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка,

головний науковий співробітник ,

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

В умовах воєнного стану актуалізується потреба в дистанційній формі навчання, яка, своєю чергою, потребує дистанційних навчальних засобів. Одним із популярних україномовних дистанційних засобів навчання інформатики є інтерактивний онлайн-підручник «ІТ-книга» (Завадський, 2015), особливості якого ми вже розглядали (Завадський, 2021). Зокрема, порівняно з іншими засобами дистанційного навчання (pdf-версіями традиційних підручників, відеокурсами тощо) він має такі переваги:

- інтерактивний підручник цікавий дітям, адже спосіб подання матеріалу в ньому є звичний для сучасного «цифровізованого» покоління;
- інтерактивний підручник дає змогу досягати навчальної мети ефективніше, адже він потребує від суб'єкта навчання активної участі в навчальному процесі;
- інтерактивний підручник розвиває мислення, оскільки містить численні розв'язальні завдання та привчає вчитися вдумливо і творчо;
- інтерактивний підручник полегшує роботу вчителя, адже поточні та підсумкові оцінки виставляються автоматично, а також відповідає потреба власне у «викладанні» в класичному розумінні цього слова.

До сьогодні інтерактивний онлайн-підручник «ІТ-книга» охоплював 5–11 класи, а також містив тематичні курси для старшої школи. Однак цього року за технологією ІТ-книги автором цих тез у співавторстві з О.В. Коршуною було розроблено новий інтерактивний онлайн-підручник для 4 класу з використанням матеріалів паперового підручника (Коршунова, 2022). Розгляду особливостей цього підручника і присвячено подальший матеріал даної доповіді.

Підручник розроблено відповідно до Державного стандарту початкової освіти (Державний стандарт, 2019) з орієнтиром на результативну діяльність учнів у формуванні основних груп умінь:

- пошук, аналіз, перетворення, узагальнення, систематизація та подання даних, критична оцінка інформації для розв'язання життєвих проблем;

- створення інформаційних продуктів і програм для ефективного розв'язання задач/проблем, творчого самовираження індивідуально та у співпраці з іншими особами за допомогою цифрових пристроїв чи без них;

- усвідомлене використання інформаційних та комунікаційних технологій та цифрових інструментів для доступу до інформації, спілкування та співпраця як творець та (або) споживач, а також самостійне опанування нових технологій; усвідомлення наслідків використання інформаційних технологій для себе, суспільства, навколишнього природного середовища, дотримання етичних, культурних і правових норм інформаційної взаємодії.

Реалізація Державного стандарту в Україні здійснюється за двома програмами: навчальна програма, розроблена авторським колективом під керівництвом Р. Б. Шияна та програма, розроблена колективом під керівництвом О. Я. Савченко. Інтерактивний підручник для 4 класу складається з 30 уроків. Завдяки розробленому авторами інтерактивного підручника календарному плануванню уроки підручника можна добирати так, щоб задовольняти вимоги обох програм.

Структура уроку інтерактивного підручника є такою:

- один чи два короткотривалих навчальних анімаційних ролики, у яких цікаво, наочно та захопливо подана теоретична інформація;

- анімаційні ролики перемежуються 4 інтерактивними завданнями, за правильне виконання кожного з яких учень отримує «зірочку», а за правильне виконання всіх завдань – «медальку» – у такий спосіб реалізується рейтингове оцінювання, рекомендоване Стандартом початкової освіти для молодшої школи;

- у разі неправильного виконання завдання відображається правильна відповідь із поясненням помилок;

- виконуючи завдання, учень має змогу повернутися до перегляду будь-якого фрагмента ролика; таким чином забезпечується формування одних із основних ключових компетентностей, закладених у Державному стандарті початкової освіти – вміння вчитися та вміння працювати з різними типами інформації;

- щоб поліпшити результат, учень може виконати наприкінці уроку додаткове завдання;

- наприкінці уроку учень може переглянути свої відповіді із зазначенням їх правильності;

- по завершенні уроку учень проходить самооцінювання, зазначаючи, чи він опанував предметними компетентностями, які передбачалося опанувати на уроці (так, ні або частково) – так реалізується компетентнісно-орієнтований підхід до навчання, а завдяки порівнянню автоматично обчисленої рейтингової оцінки та самооцінки учнів учитель може реалізовувати принцип формувального оцінювання.

Надані в уроках підручника інтерактивні завдання, окрім формування предметних компетентностей, мають потужну розвивальну функцію:

- розвиток дослідницьких навичок, а саме вміння класифікувати та зіставляти дані, бачити проблему, ставити запитання, робити висновки тощо;

- розвиток логічного та алгоритмічного мислення;

- розвиток творчих здібностей.

Загалом урок розрахований на 20 хвилин роботи за комп'ютером, які можуть доповнюватися іншими видами навчальної діяльності, зокрема з використанням підручника (Коршунова, 2022). Також інтерактивний підручник може використовуватися за схемою «перевернутий клас»: учні проходять інтерактивний урок удома, а в класі вчитель організовує класичний урок, враховуючи, що учні вже опанували необхідний понятійний апарат.

На проходження кожного уроку учневі надається 6 спроб і виставляється максимальна оцінка за спробами. Учень може переглядати лише власні досягнення за рейтинговою шкалою, а вчитель має доступ до журналу успішності всіх його учнів; як до поточних оцінок, так і до підсумкових, а також може змінювати оцінки.

Отже, інтерактивний підручник для 4 класу є незамінним засобом дистанційного навчання, повністю узгоджується з віковими особливостями відповідної категорії учнів, суттєво полегшує роботу вчителя та має значний розвивальний потенціал. У цілому, розглянутий інтерактивний онлайн-підручник здатен повністю задовольнити всі потреби дистанційного навчання інформатики в 4 класах українських шкіл за обставин, що склалися на сьогодні. У перспективі автори планують розробку подібних інтерактивних підручників і для 2–3 класів.

Список використаних джерел

- Завадський, І.О. та інші. (2015). ІТ-книга. Інтерактивний онлайн-підручник. <https://itknyga.com.ua>.
- Завадський, І.О. (2021). Організація навчання інформатики з використанням інтерактивного онлайн-підручника «ІТ-книга». *Проблеми сучасного підручника: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет конференції*, 20–21 травня 2021 р., Київ: Педагогічна думка, 80–82.
- Коршунова, О.В. (2022). Інформатика. Підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта.
- Державний стандарт початкової освіти. (2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ У ЗМІСТ ПІДРУЧНИКА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДЛЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Іваницька Наталія,

кандидат педагогічних наук,
учитель фізики, учитель-методист, директор,
Чернігівська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів №35,
м. Чернігів, Україна

 znz35@os.chernigiv-rada.gov.ua

Сушацька Світлана,

учитель початкових класів, учитель-методист,
Чернігівська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів №35,
м. Чернігів, Україна

 znz35@os.chernigiv-rada.gov.ua

Розвиток сучасних цифрових технологій зумовлює прямий вплив на зміст освіти, пов'язаний з появою нових професій. Згідно з дослідженнями Бикова В.Ю., «цифровізація освіти постає імперативом реформування освітньої галузі, головним і першочерговим завданням ефективного розвитку інформаційного суспільства в Україні» (Биков, 2019).

На думку авторів статті, пріоритетом при побудові інформаційно-освітнього середовища в закладі освіти мають бути: практичне впровадження технологій дистанційного навчання, використання дидактичних та технологічних можливостей сучасних електронних ресурсів, створення педагогічними працівниками інтерактивних засобів навчання школярів.

Із початком запровадження в 1-4-х класах Нової української школи (НУШ) інтеграція визначається одним із важливих її напрямків і набуває нових ознак. Згідно з дослідженнями Бурова О.Ю., «тенденції зміни парадигми навчання пред'являють додаткові вимоги як до суб'єктів навчання, так і до засобів навчання» (Буров, 2018). Відповідно, сприйняття учасниками освітнього процесу шкільних підручників змінюється, вони поступово перетворюються на своєрідні кросмедійні проекти, доповнені цифровим контентом, розміщеним на різних медіаплатформах.

Тому ми вважаємо, що сьогодення вимагає доповнення змісту підручників початкової школи з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (далі – ЯДС) авторськими ма-

теріалами інтегрованого змісту, які узгоджуються з Типовими освітніми програмами початкової освіти для І циклу (1–2 класи), – сучасними цифровими освітніми ресурсами.

Проблеми впровадження й ефективного застосування цифрових технологій представлено в працях низки вчених: В. Бикова, Н. Морзе, С. Литвинова, В. Бабаєва, О. Барна, Н. Басараба, О. Кузьминської, О. Кіндратець, Н. Пронь, Т. Роевої, О. Соколюк, Г. Стадник, С. Усенка, А. Шості, А. Яцишина та ін. У роботах зазначених науковців розглянуто окремі аспекти цифровізації закладів освіти та проблеми, пов'язані з цими процесами. У публікації О. Герасимової, М. Женченко (Герасимова, Женченко, 2022, с.126), вказано на те, що «відомий американський дослідник цифрового книговидання Дж. Б. Томсон зазначав про нові можливості, які відкриває цифрова революція», у тому числі, на нашу думку, щодо створення друкованого видання за рахунок додавання покликань на розміщений на різних платформах цифровий контент. У публікації (Герасимова, Женченко, 2022, с.126) також зазначено, що «португальські вчені В. Росіо та Дж. Бідарра описували результат проекту, спрямованого на розвиток платформи для управління виробництвом цифрового контенту, пов'язаного з друкованими книгами, і наголошують, що, незважаючи на активне використання електронних книг, цифрових пристроїв, друкована книга дуже важлива, особливо дитяча та навчальна».

Ми спробуємо розглянути можливість використання на сторінках паперового підручника з інтегрованого курсу «ЯДС» матеріалу, збагаченого цифровим контентом.

Згідно з Концепцією НУШ та Державного стандарту початкової освіти, освітній процес має бути зорієнтований на формування та розвиток в учнів життєво необхідних компетентностей. Однією з ключових компетентностей, яка передбачає застосування інформаційно- комунікаційних технологій (ІКТ) є інформаційно-цифрова компетентність. Це одна з ключових компетентностей, що формується упродовж життя та спирається на базові навички у сфері ІКТ. Тому виникає потреба в більш ефективному застосуванні сучасних цифрових технологій вчителем для вирішення дидактичних задач.

Розглянемо імплементацію цифрових освітніх ресурсів у зміст підручника інтегрованого курсу «ЯДС» на прикладі використання інтерактивних електронних аркушів Liveworksheets для учнів 1-го класу. Електронні аркуші містять *авторські* математичні задачі трьох рівнів складності, зміст яких інтегрований з Типовою освітньою програмою з «ЯДС».

Тема «Властивості гуми». Після перегляду мультфільму про Івасика-Телесика, мама пообіцяла Даринці купити декілька екоіграшок з натурального каучуку: 1 гусеня та 3 човники. Скільки всього іграшок купить дитині любляча та турботлива матуся? <http://surl.li/ckzty> (середній рівень складності)

У магазині продавалось 15 іграшок, серед яких було 10 народних іграшок з дерева, а решта – гумових, які завдяки своєму складу можуть природно розкладатися в довіклі. Скільки безпечних гумових іграшок було в магазині? <http://surl.li/ckzruk> (достатній рівень складності)

Інструктор басейну міста Києва після водних процедур склав в організатор для гумових іграшок 12 розмальованих фарбами на рослинній основі динозавриків, це на

17 менше ніж різнокольорових качечок, які там уже були. Скільки гумових качечок склав інструктор? <http://surl.li/ckzup> (високий рівень складності)

Тема «Різноманітність листя дерев». Хлопчик Богдан під час екскурсії в дендрологічному парку «Софіївка» нарахував 41 сосну, а квіткових рослин – 98. На скільки більше квіткових рослин, ніж хвойних, нарахував хлопчик? <http://surl.li/ckzuz> (середній рівень складності).

Дівчинка Злата з Чернігова у створенні аплікації за мотивами казки «Колобок» використала 5 вербових листочків, стільки ж – з калини, а з модрина – стільки листків, скільки з верби та калини разом. Скільки листочків листопадного дерева застосувала для своєї творчої роботи дівчинка? <http://surl.li/ckzvd> (достатній рівень складності).

На уроці у Лісовій школі тваринкам запропонували виміряти довжину листочків берези, дуба та клена. Зайчик Кося Вухань з'ясував, що довжина листка берези – 7 см, дуба – на 13 см довша, а клена – 15 см. Яку довжину листової пластинки дуба виміряв зайчик? На скільки вона довша, ніж у клена?

<http://surl.li/clhre> (високий рівень складності).

Тема «Різноманітність тварин – їх харчування». На одному з фермерських господарств Буковини господар взимку пригостив своїх свійських тваринок овочами: цапа – 12 капустинами, а барана – 20 картоплинами. Скільки овочів виділив дбайливий господар для тварин? <http://surl.li/clhrw> (середній рівень складності).

Мешканці міста Чернігова передали у ветеринарно-стерилізаційний центр «Крок до тварин» сухий корм. Спочатку собачки отримали 15 упаковок корму, пізніше – ще 11, а котики – 72. Скільки всього упаковок корму передали турботливі люди безпритульним тваринкам? <http://surl.li/clhsn> (достатній рівень складності).

Одна корівка за добу може з'їсти 80 кг корму. Скільки кілограмів корму вона з'їсть за 12 годин? <http://surl.li/clhtm> (високий рівень складності).

Тема «Рослини рідного краю. Лікарські рослини». Учні однієї зі шкіл в Чернігівській області зібрали, висушили і здали в аптеку 67 кг лікарських рослин: подорожника та кульбаби. Першого дня вони здали 22 кг подорожника. Скільки кілограмів кульбаби вони здали другого дня? <http://surl.li/clhve> (середній рівень складності).

Лисичка-Сестричка запросила до себе в гості Журавля, щоб пригостити трав'яним чаєм, для приготування якого вона використала 32 ягоди бузини, 13 ягідок шипшини та 33 – смородини. Скільки всього ягід було використано для вітамінізованого чаю? <http://surl.li/clicx> (достатній рівень складності).

У ніч на Івана Купала Марічка збирала трави, серед яких: тирпич, барвінок, любисток, звіробій та полин з лопухом, а її подруга Тетяна – на 3 різновиди трав більше. Скільки різновидів трав з лікувальною на магічною силою знайшла в купальську ніч Тетянка? Розв'яжи іншу задачу, в якій Тетянка зібрала на 10 різновидів трав більше, ніж Марічка. <http://surl.li/clidq> (високий рівень складності).

Отже, серед переваг використання інтерактивних електронних аркушів Liveworksheets для учнів 1-го класу як доповнення до друкованого підручника «ЯДС» ми виділяємо такі: доступність викладу навчальної інформації, що позитивно сприймається учнями; створення умов для кращого засвоєння знань; заохочення учнів до самостійної пізна-

вальної діяльності; формування в школярів позитивної мотивації до навчання; забезпечення процесу опрацювання навчальних матеріалів підручника новою організаційною формою, яка дозволяє автоматично перевіряти правильність виконання учнями завдання.

Список використаних джерел

- Биков, В.Ю. (2019). Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. <http://surl.li/bgggu>
- Буров, О.Ю. (2018). Інформаційна ера та вимоги до засобів навчання. *Цифрова компетентність сучасного вчителя Нової української школи. Збірник тез доповідей учасників всеукраїнського науково-практичного семінару 28 лютого 2018 р.* <http://surl.li/cualq>
- Герасимова, О., Женченко, М. (2022). Кросмедійні шкільні підручники: поняття, класифікація, проблеми редакційно-видавничої підготовки. <http://surl.li/cuaql>

ЗМІСТ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Красовська Олена,

кандидат філологічних наук, доцент
кафедра методики навчання, стилістики
та культури української мови,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна

krasovska_olena@ukr.net

Переломні моменти в історії суттєво впливають на освіту, розвиток науки, культури, формують у людей почуття патріотизму. Це значною мірою впливає на виховання майбутнього покоління та на освітні процеси в державі. Основною метою навчання мови в середній школі є формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості.

Навчання в середній школі здійснюється протягом трьох етапів: початкового, основного, узагальнювального (підсумкового). Кожен із них має свої особливості змісту і структури програм, однак усі пов'язані загальними цілями, спрямованими на формування мовної особистості. Учні середніх шкіл набувають відповідних знань, умінь і навичок, вивчаючи українську мову.

Звісно, не можна надати перевагу якомусь одному етапові, оскільки кожен виконує відповідну функцію, наприклад, початковий будується так, щоб відомості з різних мовознавчих розділів відповідали науковим уявленням про ті чи інші мовні факти.

На нашу думку, основний етап навчання рідної мови припадає на 5–9 класи середньої школи, оскільки він передбачає поглиблення найголовніших мовленнєвих

понять, регламентує зміст роботи над формуванням у дітей уміння будувати власні висловлювання. У цей період учні вчать самостійно мислити, оформлювати думки відповідним чином, на що значною мірою впливає оточення та події, які відбуваються навколо. В умовах воєнного часу на формування думки та її оформлення буде впливати інформація, яка надходить з різних джерел; треба уміти її аналізувати та робити відповідні висновки. На цьому етапі від учителя залежить, як учень сприйматиме певні факти, які думки будуть сформовані. Система вправ і завдань, які наставник буде використовувати на уроках української мови, повинна бути спрямована на виховання в дітей не лише творчості, але й патріотизму та свідомого мислення. Відповідно до певної поставленої мети формуються завдання мовної освіти, найголовнішими з яких у воєнний час є:

- виховання поваги до рідної (державної) мови та потреби у її вивченні;
- розвиток духовного світу, світоглядних уявлень учнів, національної самосвідомості та ідентичності, загальнолюдських ціннісних орієнтацій;
- формування комунікативної компетенції.

Завдання вчителя в умовах воєнного часу – долучити учнів до загальнолюдських цінностей, навчити аналізувати факти та події, усвідомлено формувати думку та вміння її донести іншим. Значною мірою це завдання реалізується через систему різноманітних вправ, змістовий складник яких підпорядкований меті єднання нації, її непоборності, мужності, силі волі. Шкільною програмою передбачено декілька мовних змістових ліній, серед яких лінгвістична, що містить мовну теорію, базові знання мовної системи, без яких неможливе досконале володіння мовою. У ній подано основні лінгвістичні поняття, вимоги до засвоєння граматичних, орфоепічних і правописних норм літературної мови. Війна внесла свої корективи щодо правопису. Нікого вже не дивує написання «москва», «путін», «рашисти», які є втіленням руйнувань, біди й небезпеки. Учням варто пояснювати правопис відповідних лексем, а також паралельно з'ясовувати, чому таке написання стало нормою. Окрім вивчення мовознавчих понять, ця змістова лінія передбачає вивчення питань культури мовлення, що сприяє не лише засвоєнню літературних норм, а й виробленню комунікативних навичок, за формування яких відповідає наступна змістова лінія (комунікативна).

Вона визначає зміст роботи над формуванням в учнів умінь сприймати, відтворювати та створювати висловлювання різних жанрів і стилів мовлення. Тексти, які вчитель добиратиме на заняття, буде залежати, як учні сприймають сучасні події чи вміють аналізувати їх. Уміння правильного прочитання тексту допоможе виконати головне завдання – збагатити мовлення з погляду лексичної і граматичної будови; розширити коло культурних інтересів учнів; сприяти формуванню особистісних рис; впливати на формування їх громадянськості тощо. У цьому виявляється тісний зв'язок комунікативної змістової лінії програми з іншими.

Культурологічна змістова лінія орієнтує учителя на добір відповідних текстів, тематики творчих робіт, знайомить учнів з історією, звичаями, традиціями, духовною та матеріальною культурою українського народу, із загальнолюдськими моральними нормами й цінностями, культурною спадщиною інших народів, що є досить важливим

у воєнний час, оскільки в учнів має бути усвідомлення того, що відбувається, чому відбувається й хто в цьому винен. Усе це забезпечує духовне зростання особистості та становлення її як громадянина України.

Уроки української мови у воєнний час передбачають завдання, які спрямовані на аналіз подій, що впливає на розвиток мисленнєвої і мовленнєвої культури учнів, оволодіння ними певними базовими прийомами й методами. Учнів навчають порівнювати, зіставляти, узагальнювати тощо, тобто процес спрямований на творчу діяльність.

Шкільною програмою передбачено зв'язки між різними розділами шкільного курсу, які реалізуються вчителем під час вивчення відповідних тем, що допомагає учням осмислити системний характер мови, специфічні особливості кожного лінгвістичного явища. Але у воєнний час, звісно, крім внутрішньопредметних, шкільна програма передбачає міжпредметні зв'язки. Це сприяє не лише поглибленому вивченню мовних явищ, але й формуванню вмінь застосовувати суміжні знання та навички. На переломному етапі розвитку України важливими є зв'язки з історією, культурологією, літературою. Знання учнів середньої ланки (5–9 класи) з історії та літератури, коли вивчається творчість таких видатних діячів, як: Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко – забезпечують не лише засвоєння знань про структуру мови, її функції, походження та розвиток, але й становлять базу для формування поглядів на відповідну систему. Учні набувають мовних і мовленнєвих умінь і навичок, оскільки саме в цих класах здійснюється активне формування особистості, виховується національно свідомий громадянин України. Учителю на цьому освітньому етапі повинен правильно організувати навчальний процес, підпорядковуючи його сучасним вимогам та часу, коли він відбувається, оскільки від цього залежить майбутнє нації та нашої держави.

Отже, добір навчального матеріалу у воєнний час має здійснюватися відповідно до вимог часу й лише тоді буде досягнуто мету: ми зможемо виховати старанну, національно свідому, патріотичну молодь, з якою можна буде побудувати нову європейську незалежну країну.

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ЦИФРОВИХ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Малихін Олександр,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу дидактики,

Інститут педагогіки НАПН України

malykhinalex1972@gmail.com

Ліпчевська Інна,

аспірант, науковий співробітник,
відділ навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

✉ innalipchevska@gmail.com

Цифрові підручники є невід'ємною складовою освітнього процесу в умовах дистанційної, змішаної чи онлайн форм навчання. Також їх використання доречно і на очних уроках, адже цифрова візуалізація навчальної інформації (яка є складовою сучасної навчальної літератури) реалізовує функції «підвищення інформаційної насиченості освітнього процесу, компресії навчального матеріалу, адекватності [відповідності] його подання психофізіологічним особливостям учнів, скорочення низькоефективних фаз освітнього процесу, сприяння раціональній організації навчально-пізнавальної діяльності учнів» на уроці (Житеньова, 2020, с.3).

Розробленню питання створення та використання цифрових підручників у початковій освіті присвячені праці В. Коткова, Т. Носенко, Л. Петухова, О. Співаковського, Л. Білоусова, Н. Олефіренко та інших (Ліпчевська, 2021, с.129). Питання візуалізації навчальної інформації розглядали О. Буров, М. Друшляк, Н. Житеньова, О. Заболотна, С. Литвинова, О. Семеніхіна, С. Семеріков та інші.

Нав'яну вільному доступі електронні версії шкільних підручників для початкової школи у переважній більшості є аналогами відповідних паперових версій з використанням QR-кодів до аудіо та/або відео контенту (*Електронні версії підручників*, 2022), (*Електронна шкільна бібліотека*, 2022). Комерційно спрямовані цифрові підручники мають більш різноманітне візуальне наповнення (3D-моделі, навчальні симулятори, дидактичні ігри тощо) та побудовані як гіпер-тексти (*Інноваційні цифрові освітні рішення*, 2022), (*Електронні підручники видавництва «Розумники»*, 2018). Водночас, сучасні сервіси ІКТ дають можливість подальшого урізноманітнення навчального контенту та широкого використання цифрової візуалізації навчальної інформації у підручникотворенні. Так, до сучасного цифрового підручника можуть бути включені:

- слайд-шоу, сучасні форми презентації (відеопрезентації) та скрайбінг, створені за допомогою сервісів animoto.com, photopeach.com, cincora.com, comslider.com, prezi.com, chalkmotion.com, emaze.com, vcasmo.com, show.zoho.com, haikudeck.com, sway.com, slideboom.com, slides.com, xtranormal.com, ed.ted.com, photobucket.com, moviemasher.com, rawshorts.com, renderforest.com, edpuzzle.com, voicethread.com, powtoon.com, wideo.co, parapara.mozlabs.jp, animaker.com, goanimate4schools.com, zimmertwinsatschool.com, biteable.com, moovly.com, www.rawshorts.com;
- віртуальні подорожі, інтерактивні карти місцевості, створені за допомогою сервісів dermandar.com, gigapan.com, roundme.com, virtualtravel.cz, louvre.fr, mapwing.com, armchair-travel.com, everyscape.com, stepmap.com, tripline.net, quikmaps.com, storymap.knightlab.com;
- статична та інтерактивна інфографіка, шкали часу, карти знань, хмари слів, створені за допомогою сервісів casoo.com, easel.ly, creatly.com, genial.ly, piktochart.com.

com, vizualize.me, visual.ly, chartgo.com, draw.io, canva.com, infogr.am, statsilk.com, live.amcharts.com, preceden.com, timeline.knightlab.com, tiki-toki.com, dipity.com, timetoast.com, free-timeline.com, meograph.com, myhistro.com, wordart.com, imagechef.com, wordle.net, tagxedo.com, worditout.com, cacao.com, lucidchart.com, mindmeister.com, spiderscribe.net, mindomo.com, mindmup.com, mind42.com, mapmyself.com, xmind.net, mapul.com, popplet.com;

- інтерактивні моделі та віртуальні лабораторії, створені за допомогою сервісів phet.colorado.edu, teachmen.com, youngscientistlab.com, physicsclassroom.com, olabs.edu.in, demonstrations.wolfram.com, chemcollective.org;

- цифрові дидактичні ігри, створені за допомогою сервісів pixton.com, marvelhq.com, makebeliefscomix.com, comicmaster.org.uk, stripcreator.com, wittycomics.com; littlebirdtales.com, storybird.com, digitalfilms.com, pivotanimator.net, doink.com, animatron.com, puzzleit.org, rebus1.com, playbuzz.com, sporcle.com, flashcardmachine.com, classtools.net, purposegames.com, wixie.com;

- тощо.

Загалом, можна стверджувати, що в сучасному освітньому просторі наявний значний потенціал впровадження цифрової візуалізації у підручникотворенні, актуальність якого визначається потребами суспільства та впливом глобальних непередбачуваних факторів на освітню систему нашої держави.

Список використаних джерел

Білоусова, Л. І., Житеньова, Н. В. (2018). Онлайнкові інструменти візуалізації у діяльності сучасного педагога. *Science Rise: Pedagogical Education*, (7(27)), 8–15. <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2018.151557>

Електронна шкільна бібліотека. (2022). Українські підручники в електронному вигляді. <https://class.od.ua/>

Електронні версії підручників. (2022). Інститут модернізації змісту освіти. <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/elektronni-versiyi-pidruchnikiv/>

Електронні підручники видавництва «Розумники». (2018). Каталог. <https://xn---htbboaltok4a8b7l.xn--j1amh/>

Житеньова, Н. В. (2020). Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до використання технологій візуалізації в освітньому процесі: дисертація. Харківський національний педагогічний Університет імені Г.С. Сковороди. http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Rada/D_64_053_04/zhytenyova/Dis_Zhytenyova_1603206063.pdf

Інноваційні цифрові освітні рішення. (2022). Цифрова освіта та навчання від Mozaik. <https://ua.mozaweb.com/uk/index.php>

Ліпчевська, І. Л. (2021). Потенціал електронного підручника в сучасній системі початкової освіти. *Проблеми сучасного підручника: Ключові компетентності та предметні навички*. 129–132. <http://lib.iitta.gov.ua/725755/>

Ліпчевська, І. Л. (2022). Візуалізація як складова дистанційної освіти у початковій школі. *Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі*. КНУКіМ. 104–105. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731536>

- Малихін, О. В. (2010). Інформаційно-навчальне середовище як засіб ефективної організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, (3), 33–38.
- Малихін, О. В. (2014). Ієрархія компетентностей сучасного педагога. *1025-річчя історії освіти в Україні: Традиції, сучасність та перспективи: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції*. 65–75. <https://core.ac.uk/download/pdf/33688771.pdf>
- Малихін, О. В. (2016). Формування індивідуальних стратегій навчання засобами комп'ютерних технологій як педагогічна проблема. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, (133), 124–126.

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗА ЕЛЕКТРОННИМИ ПІДРУЧНИКАМИ

Павлюк Вікторія,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

м. Умань, Україна

Новітній час диктує вимоги до диджиталізації освітнього процесу, зокрема впровадження ІКТ у навчальній діяльності учнів закладів середньої освіти України. В умовах дистанційного навчання у вітчизняних школах використання електронних навчальних підручників (ЕНП) та електронних навчальних матеріалів (ЕНМ) з вивчення іноземних мов стає необхідною складовою уроку іноземної мови. ЕНМ є сучасним засобом навчання іноземних мов та джерелом подання навчального матеріалу в електронному вигляді, які поєднують комп'ютерну графіку, звуковий супровід, мультимедійне наповнення, часто містять системи пошуку та управління вивченням навчального матеріалу.

О. Хомишак вважає, що раціональне інтегрування ІКТ у сферу нової шкільної англійської освіти дозволить покращити ефективність навчального процесу і пропонує вчителям англійської мови створювати та структурувати ЕНМ та ЕНП власноруч, наповнюючи різним контентом відповідно до шкільної програми та тематики, за допомогою таких інструментів як CourseLab, FlipPDF та Storyjumper (програми забезпечення для створення електронних посібників за шаблонними технологіями) (Хомишак, 2018).

CourseLab містить бібліотеку стандартних об'єктів і шаблонів, дає можливість додавати до посібника будь-яке мультимедійне наповнення (звук, відео, об'єкти Flash, Shockwave, Java), має засоби імпорту у навчальний матеріал презентацій формату Microsoft Power Point, а також містить убудовані засоби створення анімаційних об'єк-

тів із можливостями синхронізації звукового супроводу, створення тестів і проведення тестувань рівня знань учнів. Під час створення посібника автор відбирає готові об'єкти із бібліотеки CourseLab і створює додаткові, користуючись шаблонами.

FlipPDF (<http://www.flipbuilder.com>) – програма, що дає можливість створення посібників на основі цифрової публікації, додавання відео та анімаційних елементів.

Storyjumper (<https://www.storyjumper.com/>) – це ресурс, який надає вчителю набір інструментів для створення ілюстрованих книжок з різними історіями для дітей. Під час створення можливо використовувати свої власні матеріали, а також матеріали розміщені на сайті. Користування ресурсом є безкоштовним (Хомишак, 2018).

О. Корбут вважає, що навчальні комп'ютерні програми і електронні підручники дають можливість кожному учню, незалежно від рівня його підготовки, брати активну участь у навчальному процесі, індивідуалізувати свій процес навчання, здійснювати самоконтроль і оцінювати свої можливості. На думку науковця, електронний підручник створює можливість для вчителя включати в них сучасні способи подання інформації, включати інтерактивні засоби контролю знань для перевірки і використовувати підручник у зручному й доступному середовищі (Корбут, 2012).

Звичайно розробка власного електронного посібника займає час і ресурси, однак існують готові навчальні посібники в електронному вигляді для навчання іноземних мов в закладах освіти, які пропонують такі відомі видавництва англomовної літератури як Oxford, Pearson, Express publishing та ін. У наш час до електронних підручників ставляться наступні вимоги: структурованість, зручність в обігу, наочність викладеного матеріалу. Отже, при виборі електронного підручника необхідно враховувати особливості змістового наповнення підручника, як то: наявність яскравих ілюстрацій для моделювання ситуацій спілкування; семантизації лексичних одиниць, моделей для виконання завдань з аудіювання, читання, письма чи усного мовлення; лексичної і граматичної наповненості навчального матеріалу для забезпечення достатньої повторюваності іншомовного матеріалу; наявність достатньої кількості ігрових завдань, які мотивують учнів до спілкування іноземною мовою; наявність аудіокомпоненту із якісним аутентичним мовленням, тощо.

Розглядаючи ЕНП з англійської мови видавництва Pearson для учнів середніх класів «Wider World», можна зазначити, що це новий сучасний чотирирівневий курс англійської мови для підлітків від 11 до 15 років. (Рівні: від Beginner A1 до Intermediate B1 (за шкалою Ради Європи, CEFR), який включає в себе розділи ActiveBooks, MyEnglishLab та Presentation Tools, Resources.

ЕНП «Go Getter» – новий підручник англійської мови, сучасний чотирирівневий курс для молодших підлітків від 10 до 13 років. Навчальний курс розроблено у співпраці з медіакорпорацією BBC. Поєднання автентичних і привабливих відеороликів від BBC з досвідом Pearson ELT надає учням можливість ознайомитися з прикладами автентичності англійської мови онлайн. ЕНП містить розділи eBook, Resources та MyEnglishLab. Також слід відмітити, що ресурси Wider World, Go Getter і Next Move отримали гриф Міністерства освіти і науки України, схвалені для використання у середній школі й відповідають основним принципам НУШ та компетентісному навчанню.

Отже, використання електронного підручника у вивченні іноземних мов є пріоритетним в умовах дистанційної освіти в Україні. Навчальне онлайн середовище потребує перебудови структури і змісту навчальних засобів відповідно до вимог НУШ, тому створення умов для формування ключових компетентностей учнів потребує від учителя якісної організації дистанційного навчального процесу та відповідати особистісно-орієнтованій моделі освіти, в якій у центрі навчання в НУШ – особистість учня, його: потреби мотиви.

Список використаних джерел

- Корбут, О.Г. (2012). Електронний підручник як елемент освітнього середовища. <http://confesp.fl.kpi.ua/tu/node/1087>.
- Хомишак, О.Б. (2018). Електронний підручник з англійської мови – вимога нової української школи. *Молодий вчений. Збірник наукових праць*. 2 (54), 646–648.

ВИКОРИСТАННЯ DROPBOX В ОСВІТНІХ ПРОЦЕСАХ

Пищик Олена,

кандидат педагогічних наук,

заступник директора з навчально-виробничої роботи,
комунальний заклад «Чернігівський центр професійно-
технічної освіти» Чернігівської обласної ради,

м. Чернігів, Україна

osvitaptu2020@gmail.com

Упровадження хмарних технологій у навчання для оптимізації освітнього процесу та підвищення його ефективності зростає з кожним роком. Сьогодні обов'язки педагогів сягають далеко за межі аудиторій та навіть далі за межі робочого часу. Викладачі дистанційно співпрацюють з учнями, колегами, батьками та іншими співробітниками з планування освітніх програм, керівництвом дослідницьких проєктів тощо.

Основне завдання дистанційної освіти – створення безпечного освітнього середовища; забезпечення умов для організації персоналізованого навчання; забезпечення доступності якісної освіти засобами інформаційних технологій для всіх учасників освітнього процесу. У світі, де інформаційні технології стали невід'ємною частиною освітніх процесів, варто визначити культурні проблеми, із якими стикається освітнє середовище.

Сьогодні у світі існує величезна різноманітність інструментів для використання у дистанційному навчанні, а також використання хмарних сховищ для зберігання навчально-методичних комплексів дисциплін, що значно полегшить зберігання, доступ і опрацювання відповідної інформації усіма учасниками освітнього процесу. Отже, використання хмарних інструментів для збереження організованості є ефективним в освітньому процесі.

Серед різноманіття хмарних сервісів окремо виділяється клас хмарних програмних продуктів – *хмарні сховища даних*. Одне з перших хмарних сховищ було створено в 2007 році, хмарний сервіс для зберігання даних *Dropbox* від *Dropbox Inc.* Оновлено в 2017 році, це хмарне сховище має ряд функцій і інструментів, які зручно використовувати при організації освітнього процесу, особливо при організації самостійної роботи учнів.

Dropbox – хмарне сховище даних, що дозволяє користувачам зберігати свої дані на серверах в хмарі і розділяти їх з іншими користувачами в інтернеті. Робота побудована на синхронізації даних. *Dropbox* дозволяє користувачеві розміщувати файли на віддалених серверах за допомогою клієнта або з використанням вебінтерфейсу через браузер. Головний акцент технології стосується синхронізації та обміну інформацією, *Dropbox* відслідковує історію завантажень, щоб після видалення файлів з сервера залишалася можливість відновити дані. Також відслідковується історія зміни файлів, яка доступна у продовж 30 днів, крім цього доступна функція безстрокової зміни файлів «*Pack-Rat*» (Чому *Dropbox*?, 2022).

Можна виділити основні напрями та переваги використання хмарного сервісу *Dropbox* в освітньому процесі: він підтримується існуючими оперативними системами; простота оформлення; доступ з будь-якого місця, де є можливість підключитися до інтернету; зберігання файлів різного типу; простий і зрозумілий інтерфейс; співпраця; можливість редагування та форматування документа; створення презентацій; перегляд або відновлення попередніх версій документа; синхронізація даних; створення відеороликів; використання 3D-ефектів; розгалужена система допомоги.

Історія зміни файлів здійснюється за принципом дельта-кодування, щоб заощадити місце, яке займають файл. В історії змін записується лише відмінність однієї версії файлу від іншої. Файли, завантажені через клієнт, не мають обмеження на розмір. Для спільної роботи над проектами сервіс має можливість створення «*Shared*» – папок для загального доступу осіб, які мають різні облікові записи на сервісі. Доступна автоматична синхронізація файлів і папок.

Хмарний сервіс дає змогу переглянути необхідний документ не завантажуючи його на власний комп'ютер, а також корегувати і вносити зміни в реальному часі (Vijay, 2022).

Одна з важливих переваг *Dropbox* – робота з усіма основними платформами. Сервіс має клієнти для роботи в середовищі *Windows*, *Mac OS* і *Linux*, а також дозволяє виконувати основні дії з файлами на *iPhone*, *iPad* і пристроях, що працюють під управлінням *Android* і *Blackberry*. Деякі обмеження, що існують в мобільних клієнтів *Dropbox*, можна обійти за рахунок додатків, створених сторонніми розробниками.

Отже, що *віртуальний сервіс Dropbox* – це вже не просто сервіс зберігання даних, а багатофункціональний сервіс, який допомагає зробити освітній процес набагато ефективнішим. Щоб використовувати *Dropbox* у сфері освіти доцільно працювати спільно з дошкою *Trello*.

Trello – це онлайн-платформа для управління проектами та завданнями. Це візуальний інструмент керування робочим процесом, який дає змогу командам формувати ідеї, планувати роботу та керувати нею спільно, продуктивно й організовано (*Trello*: що це таке і як ним користуватися, 2021).

Темпи життя прискорюються з кожним роком. Утримати всі важливі справи у голові стає все складніше, тому ми часто формуємо списки завдань, які необхідно виконати. Спільна робота над проектами потребує доступу до цих списків не тільки для викладача особисто, а й для учнів, партнерів чи колег. Тож потрібні нові підходи до організації інформації, планування поточної діяльності та роботи над проектами. На допомогу приходять веб-сервіси та додатки з планування та електронні органайзери і дошки Trello зокрема.

Dropbox у Trello дозволяє викладачам і учням отримувати легкий доступ до інформації та спільно працювати над деталями матеріалів за освітньою програмою, контрольними завданнями та заліками, коли вони їм потрібні. Будь-які оновлення, зроблені на дошках Trello, також відображаються у стрічці активності файлів Dropbox.

У списку «налаштування класу» викладач може використовувати функцію «розширеного контрольного списку» Trello для створення докладних списків усіх справ, щоб учні могли виконати їх на початку кожного уроку або теми. Усередині дошки та в чек-листі усім завданням призначається виконавець та термін виконання. При цьому кожен користувач може бачити, які завдання хто повинен виконувати.

Окрім того усі завдання, що визначені на дошці Trello, за допомогою папок та файлів підключені до Dropbox, рівноцінно доступні учасникам освітнього процесу. Викладач може використовувати диск Dropbox для розміщення всієї необхідної інформації з предмету та додаткову інформацію за потребою. Інтуїтивно зрозумілі структуровані файли Dropbox полегшують розпізнавання цієї інформації на конкретних картках Trello та забезпечують безперебійну роботу між двома інструментами.

У Trello файли Dropbox відображаються у вигляді мініатюр, тому інформацію легко ідентифікувати без необхідності додаткового натискання, якщо для контексту чи реєстрації прогресу потрібний лише швидкий погляд.

Раніше, коли використовувалася програма Microsoft Word для відстеження проєктів та деталей, у них не було організаційних функцій та гнучких робочих процесів, які надають Trello та Dropbox. Ці інструменти працюють разом, оскільки всі вони мають різну мету, і спільна робота надає важливості при організації їх роботи. Робота викладача ніколи не закінчується. Навіть якщо всі ці проєкти тиснуть на наших викладачів особливо морально, Trello та Dropbox допомагають відчувати, що є прогрес, і не доводиться вигадувати те, що вже давно створено і добре працює.

Викладач завжди повинен вимагати у учнів зворотний зв'язок та способи покращення викладення матеріалу. Як тільки збирається потрібна інформація, потрібно записувати її до Dropbox й прикріплювати до карток Trello, щоб учні мали змогу їх використовувати. Коли настає кінець семестру або перед початком нового семестру, викладачі можуть переглянути свої нотатки, щоб застосувати ці знання вже на інших предметах.

Trello та Dropbox – ідеальний дует цифрових інструментів для викладачів, щоб організувати, співпрацювати та залишатися продуктивними, незалежно від того, чи викладають вони в аудиторії чи не виходячи із дому. Такий підхід до планування та організації й проведення освітнього процесу дозволяє не лише ефективно реалізувати навчальні плани та оптимізувати управління освітнім процесом, а й забезпечувати якісну підготовку учнів.

Список використаних джерел

Trello: що це таке і як ним користуватися. (2021, 4 червня). HOSTiQ. <https://hostiq.ua/blog/what-is-trello-2/>

Vijay. (2022, 15 липня). 10 BEST Free Cloud Storage Providers (Online Storage 2022). COPYRIGHT SOFTWARETESTINGHELP.

Чому Dropbox? (2022). Dropbox. <https://www.dropbox.com>

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПОСІБНИКА У ВНЗ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «КУЛЬТУРА ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ ЛІДЕРА»

Руденко Вікторія,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри методики навчання,
стилістики й культури української мови
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
Черкаси, Україна

 rudenko_viktoriya@vu.cdu.edu.ua

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до професійної підготовки випускників вищих навчальних закладів України. Перед викладачами ВНЗ постає важлива проблема підготувати таких фахівців, які здатні послуговуватись мовою як інструментом у процесі професійного розвитку особистості.

Карантинні обмеження, пов'язані із розповсюдженням коронавірусної хвороби COVID-19, змусили здебільшого переформатувати процес навчання ВНЗ у дистанційний, а нинішня війна, яка відбувається в Україні з Росією, унеможливила здійснення очного аудиторного процесу навчання. Переважна більшість вишів України змушена застосовувати дистанційні форми освітньої діяльності, упроваджувати процес електронної модернізації навчання. Анкетування, проведене серед студентів ННІ української філології та соціальних комунікацій показало переваги дистанційного навчання та його суттєві недоліки. Опитуванням було охоплено 80 студентів, 45% яких вказали на позитив від дистанційного навчання (індивідуальний графік, доступність навчального матеріалу, якісне навчання з мінімальними фінансовими витратами, застосування нових інформаційно-комунікаційних засобів, можливість поєднання працевлаштування з навчанням тощо). 55% респондентів зазначили, що серед негативних аспектів дистанційного навчання є такі: не всі викладачі ВНЗ здатні ефективно організувати навчальний процес із використанням новітніх інформаційно-комунікаційних техноло-

гій, складність і неоднозначність оцінювання рівня самостійності виконаних завдань, відсутність забезпечення електронними підручниками та посібниками, неможливість співпрацювати в команді на занятті, виникнення проблем із технічним забезпеченням та перебоями в роботі інтернет-провайдерів тощо.

Зважаючи на проведене опитування, ми встановили, що електронні підручники та посібники в процесі дистанційної освіти відіграють значну роль у формуванні загальних та спеціальних компетентностей студента ВНЗ України. Продемонструємо це на прикладі аналізу електронного навчально-методичного посібника, який було розроблено до вивчення одного із освітніх компонентів, що забезпечує кафедра методики навчання, стилістики й культури української мови ЧНУ ім. Богдана Хмельницького.

Дисципліна «Культура публічного виступу лідера» є вибірковою серед чотирьох інших предметів у категорії «Культура» для студентів усіх спеціальностей. Примітно, що переважна більшість обирає саме цей предмет серед інших, мотивуючи свій вибір тим, що висока культура публічного виступу, вміння уникати мовленнєвих помилок у процесі спілкування з аудиторією, здатність достойно триматися перед слухачами – це ті загальні компетентності, без яких не може відбутися становлення професійної особистості випускника ВНЗ.

Електронний навчально-методичний посібник з дисципліни «Культура публічного виступу лідера» розроблено науково-педагогічним складом кафедри методики навчання, стилістики й культури української мови. Це засіб навчання, максимально зорієнтований на навчальний процес, його організацію і проведення; становить основу навчально-методичного комплексу дисципліни; уможливорює самостійне освоєння предмету чи його окремої частини; є електронним навчальним виданням із систематизованим викладом навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі; забезпечує інтерактивну взаємодію студент/студент або викладач/студент.

Електронний навчальний посібник «Культура публічного виступу лідера» складається з трьох частин: *інформаційної*, де навчальний матеріал подано у вигляді теоретичних положень, схем, таблиць, узагальнень; *практичної*, у якій зосереджено вправи для домашнього опрацювання, аудиторної роботи, а також завдання, які передбачають індивідуальний підхід до виконання; *діагностичної*, де сконцентровано підсумкові тести, контрольні роботи, перелік проблемних питань до кожної теми. Для зручності користування посібником навчальний матеріал у ньому розподілено за двома змістовими модулями, кожен із яких передбачає по сім практичних занять. Усі заняття мають тему, сформульовану мету, в якій передбачено результати навчальної діяльності, план, теоретичний матеріал до вивчення теми, домашні, індивідуальні завдання, вправи для аудиторної роботи, рефлексивну частину.

Вважаємо, що вагомим напрацюванням колективу авторів навчально-методичного посібника є система вправ і завдань, які покликані забезпечити формування риторичної вправності студента, його комунікативної компетентності. Завдання мають потужну соціокультурну складову, впливають на українознавчий світогляд студентів, їх національно-мовну приналежність, патріотичне виховання.

Використання електронного навчально-методичного посібника «Культура публічного виступу лідера» дозволяє виконати значну кількість завдань упродовж одного заняття; уможливорює інтерактивну співпрацю студентів з метою обміну комунікативним досвідом, культурою ведення діалогу, фахового обговорення проблеми; дозволяє викладачу проводити заняття у формі самостійної роботи, залишаючи за собою роль фасилітатора, коуча; дає можливість контролювати знання студентів і ефективно їх оцінювати.

Отже, електронна навчальна книга надає студентові максимальну автономію в процесі навчання. Ця особливість змушує викладача створювати такі навчально-методичні посібники, які дозволяють організувати самостійне вивчення навчальної дисципліни з дотриманням дидактичних вимог до освітнього процесу. Саме тому електронну навчальну книгу необхідно розглядати не лише як текст в електронному форматі, не тільки як своєрідну програму контролю одержаних знань, а як якісно новий засіб, що надає процесу навчання нових можливостей (високий рівень наочності, значний потенціал зворотного зв'язку з викладачем, застосування в практичній діяльності виконаних завдань, можливість рефлексивної діяльності тощо), що особливо важливо під час дистанційної форми роботи під час викладання навчальних занять у ВНЗ.

МЕДІАТЕКСТ У ПІДРУЧНИКАХ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ НУШ ЯК СКЛАДНИК ДИДАКТИЧНОЇ СИСТЕМИ АДАПТАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ЦИКЛУ

Слижук Олеся,

кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник,
відділ навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки
Національної академії педагогічних наук України
Київ, Україна

 olesja_2014@ukr.net

Нині триває впровадження концепції Нової української школи, Державного стандарту базової середньої освіти. Тому постала потреба створення нових підручників для усіх освітніх галузей, які відповідають потребам сучасного інформатизованого суспільства. Одним із пріоритетів у цьому процесі є створення цілісної дидактичної системи адаптаційного циклу загальної середньої освіти, започаткованої науковцями Інституту педагогіки НАПН України: «Уперше модельні навчальні про-

грами й підручники розроблялись як складники дидактичної системи адаптаційного циклу навчання в 5–6 класах, спрямованої на формування цілісності знань та вмінь учнів» (Топузов, О. & Засекіна, Т., 2022, с. 194). Спільною для підручників усіх освітніх галузей є й тенденція до розширення обсягу навчальних завдань за рахунок роботи з медіатекстами. Інтеграція медіатекстів у освітній процес передбачена також у Державному стандарті. Цей напрям пов'язаний із розвитком медіаосвіти загалом та використанням медіатекстів для формування ключових і предметних компетентностей здобувачів базової середньої освіти.

Поняття медіатексту є предметом дослідження у теорії журналістики, лінгвістиці, культурології, дидактиці. Його основна відмінність від усіх інших видів тексту – поєднання вербальних і медійних ознак. Це розширює його функції, дозволяє використовувати з дидактичною метою як засіб візуалізації навчального матеріалу, основу завдань для розвитку критичного мислення учнів тощо. Найбільш поширеним каналом поширення медіатекстів поступово стає інтернет-мережа. Це спрощує доступ користувачів до медіатекстів, дозволяє встановлювати гіпертекстуальні зв'язки, вести інтерактивний діалог з авторами та іншими користувачами.

Ефективність використання медіатекстів у процесі вивчення мовно-літературної галузі доведена ще й наявністю в них лінгвокультурної лінії, накладання інформаційної, мовної та культурної картин світу, побутування сучасної масової усвідомленості культурних феноменів, впливом на формування системи цінностей.

У підручниках української мови, за спостереженнями Н. Бондаренко, залучення медіатекстів дозволяє розширити рамки звичного програмного підручника, адже «медіатекст сприяє створенню дружнього інформаційного і освітнього простору, заощадженню часу і розумових зусиль, необхідних для сприймання, відбору, перероблення, осмислення і засвоєння інформації» (Бондаренко, Н. В., 2021, с. 18).

Проаналізувавши чинні підручники української літератури для профільної школи, Н. Гоголь відзначає, що їх авторами «вдало дібрано низку запитань і завдань, спрямованих на розвиток самостійної навчальної діяльності десятикласників засобами ресурсів інтернет-мережі, запропоновано посилання на інтернет-джерела, що сприятимуть розвитку креативних, дослідницьких здібностей та інтелекту учнів, активізації їхньої пізнавальної діяльності, диференціації та індивідуалізації процесу навчання літератури, орієнтації в інформаційному середовищі, формуванню вмінь обмінюватися інформацією з електронних ресурсів із використанням сучасних ІКТ» (Гоголь, Н., 2019, С.48).

Підручники української літератури (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук) та інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) Т. Яценко, В. Пахаренка, І. Тригуб, О. Слижук) для 5 класу НУШ передбачають використання медіатекстів як важливого засобу розширення пізнавальних можливостей учнів, розвитку читацької грамотності, критичного мислення, формування ключових компетентностей учнів. Цьому сприяє методичний апарат підручника, який містить «аналітико-синтетичні операції над текстом художніх творів, опрацювання відомостей про письменників, теоретико-літературних понять, виконання компетентісно орієнтованих запитань і завдань

репродуктивного, частково-пошукового та творчого характеру, підготовка дослідницьких навчальних проєктів» (Яценко, Т. & Пахаренко, В., 2022, с. 209). У підручниках використано різні види медіатекстів: відео з каналів Youtube та інших ресурсів, відеорепортажі з музеїв письменників, фотографії, інтерв'ю з діячами культури та мистецтва, буктрейлери, матеріали з Вікіпедії, повнометражні й анімаційні фільми, відеоігри, блоги культурологічної тематики, віртуальні екскурсії тощо.

На їх основі розроблені цікаві інтерактивні навчальні завдання, виконання яких сприяє формуванню компетентного читача, дослідника літератури, культурної особистості. Система завдань є цілісною для кожної теми підручника. Так, у першій темі «Вступ» пропонуються завдання за картинами О. Ренуара «Портрети двох дівчаток», Ф. Хальса «Хлопчик, що читає», обговорення висловів про книги видатних особистостей, перегляд фотографій старовинних книг, ознайомлення із сучасною мережевою інформацією про 3D-книги. Учні проведуть і власні дослідження: «А яка незвичайна книжка є в твоїй домашній бібліотеці? Можливо, вона належала ще твоїй бабусі чи дідусеві? А можливо, по ній вчилися читати твої мама чи тато? А може ця книжка цінна, тому що подарована дорогою для тебе людиною. Підготуй розповідь про таку книжку»; «Роздивися картину художника І. Тихого «Лелеки», послухай «Осіній етюд» композитора Івана Пустового, послухай пісню і подивись відеокліп гурту «Океан Ельзи» «Осінь тепла, як весна», подивись мультфільм «Осінні турботи». У всіх цих творах ідеться про красу і сумовитий настрій осені. Але кожен вид мистецтва розкриває спільну тему по-своєму, користується власними засобами образотворення. Поміркуй, якими? Спробуй придумати власний невеличкий художній текст про осінь».

Розширенню уявлень учнів про мистецький контекст сприятимуть рубрики «У колі мистецтв» та «Читацьке дозвілля», у яких запропоновано висловити свої враження від скульптури «Дівчинка, що читає» із іспанського міста Севільї, зображеної на фото, й здійснити віртуальну мандрівку Музеєм книги та друкарства України, що у Києво-Печерській лаврі.

Цілісна дидактична система адаптаційного освітнього циклу, створена науковцями Інституту педагогіки НАПН України передбачає й укладання цифрових додатків до підручників, які є своєрідним медіаконтентом: «перевагою підручників є те, що всі вони доповненні цифровими додатками, що містять медіатеки, робочі аркуші (зошити), інтерактивні вправи тощо. Тим самим розширено їхні функції як складників дидактичної системи адаптаційного циклу навчання» (Топузov, О. & Засєкіна, Т., 2022, с. 197). Структурно організовані та системно впорядковані цифрові додатки до підручників літератури, складовою частиною яких є «Медіатека», є засобом міжпредметної інтеграції та комплексного формування ключових компетентностей учнів Нової української школи, розвитку загальнонавчальних умінь працювати з різними видами інформації.

Отже, медіатексти є органічною частиною сучасних підручників літератури, сприяють формуванню читацької грамотності, розвитку ключових компетентностей, дослідницьких та творчих здібностей учнів.

Список використаних джерел

- Бондаренко, Н. В. (2021). Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника: збірник наукових праць*, 27, 15–26. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2021-27-15-26>
- Гоголь, Н. (2019). Медіаосвітні ресурси шкільних підручників як засіб реалізації культурологічного підходу до вивчення української літератури. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 68, 47–51. <https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-68.11>
- Топузов, О. & Засекіна, Т. (2022). Концепція підручників як складників дидактичної системи адаптаційного циклу навчання. *Проблеми сучасного підручника: збірник наукових праць*, 28, 191–201. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-28-191-201>
- Яценко, Т. & Пахаренко, В. (2022). Ключові компетентності в змісті підручника української літератури для 5 класу Нової української школи. *Проблеми сучасного підручника: збірник наукових праць*, 28, 202–211. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-28-202-211>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ВІДЕОМАТЕРІАЛУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Твердохліб Ігор,

кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник,
відділ математичної та інформатичної освіти,
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

✉ IgTverd@ukr.net

Касьян Марія,

учитель інформатики,
Києво-Печерський ліцей №171 «Лідер»,
м. Київ, Україна

✉ kasian.mariia@leader171.kiev.ua

Поява та активне використання технологій дистанційного навчання сприяло створенню нових засобів навчання, що дають змогу урізноманітнити способи подання навчального матеріалу. Так, на відміну від традиційних курсів дистанційного навчання, де навчальний матеріал зазвичай подається у текстовому вигляді з використанням таблиць, схем, рисунків або у вигляді презентацій, відеоматеріали мають

зовсім інше емоційне, психологічне та педагогічне навантаження, створюють сприятливе середовище для вивчення як окремої теми чи розділу, так і предмету загалом.

Саме завдяки подачі матеріалу у форматі навчального відео завоював свою популярність такий відеосервіс, як Youtube, що налічує мільйони відеоуроків, оглядів на різну тематику. Проте, використання цього сервісу при вивченні того чи іншого навчального предмету не завжди є доречним, оскільки:

- поряд з великою кількістю якісного контенту, трапляються і неякісні відеоматеріали;
- контент завантажується будь-яким користувачем мережі і може містити теми, яких немає у календарному планування з предмету;
- стиль подання навчального матеріалу практично завжди відповідає стилю викладання на уроці;
- невелика кількість україномовного контенту технічної спрямованості (Возна, 2012, с. 195).

У зв'язку з цим, виникає потреба у вивченні питань створення ефективних відеоматеріалів та розміщення їх у вільному доступі на деякому мережевому ресурсі чи системі управління навчальними матеріалами.

Наразі існує багато споріднених термінів що стосуються питання використання відеоматеріалів в системі дистанційного навчання, зокрема, в науковій літературі можна зустріти такі терміни: відеолекції, відеоуроки, відеокурси, відеоконтент, навчальне відео, освітні відеоресурси навчальні відеопродукти тощо.

Наприклад, під електронними освітніми відеоресурсами розуміють електронні ресурси, що базуються на використанні цифрових відеоданих (Глинський, 2016, с. 79). Це може бути безпосередня зйомка «живого» уроку вчителя, що може проводитись як в аудиторії в присутності учнів, так і в спеціально обладнаній аудиторії за участю групи спеціалістів. Проте реалії сьогодення такі, що вчителі беруть на себе функції сценаристів, режисерів, оператора і відеоредактора та створюють відеолекцію самостійно з використанням підручних засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

З технічної сторони створення навчальних відеоматеріалів полягає у використанні деяких технічних пристроїв для запису (відеокамера, веб-камера, монітор комп'ютера, камери мобільних пристроїв) та виборі спеціального програмного забезпечення для організації «захоплення екрану», монтування відео тощо. При виборі того чи іншого пристрою для запису варто орієнтуватись на мету створення відео та умови, в яких воно буде записуватися та використовуватися. Наприклад, якщо якість відеозображення не дуже важлива, то можна використовувати веб-камеру або мобільний телефон, якщо ж потрібно детально описати роботу деякого програмного засобу, тоді доцільно використовувати програми запису з екрану, щоб користувач міг якісно бачити деталі інтерфейсу програми і розуміти основні принципи роботи з нею. За потреби демонстрації реальних явищ чи процесів доцільно використовувати відеокамеру з високою роздільною здатністю, щоб підвищити деталізацію.

Нині існує велика кількість програм для редагування та захоплення відео з екрану монітора. Серед найвідоміших доцільно виокремити Adobe Premiere, CamStudio, Camtasia Studio, Pinnacle Studio, VirtualDub, Windows Movie Maker, Youtube Video Editor тощо.

На сучасному етапі впровадження інформаційних технологій в освітній процес, перспективним стає створення та використання інтерактивного відео – це відеоряд, в якому на певних етапах перегляду можна обирати продовження сюжету, натискати на посилання, кнопки, проходити тестування тощо. Для перетворення стандартного відео в інтерактивне можна використовувати наявні засоби відеоредактора або скористатись функціями, які надають відеосервіси, якщо відеоматеріал планується завантажувати в мережу інтернет (Глинський, 2016).

У нашій освітній діяльності було реалізовано ідею використання невеликих відеофрагментів на уроках інформатики у вигляді скрінкастів. Скрінкасти – цифровий відеозапис, що виводяться на екран комп'ютера. Скрінкастами можуть бути як нерухомі зображення (слайди презентацій) так і дії на екрані, що супроводжуються голосовими коментарями.

Процес створення скрінкасту – це дуже насичений творчістю процес. Кожен відеоролик є покроковою інструкцією з коментарями усіх дій, що виконує вчитель. Такий вид відеоматеріалів сприймається легко й неодмінно приводить до позитивного результату у навчальному процесі не тільки на уроках інформатики (Киричук, 2018).

Використовуючи технологію скрінкастів, нами було створено добірку відеоматеріалів для уроків інформатики в 2 – 5 класах (рис. 1), використання яких допомагають опанувати тему набагато краще, ніж текстовий опис, інструкція чи посібник, адже учні відразу бачать, як потрібно виконувати дії, про які йдеться у відеодемонстрації. Особливо радимо використовувати технологію скрінкастів при вивченні змістовної лінії «Алгоритмізація та програмування», адже учні можуть створювати проекти під коментування вчителя, слідкуючи та повторюючи його дії.

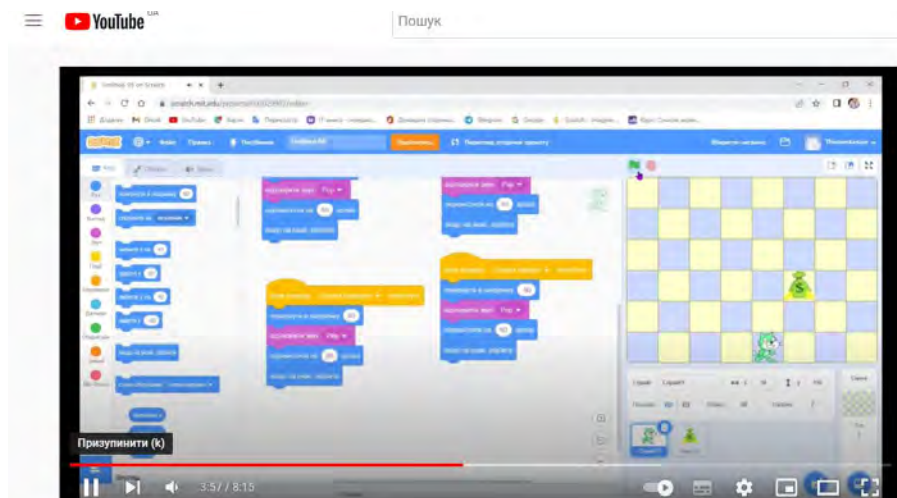

Рис. 1. Фрагмент розробленого скрінкаста

Отже, досвід використання скрінкастів в освітній діяльності, дає змогу зробити висновки про те, що застосування відеоресурсів підвищує інформативність та наочність навчання, дає змогу створити ефект співучасті, посилює емоційність сприйняття і підвищує рівень засвоєння навчального матеріалу. Але при цьому змінюються вимоги до вчителів, оскільки педагог повинен володіти візуальним мисленням, володіти навичками користування сучасними відеотехнологіями, розуміти можливості їх використання та вміти їх застосовувати в своїй професійній діяльності.

Список використаних джерел:

- Возна, І.В., Зубань, Ю.А., Шаповалов, С.П. (2012) Особливості застосування відеоконтенту в навчанні. *Електронні засоби та дистанційні технології для навчання протягом життя: тези доповідей VIII Міжнародної науково-методичної конференції, м. Суми, 15 – 16 листопада 2012 р.*, 113 – 114. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/29468/1/Voznaya_Videocontent%20v%20obuchenii.pdf
- Глинський, Я., Федасюк, Д., Ряжська, В. (2016) До питання класифікації електронних освітніх відеоресурсів. Матеріали 8-ї науково-практичної конференції «Інноваційні комп'ютерні технології у вищій школі», м. Львів, 22 – 24 листопада 2016 року, 78–84. <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3163/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20ICT%202016.pdf#page=78>
- Киричук, К. (2018) Ефективний відеоурок: 5 кроків для вчителя. *Освітторія*. <https://osvitoria.media/experience/efektyvnyj-videourok-5-krokv-dlya-vchytelya/>

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ QR-КОДІВ ТА ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ПІДРУЧНИКАХ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Ткачук Галина,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інформатики і
інформаційно-комунікаційних технологій,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
м. Умань, Україна

 tkachuk.g.v@udpu.edu.ua

Питання розробки та використання сучасних педагогічних технологій в освітньому процесі є предметом обговорення в різних колах наукової спільноти. Аналізу піддаються багато ключових питань, що стосуються галузі освіти – організація освітнього процесу в умовах воєнного стану, розробка освітнього контенту, розвиток

освітнього середовища, формальна та інформальна освіта, організація різних режимів роботи учасників освітнього процесу та інші.

Серед цих важливих питань чільне місце займає питання розробки та впровадження сучасних навчально-методичних матеріалів, в тому числі книг, підручників, посібників тощо. Це питання гостро піднімається саме зараз, оскільки освітяни опинились у ситуації, коли освітній процес потрібно організовувати у різних режимах – дистанційному, змішаному, очному. Знаходячись по той бік екрану, учителям потрібно вміти утримати увагу учня, зацікавити, застосувати таку педагогічну технологію, яка змусить учня задуматись і працювати самостійно.

Учитель опинився у ситуації, коли підготовка до уроку займає ще більше часу, адже потрібно підібрати відповідні технології, засоби та ресурси, з якими учневі було б цікаво працювати. Використання підручника, в якому ці технології «оживають» дасть змогу досягнути ефективного результату. Однією з цікавих ідей, яка нині розвивається в підручникотворенні – це використання QR-кодів та технологій доповненої реальності (Гончарова, 2019, с.46–56).

Розробка підручників з використанням QR-кодів може значно підвищити ефективність самостійної роботи учнів, адже вони можуть отримувати мультимедійний контент в процесі ознайомлення з текстом підручника. У QR-коди можна розміщувати будь-який контент, що доступний через мережу – текстові онлайн-ресурси, відео, графічні зображення, інфографіку, інтерактивні тести та навчальні ігри, віртуальні екскурсії тощо. Завдяки технології QR-кодів підручники не зникають, а оживають як фенікс і набувають нового сенсу в житті цифрового суспільства.

Ще однією перспективною технологією розробки сучасного підручника є технологій доповненої реальності (від англійського «Augmented reality», AR). Перспективність даної технології вказують ряд авторів-науковців, які досліджували проблему впровадження доповненої реальності в освітній процес (Грунтова, Єчкало, Стрюк, 2018, с.47–57; Климиук, 2018, с.207–212; Мінтій, Соловйов, 2018, с.290–296).

Процес створення доповненої реальності відбувається за допомогою зчитувального пристрою (наприклад, відеокамери мобільного пристрою), який може опрацьовувати відеосигнал. Такий пристрій повинен мати спеціальну програму, яка доповнює зображення реального об'єкта необхідними віртуальними об'єктами (відео та аудіо матеріали, 3d-моделі, текстовий контент, тощо) та виводить їх на пристрій виведення (монітор комп'ютера або планшета, мобільний телефон, вбудовані в окуляри дисплеї та проектори).

Головний принцип технології доповненої реальності – розширити розуміння процесів та збагатити об'єкти фізичного середовища, а не повністю замінити реальний світ. Використання такої технології у підручнику не тільки може зацікавити учнів до вивчення тієї чи іншої теми, але й дасть змогу зрозуміти складні теми, які передбачають застосування непростих механізмів роботи мозку – імітації та моделювання.

Загалом, варто відмітити, що згадані технології QR-кодів та доповненої реальності не є широко поширеними у підручниках чи посібниках. Адже для створення такого підручника потрібна команда розробників – автора-учителя, автора-науковця, дизайне-

ра, програміста тощо. Нині таку роботу зробити не під силу одній людині, наприклад, учителю чи науковцю. Потрібно володіти рядом технологій, для того щоб отримати в кінцевому результаті якісний продукт.

Використання технології QR-кодів та доповненої реальності в сучасних підручниках мають значний педагогічний потенціал для підвищення ефективності освітнього процесу. Їх використання дає змогу забезпечити не тільки індивідуальну роботу, але й групову роботу учнів, у тому числі, в умовах дистанційного режиму навчання.

Список використаних джерел

- Гончарова, Н. О. (2019). Технологія доповненої реальності в підручниках нового покоління. *Проблеми сучасного підручника*. 22. 46–56.
- Грунтова, Т., Єчкало, Ю., Стрюк, А., Пікільняк, А. (2018). Інструменти доповненої реальності у навчанні фізики у закладах вищої технічної освіти. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 51. 47–57.
- Климнюк, В. Є. (2018). Віртуальна реальність в освітньому процесі. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2. 207–212.
- Мінтій, І., Соловйов, В. (2018). Доповнена реальність: український сучасний бізнес та освіта майбутнього. *Освітній вимір*. 51. 290–296.

ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ОНТОЛОГІЧНОГО ІНТЕРАКТИВНОГО ПОСІБНИКА ДОСЛІДЖЕНЬ УЧНІВ

Шаповалов Євгеній,

кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник,
Національний центр Мала Академія Наук України,
м. Київ, Україна

 sjb@man.gov.ua

Підготовка сучасного посібника є складним процесом як з точки зору організації, так і з точки зору планування та закладенням автором психологічного ефекту, зокрема з точки зору ефективності вивчення навчального матеріалу та мотивації. Важким є і забезпечення високого рівня візуалізації (наочності), інтерактивності та структуризації. Високий рівень наочності матеріалу забезпечується ілюструванням матеріалу. Це є важливим аспектом підвищення мотивації учнів. Подібне твердження було доведено при дослідженні впливу зручності інтерфейсу програм на мотивацію учнів. (Antonenko et al., 2019); та стосовно інструментів доповненої реальності у навчальній літературі (Шаповалов та ін., 2019). Окрім того, важливим є забезпечення

інтерактивності у посібниках, що полягає у тому що учень має можливість «взаємодія» із елементами посібника. Враховуючи, що сучасні учні не вивчають детально матеріал, а здобувають навички пошуку такого матеріалу, коли виникає необхідність, то важливим стає висока структурованість матеріалу.

Більшість із цих чинників вирішуються сучасними інтерактивними онтологічними засобами. Так, враховуючи, що онтологія, зв'язок вершин, що відображають певні базові поняття, формуючи таким чином предметну галузь, то онтологія сама по собі забезпечує високий рівень структурованості матеріалу. Сучасні онтологічні засоби дозволяють забезпечити додавання картинок та медіа до кожної з вершин графа. Також існують додаткові інструменти, що забезпечують інтерактивність учня з матеріалом та реалізують фільтрування, ранжування та аудит даних у разі застосування сучасних онтологічних інструментів, таких, як CIT Polyhedron (Stryzhak et al., 2014; Stryzhak et al., 2021).

Окрім того, існує проблема, яку не можуть вирішити класичні статичні посібники – вона полягає у формуванні динамічного джерела знань про результати досліджень (зокрема учнів). Онтологічні засоби дозволяють у режимі реального часу формувати такі системи та дають можливість об'єднувати власні дослідження із дослідженнями інших дослідників, у разі якщо структури таких онтологій є однаковими. Для цього було запропоновано спеціальний підхід до структурування наукових робіт на базі застосування стандарту IMRAD (Shapovalov & Shapovalov, 2021; Tarasenko et al., 2021; Шаповалов та ін., 2022a; Шаповалов та ін., 2022b). Приклади візуалізації у онтологічного підручника на базі досліджень у формі онтологічної призми (а) та у об'єктній формі (б) представлено на рисунку.

Рис. Приклади візуалізації у онтологічного підручника на базі досліджень у формі онтологічної призми (а) та у об'єктній формі (б)

Запропонований підхід є важливим та перспективним, оскільки дозволяє швидко та ефективно молодим дослідникам вивчати спеціалізовану предметну галузь, в якій вони проводять дослідження та у спеціалізованій формі – у базі графу досліджень, що забезпечує швидке ознайомлення з рядом необхідних для проведення досліджень відомостей у структурованій формі, зокрема, ключові слова досліджень (які формують основи терміни, що їх потрібно вивчити досліднику), методи (що є переліком ме-

тодів, застосовуваних у певній галузі), результатів (що по суті є переліком вимірних показників у певній галузі) та інших. Окрім того, СІТ Polyhedron дозволяє швидко обробляти числові дані шляхом ранжування.

Список використаних джерел

- Antonenko, P., Julian, D., Hill, A., & Hester, R. (2019). Perceptions of learning technology usability predict science learning self-efficacy, interest, and understanding of content. *Conference of the American Educational Research Association*. <http://www.aainfo.inia.uy/digital/bitstream/item/7130/1/LUZARDO-BUIATRIA-2017.pdf>
- Shapovalov, Y. B., & Shapovalov, V. B. (2021). A Taxonomic Representation of Scientific Studies. *Proceedings of the 17th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer. Volume I: Main Conference, PhD Symposium, and Posters, 3013*, 353–360. <http://ceur-ws.org/Vol-3013/20210353.pdf>
- Stryzhak, O. Y., Gorborkov V., Franchuk, O., & Popova, M. (2014). Ontology of the choice problem and its application in the analysis of limnological systems. *Ecological Safety and Nature Management*, 172–183.
- Stryzhak, O. Y., Horborkov, V., Prychodniuk, V., Franchuk, O., & Chepkov, R. (2021). Decision-making System Based on The Ontology of The Choice Problem. *Journal of Physics: Conference Series*, 1828(1), 012007–0. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1828/1/012007>
- Tarasenko, R. A., Shapovalov, V. B., Usenko, S. A., & Shapovalov, Y. B. (2021). Structuration of Environmental Studies by using Multi-report Ontological Graph. *Коллективна монографія за Матеріалами 20 міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні інформаційні технології управління екологічною безпекою, природокористуванням, заходами в надзвичайних ситуаціях: виклики 2021 року»*, 206–209.
- Шаповалов, В. Б., Шаповалов, Є. Б., & Билик, Ж. І. (2019). Використання інструменту доповненої реальності Google Lens для забезпечення STEM-освіти на уроках біології у середніх загальноосвітніх закладах. *Відкрите освітнє Е-середовище сучасного університету. Нові педагогічні підходи в steat освіті*. 273–286. <https://doi.org/https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s26>
- Шаповалов, Є. Б., Шаповалов, В. Б., & Шаповалова, І. М. (2022a). Математична модель онтологічних графів для інтерпретації досліджень. *Всеукраїнська науково-методична конференція «Сучасні науково – методичні проблеми математики у вищій школі»*. 72–73. <https://drive.google.com/file/d/1VlroDm7xDJuf9mjRYoWK2nsRX-cVqaSR/view>
- Шаповалов, Є. Б., Шаповалов, В. Б., & Шаповалова, І. М. (2022b). Таксономії наукових досліджень як інструмент для навчального процесу. *X Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми»*. <http://www.newlearning.org.ua/content/opublikovano-tezy-x-mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-internet-konferenciyi-virtualnyy>

МУЛЬТИМЕДІЙНА ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМА ДЛЯ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ 8 КЛАСУ

Шарова Тетяна,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач сектору відділу роботи з обдарованою молоддю
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
Київ, Україна,

✉ tanya_sharova@ukr.net

Кремінський Борис,

доктор педагогічних наук, доцент
начальник відділу роботи з обдарованою молоддю
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
Київ, Україна,

✉ b_kreminskyi@ukr.net

Мистюк Світлана,

завідувач сектору відділу роботи з обдарованою молоддю
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
Київ, Україна,

✉ obdarovani.iitzo@ukr.net

На сучасному етапі розвитку українського суспільства відбувається процес активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітню діяльність вищої та середньої школи. У цих умовах важливими завданнями науковців та освітян є пошук нових методик та засобів підвищення якості освіти. При цьому необхідно дотримуватися таких вимог, як застосування цифрових технологій, забезпечення принципу відкритої освіти та компетентнісного підходу, вироблення якісного освітнього контенту в умовах інформаційного суспільства.

Сучасні аспекти інформатизації освіти в Україні представлені в наукових роботах В. Бикова, О. Пінчук, О. Спіріна. Одним із завдань інформатизації освіти є розробка та впровадження електронних освітніх ресурсів, зокрема електронних підручників, електронних навчально-методичних комплексів (Биков, 2017, с. 191–198), де здобувачі освіти мають можливість використовувати якісний контент відповідно до чинних програм, затверджених МОН України. Аналіз електронних підручників для закладів освіти подано в працях І. Воротникової та І. Лапшиної. Дослідники наголошують на

тому, що використання електронних ресурсів дозволить реалізувати диференційований та індивідуальний підхід у навчанні, особливо, коли йдеться про обдаровану молодь (Лапшина, 2012, с. 91–96); забезпечити багатокористувацький режим роботи (Воротникова, 2019, с. 23–39). Досить важливим є той факт, аби учні мали можливість входу на онлайн ресурс у будь-який час, незалежно від місця перебування. Зазначені електронні ресурси можна використовувати під час самостійної роботи, в аудиторії або саморозвитку.

В Україні провадження освітньої діяльності базується на традиційному навчанні в закладах загальної середньої освіти, професійно-технічних закладах освіти, закладах вищої освіти. Сучасні виклики змусили освітян активно використовувати різні форми навчання з використанням ІКТ, зокрема дистанційне та змішане навчання (Sharov, 2021, р. 295–305). Водночас, питання дистанційного навчання в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну, особливо на окупованих територіях, є актуальним для всіх ланок освіти (Кремінський, 2017, с. 148–151).

Забезпечення дистанційного освітнього процесу з історії української літератури у закладах загальної середньої освіти відбувається за рахунок використання системи дистанційного навчання Google Classroom. Додатково, для учнів 8 класів загальноосвітніх закладів нами було розроблено мультимедійну онлайн-платформу з української літератури, що дозволяє краще опанувати навчальним матеріалом та підготуватися до уроків. До прикладу взято підручник з української літератури О. Авраменка (Авраменко, 2019).

Мультимедійна онлайн-платформа з української літератури призначена для: підтримки дистанційного та змішаного навчання української літератури здобувачів освіти; взаємодії із учнями у період воєнного та після воєнного стану в онлайн-режимі; постійної дієвої співпраці між учнями, вчителями, батьками; адаптації здобувачів освіти до умов інформаційного суспільства, формування в них «м'яких» навичок; залучення учасників освітнього процесу до комунікаційних процесів під час навчання в Україні та за її межами. Також цей ресурс буде доречний обдарованій молоді, яка додатково цікавиться аспектами теорії літератури та історією літератури.

Мультимедійна онлайн-платформа з української літератури для здобувачів освіти 8 класу містить якісний освітній контент, що відповідає навчальній програмі та зібраний в одному місці, що суттєво мотивує учня до навчання. З допомогою даного електронного ресурсу здобувачі освіти 8 класу можуть прослухати аудіо текст, переглянути ілюстрації в презентації з поданим аналізом твору, що вивчається, переглянути відеоматеріали. У змістовій частині підручника з української літератури представлені усі розділи та письменики, відповідно до друкованого примірника та навчальної програми, затвердженої МОН України. Структурно основна частина мультимедійної онлайн-платформи представлена на рис. 1.

Вчитель та здобувачі освіти під час дистанційного навчання можуть використовувати поданий ресурс тоді, коли читають вголос тексти для обов'язкового вивчення, демонструючи при цьому екран та швидко вказуючи місце (виділивши його), з якого треба починати читання. Використовуючи онлайн-платформу вчитель може подавати

аналіз твору, а здобувачі освіти, фіксувати у зошитах основні моменти поетики твору, що вивчається.

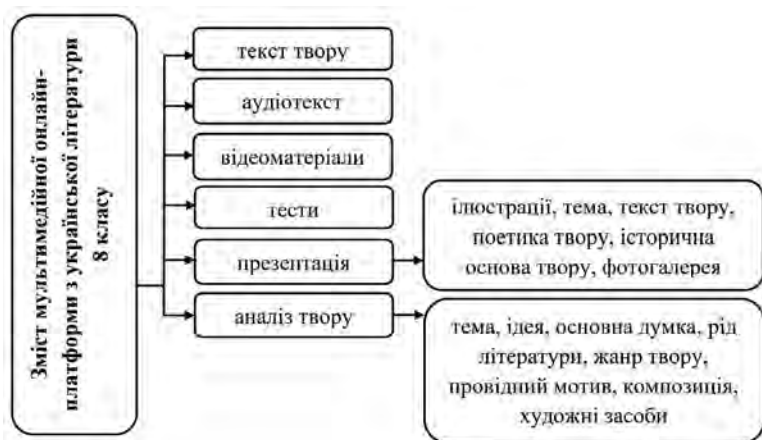

Рис. 1. Зміст мультимедійної онлайн-платформи з української літератури для учнів 8 класу

Перевагою мультимедійної онлайн-платформи з української літератури для здобувачів освіти 8 класу є те, що учні мають доступ до додаткових матеріалів. Використовувати подані в цій рубриці матеріали можна у будь-який час, наприклад, літературознавчий словник під час вивчення термінів з теорії літератури, а літературу для додаткового читання у момент вивчення творчості українських письменників. Особливо корисними вони будуть для здобувачів освіти, які цікавляться філологією, інтелектуально обдарованій молоді, що має хист до гуманітарного циклу дисциплін. Рубрика додаткових матеріалів мультимедійної онлайн-платформи представлена на рис. 2:

Рис. 2. Додаткові матеріали мультимедійної онлайн-платформи з української літератури

Мультимедійна онлайн-платформа з української літератури для здобувачів освіти 8 класу передбачає багатокористувацький інтерфейс: вчитель, учень, адміністратор. Кожен із користувачів має можливість виконувати на ресурсі свій функціонал.

Так, наприклад, учні можуть переглядати зміст підручника, завантажувати матеріали, проходити тестування та бачити результат тестового контролю. Активізувати режим користувача можуть особи, які зареєстровані в навчальній системі та мають відповідні доступи. За реєстрацію користувачів відповідає адміністратор (Шаров, 2021, с. 159–165).

Отже, використання мультимедійної онлайн-платформи здобувачами освіти суттєво мотивує їх до вивчення навчального предмету. Працюючи з друкованим варіантом книги, відвідуючи онлайн-зустрічі з вчителем, опрацьовуючи навчальний матеріал самостійно на онлайн-платформі (аудіо, відео, тести, аналіз творів), можна глибоко вивчити літературу та набуті знання використовувати у практичній діяльності.

Список використаних джерел

- Авраменко, О. (2019). *Українська література: підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів*. Грамота.
- Биков, В. Ю., Спирін, О. М., & Пінчук, О. П. (2017). Проблеми та завдання сучасного етапу інформатизації освіти. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України)*, 191–198.
- Воротникова, І. П. (2019). Досвід використання е-підручників і електронних засобів навчального призначення в умовах цифровізації загальної середньої освіти України. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 3(71), 23–39.
- Кремінський, Б. Г. (2017). Дистанційне навчання як педагогічна технологія: переваги та недоліки. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 146, 148–151.
- Лапшина, І. С. (2012). Електронний підручник як засіб управління самостійною роботою учня. *Вісник післядипломної освіти*, 7, 91–96.
- Шаров, С. В., Лубко, Д. В., & Шарова, Т. М. (2021). Особливості розробки електронного підручника з української літератури. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Технічні науки*, 32(71), 159–165.
- Sharov, S., Gladkykh, H., & Sharova, T. (2021). Blended learning: modern educational trend in Ukraine. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 1(105). 295–305.

ІНТЕРАКТИВНИЙ ПІДРУЧНИК – ІННОВАЦІЙНИЙ ТРЕНД В ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ США

Шпарик Оксана,

кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник,
відділ порівняльної педагогіки,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 shparyk.o@gmail.com

Підручники є невід’ємною частиною шкільного процесу, без якісного підручника неможлива якісна освіта. Проте будь-який учитель, який серйозно ставиться до своєї роботи, скаже, що ідеального підручника не існує. Як легше доповнити, оновити, а в деяких випадках і замінити часто дорогі та застарілі підручники? Як швидко вносити в них правки, щоб встигати за змінами у сучасному світі? Як зробити навчальний підручник більш цікавим та персоналізованим? Це далеко не повний перелік питань, які турбують американських викладачів і, на думку яких, саме сучасні цифрові технології можуть дати відповіді на ці квестії.

Інтерактивний цифровий підручник – це електронна версія підручника, яка містить елементи інтерактивності. Перехід на інтерактивні підручники, а не лише на цифрові, стає надзвичайно важливим в сучасних реаліях. Основна причина полягає в тому, що книги (навіть цифрові) – статичні, вони пропонують сталу інформацію, яка не змінюється. Окрім того, щоб утримати увагу сучасного учня та залучити його у навчальний процес необхідні «динаміка, шум та рух» (Kotobee, 2020). Принципова відмінність динамічного підручника (інтерактивного) від статичного (паперового чи цифрового) полягає в тому, що його вміст не є сталим, а може змінюватися і формуватися залежно від побажань користувача.

Є кілька платформ, які американські вчителі та учні можуть використовувати для створення цифрових книг (*iBooks*) та інтерактивних цифрових підручників (*interactive digital textbooks*), що відповідають, а іноді й перевершують якість традиційних книг. Двома найбільш зручними та недорогими інструментами є Book Creator та iBooks Author.

Book Creator – існує веб-версія і програма, доступна для iOS, Android та Windows. Book Creator дозволяє вчителям і учням створювати та публікувати цифрові книги, які містять текст, малюнки, зображення, звуки та відеофайли. Наприклад, учитель може зібрати книгу з відео, текстом, зображенням або малюнками на тему, яка недостатньо висвітлена у звичайних підручниках. Найбільшою перевагою цих книг є те, що

їх можна персоналізувати та зорієнтувати на певну аудиторію, що уможливило створення в учнів особистого зв'язку з матеріалом, а тому значно збільшить шанси на збереження знань у подальшому.

iBooks Author – це безкоштовна потужна платформа, яка була розроблена Apple для створення інноваційних електронних книг та підручників. Подібно до Book Creator, користувачі iBooks Author можуть додавати текст, зображення, звуки, відео та малюнки до своїх книг. Проте платформа Apple є набагато різноманітнішою та пропонує рівень налаштувань, який можна побачити лише в професійних програмах з комп'ютерної верстки книжкових видавництва. Користувачі можуть використовувати низку віджетів, щоб вбудувати запитання для огляду своїх книг, інтерактивні тексти та зображення, 3D-об'єкти, презентації Keynote і навіть віджети HTML5, які може створити майже кожен без досвіду кодування. Кінцевим продуктом можна поділитися зі учнями/студентами та користуватися ним на iPad або опублікувати його в магазині iTunes (Dunn, 2015).

Хоча кожна з платформ має свої переваги та недоліки, проте обидві здатні створювати найсучасніші цифрові книги, які можуть трансформувати навчання у класі на більш захопливе, збільшити інтерес і увагу учнів до предмету, покращити ефективність навчального процесу та академічну успішність (O'Vannon et al., 2017).

Отже, інтерактивний цифровий підручник допомагає створювати захоплюючі уроки, пропонує простий спосіб додати творчість у навчальний процес, надає унікальний освітній досвід для кожного учня, мотивує їх стати авторами публікацій, а також допомагає їм розвивати навички, необхідні у майбутньому.

Список використаних джерел

- O'Vannon, B. W., Skolits, G. J. & Lubke, J. K. (2017). The Influence of Digital Interactive Textbook Instruction on Student Learning Preferences, Outcomes, and Motivation. *Journal of Research on Technology in Education*, 49(3–4), 103–116. <https://doi.org/10.1080/15391523.2017.1303798>
- Dunn, J. (2015, July 25). *2 simple ways to create digital textbooks for the classroom*. Retrieved August 19, 2022, from <https://medium.com/@jdunns4/2-simple-ways-to-create-digital-textbooks-for-the-classroom-b5d109a44205>
- Kotobee. (2020, April 16). *How to Create an Interactive Textbook for Your Students*. Retrieved August 19, 2022, from <https://blog.kotobee.com/create-interactive-textbook/>

Секція IV

СУЧАСНЕ ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА У ФОРМУВАННІ ІНТЕРКУЛЬТУРНОСТІ ТА БАГАТОМОВНОСТІ: ФОКУС СЬОГОДЕННЯ

Бакуліна Наталія,

кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 natusya29@ukr.net

З початком широкомасштабного російського вторгнення на територію України, унаслідок якого мільйони українських громадян набули статус внутрішньо переміщених осіб або були вимушені виїхати на кордон, проблеми дидактики багатомовності набули особливої соціальної значущості. Особливо загострилися аспекти сформованості багатокультурної та комунікативної багатомовної компетентності, володіння як державною мовою, так і мовами корінних народів і національних меншин України, а також іноземними мовами.

Численні українські діти та родини-біженці опинились в ситуації, коли, з одного боку вони мають зберегти та продовжувати вивчати українську мову, а з іншого – опанувати мову/мови країн перебування. Тому ми здійснили дослідження, в якому розглянули ключові лінгвістичні, соціолінгвістичні та психолінгвістичні фактори, що впливають на формування багатомовної комунікативної компетентності та набувають особливо значення для дидактики багатомовності в умовах воєнного стану (Bakulina, 2022).

У ході дослідження нами було проаналізовано проблеми мовної взаємодії та налагодження нових мовних, міжмовних та інтерлінгвістичних контактів для успішної комунікації у нових мовно-культурних середовищах, зокрема, здатності до перемикання (переключення) мовних кодів з однієї мови на іншу як однією з визначальних характеристик саме багатомовної комунікативної компетентності, перенесення мовленнєвих навичок, роль стресу й інших негативних емоційних станів, які впливають як на якість життя, так і, безумовно, гальмують і пізнавальні процеси, і мовну поведінку особистості у процесі навчання та здійснення мовно-культурної взаємодії та налагодження мовних контактів і міжкультурної комунікації.

Подальші теоретичні розвідки спонукали до пошуку практичних шляхів вирішення зазначених проблем. З огляду на це виникає нагальна потреба у розвитку інтеркультурності, як життєво необхідної компетентності, що забезпечує контакти носіїв різних мов представників різних культур у їх взаємодії та взаємозбагаченні. Саме інтеркультурність у філософському, соціальному, культурологічному, педагогічному й інших

аспектах нині стає визначальною рисою сучасного освітнього процесу. Адже, як зазначає болгарський фахівець філософії освіти П. Макарієв, інтеркультурність «передбачає, що суверенні суб'єкти взаємно рахуються один з одним, кожен з них готовий адаптувати свою поведінку до іншого, та лише тією мірою, щоб не посягати на власну ідентичність. Лише за таких умов культурні спільноти можуть взаємодіяти конструктивно, збагачуватися взаємно, уникаючи того, щоб деякі з них домінували над іншими (іншими) і щоб ніхто не «платив» за мир ціною поступового знеособлення й асиміляції» (Makariev, 1996, с. 17).

У цьому сенсі актуальності набуває розроблена нами Концепція моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин (Fidkevich, Snegiryova, Bakulina, 2021), яка ґрунтується на основних положеннях теорії плурілінгвізму та передбачає формування багатомовної комунікативної компетентності як комплексу усіх комунікативних компетентностей виучуваних мов і специфічних компетентностей: металінгвістичної, міжкультурної і компенсаторної. Послідовне формування комплексу зазначених компетентностей у процесі реалізації моделі багатомовної освіти здійснюється на основі інтегративного, комунікативно-когнітивного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, міжкультурного і текстоцентричного підходів до навчання (Fidkevich, Snegiryova, Bakulina, 2021, 12–13).

З огляду на вихідні положення Концепції, вкрай важливим є розроблення відповідного навчально-методичного забезпечення та підготовки освітян до здійснення багатомовного навчання.

Поряд із традиційними видами навчальної продукції (навчальні програми, підручники, навчальні посібники (навчально-методичні, навчальні наочні посібники, хрестоматії, практикуми, робочі зошити) та засобами навчання (навчально-наочні ігрові посібники; атласи; навчальні карти; відео- та аудіовізуальні засоби навчання; електронні засоби навчального призначення; електронні засоби загального призначення тощо), важливого значення набуває й розроблення довідкової продукції – енциклопедій (енциклопедичних словників), мовних і лінгвістичних словників; розмовників, довідників, каталогів тощо.

Так, виходячи з Моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти України з навчанням мов корінних народів і національних меншин, прийом складання дво-тримовних тематичних словників, словників сталих термінів і словосполучень, які будуть використовуватися як на уроках мовних курсів, так і на уроках інших предметів, є вкрай ефективним у процесі використання технології CLIL (Fidkevich, Snegiryova, Bakulina, 2021, с. 21), а створення тематичних і термінологічних словників є одними з ключових специфічних технологій і прийомів навчання поряд із рецептивними технологіями, технологією CLIL, переключенням мовних кодів і скафолдінгу (Fidkevich, Snegiryova, Bakulina, 2021, с. 39).

Про важливість розроблення спеціального довідкового апарату, зокрема термінологічних дво та/або тримовних словників, і застосування прийомів, які використовують у зарубіжних підручниках із другої мови, зазначала І. П. Гудзик (Gudzik, 1992, с. 16). Також нами було проаналізовано основні ідеї науково-педагогічної спадщини

вченої з огляду на проблеми багатомовного навчання в Україні, її погляди на ключові питання щодо визначення відповідної термінології, розуміння соціомовної ситуації, особливостей формування мовної особистості, дотримання балансу у кількості одночасно виучуваних мов, добору змісту, методів і прийомів багатомовного навчання для розроблення та конструювання освітніх програм, підручників і посібників і запровадження їх в освітню практику (Bakulina, 2021).

У 2016–2017 рр. у межах реалізації міжнародних міжнаціональних проєктів для дітей і підлітків – представників різних національних спільнот України, Грузії та Молдови, нами були розроблені багатомовні розмовники, робота з якими сприяла налагодженню успішної комунікації між учасниками проєктів, підвищенню рівня міжкультурної та багатомовної компетентності, вихованню толерантного ставлення до різних мов і культур тощо (Bakulina, 2016; Bakulina, 2017).

Останні десятиліття дуже корисний навчальний матеріал з мовної підтримки розроблявся Радою Європи як для дітей мігрантів і біженців (<https://www.coe.int/en/web/language-support-for-adult-refugees/language-support-to-children> ; <https://rm.coe.int/nine-new-tools-language-support-for-children-arriving-from-ukraine-/1680a63113>), так і для дорослих (<https://www.coe.int/en/web/lang-migrants> ; <https://www.coe.int/en/web/lang-migrants/-/new-reference-guide-on-literacy-and-second-language-learning-for-the-linguistic-integration-of-adult-migrants-laslliam-> ; <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806cc3ff> ; <https://www.coe.int/en/web/lang-migrants/laslliam>).

Особливо, з початком нападу Росії на Україну 24 лютого 2022 року, Рада Європи здійснила надзвичайні заходи для українських біженців і країн, які їх приймають через проєкти захисту демократії через освіту, зокрема проєкт «Освіта під час кризи», та розробила ряд інструментів для сприяння інтеграції мігрантів і біженців шляхом вивчення мов, визнання кваліфікацій або навчання (<https://www.coe.int/en/web/education/education-in-time-of-crisis>).

На допомогу українським біженцям, які були змушені покинути свої домівки та свою країну, академічна спільнота Щецинського університету розробила «Мовний SOS розмовник українсько-польсько-англійсько-німецький» для тих, хто шукає прилисток у Польщі й інших країнах Європи (<https://usz.edu.pl/wp-content/uploads/1%20C4%99zykowe-SOS.-Rozm%C3%B3wki-ukrai%C5%84sko-polsko-angielsko-niemieckie.pdf>).

Опікуючись проблемами навчання мови іврит у закладах освіти України, в умовах воєнного стану, ми теж долучилися до створення довідкової літератури – двомовного словника лінгвістичних термінів і двомовного розмовника, що вміщує найуживаніші формули мовленнєвого етикету для налагодження успішної комунікації (українською мовою та мовою іврит).

Ці матеріали стануть корисним освітнім ресурсом для чисельного контингенту як учителів, так і учнів, і, навіть, батьків дітей ВПО в Україні та інших країнах світу – Ізраїлі, США, Канаді, Великій Британії, країнах Європи тощо. По-перше, розроблені матеріали сприятимуть збереженню та поширенню української мови та культури, по-друге – допоможуть в опануванні мови іврит, по-третє – сприятимуть формуван-

ню інтеркультурності та багатомовної комунікативної компетентності як комплексу усіх комунікативних компетентностей виучуваних мов і специфічних компетентностей: металінгвістичної, міжкультурної і компенсаторної, вчетверте – стане дієвою підтримкою для вирішення проблем мовної взаємодії та налагодження нових мовних, міжмовних та інтерлінгвістичних контактів для успішної комунікації у нових мовно-культурних середовищах.

Отже, проблема розроблення довідкової літератури з огляду на плюрилінгвізм та інтеркультурність світу залишається актуальною та перспективною, а здобутий досвід допоможе у створенні нових двомовних і багатомовних освітніх ресурсів заради збереження миру та людських цінностей.

Список використаних джерел

- Бакуліна Н. В. (2021). Ідеї багатомовного навчання у науково-педагогічній спадщині І. П. Гудзик. *Мовно-літературна освіта корінних народів і національних меншин України: стан і перспективи*: збірник тез всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 25.11.2021 р., 4–9. https://lib.iitta.gov.ua/729576/1/ZBIRNYK_KONF_25_11_2021_NEW_Bakulina_4-9.pdf
- Бакуліна, Н. В. (2022). Ключові фактори формування багатомовної комунікативної компетентності: особливий погляд на дидактику багатомовності в умовах воєнного стану. *Сучасна освіта: методологія, теорія, практика: збірник тез доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), 31 травня 2022 р.* Приватний університет «ВНЗ «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана», Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки. Дніпро, 55–60. https://lib.iitta.gov.ua/731489/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%91%D0%A5_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_31_05_22_%D0%91%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B0_%D1%8155-60.pdf
- Бакуліна, Н. В. (ред). (2016). Мій перший розмовничок: навчальний посібник для учнів початкової й основної школи з навчанням і вивченням мов національних меншин. Чернівці: АНТ ЛТД, 2016. <https://lib.iitta.gov.ua/709296/1/%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
- Бакуліна, Н. В. (ред). (2017). Давайте поговоримо. Розмовничок: навчальний посібник для учнів початкової та основної школи з навчанням і вивченням єврейських мов. Чернівці: АНТ ЛТД, <https://lib.iitta.gov.ua/709282/2/%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
- Гудзик, І. П. (1992). Проблема багатомовності у початковому навчанні. *Початкова школа.* 9–10 (279–280), 15–18.
- Макариєв, П. (1996). Філософські проблеми на інтеркультурно-образованні. *Інтеркультурно-образованні.* Софія, 5–23.
- Фідкевич, О.Л., Снегірєва В. В. , Бакуліна, Н. В. (2021). Концепція моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин. Київ: Педагогічна думка. https://lib.iitta.gov.ua/730660/1/KONTSEPTSIYA_MODELI_BO_Fidkevych_Sniehrova_Bakulina_2021.pdf

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ 5-Х КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА «ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА»

Богданець-Білоskalенко Наталія,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу навчання мов національних меншин,
Інститут педагогіки НАПН України,
професор ІДГУ,
м. Київ, Україна,

 nataliabogdanets@gmail.com

В основі Нової української школи лежить навчання, засноване на ключових компетентностях. З цього року середня школа переймає естафету від початкової ланки і продовжує навчання на засадах концепції НУШ за новим Державним стандартом базової середньої освіти (Державний стандарт, 2020). Перед учителями стоїть завдання формувати ключові компетентності на уроках з різних предметів. Не менш відповідальним є завдання і для упорядників підручників, які також мають у методичній частині закласти саме такі завдання, які будуть спрямовані на формування ключових компетентностей.

На думку Т. Засекіної та М. Тишковець, «формування ключових компетентностей засобами підручника сьогодні розглядається не як теоретична можливість, а як обов'язкова його функція» (Засекіна, Тишковець, 2019, с. 88).

О. Жосан вважає, що «підручник слід розглядати як засіб формування загальнонавчальних і предметних компетентностей учнів, тому він має бути діяльно орієнтований» (Жосан, 2010, с. 58). На думку О. Топузова, «структурування навчального матеріалу в підручнику на засадах компетентнісного підходу до навчання за проблемним принципом дає змогу активно упроваджувати інноваційні методи і форми робіт з метою застосування здобутих знань і набутих навичок з практичною метою...» (Топузов, 2012, с. 246). Більшість науковців вважають, що шкільний підручник є засобом формування компетентностей, зокрема і ключових, «за умови, якщо методично грамотно розробити його структурні компоненти, які будуть відповідно задіяні у процесі навчання» (Засекіна, Тишковець, 2019, с. 88).

Зосередимо увагу на підручнику «Зарубіжна література. 5 клас» (автори: Н. Богданець-Білоskalенко, О. Фідкевич) (Богданець-Білоskalенко, Фідкевич, 2022), створеному за Модельною навчальною програмою авторського колективу Н. Богданець-Білоskal-

ленко, В. Снегір'ової, О. Фідкевич (Богданець-Білоskalенко, Снегір'ової, Фідкевич, 2021) та наведемо приклади завдань з формування ключових компетентностей в учнів.

На уроках зарубіжної літератури, як і української, відбувається розвиток умінь спілкуватися і вільно володіти державною мовою. Ця важлива ключова компетентність формується у процесі читання та роботи з художнім текстом.

Спілкування іноземними мовами забезпечують такі завдання підручника як перекласти на іноземну мову, яку вивчають учні в конкретній школі. Наприклад: розкажіть про героя твору; охарактеризуйте героя іноземною мовою; які б питання ви поставили герою іноземною мовою, яку вивчаєте.

Ключова математична компетентність виявляється у здатності учня / учениці моделювати процеси і ситуації, розробляти стратегії, плани дій для розв'язання проблем, виокремлювати головну та другорядну інформацію.

На формування компетентності у галузі природничих наук і технологіях спрямовані такі завдання: *Напишіть відгук про повість «Саджо та її бобри» або іншу книжку зарубіжного письменника/письменниці про природу. • Візьміть участь у підготовці виставки книжок про природу для молодших школярів. Обговоріть з однокласниками й однокласницями, які книжки ви оберете, якою презентацією буде супроводжуватися виставка, що ви розкажете молодшим друзям* (Богданець-Білоskalенко, Фідкевич, 2022, с.170). Це стосується і формування екологічної грамотності та здорового способу життя – на прикладі художніх творів та завдань учні розкривають екологічні проблеми, бережливе ставлення до природи. Наприклад: *Розкажіть про вашу участь у природоохоронному заході (або що ви робите для збереження довкілля) на своїй сторінці в соціальній мережі або на сторінці вашого класу чи школи* (Богданець-Білоskalенко, Фідкевич, 2022, с.171).

Культурна компетентність вже закладена у самому предметі, адже література формує культуру читання і читача, а також, як вид мистецтва, синкретично поєднує художнє та музичне мистецтво, театр та кіно. Так у підручнику після кожної вивченої теми подаємо рубрику «Острів скарбів». На сторінках цієї рубрики широко представлено інформацію культурологічного спрямування, медіатексти. Учнів ознайомлюємо з кінофільмами та мультфільмами за мотивами прочитаних творів, з репродукціями картин і художниками, які їх створили. Матеріали острова знань будуть основою для організації роботи в парах, групах, виконання проектної діяльності.

Формуванню уміння вчитися впродовж життя, а саме – визначати мету і цілі власної діяльності, планувати й реалізувати задумане, рефлексувати й оцінювати результат, користуватися різними джерелами інформації прислужаться/сприяють подані у підручнику та зошиті матеріали для формувального оцінювання. Так, наприклад, після кожної теми пропонується заповнити листок самооцінювання. Це і самооцінювання емоційного стану, діяльності, якості навчальних досягнень, ефективності роботи в групі, у проекті. А також завдання, спрямовані на пошук інформації в інтернеті та інших ресурсах.

Підсумуємо: підручник із зарубіжної літератури не тільки сприяє розвитку читачької грамотності, а є важливим джерелом формування ключових компетентностей учнів, необхідних у житті.

Список використаних джерел:

- Богданець-Білоskalенко, Н., Фідкевич, О. (2022). Зарубіжна література. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Грамота.
- Богданець-Білоskalенко, Н., Снегірьова, В., Фідкевич, О. (2021). Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–6 кл.». <https://lib.iitta.gov.ua/727303/>
- Жосан, О. Е. (2010). Вимоги до шкільного підручника у контексті розвитку вітчизняного підручничознавства. *Проблеми сучасного підручника: збірник наукових праць*, 53–61
- Засекіна, Т., Тишковець, М. (2019). Формування ключових компетентностей засобами підручника. *Проблеми сучасного підручника*, 22, 86–96.
- Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/novaukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
- Топузов, О. М. (2012). Роль і місце підручника в реалізації компетентнісного підходу до навчання. *Проблеми сучасного підручника: збірник наукових праць*, 12, 241–247.

ВИРОБЛЕННЯ ВМІНЬ ЗАСТОСОВУВАТИ МАТЕМАТИЧНІ ЗНАННЯ НА ПРАКТИЦІ

Бурда Михайло,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу математичної та інформатичної освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 mibur5@ukr.net

Загальна вимога до шкільної математичної освіти – вироблення вмінь застосовувати знання в реальних практичних ситуаціях, у майбутній професійній діяльності, під час вивчення інших шкільних предметів. Прикладна спрямованість навчання математики здебільшого реалізується під час розв’язування задач практичного змісту. Математичні задачі є моделями відповідних задач практичного змісту. Ці задачі взаємоз’язані, оскільки взаємоз’язаними є математична та інші ключові компетентності. Вироблення вмінь застосовувати математичні знання на практиці передбачає, щоб розв’язання суто математичних задач і задач практичного змісту не віддаляти в навчальному часі, а максимально наближувати і розглядати як взаємно обернену діяльність. Під час такої діяльності учням вдається збагнути, що один і той же математичний факт може використовуватись як модель для розв’язання різних практичних задач і, навпаки, різні за сюжетом практичні задачі можуть зводитись до однієї математичної моделі.

Прийоми вироблення вмінь застосовувати математичні об’єкти (поняття, властивості, способи діяльності) на практиці.

1. *Розпізнавання та інтерпретація математичних об'єктів на практиці.* Розпізнавання передбачає виконання двох взаємообернених дій: підведення під поняття (власне розпізнавання) і виведення наслідків. При підведенні об'єкта під поняття встановлюється, чи належить об'єкт до даного поняття. Перевіряється наявність у об'єкта певних властивостей і, враховуючи їх логічну структуру (кон'юнктивна, диз'юнктивна, змішана), робиться висновок про належність (чи неналежність) об'єкта до даного поняття. Дія позначається: $O_B \rightarrow O \subset \Pi$ (O_B – властивості об'єкта, $O \subset \Pi$ – математичний об'єкт належить об'єму поняття). При виведенні наслідків, навпаки, відомо, що предмет належить до даного поняття. Завдання полягає в тому, щоб вказати ті властивості об'єкта, які є наслідками належності його до даного поняття. Дія позначається: $O \subset \Pi \rightarrow O_B$.

2. *Перехід від задачі математичної до задачі практичного змісту.* Пропонуються пари задач: математична задача та відповідна задача практичного змісту. Спочатку розв'язується задача математична, а потім вона використовується як модель під час розв'язання задачі практичного змісту. Далі розв'язуючи окремо задачу практичного змісту, учні виконують зворотню дію – переходять від даної практичної задачі до математичної, яка є її моделлю, розв'язують її та інтерпретують одержаний результат.

3. *Перехід від математичної задачі до способу діяльності і від нього до практичної задачі.* В процесі навчання засвоюються не лише формально-логічні знання, а й оперативні – поради або вказівки щодо того, як діяти у тій чи іншій навчальній ситуації. Вони, з одного боку, є результатом засвоєння навчального матеріалу, а з другого, – спрямовані на застосування понять або властивостей на практиці. Так, шукану відстань розглядаємо як невідому сторону одного з двох рівних чи подібних трикутників, які на малюнку слід побудувати, провівши допоміжні лінії. Виділяється спосіб діяльності та застосовується до розв'язання задач практичного змісту.

4. *Виділення практичних ситуацій, для розв'язання яких найчастіше використовується дана математична модель.* Так, практичними ситуаціями з теми «Коло і круг. Геометричне місце точок» можуть бути такі: відшукування центра предметів, що мають форму круга; обчислення довжин кіл предметів, що мають форму круга, та їх площ за радіусами і діаметрами та навпаки; знаходження висоти, глибини, відстані; облаштування предметів на місцевості (клумб, ділянок землі, ковзанок тощо), що мають форму круга; знаходження місця для об'єкта (автобусної зупинки, залізничної станції, криниці, мосту, бази відпочинку тощо), де йдеться про рівність певних відстаней.

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ У ПІДРУЧНИКАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Васильєва Дарина,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
відділ математичної та інформатичної освіти
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

Для Нової української школи Інститут педагогіки НАПН України створив пакет модельних програм для циклу 5–6 класів. Ці модельні програми розроблялись в співпраці фахівців різних галузей, є узгодженими між собою, що забезпечує посилення міжпредметних зв'язків у навчанні.

Співробітниками Інституту педагогіки також було створено підручники для різних предметів та інтегрованих курсів 5 класу Нової української школи. У цих підручниках була реалізована ідея посилення міжпредметних зв'язків, що закладалася в модельних програмах.

Співробітниками відділу математичної та інформатичної освіти було створено дві модельні програми: з математики (Бурда, 2021) та з інформатики (Завадський, 2021) та, відповідно, два підручники (Бевз, 2022) та (Коршунова, 2022).

Для програмування учням на уроках інформатики необхідна певна математична база. Модельні програми побудовані таким чином, що для опанування учнями програмування (розділ програмування розглядається у III чверті) у 5 класі вони мають добре знати геометричні фігури та їх властивості. Тож, з математики в I і II чвертях учні вивчають найпростіші фігури (точка, відрізок, промінь, пряма, кут, ламана), многокутники та їх властивості.

Наприклад, спершу на уроках математики учні дізнаються про розгорнуті кути і вчать знаходити градусну міру одного з кутів, на які розбиває промінь заданий кут (рис. 1).

744. Щоб знайти x , запиши і розв'яжи рівняння.

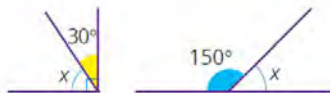

Рис. 1. Завдання з підручника (Бевз, 2022)

Наприкінці II чверті для формування уявлення учнів про таке геометричне перетворення як «поворот» на уроках математики пропонується виконати проєкт № 2 «Поворот», що можна переглянути за QR-кодом.

А потім на уроках інформатики в III чверті під час програмування ці знання використовуються для знаходження кута повороту головного героя в середовищі Scratch (рис. 2).

Поміркуй, дай відповідь на запитання.

Припустимо, кут між двома прямими, якими рухається Котик, становить x° . За якою формулою можна обчислити кут, на який поверне Котик у Скретчі?

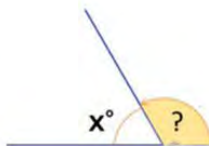

Рис. 2. Завдання з підручника (Коршунова, 2022)

Також на уроках математики в I і II чвертях учні ознайомлюються з видами трикутників та сумою кутів трикутника та чотирикутника. На уроках інформатики в III чверті вони ці знання використовують для складання коду (рис. 3).

Завдання № 5

- Згадай з курсу математики і дай означення трьох типів трикутника: гострокутного, прямокутного та тупокутного.
- Згадай, чому дорівнює сума кутів трикутника. Проаналізуй програму дій Котика та трикутник, який він малює. Яким числом потрібно замінити знак питання у програмі?

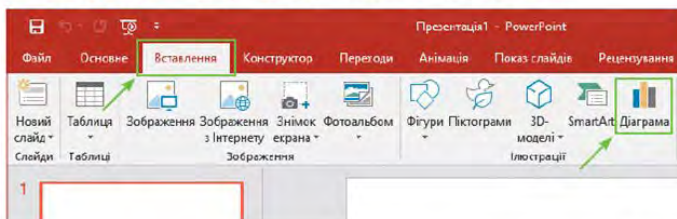
А

Б

Рис. 3. Завдання з підручника (Коршунова, 2022)

У IV чверті на уроках інформатики учні знайомляться з Power Point та вчаться створювати діаграми за допомогою Майстра діаграм і, паралельно, на уроках математики учні вивчають лінійні і стовпчасті діаграми (пригадують як їх читати та вчаться будувати їх від руки). У підручнику математики також пропонується лабораторна робота щодо створення таких діаграм в Power Point (рис 4).

- 1900.** Виробництво сирів в Україні базується на рецептурі європейських сирів. Сири мають різну жирність. «Адегейський» — 15 %, «Чечіль» — 10 %, «Рікотта» — 20 %, «Маасдам» — 45 %, «Пармезан» — 30 %, «Гауда» — 50 %. Дізнайся, до яких видів належить кожен з цих сирів, та побудуй діаграму жирності сирів у зошиті і у Power Point за алгоритмом.
1. Відкрий Power Point та вибери слайд.
  2. Вибери вкладку «Вставлення» і «Діаграма».

3. Вибери вид діаграми «Гістограма» та натисни «Ок».

Рис. 4. Завдання з підручника (Бевз, 2022)

Також у підручнику з математики для 5 класу учням іноді пропонуються завдання на створення алгоритмів дій та прочитання чи створення блок-схем. Наприклад, під час актуалізації опорних знань учнів з теми «Буквені вирази» учням пропонується знайти значення змінної на виході при різних вхідних значеннях змінної, а потім ще й створити свою блок-схему для однокласників (рис. 5).

2. Знайди число, яке утвориться після проходження лабіринтів, якщо: а) $a = 1$ б) $a = 2$ в) $a = 3$
3. Склади з однокласниками/однокласницями збірник таких лабіринтів.

Рис. 5. Завдання з підручника (Бевз, 2022)

У III і IV чверті, після того, як уже учні пригадали інтерфейс середовища Scratch, що відоме їм з початкової школи, в підручнику математики зустрічаються усні завдання на прочитання частин кодів. Наприклад, під час вивчення теми «Середнє арифметичне» учням пропонується завдання наведено на рис. 6.

1844. Чому дорівнює значення змінної c після виконання серії команд? Що шукали за допомогою цієї частини коду?

Рис. 6. Завдання з підручника (Бевз, 2022)

В обох підручниках пропонується завдання, що підготовлюють учнів до пізнішого введення в 6 класі поняття система координат. Це завдання, де учі встановлюють місцезнаходження певного крісла в кінозалі або певного квадрату на полі для гри у «Морський бій».

Такий комплексний підхід у створенні модельних програм і підручників посилює міжпредметні зв'язки математики та інформатики та прикладну спрямованість кожного з курсів, бо учні бачать, де отримані знання застосовуються на практиці.

Список використаних джерел

- Бевз, Г. П., Бевз, В. Г., Васильєва, Д. В., Владімірова, Н. Г. (2022). Математика: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта.
- Бурда, М.І., Васильєва, Д.В. (2021). Математика. 5–6 класи: модельна навчальна програма, 2021. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Matem.osv.galuz-5-6-kl/Matem.5-6-kl.Burda.Vasileva.14.07.pdf>
- Завадський, І.О., Коршунова, О.В., Лапінський, В.В. (2021). Математика. 5–6 класи: модельна навчальна програма. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inform.osv.haluz.5-6-kl/Inform.5-6-kl.Zavadskyy.ta.in.27.09.pdf>
- Коршунова, О.В., Завадський, І.О. (2022). Інформатика: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта.

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА ДЛЯ 5 КЛАСУ

Гоголь Наталія,

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, літератури та
методики навчання Глухівського національного
педагогічного університету імені Олександра Довженка,
м. Глухів, Україна

 natashagogol75@gmail.com

Нині в розвитку українського підручникотворення відповідно до вимог Нової української школи актуалізується питання змісту та структури підручника як основної навчальної книги з української літератури, переосмислюються його основні функції, посилюється роль і значущість культурологічного компонента в теоретичному, аналітичному та ілюстративному блоках навчальної книги, які втілюють не лише предметні (літературні), а й ключові компетентності, а також впливають на формування емоційно-ціннісної сфери учнів (Гоголь, 2021, с. 295).

На переконання українських учених Т. Яценко та В. Пахаренка, утілення компетентнісної парадигми актуалізує проблему підготовки шкільних підручників нового покоління, що ефективно сприятимуть формуванню компетентного учня-читача (Яценко, Пахаренко, 2022, с. 203).

Питання створення шкільних підручників різноаспектно розглянуто в наукових працях О. Бандури, М. Бурди, В. Мартиненко, В. Олефіренка, О. Пометун, О. Савченко, А. Фасолі, Т. Яценко та інших учених. На думку сучасних дослідників проблеми підручникотворення з літератури (О. Ісаєва, Ж. Клименко, В. Пахаренко, О. Слижук, Т. Яценко та ін.), в реаліях Нової української школи актуалізується питання компетентнісної спрямованості підручників шкільного літературного курсу на основі увізнення його культурологічного складника.

Необхідно підкреслити, що чинний підручник «Українська література» для 5 класу (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022) закладів загальної середньої освіти, підготовлений авторським колективом із Інституту педагогіки НАПН України, має виразний компетентнісний потенціал. Навчальний матеріал підручника структуровано на основі наскрізних культурологічних тем, у яких закладена проблема становлення внутрішнього світу людини. Формуванню визначеної у Державному стандарті базової середньої освіти культурної компетентності учнів (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020) сприяють запропоновані авторами підручника інформаційні матеріали

мистецтвознавчого спрямування; компетентнісно орієнтовані запитання і завдання репродуктивного, частково-пошукового та творчого характеру; довершені зразки різних галузей мистецтва.

Так, під час ознайомлення учнів із вступною навчальною темою автори підручника торкаються питання значущості читання і книжок у житті людини, акцентуючи увагу на важливості різних мистецтв (музика, живопис, скульптура, архітектура, театр, кіно та інші) для розвитку людства, їх пізнавальному, виховному та естетичному значеннях для формування юної особистості (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 8).

Запропоновані авторським колективом підручника довершені зразки образотворчого мистецтва, на наш погляд, сприяють розвитку в учнів культурної компетентності. Так, опанування молодшими підлітками малих фольклорних жанрів та літератури, на думку авторів підручника, буде доречним у єдності з переглядом ілюстрацій А. Стефурак до збірки «Українські прислів'я», В. Мельниченко до збірки народних загадок «Реве віл на сто гір», Г. Сокиринської ілюстрації до збірки віршів і загадок Л. Глібова «Котилася тарілочка», що безумовно дасть можливість школярам не тільки прочитати прислів'я, приказки, відгадати загадки, а й помилуватися творами образотворчого мистецтва (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 16). Пропоновані запитання і завдання орієнтують учнів на усвідомлене осягнення учнями суміжних образотворчостей, висловлення ними власного ставлення до сприйнятого, наприклад: «Чи допомогли тобі візуальні образи, створені художницею за мотивами загадок Л. Глібова, виразніше уявити поетичні образи» (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 24).

Імпонує мистецька рубрика підручника «У колі мистецтв», навчальне спрямування якої містить пізнавальну й доступну для п'ятикласників інформацію про українські культурні надбання, короткий аналіз художніх полотен і музичних творів, довершені зразки різних галузей мистецтва, а також запитання і завдання, спрямовані на розвиток умінь учнів у процесі текстуального вивчення художніх творів осягати суміжні образотворчості.

На переконання авторів підручника, означена рубрика спрямована на формування в учнів ключової культурної компетентності і «допомагає глибокому осмисленню ідейно-художнього змісту літературного твору, формуванню вмій проводити мистецькі паралелі в процесі його вивчення» (Яценко, Пахаренко, 2022, с. 207). Так, наприклад, текстуальне вивчення народних казок супроводжується вдало дібраними ілюстраціями Ю. Мітченко до казки «Яйце-райце» із запропонованими запитаннями і завданнями, спрямованими на розуміння учнями змісту прочитаного. У рубриці «У колі мистецтв» запропоновано розглянути ілюстрації ще однієї української художниці та письменниці К. Штанко. Прикметно, що запитання до творів мисткині спрямовують увагу учнів на усвідомлення ними майстерності відображення художницею характеру головних героїв казки, як-от: «Чи вдалося мисткині відобразити характер головних героїв/героїнь казки? Поясни свою думку» (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 35).

Доречним, на наш погляд, у процесі текстуального вивчення казки І. Франка «Фарбований лис» є наскрізне розміщення на сторінках підручника ілюстрацій художника-ілюстратора С. Артюшенка. Хоча автори підручника адресно не звертають увагу

учнів на мистецькі твори художника, проте їх вдале розміщення відповідно до розгортання сюжету казки орієнтує школярів на осягнення характеристики головного персонажа, що передана різними видами мистецтва.

Робота над суміжними образотворчостями прослідковується і під час текстуально-го опрацювання казки України «Лелія» та перегляду ілюстрацій до неї української художниці Л. Іванкової. У пропонуваних запитаннях і завданнях автори підручника радять звернути увагу на кольори ілюстрацій до казки та подумати, «чому саме ці відтінки кольорів використовує художниця?» (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 53).

У мистецькій рубриці авторами підручника доречно запропоновано розглянути художнє полотно К. Білокур «Квіти за тином» та поділитися враженнями від сприйнятого твору мистецтва, зіставити суміжні образотворчості, звернути увагу на засоби художньої виразності у різних видах мистецтва, наприклад: «Зверни увагу на виразність білого кольору в тексті казки та на полотні» (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 58). Такі запитання і завдання, на нашу думку, спрямовують увагу учнів на осягнення літературознавчого і культурологічного контекстів, формують у них уміння зіставляти літературні твори з іншими галузями мистецтва.

Матеріали рубрик «У колі мистецтв» та «Поміркуй» інформативно доповнюють візуалізовані зразки суміжних образотворчостей, допомагають учням глибоко осягнути їх та висловити власне ставлення, а запропоновані запитання і завдання формують у школярів уміння давати естетичну оцінку сприйнятому. Наведемо кілька прикладів: «Розглянь зображення Березини в різних творах мистецтва. Який із образів тебе найбільше вразив? Поясни чому» (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 77); «...Розглянь картину О. Кішкурно «Дівчина у віночку». Чи може ця картина бути ілюстрацією до вірша?...» (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 123); «Роздивися картини П. Нілуса та К. Костанді. Яке враження справили не тебе ці полотна? ...» (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 161) та інші.

Варто відмітити, що до пропонуванних рубрик на сторінках підручника вміщено QR-коди, за допомогою яких школярі зможуть прослухати музичні твори, дотичні до інших видів мистецтва, а також виконати завдання і відповіді на запитання, як-от: «Зіскануй QR-код, прослухай концерт для скрипки А. Вівальді «Весна» із циклу «Чотири пори року» та перечитай останній абзац казки. Чи однаковий настрій передають ці твори? Як ти думаєш, чому настання весни викликає почуття радості? Свою думку обґрунтуй» (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 69); «Якими образами картина І. Красцової і пісня З. Красуляк перегукується з віршем А. Качана «Море грає»? (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 171); «Ознайомся з іншими картинами Є. Гапчинської. Для цього зіскануй QR-код. Зроби висновок про ставлення художниці до дітей. Чи підтверджують твою думку слова самої Є. Гапчинської?» (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 197) та інші.

Отже, інформаційне наповнення навчальної книги побудовано як своєрідний поліфонізм літератури і мистецтв, що орієнтує учнів на усвідомлення того, що українська література вбирає в себе факти вітчизняної культури, специфічні народні обряди, звичаї, духовні уявлення українського народу на основі діалогу мистецтв. З огляду на це аналізований підручник української літератури для 5 класу містить розлогу пізна-

вальну інформацію про українські культурні надбання, що допомагає учням глибоко осмислювати ідейно-художній зміст літературного твору, удосконалює їхні вміння проводити мистецькі паралелі та сприяє формуванню розуміння української літератури як невід'ємного компонента світового мистецтва.

Список використаних джерел

- Гоголь, Н. В. (2021). Культурологічний підхід у змісті шкільної літературної освіти (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія. Суми: ФОП Цьома С. П.
- Державний стандарт базової середньої освіти (2020). Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886
- Яценко, Т. О., Пахаренко, В. І. (2022). Ключові компетентності в змісті підручника української літератури для 5 класу Нової української школи. <file:///C:/Users/1/Downloads/18.pdf>
- Яценко, Т. О., Пахаренко, В. І., Слижук, О. А. (2022). Українська література. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. https://pidruchnyk.com.ua/1678-5_ukrlit_yacenko.html

ГЕНЕЗА ФУНКЦІЙ ПІДРУЧНИКА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Головко Світлана,

кандидат історичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник,
відділ моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 GolovkoS@ukr.net

Дистанційне навчання стало важливим механізмом забезпечення цілісності освітнього процесу в умовах карантинних обмежень та військового стану. Його широке запровадження зумовило модернізацію функцій усіх елементів освітнього середовища, зокрема, й підручника.

Системна трансформація шкільного підручника розпочалася наприкінці 1990-х років, коли починає поступово втрачатися пріоритетність інформаційної функції навчальної книжки, а натомість актуалізується її мотиваційний та розвивальний потенціал (Савченко, 1999, с. 63). Відтак підручник поступово перетворюється з єдиного джерела нових знань на потужний засіб особистісного розвитку здобувачів освіти.

Ця тенденція посилилася в умовах реалізації парадигми компетентісно орієнтованого навчання. Спрямування освітнього процесу на розвиток в учнів творчих здібностей, критичного мислення, формування ціннісних ставлень та навичок самоосвітньої діяльності підвищує роль ціннісно-орієнтувальної та рефлексійно-корекційної функ-

цій сучасного підручника (Горошкіна, 2019). Особливого значення в контексті формування в учнів ключових компетентностей, важливих для взаємодії з природою та соціумом, набуває трансформаційна функція, що забезпечує дидактично обґрунтоване перенесення теоретичних знань та методів конкретної наукової галузі в площину їх практичного використання.

Створення сучасних дидактичних систем, в яких підручник відіграє провідну роль як стрижневий компонент, зумовлює необхідність посилення його координаційної та інтегруючої функцій, що забезпечують встановлення ефективних функціональних взаємозв'язків між окремими складовими інформаційно-методичного забезпечення (Мороз, 2016). Це дає підстави говорити й про функцію підручника як засобу проектування освітніх технологій і моделей навчання (Могорита, 2018).

Дистанційна освіта передбачає організацію індивідуалізованого освітнього процесу, що здійснюється шляхом віддаленої взаємодії його учасників у спеціалізованому середовищі, сформованому на сучасних психолого-педагогічних підходах із використанням та інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідно відбуваються принципові зміни на рівні методології функціонування освітнього простору: унормовуються нові режими взаємодії суб'єктів освітнього процесу (синхронний та асинхронний), зростає роль електронного освітнього середовища та електронних освітніх ресурсів тощо (Положення, 2020). Розробляються та впроваджуються електронні підручники, важливою функцією яких є забезпечення ефективного та оперативного зворотного зв'язку між усіма суб'єктами освітнього процесу (Вашуленко, Сердюк, 2020, с. 26).

Якщо для сучасних засобів електронного навчального призначення та освітніх ресурсів ця функція є цілком органічною, то у випадку їх відсутності й використання традиційних підручників на електронних носіях (що є на сьогодні теж достатньо поширеним) її реалізація може бути забезпечена через QR-коди. Уведення до паперових підручників навчальних елементів, створених за цією технологією дає можливість установити онлайн-комунікацію між учнем, який працює з електронною версією, та відповідними електронними освітніми ресурсами, що забезпечують підтримку освітнього процесу з конкретного предмету.

Отже, сучасний підручник для дистанційного є багатофункціональним та стає ядром дидактичного комплекту, що поєднує різноманітні засоби того чи іншого навчального предмету.

Список використаних джерел

- Вашуленко, О. П., Сердюк, Е. Г. (2020). Електронний підручник з геометрії як засіб дистанційного навчання учнів ліцею. *Проблеми сучасного підручника: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (наукове видання), 28–29 травня 2020 р.*, Київ: Педагогічна думка, 26–27.
- Горошкіна, О.М. (2019). Функції підручника української мови в компетентнісній парадигмі. *Studia Ukrainika Posnaniensia*, 1, 93–102.
- Могорита, В.М. (2018). Трансформація функцій шкільного підручника історії як навчального засобу. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 60(2), 26–29.

- Мороз, П.В. (2016) Місце і роль шкільного підручника історії в умовах дослідницького навчання. http://histlab.edukit.kiev.ua/nashi_publicacii/statti/.
- Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. (2020). Наказ М-ва освіти і науки України від 08 вересня 2020 р. № 1115. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>.
- Савченко, О.Я. (1999). Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів, Київ: Генеза.

ТЕКСТ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (на матеріалі підручників для учнів НУШ)

Голуб Ніна,

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник,
відділ навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

Підсумкові матеріали «Національного звіту за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018» (Національний звіт, 2019) стали поштовхом до оновлення шкільних предметних методик. Зокрема, методика навчання української мови доповнено питаннями «різних читацьких технік і стратегій», «характеру текстів (множинні, цілісні або перервані)», «формальними особливостями тексту», алгоритмами роботи на уроках із різноманітними текстами.

Варто зазначити, що робота з текстами завжди перебувала в полі нашого зору, зокрема особливості текстотворчої діяльності учнів (Голуб, 2013), види роботи з текстами на уроках української мови у процесі вивчення синтаксису й пунктуації у 8–9 класах (Голуб, 2017).

У підручниках української мови для 5 і 6 класів нової української школи (авторства Н. Голуб та О. Горошкіної) робота з різножанровими і різностильовими текстами є систематичною, а прийоми і методи – різноманітні.

У процесі читання, сприйняття тексту й інтерпретування його навчаємо учнів визначати тему, основну думку тексту, ключові слова, виявляти елементи логічної структури, головне й другорядне, осмислювати особливості вживання виучуваних мовних явищ. Кожен текст, представлений у параграфі підручника, містить цінну пізнавальну інформацію, скеровує когнітивний процес на формування ключових компетентностей, відчуття естетики мови, моральне й ціннісне становлення дітей. Завдання і вправи, що супроводжують кожен текст дібрано так, щоб учні навчилися не лише бачити, що є в тексті, а й виявляти підтекстові смисли, вибирати з нього корисну інформацію, опрацювати її, ділитися з іншими людьми, удосконалювати, редагувати й аналізувати,

змушують читача сприймати і розуміти смисл прочитаного, зосереджувати увагу на цінному й не розпорошувати її на другорядне.

Текстові вміння розглядаємо як важливе підґрунтя, передумову для розвитку й удосконалення багатьох комунікативних умінь, необхідних компетентному мовцеві, на якого орієнтована шкільна мовна освіта.

Різноманітність запитань поживляє роботу. Зокрема, у підручнику для 5 класу пропонуємо запитання: Чи згодні ви з думкою автора? Яку проблему тут порушено? Як текст пов'язаний з темою уроку? Що в тексті відоме, а що – нове? Які емоції переважають у тексті? Як ви це визначили? Що, на вашу думку, спричинило непорозуміння? Про які мовні обов'язки йдеться в тексті? Що можна зробити для розв'язання цієї проблеми? З якою метою використано фразеологізми? Чи траплялася у вашому житті подібна ситуація? Чи можна вважати цю інформацію достовірною? та ін. і завдання: Поясніть зміст першого речення. Обґрунтуйте або спростуйте думку автора, висловлену в завершальних реченнях. Завершіть діалог, відповівши на заперечення хлопчика. Пригадайте й назвіть життєві ситуації, у яких важливі вміння тлумачити значення слова. Назвіть образи, які намалювала ваша уява. Запропонуйте заголовок. Додайте коментар. Висловіть припущення щодо іншого варіанту подій. Замініть виділені слова синонімічними. Відреагуйте на останню репліку. та ін. (Голуб, Горошкіна, 2022).

Різноманітна тематика текстів забезпечує привернення уваги до найрізноманітніших царин суспільного життя, як-от: текст про розмаїття рослинного світу, різні емоційні стани дитини, екологічні проблеми країни (краю), особливості української мови, функції і роль у житті суспільства й кожної людини; про письменників і цікаві книжки, про роль книжки в житті й становленні людини, про мистецтво, поведінку з грошима та ін. (Голуб, Горошкіна, 2022).

Насамкінець зазначимо, що підручник української мови для 5 класу успішно апробовано в закладах-учасниках пілотного проєкту, підтверджено його ефективність.

Список використаних джерел

1. Голуб, Н. (2017) Робота з текстами на уроках української мови у процесі вивчення синтаксису й пунктуації у 8–9 класах. *Українська мова і література в школі*, 1, 2–8.
2. Голуб, Н. (2013). Особливості текстотворчої діяльності учнів 5-7 класів в умовах компетентнісного навчання української мови. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії й практики*, 20(30), 70–74.
3. Голуб, Н.Б., Горошкіна, О.М. (2022). *Українська мова: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Київ: Освіта.
4. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 (2019). Український центр оцінювання якості освіти. Київ: УЦОЯО.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ ВПРАВ І ЗАВДАНЬ ДЛЯ УЧНІВ 5–6 КЛАСІВ В УМОВАХ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Горошкін Ігор,

кандидат пед наук, старший науковий співробітник
відділу навчання іноземних мов,
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

В умовах компетентісної освітньої парадигми до пріоритетних завдань навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти віднесено формування в здобувачів освіти, крім предметних, низки ключових компетентностей, що мають «забезпечити успішну соціалізацію юної особистості патріота своєї країни з чіткою громадянською позицією, інноваційним мисленням, багатим комунікативним досвідом, екологічною свідомістю. Основним завданням іншомовної освіти в сучасних умовах є формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності випускника, який не лише вмітиме усно чи письмово висловлювати власну думку іноземною мовою відповідно до ситуації, а й буде здатним за допомогою мовних засобів охопити увесь спектр соціальних і культурних явищ, розв'язувати засобами іноземної мови актуальні життєві проблеми. Це спонукає вчителів іноземних мов шукати шляхи ефективної організації освітнього процесу. У їхній діяльності окреслилися певні підходи, що забезпечують вироблення в здобувачів освіти психологічної настанови на систематичне здобування й розширення знань, формування ціннісного ставлення до навчального предмета, умінь здійснювати ефективну міжкультурну комунікацію, а також стійких умінь орієнтуватися в динамічних інформаційних потоках. Зазначимо, що в сучасних умовах не менш важливо забезпечити засвоєння й системне розширення учнями соціокультурних знань, що є важливою умовою ефективної міжкультурної комунікації.

У модельній програмі з іноземних мов (В. Редько, О. Шаленко, С. Сотникова, О. Коваленко, І. Коропецька, О. Якоб, І. Самойлюкевич, О. Добра, Т.Кіор) зазначено, що навчання «будується на підґрунті комунікативного, діяльнісного, особистісно орієнтованого та культурологічного підходів, які своєю сутністю зумовлюють дидактично і методично доцільне визначення цілей та змісту навчання іноземної мови як важливого засобу міжкультурного спілкування та порозуміння в сучасному глобалізованому, мультилінгвальному та полікультурному світовому соціумі» (МОН України, 2017, с. 4).

Студіювання психолого-педагогічних джерел (О. Бігич, Н. Бориско, Г. Борецька, С. Ніколаєва, О. Овчарук, О. Пасічник, Т. Полонська, В. Редько, О. Савченко, О. Топузов та ін.) з окресленої проблеми уможливило виокремлення низки підходів, що домінують в процесі навчання іноземних мов у 5–6 класах і визначають створення системи вправ і завдань для організації ситуативного спілкування учнів 5–6 класів. До них відносимо:

- компетентнісний;
- особистісно орієнтований;
- комунікативно-діяльнісний;
- культурологічний.

Компетентнісний підхід змінює мету й завдання освіти від передачі знань і умінь предметного змісту, що було задекларовано у вимогах навчальних програм «учні повинні знати», «учні повинні вміти», до формування розвиненої особистості, яка володіє низкою соціально і життєво значущих компетентностей. Якщо в Державному стандарті базової середньої освіти виокремлено 11 ключових компетентностей, то, відповідно, має бути розроблена і впроваджена в освітній процес система вправ і завдань, що складається з 11 груп, спрямованих на:

- вільне володіння державною мовою;
- формування іншомовної комунікативної компетентності;
- математична компетентність;
- формування компетентності в галузі природничих наук, техніки й технологій;
- формування інноваційності;
- формування екологічної компетентності;
- формування інформаційно-комунікаційної компетентності;
- навчання впродовж життя;
- формування громадянських та соціальних компетентностей;
- формування культурної компетентності;
- формування підприємливості і фінансової грамотності.

З огляду на це кожна вправа й завдання системи мають спрямовувати діяльність здобувачів освіти на формування тієї чи тієї компетентності. У цьому випадку система стає потужним інструментом досягнення мети навчання іноземних мов, визначену програмою.

Останнім часом набуває все більшого поширення особистісно орієнтований підхід у навчанні іноземних мов спрямований на проєктування освітнього процесу, максимально зорієнтованого на учня, забезпечення розвитку його індивідуальності, розвитку творчого потенціалу. Цьому значною мірою сприяє групова робота над різними текстами, що дає змогу кожному учневі виконати певні дії, які відповідають їхнім віковим особливостям, є посиленням для кожного. Наприклад, один учень читає текст, інший – виділяє в ньому незнайомі слова, третій – шукає їх значення в словнику, четвертий – висловлює оцінне судження тощо. Склад груп, функції учнів можуть змінюватися, важливим є те, що в межах груп учні взаємодіють, допомагають один одному. Така робота готує здобувачів освіти до подальшої комунікації, сприяє вдосконаленню комунікативних умінь, розширенню словникового запасу, що має відбуватися систем-

но. Плануючи роботу на уроці, важливо враховувати й особливості підліткового віку учнів, у якому спілкування є провідним типом діяльності

Комунікативно-діяльнісний підхід до створення системи вправ і завдань для організації ситуативного спілкування учнів 5–6 класів в умовах компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов спирається на теорію «навчання через діяльність» Д. Дьюї, який визначив основні засади організації процесу навчання (врахування інтересів учнів, навчання через мислення й дії, пізнання і знання як результат подолання труднощів, творча робота і співробітництво), низку психологічних теорій: теорію діяльності, теорію навчальної діяльності, теорію особистісно діяльнісного опосередкування, які визначають, що розвиток особистості в процесі навчання відбувається насамперед через формування в неї навчальних дій, що є основою освітнього процесу. Психологи довели, а освітня практика підтверджує, що людина може опанувати зміст предмета, культурні відомості, способи пізнання, сформувати й удосконалити особистісні якості через діяльність. Саме діяльність є головним складником механізму здобування соціального досвіду. Це спонукає до перенесення акценту з навчання на учіння, тобто необхідно розглядати навчання як організацію й стимулювання учіння.

Культурологічний підхід до навчання іноземної мови зумовлює взаємодію мови і культури. У 5–6 класах значно збільшується обсяг навчального матеріалу (на відміну від початкової школи), у тому числі міжкультурного. Навчання іноземної мови стає не процесом накопичення знань, а процесом формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності учнів. Учні починають працювати з автентичними текстами, реалізувати функцію іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування. З огляду на це ситуаційні завдання, що застосовують на уроках іноземних мов, мають спонукати учнів до спілкування з однокласниками, відповідати їхнім потребам і прагненням. У процесі виконання ситуаційних завдань важливо задіяти всі канали надходження інформації, активізувати інтелектуальну й емоційну сфери особистості учнів. Наприклад, задля формування такої ключової компетентності, як спілкування державною (рідною) мовою, обізнаність та самовираження у сфері культури, можна використати ситуаційне завдання, побудоване на українознавчому матеріалі.

Отже, у процесі створення системи вправ і завдань для організації ситуативного спілкування учнів 5–6 класів в умовах компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов необхідно враховувати такі вимоги: виконання завдання має бути спрямованим на розвиток мотивації, пізнавальної активності здобувачів освіти; допомогти кожній дитині сформувати уявлення про себе як про людину з великими можливостями для розвитку; сприяти формуванню вмінь навчатися в нових умовах, працювати в команді, об'єктивно оцінювати власні результати й уміти порівнювати їх з результатами інших; досягати успіху й адекватно реагувати на успіхи та невдачі інших, контролювати й регулювати емоції; розвивати відповідальність і самостійність учнів, почуття емпатії.

Список використаних джерел

МОН України. (2017). Іноземні мови. Навчальні програми для 5–9 класів. https://ru.osvita.ua/doc/files/news/561/56140/program_movi.pdf

ПІДРУЧНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

Горошкіна Олена,

доктор педагогічних наук,

завідувач відділу навчання української мови та літератури,

Інститут педагогіки НАПН України

Компетентнісна парадигма освіти спрямовує на формування в учнів низки ключових компетентностей, перелік яких визначено в Державному стандарті базової середньої освіти (Державний стандарт, 2020). Сформованість ключових компетентностей забезпечує людині можливість швидко орієнтуватися в сучасному світі, оперативно реагувати на суспільні виклики, комфортно почуватися в сучасному полікультурному соціумі.

Формування ключових компетентностей учнів відбувається в процесі опанування всіх шкільних предметів. Зазначимо, що це тривалий процес, для забезпечення результативності якого необхідно максимально використати потенційні можливості кожного предмета і зберегти баланс у формуванні кожної компетентності в межах предмета.

Потужним інструментом формування ключових компетентностей учнів вважаємо підручник української мови, що має забезпечити функційність навчання через мотиваційний, мовний, мовленнєвий, діяльнісний, соціокультурний, рефлексійний складники. Мовний складник є засадничим у формуванні компетентного мовця. Знання мови є не самоціллю, а засобом досягнення мети. Саме тому в підручнику доцільно показати, у яких життєвих ситуаціях здобуті знання можуть допомогти у розв'язанні певної проблеми або виконанні завдання. Для цього в підручнику для 5 класу НУШ (автори Н. Голуб, О. Горошкіна) включено рубрики «Пригадуємо», мета якої актуалізувати знання, здобуті в 1–4 класах, і «Шукаємо відповіді на запитання», що має привернути увагу учнів до певної теми, показати її важливість, зв'язок із попередніми темами і сформулювати кожному учневі особисті цілі відповідно до запитань.

Мовленнєвий складник підручника дає змогу показати учням «мову в роботі», засвоїти побудову визначених модельною навчальною програмою жанрів мовлення, що є комунікативно значущими для кожної людини.

Соціокультурний складник значною мірою забезпечує формування ключових компетентностей учнів. З огляду на важливість соціокультурного складника в підручнику, крім мовної, запропоновано соціокультурну тему кожного параграфу, що стало орієнтиром для добору дидактичного матеріалу й розроблення на текстовому матеріалі компетентнісно орієнтованих завдань.

Наприклад, параграф № 4 Однозначні й багатозначні слова має соціокультурну тему «Уява – крок до здійснення мрії», параграф № 6 Пароніми – «З увагою до слова». Розподіл соціокультурної тематики допомагає дотриматися балансу у формуванні всіх ключових компетентностей учнів.

Сьогодні недостатньо на уроках української мови домогтися тільки засвоєння мовних відомостей і формування мовних умінь і навичок. Важливо задіяти не тільки предметні, а й загальнонавчальні знання і вміння, комунікативний досвід учнів, опанувати різноманітні способи роботи з інформаційними джерелами, спонукати здобувачів освіти до аналізу ситуацій, пошуку шляхів розв'язання різноманітних життєвих проблем, виконання різних соціальних ролей. Тому значна частина вправ виходить за межі предметного матеріалу, має не тільки навчальну, а й життєву цінність, як-от:

Пригадайте й назвіть життєві ситуації, у яких важливі вміння тлумачити значення слова (впр.№ 13); прочитайте текст. Чому виникло непорозуміння між дідушем та онуком? Продовжте діалог, допоможіть співрозмовникам порозумітися. Зробіть висновки з цієї ситуації (впр.№ 39). Розкажіть, звідки в дорослих беруться гроші. Пригадайте, де і коли ми використовуємо гроші. На вашу думку, чи потрібно заощаджувати гроші? Чому? Як саме? Розкажіть, що можна купити за гроші, а що ні (впр.№ 39б) та ін.

Окрім текстів, що містять певну проблему, до розв'язання якої залучають учнів під час виконання вправ, у підручнику вміщено значну кількість завдань, спрямованих на застосування різноманітних прийомів, як-от аналіз, синтез, узагальнення, пошук відповідей, алгоритмізація, спрямованих на використання логіки, необхідної для формування низки ключових компетентностей, передовсім математичної. Наприклад: *поясніть математичний вираз $6+32=38$ на матеріалі фонетики української мови. Складіть подібний приклад, беручи до уваги кількість сонорних, дзвінких глухих (впр. № 163)*. Компетентнісно орієнтовані завдання можуть містити проблемні запитання, проблемні завдання, аналіз текстів різної жанрово-стильової належності тощо.

У процесі виконання компетентнісно орієнтованих завдань змінюються позиції всіх суб'єктів освітнього процесу. Традиційно відбувалося, що вправу для виконання вдома обирає вчитель і повідомляє про це учням. У підручнику запропоновано на вибір не один варіант домашнього завдання, а три, з яких учні самостійно обирають той варіант, який вважають для себе найбільш цікавим і корисним.

Отже, сучасний підручник української мови є потужним інструментом формування в учнів ключових компетентностей.

Список використаних джерел

Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>

Голуб, Н.Б., Горюшкіна, О.М. (2022). Українська мова. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПЦІЇ ПІДРУЧНИКА «ЕТИКА» ДЛЯ 5–6 КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Давидюк Людмила,

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри методики викладання світової літератури,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
провідний науковий співробітник лабораторії навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури, Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна,

 l.v.davydyuk@npu.edu.ua;

Мельник Анжела,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри методики викладання світової літератури,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна,

 a.o.melnyk@npu.edu.ua.

Один із ключових компонентів формули Нової української школи передбачає «новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації у суспільстві», реалізація якого відкриває широкі можливості для введення у навчальні плани 5–6 класів нових шкільних дисциплін, серед яких у соціальній і здоров'язбережувальній галузі і курс «Етика» (Нова українська школа, 2016, с. 7). Важливо зазначити, що навчальна дисципліна «Етика» набуває критичної актуальності у зв'язку із російською збройною агресією проти України, оскільки під час війни загострюються екзистенційні питання існування людини, її морального вибору, переосмислення ціннісних орієнтирів, віри, відповідальності.

До відбору змісту навчального курсу «Етика» долучилися провідні вітчизняні науковці. У результаті конкурсного відбору МОН України рекомендовані для використання в навчальному процесі дві модельні програми: 1) авторів Ашортія Є.Д., Бакка Т.В., Желіба О.В., Козіна Л.Є., Мелешенко Т.В., Щупак І.Я. та 2) авторів Пометун О.І., Ремех Т.О., Кришмарел В.Ю.

Підручник «Етика» для 5 класу авторів Давидюк Л.В., Мельник А.О. (Давидюк, Мельник, 2022), методологічні засади концепції якого ми розглянемо, було створено за модельною навчальною програмою з етики для 5–6 класів Пометун О.І., Ремех Т.О., Кришмарел В.Ю. (Пометун, Ремех, Кришмарел, 2022). Відповідно до програми, зміст

підручника спрямований на усвідомлення «учнем / ученицею важливих аспектів людських взаємовідносин у родині, найближчому оточенні, колективі, спільноті, в різних ситуаціях реального життя, дає можливість зрозуміти суть і природу духовних цінностей, їх роль у здійсненні кожною людиною морального вибору, розв'язанні життєвих проблем» (Пометун, Ремех, Кришмарел, 2022, с 3).

Питання моральності, морального вибору є актуальними для сучасного наукового філософського дискурсу. Так, український філософ Сергій Дацюк наголошує на існуванні трьох рівнів етики: *індивідуального, внутрішньоцивілізаційного та міжцивілізаційного* (Дацюк, 2017). Такий підхід визначив методологію підручника і заклав підвалини його концепції, що дозволило змоделювати навчальну траєкторію учня / учениці як «поступальний рух дитини від особистісного виміру внутрішнього світу до гармонійної взаємодії з іншими і взаємин у спільноті та суспільстві у цілому» (Пометун, Ремех, Кришмарел, 2022, с 3).

У наш час, коли Україна перебуває у стані активних бойових дій, мужньо протистоїть агресору, важливого значення набувають такі етичні категорії, як мораль, особистість, гідність, честь, патріотизм, внутрішня культура, вихованість, керування емоціями тощо, які не втраять своєї значущості й у післявоєнному майбутньому, коли український народ відбудовуватиме свою країну. Опанування цими етичними категоріями уможливиться завдяки реалізації в підручнику низки методологічних підходів, які можна умовно об'єднати у дві групи: першу складатимуть підходи, спрямовані на реалізацію змісту освіти, другу – підходи, що забезпечують організацію навчання.

До підходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти, відносимо *культурологічний* (передбачає формування уявлень про культуру як образ життя, звичаї, традиції й вірування, духовне і матеріальне багатство народів світу; широке використання творів різних видів мистецтв), *ціннісний* (створює оптимальні умови для залучення школярів до загальнолюдських цінностей, розвитку почуття власної гідності й ціннісного ставлення до людей, суспільства, природи, Батьківщини; для усвідомлення себе у взаємодії та прагненні жити в злагоді з іншими людьми), *українознавчий* (базується на цінностях українського народу та спрямовує освітній процес на формування громадянина України, патріота; передбачає широке залучення народознавчого матеріалу, художніх та публіцистичних творів, епістолярію видатних діячів української культури).

Групу підходів, що забезпечують організацію навчання, складають *особистісно орієнтований* (передбачає розвиток і саморозвиток особистості учня з урахуванням його здібностей як суб'єкта пізнання й навчальної діяльності), *системно-діяльнісний* (уможливорює формування соціалізованої особистості, що відповідає вимогам демократичного суспільства; реалізується у взаємодії з однолітками та дорослими в пізнавальній діяльності (парній, груповій, колективній) під час навчального процесу та в проєктній діяльності), *проблемно-діалогічний* (забезпечує суб'єктно-суб'єктну організацію навчального процесу, при якому вчитель створює умови для діалогу; проблематизує сприйняття учнями навчального матеріалу, що стимулює пізнавальну й емоційну активність школярів; забезпечує формування вмінь будувати роздуми, слухати інших,

вести діалог, викладати свою думку та аргументувати її адекватно оцінювати свою поведінку і поведінку оточуючих, знаходити вихід з конфліктних ситуацій).

Реалізація цих методологічних підходів робить процес засвоєння етичних категорій не короткочасним і стихійним, а глибоким, послідовним і системним; створює умови для включення учнів / учениць у процес усвідомлення і переживання моральних цінностей як найважливішої потреби особистості, як суб'єктивно значущих, усталених життєвих орієнтирів; сприяє наповненню внутрішнього світу дитини етичним сенсом.

Важливим методологічним аспектом формування змісту підручника стало *врахування психолого-педагогічних особливостей учнів 5–6 класів*, яке забезпечує тісний взаємозв'язок інтелектуальних, емоційних та практичних форм подання навчального матеріалу, що передбачає послідовне вибудовування логічного ланцюжка розвитку думки в обговоренні запропонованих тем і проблем, у роботі з навчально-науковими, художніми та медіа текстами. Неперервність розкриття змісту курсу та неперервність навчального діалогу стимулює розвиток думки, змушує учнів шукати відповіді на поставлені питання, знаходити вагомі аргументи, формулювати свої питання, добирати приклади й ситуації, що ілюструють тему, вимагають морального вибору та його обґрунтування.

Методологічні підходи (культурологічний, ціннісний, українознавчий, особистісно орієнтований, системно-діяльнісний, проблемно-діалогічний) та врахування психолого-педагогічних особливостей учнів 5–6 класів заклали підвалини для використання у підручнику *педагогічної інтерактивної технології етичного діалогу*, яка набуває актуальності у навчанні суспільствознавчих дисциплін.

Педагогічна інтерактивна технологія етичного діалогу передбачає такі етапи реалізації:

- зав'язка діалогу, що виявляє проблемну ситуацію (*проблемне питання, запропонована для аналізу ситуація, гра тощо*);
- система запитань і завдань, що забезпечує діалогічний пошук рішення проблеми (*чому? як ви думаете? як ви ставитесь?*);
- кульмінація інтелектуальної і емоційної діяльності учнів, коли проблема, що обговорюється, стає особистісно значущою, створюються умови для самоаналізу, самооцінки, самовдосконалення учнів;
- моральний вибір учня як внутрішній діалог із собою, як самовизначення (*результат роздумів і самоаналізу, прийняття рішення*);
- «відкритий фінал», що спонукає до подальших роздумів, рефлексії та самоусвідомлення, тобто до морального розвитку учнів.

Теза сучасного українського філософа Сергія Дацюка про рівні етики, методологічні підходи (культурологічний, ціннісний, українознавчий, особистісно орієнтований, системно-діяльнісний, проблемно-діалогічний), врахування психолого-педагогічних особливостей учнів 5–6 класів, використання педагогічної інтерактивної технології етичного діалогу дозволили створити авторську концепцію підручника та реалізувати у його змісті модельну навчальну програму у формі діалогу на морально-етичні теми з учнем / ученицею, починаючи з обкладинки підручника і закінчуючи його останньою сторінкою.

Список використаних джерел

- Давидюк, Л. В., & Мельник, А. О. (2022). Етика. 5 клас. Видавничий дім «Освіта». <http://yakistosviti.com.ua/uk/Etika>
- Дацюк, С. (2017, 13 січня). Підходи до обговорення великої війни. Українська правда. https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/58789073af4df/page_3/
- Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. (2016). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Пометун, О. І., Ремех, Т. О., & Кришмарел, В. Ю. (2022). Модельна навчальна програма «Етика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. <http://yakistosviti.com.ua/uk/Etika#pdf>

ДО ВИБОРУ КОНЦЕПЦІЇ ПІДРУЧНИКА ФІЗИКИ ДЛЯ 7-ГО КЛАСУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Засекін Дмитро,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
відділ біологічної, хімічної та фізичної освіти
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

На нинішньому етапі реформи загальної середньої освіти здійснено розроблення навчально-методичного забезпечення адаптаційного циклу базової освіти. Науковцями Інституту педагогіки НАПН України підготовлено 23 модельні навчальні програми та 16 підручників, що забезпечують цілісність дидактичної системи навчання в 5–6 класах (Топузов, Засекіна, 2022). Наступний етап реформи пов'язаний із розробленням навчально-методичного забезпечення для наступного циклу базової освіти – предметного навчання у 7–9-х класах. На часі розроблення концепції підручника з фізики для 7–9 класів.

Нами проаналізовані підручники природознавчих курсів адаптаційного циклу навчання. З'ясовано, що для 5-х класів закладів загальної середньої освіти розроблено 10 підручників, що мають гриф Міністерства освіти і науки України. За модельною навчальною програмою «Пізнаємо природу» (автори Д. Біда, Т. Гільберг, Я. Колісник) розроблено підручники двох авторських колективів: Д. Біда, Т. Гільберг, Я. Колісник, видавництво «Генеза», Л. Мідак, Н. Фоменко, В. Гайда, С. Подолук, В. Кравець, І. Кравець, І. Олійник, В. Стахурська, З. Пушкар, С. Банах, Л. Козловська, видавництво «Астон». За модельною навчальною програмою «Пізнаємо природу» (авт. Т. Коршевнюк) – два підручники: УОВЦ «Оріон» (автори Т. Коршевнюк, О. Ярошенко) та видавництва «Ранок» (автори О. Янкавець, О. Дубчак, Г. Ільченко).

За модельною програмою «Пізнаємо природу» (автори Р. Шаламов, М. Калібеда, О. Григорович, С. Фіцайло) – двох авторських колективів: Р. Шаламов, Г. Ягенська (видавництво «Пропапір»), Д. Шабанов, М. Кравченко (видавництво «Підручники і посібники»). За модельною програмою «Пізнаємо природу» (автор О. Бобкова) – підручник видавництва «Формула» (автор Дж. Е. Біос).

За модельною програмою «Довкілля» (автор О. Григорович) – підручник видавництва «Ранок» (автори О. Григорович, Ю. Болотіна, М. Романов).

За модельною навчальною програмою «Природничі науки» – два підручники: видавничого дому «Освіта» (автори Т. Засекіна, Ж. Білик, Г. Лашевська) та видавництва Ранок (автори М. Рудич, В. Щербина, І. Ненашев, З. Ворона).

Аналізуючи підручники нами виявлено ознаки за якими згруповано підручники: традиційні (6), традиційні з елементами інноваційності (1), інноваційні (3). Для поділу слугували такі критерії апарату підручника: структура параграфів, способи подачі навчального матеріалу, методичний апарат підручника.

У підручниках традиційного стилю на початку параграфів зазначаються питання із раніше вивченого, у кінці – підбиття підсумків та запитання для повторення та засвоєння. У текстах параграфа трапляються проблемні запитання, що активізують й мотивують учнів до пізнання, проте переважно інформація подається в готовому вигляді.

У підручнику з елементами інноваційності «Пізнаємо природу» (авт. Т. Коршевнюк, О. Ярошенко) на початку параграфів даються завдання для зацікавленості й вмотивування пошуку відповіді. Теоретичний матеріал коротко і чітко викладено у пунктах параграфа «Наукова довідка». Після кожного такого пункту подано завдання. Наприкінці – рубрика «Нумо досліджувати» із підведенням підсумків «Дослідили й дізнались» та завдання на перевірку «Тобі до снаги». Окрім того у параграфі велика кількість й додаткових рубрик «Технотека», «Парад порад», «Пізнавальний калейдоскоп», «Добрі справи для природи», і позначок «інтегровані завдання», «пліч-о-пліч», «медіапошук», «нотатник допитливих і спостережливих».

Інноваційною є структура підручників «Пізнаємо природу» (автори Р. Шаламов, Г. Ягенська) та «Пізнаємо природу» (автор Дж. Е. Біос), «Природничі науки» (автори Т. Засекіна, Ж. Білик, Г. Лашевська) де зміст, що вивчається, подається через дослідження.

Найбільш оптимальною для вибору концепції підручників із фізики для базового курсу вважаємо структуру підручника «Природничі науки». У ньому параграфи починаються із рубрики «Досліджуй», де учні можуть проявити себе у ролі самостійних маленьких дослідників. Виконання цих завдань одночасно зацікавлює учнів – чому так відбувається, й мотивує їх з'ясувати – для чого це потрібно. У рубриці «Дізнавайся» навчальний матеріал подається як відповіді на запитання до пунктів, що також сприяє розвитку пізнавального інтересу. У рубриці «Дій» завдання структуровано за розвитком когнітивних дій: відтворення – пояснення – розуміння – застосування – аналізування й оцінювання – творення. Така структура найкраще розкриває фізику як експериментальну науку.

СТРУКТУРА ПІДРУЧНИКА «ПРИРОДНИЧІ НАУКИ» В КОНТЕКСТІ НОВИХ ВИМОГ ДО ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ УЧНІВ

Засккіна Тетяна,

доктор педагогічних наук,

заступник директора,

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

Серед новацій реформи загальної середньої освіти окреме місце посідає зміна моделі освіти. А саме – освіти спрямованої на результат. Державний стандарт базової освіти містить ґрунтовний перелік і опис обов'язкових результатів, яких мають досягнути учні / учениці по завершенню відповідного циклу навчання. Модельні навчальні програми конкретизують вимоги державного стандарту через опис очікуваних результатів навчання, пропонований зміст і види навчально-пізнавальної діяльності, якими мають бути досягнуті результати навчання з того чи того навчального предмету / інтегрованого курсу. Оцінюванню підлягають не змістові питання того чи того навчального предмету / інтегрованого курсу, а саме групи результатів. Таким чином відбуваються зміни, які необхідно враховувати при розробленні навчально-методичного забезпечення навчального предмету / інтегрованого курсу. Нами розроблено підручник інтегрованого курсу «Природничі науки» для 5-го класу закладів загальної середньої освіти. Кожен параграф підручника структуровано трьома рубриками: Досліджуй, Дізнавайся, Дій. Така структура обумовлена новими вимогами державного стандарту базової середньої освіти, де обов'язкові результати згрупованого за напрямками: 1) пізнання світу природи засобами наукового дослідження; 2) опрацювання, систематизацію і представлення інформації природничого змісту; 3) усвідомлення розмаїття і закономірностей природи, ролі природничих наук і техніки в житті людини; відповідальну поведінку для сталого розвитку суспільства; 4) розвиток наукового мислення, набуття досвіду розв'язання проблем природничого змісту [індивідуально й у співпраці]. Оцінюванню підлягають три групи результатів. Учень / учениця: 1) проводить дослідження природи; 2) опрацьовує та використовує інформацію – здійснює пошук інформації, оцінює та систематизує, подає її в різних формах; 3) усвідомлює закономірності природи – усвідомлює розмаїття природи, класифікує об'єкти / явища природи, виявляє взаємозв'язки об'єктів і явищ природи, розуміє значення природничих наук, технологій, техніки; усвідомлює проблему

і аналізує її, розв'язує проблеми, працює в групі для розв'язання проблеми, оцінює власну діяльність/ діяльність групи.

Підручник побудований на основі цих результатів дає змогу учням повністю їх досягти. У рубриці «Досліджуй» подані практичні завдання, які призначені не стільки для демонстрування об'єктів та явищ природи, унаочнення процесів, скільки для формування в учнів/учениць досвіду пізнання природи. Практичні завдання різні за типом, призначенням і способом реалізації, зокрема передбачені самостійні дослідження учнями / ученицями тих чи тих об'єктів і явищ, що мають бути вивчені. У рубриці «Дій» теж пропонуються завдання на застосування й дослідження. Є завдання, які цілісно охоплюють увесь процес дослідження – від виявлення й формулювання проблеми дослідження до самоаналізу дослідницької діяльності. Є завдання на відпрацювання певних етапів дослідження: визначення мети і завдань дослідження, формулювання гіпотези, планування дослідження, формулювання висновків, презентування результатів дослідження. Завдання в підручнику також дібрано для формування умінь застосовувати різні методи дослідження (спостереження, експериментування, вимірювання, моделювання, класифікування, конструювання тощо).

Рубрика «Дізнавайся» сприяє розвитку умінь працювати з інформацією природничого змісту, а саме читати й розуміти тексти та графічні зображення, порівнювати відомості з тексту та з ілюстрацій, добувати та опрацьовувати інформацію з різних джерел (у параграфах є позначка – скористайся цифровим додатком або іншими джерелами інформації), систематизувати її та презентувати в різних формах (текстовій, графічній, табличній та ін.). Основним методом опрацювання параграфів є постановка «товстих» і «тонких» запитань до тексту/ілюстрації та пошук відповідей на них. Учні / ученицям пропонується до кожного параграфу самостійно скласти «товсті» запитання які дають змогу отримати багато правильних відповідей, змушують думати і аналізувати, часто вимагають опори на попередні знання, висловлення власної позиції. Такі запитання слід починати зі слів: Як відбувається? Чому? Що буде, якщо..., Чи можливо..., Чи викликає сумнів? «Тонкі» запитання зазвичай мають лише одну правильну відповідь. Починаються зі слів: Що? Де? Коли? Скільки? Хто?

Робота з інформацією пов'язання із наступною групою результатів, спрямованою на усвідомленням закономірностей природи. У текстах параграфів ми свідомо не робили «підсумків параграфу», а лише виокремлення в тексті нових понять.

Завершує параграф рубрика «Дій», у якій наведені запитання і завдання, призначені уже для закріплення матеріалу. Завдання цієї рубрики можуть бути розв'язані або безпосередньо на уроці, або у вигляді домашнього завдання. Ці завдання згруповано на когнітивній таксономії Б. Блума (Л. Андерсон та Д. Кратвила): «знання – розуміння – застосування – створення».

Запропонована нами структура підручника не обтяжена різноплановими позначками й рубриками, а чітко спрямована на досягнення результатів навчання і їхнє оцінювання.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОЛІРНИХ ЗНАЧЕНЬ У ВОЄННИЙ ЧАС (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Ільницька Любов,

кандидат філософських наук,
докторант Інституту проблем виховання НАПН України,
м. Київ, Україна

acroverses@ukr.net

Налаштування навчальної аудиторії на адекватне ставлення до воєнних подій досягається багатьма засобами, зокрема кольором як фактором верифікації критичних порівняльних оцінок неоднорідних полярних усвідомлень. Наразі мова йде не про суцільне колірне судження у межах установлених параметрів величин, а про аспекти кольору, прив'язані до воєнних домінант. Отже, застосування кольору в умовах пояснення накопиченого відхилення доповнюється бентежним повідомленням від непідготовленого стану прийняття деформованого простору життя. Неприховані фактори амплітудного накопичення неопрацьованих сигналів тривоги розпоршують увагу до непорозуміння, наприклад, невпізнання активних та явних фізичних сталих колірних властивостей.

Мистецьке надбання здатне підкреслювати негативні явища в несподіваних ракурсах. Колір як типовий мистецький інструмент творчого сприяння, відновлює реальну ситуативну площину. Відтак, коли інші компетентнісні підходи відбиваються від поверхні прихованих знаків, колір відкриває буквальню приховане. Так, Ольга Балашова стверджує, що завдяки війні «дійсність одразу втрачає більшість кольорів і відтінків» (Балашова, 2022). Проте, не варто забувати, що фізичні параметри кольору нікуди не зникли і не зможуть зникнути при атрибуції розкриття критичності воєнної напруги. Утім перенесені страждання настільки сильно нівечать сприйняття побаченого, що випростовується невідома артикуляція ментальної незгоди настільки, наскільки відкривається бажання під час усвідомлення ворожої агресії заперечувати буквальні колірні істини. Звісно, в навчальному процесі доречно включати прийоми нагадування задля прийняття до уваги вражаючих відхилень від стійких цілеспрямованих колірних позицій. Водночас чесність при запереченні руйнації з навіюванням прихованих та зниклих кольорів змушує знову нагадувати і дорослим, і дітям про прописні значення завжди присутньої «колірної рівноваги», які, на противагу внутрішньому зламу, при порівнянні відновлюють сталість засадничих параметрів реальності, а колірні можливості прекрасно засвідчують таку протилежність трагічній стресовій наочності.

Різнокольоровість як багатство життя має наповнювати підручниковий ряд. Безсумнівно варто визнати, що колір у навчальному процесі є не лише інструментарієм оздоблення інформаційної частини навчання, а ще й масштабним терапевтичним показником виявлення уповільнених якостей латентних впливів війни. Драматичність скасування первинної зорової реакції, пригнічує весь освітній процес. Кольоровий огляд – це не вибіркова увага, а свідчення візуального відображення внутрішнього світу учнів. При такому наповненні колірних включень, потрібно зважати на колірну завуальованість, яка ускладнює порівняння ключових рис упізнання через властивості кольорів не проявлених скупчень тривожного хвилювання при жертвних згадках. Згідно з цим, траурність чорного кольору слугує одночасним індикатором як емпатії, так і нестабільного кризового емоційного надриву. Окрім того, традиційна текстологічність сприйняття чорного кольору усвідомлюється природно-традиційно в поєднанні шрифтового чорного рядкоустрою з приємним тлом – це суттєва рівновага інформаційної презентації знання, яка зберігається й у підручниках як носіях навчальних матеріалів. Натомість перевернута експлікація такої традиції – біла шрифтова плинність на темному просторі проковує критичний стан витрачання сил на інколи зайве ускладнене вдвляння, тобто це призводить до дестабілізації при відтворенні інформації, а також привносить деяку суб'єктивну різномірність до процесу ретрансляції прочитаного. Саме така протилежність в колірній подачі текстової константи розсіює концентрацію у нетиповому напруженні колірною перевтілення, тобто зменшує встановлену збалансованість навчально-виховного ритму схоплення та засвоєння важливого теоретико-практичного обсягу знання.

Здавалось би, червоний вимір мав би додавати оптимістичного плину увиразнення покращення чи відволікання учнівської аудиторії від побаченого горя, проте колір адреналінового перепоповнення, по суті, розгойдує приховану болючу бентежність, і, все ж таки, амплітуда тиску прихованого накалу не вивільняє накопичену травмованість, а виснажує через роздратованість психічного стану. Ольга Балашова поза кольорознавчою скрупульозністю, по-своєму засвідчує цей мотив реконструкції співставлення колірних значень, але інтуїтивним оглядом визнає додане війною спустошення: «кожне переживання – трагічне чи радісне – коливається по амплітуді максимальних показників» (Балашова, 2022). Отже, встановлення такого максимуму через колір має констатуватися наявним станом напруги – надзвичайно зайвої для проведення продуктивного навчання. Тому ситуація має законсервуватися та нівелюватися професійним перенаправленням збудженого емоційного сплеску на стабільно виправдані колірні джерела, насамперед заспокійливої дії. Не варто припускати, що такий колірний ресурс упродовження атмосферного ладу залишиться для аудиторії без уваги.

Резонансна палаюче-гаряча сутність червоного, як наголосу сигнального зразка, ідеально входить у правила безпечної життєдіяльності людини. Проте використання такої природи кольору поза нормативом, але в тих же параметрах, інколи скасовує автоматичні реакції на правила безпеки з ледь сформованими у дитини навичками, наприклад, урбаністичного орієнтування в пішохідних зонах перетину небезпечних ділянок. Обережність у потрібний момент може не спрацювати, адже сегмент такого способу регламентних позначок попередньо знецінено однотипною вірогідністю.

Отже, необхідно уважно і ретельно підходити до оформлення унавчальної літератури, адже під час воєнного стану колірні деталі в наведених прикладах можуть ще більше пригнічувати, нагадувати та подразнювати больові стани. Для заспокоєння психологічно-кризової ескалації та для не просто вдалого текстового акцентування, а й закріплення навчального зацікавлення пріоритет у застосуванні повинні мати кольори природи. Вдала для сприйняття гармонія таких кольорів нагадує про потрібне для розвитку людини нормальне середовище мирного, екологічного простору, органічного співіснування з усім довколишнім світом.

Список використаних джерел

Балашова, О. (2022). Мистецтво воєнного стану. <https://mitec.ua/mystecztvo-voyennogo-stanu-proyekt-2/>

УПРАВЛІННЯ НА ЗАСАДАХ ПУБЛІЧНО-ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК ПРЕДМЕТ РОЗГЛЯДУ В ПІДРУЧНИКУ ДЛЯ КЕРІВНИКА ОСВІТИ

Дослідження виконане в межах НДДКР (реєстраційний номер 0121U100346)

Калініна Ганна,

науковий співробітник,

відділ економіки та управління загальною середньою освітою,

Інститут педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

karol2017km@gmail.com

Проблема є актуальною в контексті дієвої взаємодії та конструктивного діалогу між центральними органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами автономії кожного закладу ЗСО, але її вивченню присвячено незначну кількість розвідок вітчизняних і зарубіжних учених та науковців у педагогіці (Калініна, 2018; Kremen, 2017; Лісова, 2016; Топузов, 2021).

Концептуальні підходи до організації та здійснення державно-громадського управління та громадського самоврядування у сфері освіти на засадах державної політики та правових засадах державно-приватного партнерства є соціально значущими також і в умовах воєнного стану в Україні.

Державно-громадське управління в сфері освіти на людиноцентристських засадах публічно-партнерської взаємодії потребує: визначення сутності цього феномену, з'ясування факторів впливу, визначення дієвих механізмів державно-громадського та

державно-приватного партнерства між державою (громадою) та бізнес-підприємницькими структурами в контексті інноваційного розвитку освіти та цифрового демократичного суспільства в країні, зокрема механізмів соціального та освітнього партнерства, партнерських взаємодій (соціальних, політичних, військових, освітніх, наукових), механізму участі політично й економічно активних і відповідальних громадян в ухвалі консолідованих рішень в освіті, консолідації громадської думки в освітньому просторі. Ці завдання мають практичне значення для досягнення законодавчо визначеної мети освіти та системного викладу в підручнику для керівника освіти.

Законодавчі зміни у сфері загальної середньої освіти та воєнний стан в Україні детермінували практико орієнтоване завдання для освітян та педагогічної науки: обґрунтування, прогноз і впровадження нових, відкритих, демократичних і гнучких моделей розвитку державно-приватного партнерства, державно-громадської партнерської взаємодії суб'єктів державно-громадського управління та приватного сектора; моделей безпечних шкіл і безпечних освітніх середовищ, упровадження партнерської взаємодії в ЗСО.

Потребують конкретизації напрями партнерської взаємодії та співпраці суб'єктів освітньої діяльності ЗЗСО з громадськими організаціями на міжнародному, регіональному та місцевому рівні; сфери впливу суб'єктів партнерської взаємодії в процесі забезпечення конституційного права на освіту та безпечного освітнього середовища для дітей, безпечного спілкування та життєдіяльності.

Список використаних джерел

Закон України «Про освіту». (2018). Київ, Україна.

Калініна, Л. (ред.). (2018). Управління загальноосвітніми навчальними закладами як активними системами: моделі та механізми. Київ, Педагогічна думка.

Лісова, Н. І. (2016). Місце механізму соціального партнерства в державногромадському управлінні загальною середньою освітою в умовах малих міст України. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Стан, проблеми та перспективи педагогічних досліджень і соціальної роботи»*, Сладковічево, Словацька Республіка, Університет Данубіус. 219–222. <https://lib.iitta.gov.ua/708747/>

Топузов, О. М. (2021). Освітнє партнерство системі загальної середньої освіти: теорія і методологія. Київ, Інститут педагогіки, Педагогічна думка.

Kremen, V.H. (Ed.). (2017). National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine. National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv: Pedahohichna dumka. <https://lib.iitta.gov.ua/706242/>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УЧНІВ 5 КЛАСУ ШКІЛ З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА

Караман Ольга,

кандидат педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної
літератури, Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

✉ stanislavkaraman1@gmail.com

Функціонування компетентнісної парадигми в сучасній освіті винятково актуалізує проблему формування предметної компетентності з української мови в учнів закладів загальної середньої освіти, в школах з навчанням мовами національних меншин зокрема. Незважаючи на значну кількість наукових студій (З. Бакум, Н. Богданець-Білоskalенко, А. Богуш, Н. Босак, Н. Голуб, О. Горошкіна, Ж. Горіна, Т. Груба, В. Зінченко, Т. Донченко, С. Караман, О. Колуць, О. Кучерук, Г. Кузнецова, О. Кулик, О. Любашенко, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк, О. Полінок, Л. Попова, І. Хом'як, С. Яворська та ін.), присвячених різновекторним аспектам реалізації компетентнісного підходу в мовній освіті, продукуванню авторських моделей формування як ключових, так і предметної компетенцій, недостатньо розроблено є проблема пошуку ефективних шляхів формування в учнів 5 класу предметної компетентності з української мови на різних етапах мовної освіти в умовах функціонування Нової української школи.

У психології експериментально доведено, що успішність навчання залежить від рівня сформованості в учнів умінь зосереджуватись на визначених учителем чи автором підручника аспектах, логічно вибудовувати власні міркування аналізувати, синтезувати й зіставляти виучуваний теоретичний матеріал, самостійно формулювати відповідні висновки, осмислювати й критично опрацьовувати інформацію різних джерел.

У педагогічній літературі виокремлено вихідні положення, що мають важливе значення для формування предметної компетентності, зокрема враховано, що в учнів 5 класу активно розвивається абстрактне мислення, умінь здійснювати логіч-

ні операції, будувати міркування, які стають більш аналітичними, усвідомленими; у навчально-пізнавальній діяльності п'ятикласників змінюється співвідношення між перцептивними, мисленневими і практичними діями, що є засобом застосування накопичених учнями знань.

Ефективність навчання української мови учнів 5 класу шкіл з навчанням мовами національних меншин залежить від урахування їхніх вікових та психологічних особливостей, зокрема: 1) шляхів стимулювання активного мислення в процесі навчальної діяльності, успішність якого безпосередньо пов'язана з пізнавальною активністю й самостійністю учнів; 2) наявністю пізнавальних мотивів; 3) використанням відповідних дидактичних засобів, підручників української мови зокрема, спрямованих на виконання навчальних дослідницьких завдань, що вимагають пошуку пояснення й доказу закономірних зв'язків і відношень.

Прикметно, з 2022–2023 навчального року учні 5 класів шкіл з навчанням мовами національних меншин працюють за модельними навчальними програмами, в яких окреслено зв'язок між очікуваними результатами навчання, що мають досягти учні на певному етапі освітнього процесу, змістом навчання та різновидами навчальної діяльності п'ятикласників. У цьому контексті перші підручники, розроблені за модельними навчальними програмами мають пройти апробацію в шкільній практиці в умовах воєнного стану та запровадженого змішаного навчання (офлайн/онлайн), а також у тісній співпраці освітян-практиків та представників наукової спільноти.

Ознайомлення зі змістом підручників і дидактичним інструментарієм дає змогу констатувати, що навчальні книжки з української мови для учнів 5 класів шкіл з навчанням мовами національних меншин корелюють з вимогами модельних навчальних програм, є комунікативно спрямованими, зорієнтованими на формування в п'ятикласників наскрізних умінь і предметної компетентності, визначених Державним стандартом, спонукають п'ятикласників до активного спілкування в різних сферах їхньої життєдіяльності.

Отже, окреслені психолого-педагогічні орієнтири формування предметної компетентності учнів 5 класу шкіл з навчанням мовами національних меншин спрямовані на координування зусиль науковців та вчителів-практиків у напрацюванні нового досвіду в справі підручникотворення в складних умовах функціонування української освіти.

Список використаних джерел

- Богданець-Білоskalенко, Н. (2022). Культурна компетентність у програмах з української мови для 5-6 класів ЗЗСО з навчанням мовами національних меншин в умовах НУШ. *Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки*: збірник тез III Міжнародної онлайн-конференції, 19 травня 2022 р. Київ: Педагогічна думка, 132–135.
- Горошкіна, О., Новосолова, В. (2018). Методичні рекомендації щодо навчання української мови у 5–11 класах закладів загальної середньої освіти (2018–2019 навчальний рік). *Українська мова і література в школі*, 4, 2–7.

ПРІОРИТЕТНІ АСПЕКТИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ УЧНІВ 5 КЛАСІВ ШКІЛ З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Караман Станіслав,

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник,
відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури,
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

Зміна стратегії в українській освіті, зумовлена реалізацією ідей Нової української школи, по-особливого в нинішніх реаліях, в умовах війни зокрема, актуалізує проблему підручникотворення й спонукає авторські колективи, які розробляють підручники української мови для учнів 5 класів з навчанням мовами національних меншин, до осмисленого перегляду й оновлення змісту, дидактичного інструментарію, форм, методів, способів репрезентування мовного матеріалу для забезпечення освітнього процесу під час змішаного навчання (офлайн/онлайн). Приведення у відповідність змісту підручників української мови до потреб сьогодення розглядаємо в контексті Інструктивно-методичних рекомендацій МОН України щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022–2023 навчальному році, вимог Концепції Нової української школи, утвердження самобутньої української культури, традицій, визнання особистості як найвищої цінності людства. Практика переконує, що вивчення української мови як державної в 5 класах шкіл з навчанням мовами національних меншин потребує оптимізації змісту мовного матеріалу, спеціальної методики, продуктивних форм, методів і технологій навчання, адаптованих для усвідомленого засвоєння учнями-представниками інших мов і культур, які компактно проживають в Україні.

Як зазначено в Інструктивно-методичних рекомендаціях МОН України щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022–2023 навчальному році, учні 5 класів з навчанням мовами національних меншин працюватимуть за модельними навчальними програмами, затвердженими наказом МОН України від 12.07. 2021 № 795 «Українська мова для класів з навчанням (молдовською мовою, 5–9 класи, автори: Свінтковська С.А. та ін.; угорською мовою, 5–9 клас, автори: Гнаткович Т.Д. та ін.; автори Черничко С.С. та ін.). Саме тому в змісті таких підручників для учнів 5–9 класів необхідно враховувати пріоритетні аспекти: лінгвістичний, педагогічний, психологічний,

соціокультурний, що віддзеркалюють різні сфери людського буття в полікультурному українському соціумі.

Лінгвістичний аспект для учнів 5 класів шкіл з навчанням мовами національних меншин передбачає збагачення й активізацію словникового запасу учнів, формування в них орфоепічних і граматичних умінь; засвоєння базових знань про найважливіші мовні одиниці, що є необхідні й достатні для формування в учнів 5 класів мовленнєвих умінь і навичок; засвоєння української графіки й орфографії, формування фонетико-графічних та правописних умінь і навичок; розвиток діалогічного й монологічного мовлення; розвиток умінь спілкуватися українською мовою у повсякденному житті, залежно від ситуації; розвиток мовного чуття, дару слова, оцінка виражальних можливостей української мови; здатність засвоювати норму літературної мови. Усвідомлене засвоєння державної мови уможливує задоволення соціальних, культурних, освітніх потреб, сприяє взаєморозумінню й толерантності в умовах полікультурного освітнього середовища та розв'язання окреслених завдань Нової української школи.

Педагогічний аспект навчання української мови зорієнтовує на врахування особливостей педагогічної взаємодії в процесі організації освітньо-пізнавальної діяльності учнів 5 класів, виховання в них любові до українського слова, звичаїв і традицій, народної творчості; індивідуального мовного іміджу, усвідомлення власної причетності до духовної національної скарбниці. Педагогічний аспект передбачає екстраполяцію на розвивальний потенціал українськомовного ресурсу, доцільний добір мовно-виражальних засобів у процесі спілкування, дотримання українського мовного етикету, вміння працювати в команді на засадах рівноправного партнерства, формування лідерських якостей, готовності протистояти проявам ворожих медіаресурсів.

У позицій *психологічного аспекту* враховувати психологічні основи навчання української мови як державної, а також психічні чинники, що сприяють якісному засвоєнню мовної теорії й формуванню мовленнєвих умінь і навичок учнів 5 класів. Основними психічними процесами під час вивчення мови в 5 класі є усвідомлене сприймання пояснюваного вчителем матеріалу, запам'ятовування його і відтворення. Відчуття й увага є першим етапом сприймання. Після первинного сприймання матеріалу учні не завжди отримують цілісне уявлення про те чи те правило, явище, поняття, хоч запам'ятовують і відтворюють вивчене (прослухане, почуте, прочитане). Саме тому під час розроблення змісту підручників необхідно передбачати таку систему вправ і завдань, яка сприяє засвоєнню навчального матеріалу через задіяння оптимальних і продуктивних форм роботи, що розвивають в учнів критичне мислення, стимулюють їхню пізнавальну активність, сприяють усвідомленому засвоєнню мовного матеріалу, формують готовність до українськомовного спілкування.

Соціокультурний аспект покликаний ознайомлювати учнів з національними культурними надбаннями українців, творчістю українських майстрів словесності та представників інших культур, мовними формулами українського етикету, сталими народними висловами, прислів'ями і приказками; вихованні свідомого громадянина України, який поважає свою державу, її символіку, і, водночас, толерантно ставиться до мови та культури інших національностей, що живуть на теренах України. Означе-

ний аспект передбачає ознайомлення учнів із нормами, які регулюють міжособистісні стосунки в українському соціумі, формують практичні вміння дотримуватись культури поведінки та культури мовлення під час українськомовного за спеціально створеними ситуаціями: різноманітні соціальні ролі у закладі, вдома, на вулиці, у магазині, театрі, кінотеатрі, бібліотеці, спортзалі, місцях відпочинку тощо, а також виховують мовну стійкість, бажання вивчати українську як державну на рівні вільного користувача.

Отже, окреслені аспекти (лінгвістичний, педагогічний, психологічний, соціокультурний) оптимізації змісту, дидактичного інструментарію, способів репрезентування мовного матеріалу в підручниках української мови в 5 класах шкіл з навчання мовами національних меншин зумовлюють впровадження спеціальної методики, врахування типологічних характеристик суб'єктів освітнього процесу, впровадження продуктивних форм, методів і технологій навчання учнів 5 класів, сприяють посиленню мотивації до засвоєння української мови як державної.

Список використаних джерел:

- Голуб, Н. (2012). Компетентісно спрямоване навчання української мови в школі : концептуальний підхід. *Теоретична і дидактична філологія*, 12, 26–32.
- Горошкіна, О. М. (2004). Інтерактивні методи навчання української мови. *Освіта Донбасу*, 2, 29–34.
- Загальноєвропейські Рекомендації з питань мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. (2003). Київ: Ленвіт.
- Кучерук, О. А. (2011). Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика. Монографія. Житомир: ЖДУ імені І. Франка.
- Пентилюк, М. (ред.). (2013). Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. Київ: Ленвіт.

ДИДАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ

Кисла Оксана,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна

 oshagro@gmail.com

Коваль Вікторія,

кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна

 kovalchernigov@gmail.com

Освітні реформи, що відбуваються в Україні, стосуються оновлення змісту освіти, а разом із цим і модернізації підручників. Проблема створення шкільного підручника перебуває в центрі уваги фахівців галузей педагогіки, психології, фахових методик. Особливої актуальності проблема підручникотворення набуває у зв'язку з впровадженням концепції НУШ та переходом від знанневоорієнтованого до компетентнісного підходу у навчанні, де на перший план постає формування наскрізних умінь і навичок. Водночас в останні роки спостерігається загальне зниження позитивної мотивації учнів до навчання, і це обумовлено декількома вагомими чинниками. По-перше, у зв'язку з запровадженням карантинних заходів щодо COVID-19 відбувся перехід на дистанційну форму навчання; по друге, невідповідність між інтенсивністю розвитку цифрових технологій, що впливає на розвиток сучасної дитини, та повільним упровадженням їх у шкільну практику, по-третє, повномасштабне вторгнення РФ і запровадження військового стану в Україні спричинило складні умови для навчання та призвело до психологічної невизначеності, негативного емоційного стану у дітей і зниження загальної позитивної мотивації до навчання.

Тому метою доповіді є розкриття дидактичних можливостей сучасного підручника у формуванні позитивної мотивації до навчання у контексті запровадження Концепції Нової української школи.

Проблему сучасного підручника як багатофункціональної системи навчання і розвитку досліджували В. Безпалько, В. Біблер, А. Блох, Г. Гранік, А. Гречихін, Д. Зуєв,

Я. Кодлюк, І. Лернер, В. Максаковський. Дослідженням структури, закономірностей та умов формування мотивації у навчальному процесі присвячені роботи український та закордонних учених: Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонтєв, Є. Ільїн, П. Якобсон, С. Рубінштейн, А. Маслоу.

Загальновідомо, що ефективність навчальної діяльності молодших школярів залежить від багатьох чинників, серед яких вагоме значення має психологічна складова – мотивація на успішну діяльність або позитивна мотивація (Докучина, 2011).

Мотивація до навчання – одна з головних умов реалізації освітньо-виховного процесу. Вона сприяє розвитку інтелекту, є рушійною силою вдосконалення особистості в цілому. Формування мотивації в учнів до навчальної діяльності є однією з головних проблем сучасної школи. Її актуальність обумовлена оновленням змісту навчання, постановою завдань формування у школярів прийомів самостійного набуття знань в умовах дистанційного навчання, пізнавальних інтересів, життєвих компетенцій, активної життєвої позиції. Проблема формування мотивації знаходиться на стику навчання і виховання. Тобто увага педагогів та психологів повинна бути спрямована не тільки на здійснення учнем навчання, але і на те, як і що відбувається у розвитку особистості учня у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Учень на уроці повинен бути налаштований на ефективний процес пізнання, відчувати особисту зацікавленість в ньому, розуміти, що і для чого він виконуватиме. Без виникнення цих мотивів навчальна діяльність не може принести позитивний результат. Щоб досягти необхідного результату, можна використовувати різноманітні прийоми формування пізнавальних мотивів.

У структурі уроку, мотивація навчальної діяльності учнів – це окремих етап. Проте вчителю її треба підтримувати на кожному етапі різними способами – залежно від дидактичної мети й типу уроку.

Підручник є одним із засобів формування позитивної мотивації навчальної діяльності учнів, розвитку інтересу до пізнання світу. Науковець Т. Докучина вважає, що розвиток позитивної мотивації навчання є однією з умов формування цілісної, всесторонньо розвинутої особистості, а сучасна освіта орієнтована саме на розвиток успішної особистості учнів (Докучина, 2011).

Розглянемо дидактичні можливості підручників у розвитку позитивної мотивації до навчання. У дослідженні використано теоретичний аналіз нормативних документів України, психолого-педагогічної і методичної літератури, навчальних програм для початкової школи та власний досвід експертизи проєктів підручників «Я досліджую світ» для 2, 3, 4 класів закладів загальної середньої освіти, які було подано на конкурс.

Проведене дослідження дозволяє зробити загальні висновки щодо розвитку позитивної мотивації засобом підручника. Більшості підручників Нової української школи властиві такі риси:

- використання цікавих пізнавальних матеріалів, пропонується інформація з точки зору її значущості для молодших школярів; наявність завдань творчого характеру: виконай поробку за власним задумом, створи колаж, презентацію, пофантазуй і намалюй, розіграйте уявну ситуацію;

- подання програмового матеріалу за розділами, методично умотивовано, з урахуванням принципів послідовності, логічності, що дозволяє сучасному школяру опанувати навчальний матеріал, наявні пояснення, алгоритми, зразки виконання завдань, завдання для самоконтролю;
- наявність різноманітних завдань, завдяки чому відбувається формування в учнів інтелектуальних почуттів, стимулювання пізнавальних потреб та інтересів (створення ситуацій пізнавальної новизни, емоційно-ціннісних переживань, зацікавленості, здивування тощо);
- емоційна насиченість змісту навчального матеріалу, є завдання, що ґрунтуються на досвіді учнів та відповідають їх життєвим потребам та зацікавленням, завдання мають практико-орієнтовану спрямованість;
- застосування інноваційних технологій навчання (використання QR-кода для перегляду цікавих фактів, прослуховування оповідань);
- проблемні завдання, що спонукають до аналізу, визначення причинно-наслідкових зв'язків, узагальнення, самостійного знаходження рішення;
- спрямованість на створення передумов активної взаємодії усіх учасників освітнього процесу, розвиток комунікаційних умінь, наявні проекти, завдання «Робота в групі», «Робота в парі»; а також завдання, що стимулюють обмін думок учнів, вражень, моделювання життєвих ситуацій;
- представлена можливість створення «ситуації успіху у навчанні».

Отриманні результати свідчать, що сучасний підручник Нової української школи має значні можливості для розвитку позитивної мотивації до навчання учнів початкової школи, адже саме у молодшому шкільному віці формуються основи мотивації навчальної діяльності, і саме тому цей вік має важливі резерви розвитку мотиваційної сфери учнів.

Список використаних джерел

- Андрусенко, І., Вдовенко, В., Котелянець, Н., Агєєва, О. (2019). *Я досліджую світ: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах)*. Київ: Грамота.
- Бібік, Н.М., Бондарчук, Г.П. (2020). *Я досліджую світ: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах)*. Київ: Ранок.
- Волощенко, О.В., Козак, О.П., Остапенко, Г.С. (2019). *Я досліджую світ: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах)*. Київ: Світич.
- Гільберг, Т.Г., Тарнавська, С. С., Павич, Н. М. (2021). *Я досліджую світ: підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах)*. Київ: Генеза.
- Грущинська, І.В., Хитра, З.М., Дробязко, І.І. (2021). *Я досліджую світ: підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах)*. Київ: Оріон.
- Докучина, Т.О. (2011). Мотивація навчання як запорука стимулювання учнів до досягнення успіху. *Педагогічна освіта : теорія і практика: збірник наукових праць*, 8, 32 – 37.

НАОЧНІСТЬ У ПІДРУЧНИКАХ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ЗАСІБ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Ліпчевська Інна,

аспірант, науковий співробітник,
відділ навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 innalipchevska@gmail.com

Перші згадки про наочні навчальні матеріали можна знайти в описах шкіл стародавніх Китаю, Єгипту, Греції та Риму, а перші праці щодо обґрунтування доцільності їх використання в навчанні датуються початком II століття (автор – вчений мусульманського середньовіччя Аль-Біруні). Також нариси щодо наочності є в роботах Т. Мора («Утопія», 1516 р.), Ф. Рабле та Т. Кампанелли («Місто Сонця», 1602 р.). Загалом, можна стверджувати, що поступово сформований у працях Я. Коменського («золоте правило дидактики»), Й. Песталоцці («вищий принцип навчання людства»), А. Дістервега (правила навчання) та К. Ушинського («необхідна умова навчання») принцип наочності лишається сталим і в сучасній дидактиці початкової освіти. Так, О. Савченко зазначала, що він «зберігає своє важливе значення, оскільки забезпечує чутливу основу сприймання, запобігає формальному засвоєнню невідомих явищ і понять...» (Савченко, 1997, с. 100). У сучасній педагогіці початкової освіти принцип наочності передбачає навчання «на основі живого сприймання конкретних предметів і явищ дійсності або їх зображень» (Волкова, 2007, с. 317) та є «сукупністю норм, які впливають із закономірностей процесу навчання і стосуються пізнання дійсності на основі спостережень, мислення і практики на шляху від конкретного до абстрактного і навпаки» (Ягупов, 2002, с. 273).

Одночасно із беззаперечною користю її раціонального використання на сторінках підручників для початкової школи з метою реалізації функцій узагальнення (від конкретного до абстрактного), експлікування (ілюстрації), контролю (верифікації на практиці) навчальної інформації, стимулювання (активізації) навчальної діяльності класу, загальновідомими є ризики негативного впливу на успішність учнів необдуманого та надмірного застосування візуальних (а також аудіо-візуальних) матеріалів. Зловживання наочністю призводить до розсіювання уваги учнів, погіршення засвоєння ними навчальної інформації. Також неврахування тріади компетентнісного, діяльнісного та особистісно-орієнтованого підходів (яким мають відповідати як мета та завдання уроку; так і сукупність технологій, методів та прийомів навчання, які ви-

користовуються) може спрямувати процес навчання до суб'єкт-об'єктної взаємодії між вчителем та учнями.

Ефективне залучення засобів візуалізації навчальної інформації (візуальної наочності) у підручникотворення в початковій освіті передбачає їх дидактично та методично виважене системне використання, що визначає необхідність дотримання:

- наочності (простоти та зрозумілості) матеріалів для учнів, тобто відповідності візуалізації віковим особливостям дітей молодшого шкільного віку, наявному в них активному лексичному запасу та врахування психологічних закономірностей їх зорового сприйняття;
- необхідної та достатньої інформативності візуалізації, її відповідності семантиці навчального матеріалу;
- синергетичного поєднання словесної та візуальної форм представлення інформації (їх взаємоузгодження та взаємодоповнення);
- лаконічності зображення: обмеження кількості його деталей; мінімалізму та гармонійності використаної гами кольорів; візуального акцентування ключових елементів;
- естетичності візуального контенту.

Загалом, візуальна наочність є одним з стрижневих елементів підручника для початкової школи.

Список використаних джерел

- Волкова, Н. П. (2007). Педагогіка. Київ: Академія.
- Ліпчевська, І. Л. (2021). Візуалізація в освіті: Сучасний підхід до використання наочності. *Світ дидактики: Дидактика в сучасному світі*, 196–197. <http://lib.iitta.gov.ua/728087/>
- Малихін, О. В. (1999). Формування потреби в самоосвіті як засобу розвитку творчої особистості вчителя. *Творча особистість учителя*, 48–55.
- Малихін, О. В. (2011). Аспективний аналіз категорій пізнавальна самостійність і пізнавальна активність у контексті організації самостійної навчальної діяльності студентів. *Рідна школа*, (3), 25–29.
- Малихін, О. В. (2014). Ієрархія компетентностей сучасного педагога. *1025-річчя історії освіти в Україні: Традиції, сучасність та перспективи: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції*, 65–75. <https://core.ac.uk/download/pdf/33688771.pdf>
- Савченко, О. Я. (1997). Дидактика початкової школи. Київ: Абрис.
- Ягупов, В. В. (2002). Педагогіка. Київ: Либідь.

АНТИКРИЗОВЕ ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКЕ УПРАВЛІННЯ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК ПРЕДМЕТ РОЗГЛЯДУ В ПІДРУЧНИКУ ДЛЯ КЕРІВНИКА ОСВІТИ

Малюга Микола,

науковий співробітник,

відділ економіки та управління загальною середньою освітою,

Інститут педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

mykola.malyuga@gmail.com

Проблематика державно-громадського управління в загальній середній освіті на законодавчо визначених засадах партнерської взаємодії в умовах розвитку цифрового суспільства та війни є соціально значущою, потребує системного розгляду в підручнику для керівників освіти зважаючи, що партнерство є феноменом демократичного суспільства.

Теоретичний аналіз доробку вітчизняних учених засвідчує, що на сучасному етапі розвитку теорії та методики управління розвитком освіти здійснено чимало досліджень, у яких окреслено коло ідей, положень, концепцій щодо окремих напрямів її розв'язання на визначених авторами методологічних і теоретичних засадах їх розгляду: організація управління закладами освіти (Топузов, Калініна, 2017; Kremen, 2017), забезпечення якості загальної середньої освіти в ракурсі європейських стандартів (Топузов, 2015; Kremen, 2017), теорія і методологія освітнього партнерства в системі загальної середньої освіти (Топузов, 2021) та ін.

Державно-громадське управління у сфері освіти на людиноцентристських засадах партнерської взаємодії потребує також з'ясування сутності та визначення цього феномену, розкриття специфіки його організації; конкретизації терміносистеми для його пізнання та ефективної реалізації на практиці.

Керівникам закладів освіти необхідно опанувати засадами антикризового менеджменту і терміносистемою в умовах війни не лише для усунення руйнівних наслідків, а ще й для стабілізації життєдіяльності суб'єктів освітнього процесу та випереджального інноваційного розвитку.

Терміносистема формується шляхом інтеграції законодавчо-правового та наукового тезаурусу термінів і їх визначень, фактичних і процедурних знань, вимог, прав,

свобод і сфер відповідальності суб'єктів освітньої діяльності та утворюють субстрат когнітивно-змістового конструкту управлінської діяльності керівника.

Суб'єктний рівень терміносистеми представлено за суб'єктною ознакою групування: суб'єктами державно-громадського управління, самоврядування, освітнього процесу та сферами їх відповідальності, владними повноваженнями різних рівнів державного управління, органів місцевого самоврядування й освітньої діяльності, до функцій яких входить забезпечення рівного доступу та гарантування якісної освіти на основі впровадження законодавчої й нормативно-правової бази у сфері освіти та практики партнерської взаємодії в освіті.

Нормативно-імперативний рівень терміносистеми детерміновано переліком вимог до суб'єктів упровадження державно-громадської форми управління та компетентісно орієнтованого освітнього процесу на рівні законодавчої і нормативно-правової бази у сфері освіти, зокрема Державних стандартів освіти відповідного рівня повної загальної середньої освіти; переліком вимог до компетентностей суб'єктів управління та освітнього процесу на рівні Професійних стандартів учителів, які мають забезпечувати його виконання для досягнення законодавчо визначеної мети освіти та гарантування її якості, а також надають їм цілісне уявлення про нормативно-правову та нормативно-імперативну основу здійснення професійної діяльності.

Процесуальний рівень терміносистеми представлено суб'єктами і процесами, вимогами і стандартами, правилами і процедурами, механізмами здійснення процесів, включаючи організаційно-педагогічні, контрольньо-аналітичні, координаційно-регуляційні та інші механізми, рекомендаціями щодо створення та впровадження комплексного механізму досягнення мети освіти, результатів навчання, виховання й розвитку здобувачів, порадами.

До терміносистеми уведено такі терміни: «державно-громадське управління на партнерських засадах», «безпекове середовище державно-громадського управління в умовах війни», «безпека життєдіяльності суб'єктів освітнього процесу в умовах війни», «безпекові форми навчання в умовах війни», «засади партнерської взаємодії», «партнерство у сфері освіти», «державно-приватне партнерство в сфері освіти», «державно-громадське партнерство у сфері освіти», «система антикризового управління закладами освіти в умовах війни», «принципи державно-приватного партнерства», «довіра», «партнерська взаємодія», «партнери», «суб'єкти партнерської взаємодії», «органи державної влади», «територіальна громада», «державні партнери», «приватні партнери», «об'єкти партнерської взаємодії», «об'єкти державно-приватного партнерства», «засади партнерської взаємодії», «довірчо-партнерська взаємодія», «соціальне партнерство», «галузеве партнерство», «освітнє партнерство», «педагогічне партнерство», «соціально-педагогічне партнерство», «соціально-педагогічне партнерство на рівні закладу освіти», «механізми соціального партнерства», «умови, за яких відбувається формування партнерської взаємодії в системі антикризового управління», «сфери відповідальності партнерської взаємодії», «види партнерської взаємодії», «форми державно-приватного партнерства», «форми державно-громадського партнерства», «секторальне і міжсекторне партнерство», «експертне партнерство», «волонтерське

партнерство», «технології та механізми партнерської співпраці», «громадський і приватний сектор», «місцеве самоврядування», «механізмів довірчої взаємодії», «механізмів партнерської взаємодії», «механізми співпраці», «механізми співробітництва», «механізм кризового стану закладів освіти», «стан функціонування закладів освіти в умовах війни як об'єкт антикризового управління», «антикризове державно-громадське управління», «результат партнерської взаємодії» та ін.

Опанування керівниками закладів освіти термінсистемою сприятиме впровадженню концептуальних положень антикризового менеджменту в сфері освіти в умовах війни та післявоєнного часу, аксіології, освітології, педагогіки партнерства завдяки:

- усвідомленню партнерства як форми педагогічної та демократичної взаємодії, основою якої є взаєморозуміння, взаємодовіра, взаємоповага та взаємозбагачення її учасників;

- розумінню партнерства та безпекового середовища, як динамічної системи, що виводить суб'єктів освітнього процесу на людиноцентристський рівень світобачення, світорозуміння, світосприйняття; осмислення та його розуміння, як цілісної нелінійної системи з ціннісно-сисловою мотивацією суб'єктів освітньої діяльності до самопізнання, самовдосконалення та довірчої партнерської взаємодії, досягнення високого та достатнього рівнів сформованості культури критичного мислення, інноваційної культури, творчої діяльності, демократичного спілкування;

- визначенню та знаходженню спільної мети для об'єднання навколо життєствердних ідей свободи, громадянської відповідальності, ключових цінностей у власній життєдіяльності та суспільному житті України, взаємонавчання та розвитку, що створить духовно-моральну та творчу атмосферу між його учасниками.

- порозумінню, активному залученню до усіх життєвих і освітніх проблем, побудові траєкторій розвитку суб'єктів як особистостей на основі сформованих емоційно-когнітивних установок і довірчо-партнерської взаємодії, основою яких має бути миролюбство.

Список використаних джерел

- Топузов, О.М. (2021). Освітнє партнерство в системі загальної середньої освіти: теорія і методологія. Київ: Інститут педагогіки: Педагогічна думка. <https://doi.org/10.32405/978-966-603-2-2021-160>
- Топузов, О., Калініна, Л. (2017). Організаційні механізми управління закладами освіти: методології та теоретичні засади. *Український педагогічний журнал*, 4, 34–44. <https://lib.iitta.gov.ua/710018/1/7.pdf>
- Топузов, О. М. (2015) Збереження якості загальної середньої освіти: на шляху до європейських стандартів. *Український педагогічний журнал*, 1, 16–27.21.
- Kremen, V.H. (Ed.). (2017). National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine. National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv: Pedahohichna dumka. <https://lib.iitta.gov.ua/706242/>

ПРОЦЕС ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ З КРАЄЗНАВСТВА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ

Маньковська Руслана,

доктор історичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник,
Інститут історії України НАН України,
м. Київ, Україна,

 ruslana_man@ukr.net

Сучасна російсько-українська війна особливо загострила стратегічне значення освітньої галузі для розвитку держави і суспільства, визначила її ключове місце серед питань національної безпеки. У складних умовах воєнного стану актуальними залишаються системні трансформації української освіти для створення інноваційно-інтелектуального середовища і формування національно свідомого та суспільно активного громадянина держави, окреслені в Законі України «Про освіту» 2017 р. (Закон України, 2017).

Неспростовною є думка про особливу увагу до гуманітарної складової в сучасній системі освіти як ефективній формі продукування світоглядних цінностей та формування суспільної свідомості в молодого покоління. У гуманітарному блоці навчальних предметів у школах та дисциплін у закладах вищої освіти варто відзначити краєзнавство як важливий інструмент науково-інтелектуального та духовного розвитку молоді. Завдання, які стоять перед краєзнавством, тісно пов'язані з освітніми пріоритетами.

Розв'язання нагальних проблем у сучасному освітньому процесі потребує формування новітньої навчально-методичної бази з інноваційними підходами та методами. Вагомий досвід з підготовки підручників та навчально-методичних матеріалів для середньої та вищої школи накопичений у Національній спілці краєзнавців України, яка володіє потужним освітнім потенціалом. У 2016 р. Спілка підготувала та за підтримки Харківського національного університету ім. В. Каразіна видала навчальний підручник «Основи краєзнавства» для студентів закладів вищої освіти, уніфікований для вишів усіх галузевих профілів (Основи краєзнавства, 2016, 276 с.).

Підготовка підручника об'єднала відомих вчених, педагогів, фахівців з краєзнавства провідних наукових установ та університетів Києва, Харкова, Чернігова, Черкас, Луцька, Львова. У ньому вперше комплексно досліджено і представлено напрацювання українських дослідників у галузі краєзнавства, враховані новітні тенденції в розвитку гуманітарних знань, подані важливі науково-методичні та науково-організаційні рекомендації. Автори підручника творчо опрацювали накопичений досвід викладання

краєзнавства у вищій школі, всебічно проаналізували сучасні напрацювання краєзнавців та освітян (Реєнт, 2019, с. 87–88).

Важливим етапом у процесі підготовки підручника стали розробка концепції та структури підручника. Концептуальні підходи вибудовувалися на специфіці краєзнавства, його міждисциплінарності та комплексності. У центрі уваги авторського колективу було концептуальне бачення краєзнавства як комплексного наукового напрямку, тісно пов'язаного з базовими дисциплінами природничо-економічного та гуманітарного циклів вищої школи. Враховувалася особливість, що ця дисципліна, розширює уявлення про методологічний арсенал різних дисциплін та його застосування, закладає для студентів засади розуміння поняття загального краєзнавства та його складових в науці й освіті, його теоретичного і практичного значення, формує світоглядні поняття, категорії, системне бачення окремого краю в контексті всієї країни. Виходячи із практичного застосування студентами краєзнавчих знань, акцент робився на історії та сьогоденні регіонів України з критичним осмисленням сучасних проблем у суспільстві, формуванні навиків методики краєзнавчих досліджень.

Концепція підручника була втілена в його структурі: окреслено теоретико-методологічні засади краєзнавства, охарактеризовано етапи історичного розвитку, висвітлено внесок видатних постатей у формування наукової галузі, розкрито специфіку джерельної бази краєзнавства, подано загальну характеристику країв України, виділено природу та історію краю як предмет краєзнавчих досліджень, зазначено роль науково-освітніх, культурних, музейних, пам'яткоохоронних та туристичних закладів у розвитку краєзнавства. Окрім змісту краєзнавчих тем з переліком запитань для самоконтролю та списку рекомендованої літератури, особливу увагу приділено додаткам до підручника, до яких увійшли широкий навчально-методичний матеріал для використання як викладачами, так і студентами, документи з розвитку краєзнавства, теми семінарських занять, довідково-інформаційні відомості.

Не менш важливою була діяльність Спільки щодо впровадження краєзнавства в навчально-виховний процес вищої школи, який включав обговорення освітян проблем викладання навчальних курсів з краєзнавчої тематики в закладах вищої освіти на Всеукраїнській нараді в травні 2018 р. у Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова (Реєнт, 2018), розробку рекомендацій з удосконалення гуманітарної складової української освіти та активного залучення краєзнавчого потенціалу, листування з Міністерством освіти і науки України та Інститутом модернізації змісту освіти МОН України про необхідність збільшення краєзнавчого сегменту в навчальному процесі закладів вищої освіти, публікацію Звернення до керівників закладів вищої освіти сприяти введенню курсу «Основи краєзнавства» в навчальні плани їхніх закладів.

Зауважимо, що президія Національної спільки краєзнавців України продовжує роботу з удосконалення навчально-методичного забезпечення викладання краєзнавства, підготовки методичних рекомендацій, хрестоматійних матеріалів та спеціальних карт, атласів до курсу «Основи краєзнавства».

Окремо варто наголосити на роботі з видання навчальної літератури регіональних організацій НСКУ, керівниками яких є відомі вчені-освітяни України. Зокрема, краєз-

навчання підготовлені навчальні підручники та посібники для школярів та студентів на Черкащині – посібник В. М. Мельниченка «Черкащина в добу Української революції 1917–1921 рр.» (Реснт, 2017), а в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини з 2003 р. працює науково-дослідна лабораторія «Педагогічне краєзнавство Черкащини», на Харківщині вийшли посібники для школярів та студентів курсу «Харківщинознавство» (Павлова, 2018), Луганщині – шкільний підручник з курсу «Луганщина – наш рідний край», Полтавщині – підручник для загальноосвітньої школи «Новітня історія Полтавщини (II половина XX століття)», Івано-Франківщині – посібник з краєзнавчого курсу «Наше місто» для м. Калуша Івано-Франківської області, а також на Чернігівщині, де викладається курс «Історичне краєзнавство» (Ясниська, 2018) та ін.

Вважаємо, що широке впровадження краєзнавства, як актуальної навчальної дисципліни, в українську освіту зробить її по-справжньому національною за змістом і формою, тому процес підручникотворення з краєзнавства має важливі перспективи, а внесення краєзнавства в навчальні програми середньої та вищої школи залишається суспільно важливим завданням для освітян та науковців, які в умовах воєнного стану продовжують гуртувати молодь довкола гуманістичних цінностей, плекають інтелектуальне майбутнє незалежної України.

Список використаних джерел

- Закон України «Про освіту». (2017). Відомості Верховної Ради України. 38–39. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Павлова, О. Г. (2018). Краєзнавство в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна: методи та форми навчання. *Всеукраїнська нарада з питань викладання навчального курсу «Основи краєзнавства» у закладах вищої освіти. Матеріали та документи*. Київ, 24 травня 2018 р., 46–49.
- Реснт, О. П. (2017). Нове дослідження з проблем регіональної історії. *Архіви України*, 3–4, 216–220.
- Реснт, О. П. (2019). Краєзнавство в Україні: історичні традиції та стратегія розвитку. Київ.
- Реснт, О.П. (ред.). (2018). Всеукраїнська нарада з питань викладання навчального курсу «Основи краєзнавства» у закладах вищої освіти. (2018). Матеріали та документи. Київ, 24 травня 2018 р.
- Реснт, О.П. (ред.). (2022). Основи краєзнавства: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
- Ясниська, Л. В. (2018). Навчальний курс «Історичне краєзнавство» у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. *Всеукраїнська нарада з питань викладання навчального курсу «Основи краєзнавства» у закладах вищої освіти. Матеріали та документи*. Київ, 24 травня 2018 р., 64–67.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ МОДУЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА ФІЗИКИ ДЛЯ 7 КЛАСУ

Мацюк Віктор,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник

відділу біологічної, хімічної та фізичної освіти,

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України,

м. Київ, Україна

mvm279@i.ua

Шкільний підручник є одним із ключових елементів освітнього процесу, тому в процесі модернізації шкільної фізичної освіти проблема шкільного підручника потребує особливої уваги. Але на даний час ще немає єдиного розуміння того, яким саме повинен бути сучасний підручник. У зв'язку із цим назріла проблема розробки критеріїв сучасної навчальної книги, оскільки застарілі стереотипи щодо форми, структури і змісту шкільного підручника гальмують розробку і впровадження навчальних книг нового покоління в практику шкільної освіти.

Можна відзначити, що:

- філософською основою підручника повинен бути сучасний метод наукового пізнання – модельне відображення дійсності, наближення знань до істини;
- зміст і методика подачі навчального матеріалу повинні передбачати зміщення акцентів із заучування і запам'ятовування на набуття досвіду діяльності у предметній сфері і сфері практичного застосування;
- дидактичний аспект підручника повинен бути підпорядкований тому, що процес навчання відбувається за загальною схемою наукового пізнання;
- психологічний аспект полягає у тому, що зміст підручника повинен забезпечувати можливість організувати творчу пізнавальну діяльність школярів.

Особливої уваги заслуговує підручник, в основу якого покладений модульний принцип. До переваг модульної технології можна віднести:

- мобільність, тобто, можливість долучення нових блоків у зв'язку із розвитком науки і змінами у суспільстві;
- різнорівневість, а саме можливість організації вивчення предмету на різних рівнях (повний, скорочений і поглиблений) через індивідуальний підбір блоків для вивчення і розділів завдань до них;
- подання матеріалу укрупненими блоками;
- наявність у кожному блоці точно сформульованих навчальних цілей;
- посилення апарату організації засвоєння знань.

Доцільним є створення відповідних комп'ютерних програм, сконструйованих на основі модулів підручника так, щоб вони забезпечували розкриття сутності модуля на кожному рівні (повному, скороченому і поглибленому), а доступ до наступного модуля обмежувався б обов'язковістю засвоєння попередніх.

Вибір методологічної основи створення підручника фізики має визначатися конкретною освітньою концепцією, яку він покликаний реалізовувати.

Підручник фізики для 7 класу повинен забезпечувати інтеграцію інформаційного і інструментального (діяльнісного) компонентів навчання школярів. Крім того, у підручнику повинні бути включені матеріали, які дають можливість формувати емоційно-ціннісні компоненти змісту освіти і створювати умови для осмислення і вироблення особистого ставлення учня до проблем виробництва, екології рідного краю, стану природних ресурсів, краєзнавчих питань.

Таким чином, для того, щоб відповідати викликам сучасності, підручник повинен являти собою модульну багатофункціональну психодинамічну систему.

ТЕНДЕНЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИКЛАДНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСВІТИ В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ ФІЗИКИ

Мельник Юрій,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
відділу біологічної, хімічної та фізичної освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

Сучасний підручник фізики із носія змісту навчання, який відображає основи природничої науки на відповідному освітньо-віковому рівні, перетворюється на ефективний інструмент розвитку особистості, формування предметної й ключових компетентностей. На різних етапах підручникотворення автори підручників керувалися принципом прикладної спрямованості навчання під час визначення змісту та розроблення методики вивчення шкільного курсу фізики.

Ідея необхідності зв'язку викладання фізики із повсякденним життям, технікою та виробництвом є загальною. У пояснювальних записках до програм, передмовх підручників, під час формулювання цілей навчання розглядаються ті фізичні явища та закони, які покладено в основу технологічних процесів і мають важливе значення для сільськогосподарського виробництва, промисловості та побуту.

Аналіз змісту підручників різних років, адресованих учням закладів загальної середньої освіти, свідчить, що практично завжди і в кожній темі представлено відомості про технічні пристрої та механізми, принцип дії яких ґрунтується на певному фізич-

ному явищі. Різниця полягає лише в тих технічних об'єктах, добір яких здійснюється з урахуванням рівня розвитку виробництва.

У підручниках другої половини XIX ст. (перший підручник фізики для середньої школи українською мовою «Фізика для нижчих клас середніх шкіл», написаний професором академічної гімназії М. Полянським (Львів, 1876), «Початковий підручник фізики та хімії», створений вчителями гімназії О. Корольковим та П. Матюшенком (Київ, 1891), підручник для української школи «Учебник фізики для нижших клас шкіл середніх» написаний професором гімназії П. Огоновським (Львів, 1897), «Повний курс фізики» з творів Жамена і Вюльнера (1864), «Концентричний підручник фізики для середніх навчальних закладів» професора І. Косоногова (1908)) кількість наведених технічних пристроїв, що застосовуються в побуті, промисловості, сільському господарстві та інших областях, становить відповідно: 35, 17, 22, 14, 23. У підручниках докладно розглядаються призначення та застосування актуальних для тогодення об'єктів: говірних та слухових труб, монохорду, органних труб, печей, фонографа, грамофона, барометрів Форгеня, Гей-Люссака, камери-обскура, камери-клара, чарівного ліхтарика, Вольтових стовпчиків, індукційних приладів, телеграфу Морзе, електромагнітного двигуна та ін.

У другому виданні, доопрацьованого згідно з новою навчальною програмою шкільному підручнику фізики для нижчих класів середніх шкіл П. Огоновського (Львів, 1910), підручнику для українських шкіл другого ступеня «Фізика для вищих клас середніх шкіл», вдало реалізованому доктором В. Левицьким (Львів, 1912), першому підручнику для української школи Ф. Шиндлера «Фізика для вищих початкових шкіл» (Відень, 1918) кількість технічних об'єктів, під час вивчення яких реалізується принцип прикладної спрямованості навчання, становить відповідно: 14, 54, 20.

У серії наступних підручників розглядається значний обсяг відомостей про технічні пристрої. Так, в українському виданні підручника фізики П. Баранова «Початкова фізика» для вищих початкових шкіл, що вийшов у видавництві «Всеуито» (Київ, 1919) міститься інформація про 78 технічних об'єкта, підручнику В. Франковського, що охоплює ті програмні питання курсу фізики сільської школи, які найбільше пов'язані із природним оточенням дитини та організацією сільськогосподарського виробництва (1926), – 83, найкращому вітчизняному підручнику фізики для сьомого класу політехнічної школи Л. Леущенка та В. Франковського (1931) – 52. Найбільше технічних об'єктів вивчається в темах: «Теплота» (15–20), «Магнетизм і електрика» (30), «Вчення про світло» (15–17). У розділі «Механіка» здебільшого розглядаються прості механізми та їх застосування для механізації сільського господарства (плуг, домкрат, трактор та ін.).

Здобутки теорії та практики підручникотворення другої половини 1990-х – початку 2000-х рр. створили підґрунтя для формування у вітчизняній методиці навчання перспективних напрямів дослідження проблеми підручника, що стали пріоритетними в умовах реалізації фізичного складника освітньої галузі «Природознавство» Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти першого покоління (2004). Важливим здобутком теорії і практики методики навчання фізики на початку 2000-х рр. є унікальна лінійка підручників О. Ляшенка, Є. Коршака, В. Савченка для 7–11 кл. загальноосвітньої школи, де широко представлені практико орієнтовані завдання прикладного характеру.

Теорія та практика підручника для закладів загальної середньої освіти набуває розвитку після створення 2012 року навчальної програми базового курсу фізики, що реалізує зміст фізичного складника освітньої галузі «Природознавство» Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти другого покоління (2011). В основу її розроблення покладено компетентнісний, особистісно зорієнтований і діяльнісний підходи. Саме вони визначають базові принципи конструювання підручників фізики другого покоління. Провідними тенденціями підручникотворення стають диференціація та особистісна зорієнтованість змісту, реалізація діяльнісного підходу у побудові системи вправ та завдань. У підручниках нового покоління реалізовано компетентнісний характер задачної технології навчання, визначено дидактичні особливості застосування відповідної системи завдань прикладного змісту. Встановлено, що розв'язування таких завдань посилює прикладну спрямованість шкільної фізичної освіти, діяльнісну компоненту сучасного підручника. Саме підручник нового покоління, зміст та методичний апарат якого створено на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів, має стати важливим засобом формування компетентностей учнів (Головко, 2020).

З 2022/2023 навчального року національна реформа шкільної системи освіти «Нова українська школа» розпочне поетапно запроваджуватися у базовій середній освіті (гімназії). З цією метою навесні 2021 р. створені модельні навчальні програми, які становлять основу розроблення навчальної й методичної літератури для учнів 5–9 класів, де необхідно здійснювати ознайомлення із особливостями різноманітних професій, посилення прикладної спрямованості шкільної природничої освіти, підвищувати інтерес до пізнання навколишнього світу (Голуб, 2021; Державний, 2022).

Результати аналізу наукової літератури з питань досліджуваної проблеми свідчать, що автори підручників фізики здійснюють добір навчального матеріалу прикладного характеру, який має бути вивчений у шкільному курсі. Критерієм добору слугують значущість застосування техніки та технологій у виробництві та перспективи їх становлення на певному етапі розвитку суспільства. Досить складно узгодити зміст підручників із принципом прикладної спрямованості шкільної фізичної освіти внаслідок інтенсивного розвитку науки, техніки та стрімкого зростання обсягу знань.

Насамкінець зазначимо, що нині активно досліджуються питання реалізації вищезгаданого принципу – добір відповідного змісту навчання та розроблення дидактичних засобів формування знань, наскрізних умінь та ставлень учнів.

Список використаних джерел

- Голуб Н.Б., Васильєва Д.В., Засєкіна Т.М. (2021) Використання модельних навчальних програм в освітньому процесі гімназії. *Методичні рекомендації та ін. КОНВІ ПРІНТ*.
- Державний стандарт базової середньої освіти (2022) http://https://osvita.ua/legislation/Ser_ovs/76886.
- Головко М.В. (2020) Становлення та розвиток теорії і методики навчання фізики в Україні (40-і роки XVII ст.– 30-і роки XX ст.). *Монографія*. Київ, Україна: Педагогічна думка.

СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА В ЧАСИ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ В ПІДРУЧНИКАХ ІСТОРІЇ

Мороз Ірина,
науковий співробітник,
відділ суспільствознавчої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 pmoroz@ukr.net

В умовах інформаційного суспільства важко знайти людину, яка не мала б хоч найменшого уявлення про рекламу. Без неї важко уявити сучасне життя. Реклама наявна практично скрізь, вона є важливим засобом впливу на всі сфери життя як конкретної особистості, так і суспільства в цілому. Не випадково дослідники визначають її як частину загальнолюдської культури.

Водночас постає питання: чи доречною є реклама під час війни? У такий важкий період для держави важливим складником патріотичної пропаганди стає соціальна реклама. Йдеться насамперед про своєрідну «мілітаризацію» соціальної реклами, тобто появу таких її продуктів, які в мирний час зазвичай перебувають поза межами інтересу рекламного бізнесу в більшості сучасних країн.

Вважаємо за доцільне ознайомити учнів на уроці історії із визначенням поняття «соціальна реклама». Закон України «Про рекламу» визначає соціальну рекламу як інформацію будь-якого виду, поширену у будь-якій формі, спрямовану на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку (Про рекламу, 2022). Варто також зазначити, що термін «соціальна реклама» використовують лише на пострадянському просторі. У США та європейських державах для визначення такого типу реклами вживають терміни «public service advertising» або «public service announcement» (скорочено PSA) (Олтаржевський, 2016).

Доцільно звернути увагу учнів, що роль соціальної реклами в суспільних відносинах постійно зростає. Її особливістю є те, що вона спрямована на привертання уваги громадськості до розв'язання певної суспільної проблеми, актуалізацію моральних цінностей та принципів, формування певної громадської думки, позитивного ставлення до державних структур, її збройних сил тощо.

Розпочинаючи роботу з соціальною рекламою як історичним джерелом, важливо наголосити на її ролі в суспільстві в різні історичні часи. Проводячи екскурс в історію

соціальної реклами, необхідно зауважити, що вона існувала ще в античні часи як за-сіб піднесення патріотизму населення. Утім, роком народження сучасної соціальної реклами вважають 1906 рік, коли Американська громадянська асоціація (США) створила рекламу, що закликала захистити Ніагарський водоспад від негативного впливу діяльності енергетичних компаній (Олтаржевський, 2016).

Значення соціальної реклами зростає в часи міжнародних конфліктів, воєн або радикальних змін у житті окремих країн, наприклад: Перша та Друга світові війни, російсько-українська війна. Уряди воюючих держав розуміли, щоб виграти війну, за-мало лише військової міцці, насамперед потрібно спочатку завоювати душі свого на-роду, підняти його бойовий дух.

Доцільно зазначити, що у роки Першої та Другої світових війн у багатьох країнах були створені організації, основною метою діяльності яких було проведення активної агітаційної роботи щодо залучення молоді до лав збройних сил, заохочення жінок до роботи на підприємствах з виготовлення зброї, інформування громадян про причини участі у війні та чим може загрожувати поразка в ній. У ті часи основною формою со-ціальної реклами патріотичного спрямування став плакат.

З початком Першої світової війни у США та країнах Європи з'явилися перші агіта-ційні рекрутингові плакати. Одним із найвідоміших залишається рекрутинговий плакат Джеймса Монтгомері Флегга з написом: «I want you for US Army» («Ти потрібен амери-канській армії»), на якому дядечко Сем закликав молодь вступати до лав збройних сил.

Доцільно запропонувати учням проаналізувати та порівняти патріотичні плакати різних воюючих країн за таким алгоритмом:

1. Що зображено на плакаті (подія, явище, люди, споруди тощо)?
2. Установіть, коли і з якою метою створений плакат?
3. Який історичний період відображає плакат? Наскільки повно плакат відобра-жає тенденцію, явище тощо? З чого це випливає?
4. Якій аудиторії адресований плакат?
5. Спробуйте сформулювати зміст, який має донести плакат до глядача.
6. Висловіть власне враження від плакату (його художнього оформлення, інфор-мацію). Яке ваше ставлення до явища, висвітленого на плакатах?
7. Яка цінність плакату як історичного джерела? Яку нову інформацію ви отрима-ли під час аналізу плакату? Порівняйте її з тим, що вже знали (Мороз & Мороз, 2018).

1.

2.

3.

4.

1. Американський рекрутинговий плакат Джеймса Монтгомері Флегга.
2. Американський пропагандистський рекрутський плакат часів війни, що закликає до вступу до Військово-морських сил країни, 1917–1918.
3. Британський плакат Першої світової війни «Жінки Британії кажуть – «Вперед!»».
4. Британський пропагандистський плакат Першої світової війни «Від неї залежить їхнє життя, який заохочував жінок записуватися на заводи з виробництва боєприпасів.

У роки Другої світової війни соціальної рекламі приділяли особливу роль, водночас враховуючи досвід та прорахунки часів попередньої світової війни.

Із початком Другої світової війни уряд Великої Британії був змушений відновити діяльність міністерства інформації, яке випускало безліч книг, буклетів, фільмів, радіопередач на патріотичну тематику. У 1942 році в США було створено Управління військової інформації. Воно опікувалося також питаннями соціальної реклами та об'єднувало фінансові можливості держави та бізнесу для проведення масових інформаційних кампаній.

Під час Другої світової війни найбільше (як за кількістю, так і за різноманітністю тематики) агітаційних плакатів випустили США та Велика Британія. За їх допомогою влада цих країн намагалася переконати своїх громадян заощаджувати й самотужки вирощувати продукти, економно витрачати кошти, купувати облігації військового займу, старанно працювати тощо.

У підручнику історії доцільно навести зразки агітаційних плакатів та запропонувати учням їх проаналізувати за наведеним вище алгоритмом.

1. Британський плакат часів Другої світової війни із закликом до матерів лишити дітей у безпеці в евакуації.
2. Британський плакат часів Другої світової із нагадуванням пасажирам не їздити без крайньої потреби залізницею у воєнний час.
3. Американський плакат часів Другої світової війни “We Can Do It!” (“Ми можемо це зробити!”), який був покликаний надихнути й підвищити бойовий настрій жінок-працівниць. З 1980-х років став культовим зображенням фемінізму та боротьби за рівні права.
4. Американський плакат. «Нам буде що їсти цієї зими, так, мам?» «Вирощуй своє. Консервуй своє». Заклик плекати свій власний город – такі ділянки називалися «Городи Перемоги».

Варто зазначити, що соціальна реклама радянської імперії була вкрай заідеологізованою і політизованою, а її основними темами були такі сфери життя комуністичного режиму як ідеологія, агітація до праці та оборони країни, критика західних демократій, антирелігійність тощо.

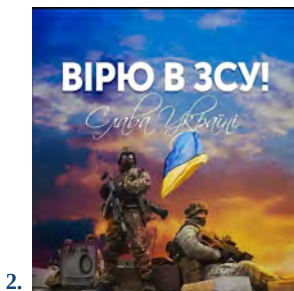
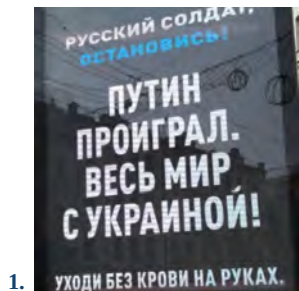
Сучасна соціальна реклама змінилася у способах комунікації та набула нових актуальних суспільних тем. Нині основними засобами поширення соціальної реклами є періодичні видання, листівки, буклети, флаери, банери, біл-борди, інтернет, відео-, аудіоролики, засоби Public Relations (зв'язків з громадськістю).

З початком російсько-української війни соціальна реклама в Україні миттєво відреагувала на нові виклики. У країні нині набула найбільшого поширення соціальна реклама військової тематики, спрямована на захист держави.

Описуючи в підручнику початок російсько-української війни важливо зазначити, що в 2014–2015 рр., окрім традиційних плакатів, з'явилося кілька відеороликів патріотичного спрямування, які закликали пишатися українськими військовими: «Адвокати Небесної Сотні», «Аеропорт. Повертайтеся живими», «Українська армія – наша гордість», «Будьмо сильними! Захистимо Україну!», «Українська армія – це наша гордість», «Ти поруч. Віримо. Живемо...», «Пам'ятаємо. Пишаємося. Переможемо» та ін. (Осаула, 2019).

Розкриваючи в підручнику початок повномасштабної збройної агресії Росії проти України 24 лютого 2022 року та введення в країні воєнного стану, варто зазначити, що соціальна реклама миттєво відреагувала на нові виклики. Оператори зовнішньої реклами розпочали широкомасштабну підтримку патріотичних сил. Уже з перших днів набули популярності сюжети, які давали чітке розуміння окупантам, що їм в Україні не раді («Путин проиграл. Весь мир с Украиной! Русский солдат, уходи без крови на руках», «Русский солдат! Вместо цветов тебя ждут пули. Уходи!» та ін.), згодом пішла хвиля підтримки окупованих міст та ЗСУ («Херсон – це Україна», «Ми на нашій землі! За нами правда і перемога!»), заклики щодо закриття неба над Україною, подяки хоробрим воїнам ЗСУ, необхідність порятунку домашніх тварин з зони бойових дій, необхідності дотримання норм безпеки тощо. У серпні 2022 року український ветеранський фонд запустив інформаційну кампанію «Я – ветеран». На українських вулицях з'явилися борди та сітілайти з фото українських захисників та захисниць. Ця соціальна акція має змінити уявлення суспільства про те, що ветерани – це лише люди похилого віку в орденах та медалях.

У підручнику історії доцільно навести зразки агітаційних плакатів, QR-коди та покликання на сайти, на яких можна було б переглянути відео-ролики патріотичного спрямування. Також варто запропонувати учням проаналізувати соціальну рекламу 2014–2022 років та порівняти її зі зразками соціальної реклами під час Першої та Другої світових війн.

1-3. Соціальна реклама (плакати) після початку повномасштабної збройної агресії Росії проти України.

Підсумовуючи зазначимо, що соціальна реклама під час воєн стає невід'ємною частиною пропаганди та є цінним історичним джерелом. Візуально-комунікативні процеси сучасного інформаційного світу обумовлюють дослідження та представлення в шкільних підручниках історії соціальної реклами за певними історичними періодами.

Список використаних джерел

Мороз, П., & Мороз, І. (2018). Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».

Олтаржевський, Д. О. (2016). Соціальна реклама: навчальний посібник. Київ: Центр вільної преси.

Осаула, В. О. (2019). Патріотична реклама в Україні: відповідь на виклики часу. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, (2), 148–154.

Про рекламу. (2022). Закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр#Text>

РОЗКРИТТЯ РОЛІ КАРИКАТУР В ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙНАХ XX – ПОЧАТКУ XXI СТ. ЗАСОБАМИ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА ІСТОРІЇ

Мороз Петро,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
М. Київ, Україна

pmoroz@ukr.net

Інформаційні війни супроводжують історію людства з давніх давен. Використання методів інформаційного впливу на військо чи суспільство супротивника було типовим явищем ще в давні часи. Нині інформаційний простір став ареною суперництва і протиборства між провідними державами світу. Перевага в інформаційному просторі дає змогу не лише впливати на морально-психологічний стан в суспільстві та збройних силах ворога, а й певною мірою формувати світову громадську думку. Дослідники слушно зазначають, що інформаційна зброя спочатку перемагає розум супротивника, а згодом і його територію.

Не минули інформаційні війни й Україну. З моменту проголошення незалежності України РФ веде постійну інформаційну війну проти України, на яку витрачає колосальні кошти. Інформаційною зброєю російських пропагандистів стали дезінформаційні

маніпуляції; використання чуток і міфотворчих прийомів, маніпулювання образами, звернення до історичної пам'яті та так званого «славетного минулого», тези про захист російськомовного населення та російської культури тощо.

Методи, які використовує російський агресор в інформаційній війні, спонукають дослідників шукати аналогії в подіях попередніх епох та переконують в актуальності вивчення особливостей інформаційних війн у різні історичні епохи.

Традиційно в шкільних підручниках історії зазначали, що вирішальну роль у війнах відіграло військо та його озброєння. Натомість інформаційній складовій у війнах, військових конфліктах та міжнародних відносинах авторами підручників часто не приділяється належної уваги. Втім історичний досвід переконує, що нині жодна держава неспроможна захистити себе, використовуючи лише військово-технічні засоби. Тож особливої актуальності набуває дослідження методики висвітлення особливостей інформаційних війн у різні історичні періоди на уроках історії.

Одним з найпоширенішим і найефективнішим варіантом інформаційної війни є пропаганда – форма комунікації, яка спрямована на поширення певних ідей, теорій та моделей поведінки серед широких мас населення. Саме слово «пропаганда» латинського походження, і в перекладі означає «те, що має бути поширене». Важливим механізмом інформаційної пропаганди є політичні карикатури.

Політична карикатура була і є давнім способом наочної агітації, відомим ще з античних часів. Про неї говорили, що вона злободенна і здатна говорити «мовою вулиці», водночас для неї не існувало заборонних тем. На думку дослідників, політичній карикатурі притаманний не безпосередній, а опосередкований вплив на світогляд і політичні симпатії та антипатії адресата (Маєвський, 2018).

Розпочинаючи роботу з політичними карикатурами на уроках історії необхідно звернути увагу учнів, що це переважно зображення лідерів та політичних діячів, а також інтерпретації суспільно-політичних подій, напрямків внутрішньої й зовнішньої політики держави чи групи держав. Її часто розглядають як важливий елемент побудови інформаційної моделі навколо тієї чи іншої проблеми, події, особи в ЗМІ. Варто зазначити, що політичні карикатури часто є продуктом політичного замовлення, тому за своєю природою не можуть бути об'єктивними. Її комунікативним призначенням є інтерпретація найактуальніших політичних, міжнародних, економічних та соціокультурних аспектів суспільного життя (Маєвський, 2018).

На думку дослідників, популярність карикатури зумовлена тим, що вона значно економить час читача та дає змогу швидко ознайомлюватися з наведеною інформацією, не докладаючи для цього значних зусиль. Візуальна дія підпису під карикатурою забезпечується мінімумом тексту.

Для того, щоб краще зрозуміти зміст карикатури, необхідно в підручнику розкрити специфічні прийоми, які використовують художники у її створенні. Особливо це стосується карикатур зовнішньополітичного характеру. Так, у XIX – початку XX ст. в карикатурах склалися характерні образи кожної зі світових держав (залежно від контексту): Джон Буль, лев чи англійський бульдог, символізували Велику Британію, ведмідь, козак чи дівчина в кокошнику з довгою косою – російську імпе-

рію, такса (цю породу часто асоціювали з образом німецького шпигуна) – Німеччину, Дядечко Сем – США, півень – Францію, єдинокор – Італію, бик - Іспанію тощо (Мороз & Мороз, 2018).

Значного поширення набула карикатура в роки Першої світової війни. Для карикатур цього періоду характерні сатира, гротеск, коли сторони військових протистоянь висміювали противника, зображали його у викривленому, принизливо-карикатурному світлі. Так в німецьких карикатурах росіян часто зображували здичавілими і вічно п'яними варварами, англійців занадто самовпевними та пихатими. У країнах Антант німецького імператора Вільгельма II, якого вважали головним винуватцем війни, на карикатурах часто зображували божевільною людиною, що уклала угоду з дияволом.

Стереотипні образи ворогів і союзників часто пропагувалися за допомогою сатиричних карт. Працюючи з сатиричними картами різних воюючих країн, доцільно застосувати порівняльний підхід. Зокрема, під час вивчення причин та передумов Першої світової війни учням можна запропонувати для аналізу англійські та німецькі сатиричні карти із завданням: Чи були об'єктивними художники створюючи їх? Які ідеї та політичні погляди сповідували автори цих сатиричних карт? За чим це можна визначити? Свою відповідь аргументуйте фактами.

1.

2.

1. Французька версія британської карикатури *Hark! Hark! The Dogs Do Bark!* 1914 року. На ній ворогуючі сторони зображені собаками, а росію уособлюють ведмідь і цар на паровому катку, як натяк на індустріальну відсталість російської імперії.

2. Німецька сатирична карта початку Першої світової війни. Головним противником зображується Росія, яка намагається «проковтнути» всю Європу.

Розкриваючи в підручнику хід та події Другої світової війни, у якій брали участь понад 60 країн, варто зазначити, що карикатури часто відображали воєнну та політичну ситуації, які повсякчас радикально змінювались. Союз Гітлера і Сталіна 1939 року в багатьох британських та американських карикатурах висміювали як небезпечний шлюб. Утім, після нападу Німеччини на Радянський Союз уже німецькі карикатуристи глузували з нового союзу СРСР, США та Британії. Популярними темами для тогочасних карикатуристів були також напад СРСР на Фінляндію, «приєднання» країн Прибалтики. Досить популярною мішенню для глузувань були лідери провідних держав, а також головний нацистський пропагандист Йозеф Геббельс.

1.

2.

1. Англійська карикатура 1940 року, на якій Гітлер і Сталін марширують разом, взуті в один чобіт і тримаючи руку на кобурі з пістолетом.
2. Американська карикатура про «добровільне» приєднання країн Балтії до СРСР.

Російська агресія проти України відразу отримала відображення в карикатурах, які з'явилися як на шпальтах багатьох світових друкованих та електронних засобів масової інформації так і в соціальних мережах. Карикатура стала ефективним антиросійський засобом пропаганди в інформаційній війні. Головними сюжетами карикатур стали: боротьба народу України проти країни-агресора; гостро-сатиричний (негативний та бридкий) образ російських окупантів та особисто Володимира Путіна, міжнародна реакція на повномасштабне вторгнення російських військ. Основна мета таких зображень – це переконати міжнародну громадськість у злочинності путінського режиму та необхідності перемогти Росію, як основну небезпеку миру в світі; сформувати відповідну громадську думку (Власюк, 2015, с. 9–13).

1.

2.

1. Повернення рашиста додому з кривавими «подарунками» з України. Карикатура Юрія Журавля
2. Французька карикатура Режис Ектора (Régis Hector) на тему російсько-української війни

Отже, політична карикатура є дівовою зброєю в інформаційній війні. Вона створює яскравий образ, коротко і яскраво резюмує суть історичного чи суспільного явища, події. Використання політичних карикатур у шкільних підручниках історії сприятиме формуванню критичного мислення та медіаграмотності здобувачів освіти.

Список використаних джерел

- Маєвський, О. (2018). Політичні плакат і карикатура як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939–1945 рр. Ін-т історії України НАН України.
- Власюк, А. (2015). Антросіська політична карикатура в Україні як засіб пропаганди у період військового протистояння на Сході України у 2014–2015 рока. *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи*, (7-8 (6)), 9–13.
- Мороз, П., & Мороз, І. (2018). Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі: методичний посібник. ТОВ «КОНВІ ПРИНТ».

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ДИДАКТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ СИСТЕМИ ЗАВДАНЬ ПІДРУЧНИКА ГЕОГРАФІЇ

Науменко Світлана,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
відділ моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти,
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

sveta_naum@ukr.net

У закладах загальної середньої освіти підручник – невід’ємний компонент освітнього процесу та один із його основних частин. Підручник створюють на основі навчальної програми (модельної навчальної програми) і в ньому реалізуються всі її складові. Тобто, підручник є показником реалізації навчальної програми. Саме в цьому аспекті деякі зарубіжні дослідники (Yasar O., Yang D., Wang Z., Xu D.) аналізували підручники географії для закладів загальної середньої освіти, зокрема запитання і завдання, які в них містилися, та робили висновки щодо інноваційного і практичного вимірів навчальної програми.

Згідно із дослідженням О. Yasar у закладах загальної середньої освіти метою оцінювання є не лише виставлення оцінок учням. Учителю також повинен виявляти «труднощі» у результатах навчання учнів і вживати запобіжних заходів для їх усунення і запобігання, а також надавати учням інформацію про їхній саморозвиток (Yasar, 2009, с. 51). Тобто, використовувати процес оцінювання як інструмент навчання.

Запитання і завдання в підручниках повинні оцінювати знання, вміння і навички учнів («продукт навчання») і сам процес отримання ними знань, вмінь і навичок («навчальний процес учнів») та давати можливість учням здійснювати самооцінювання (Yasar, 2009, с. 47). Саме з цих позицій О. Yasar у своїй статті (Yasar, 2009) висвітлив результати порівняльного аналізу запитань і завдань, які містилися в турецьких підручниках географії, розроблених на основі навчальної програми для закладів загальної

середньої освіти 2005 р. та попередньої навчальної програми. Він дослідив запитання і завдання, які розміщувалися на початку вивчення теми (перед вивченням теми), в матеріалі теми (в середині) та після теми. Адже, на думку дослідника, запитання і завдання перед вивченням теми визначають готовність учнів до отримання нових знань, вмійн і навичок (за допомогою них учні дізнаються, що вони знають і вміють і що їм потрібно («умови») для вивчення цієї теми) та мотивують їх до вивчення нового матеріалу (Yasar, 2009, с. 47, 52). Запитання і завдання в середині та після теми допомагають відстежувати й оцінювати «продукт навчання» і «навчальні процеси» учнів (Yasar, 2009, с. 47).

У своєму дослідженні О. Yasar зробив висновок, що турецькі підручники географії, розроблені на основі навчальної програми для закладів загальної середньої освіти 2005 р., на відміну від підручників, створених за попередньою навчальною програмою, надають можливість учням здійснювати самооцінювання нещодавно набутих знань, вмійн і навичок (Yasar, 2009, с. 47). Вони містять запитання і завдання, спрямовані на оцінювання когнітивних, сенсорних і психомоторних результатів навчання (Yasar, 2009, с. 63).

У статті китайських дослідників D. Yang, Z. Wang та D. Xu (Yang et al., 2015) представлено результати аналізу запитань і завдань, які містилися в китайських підручниках географії для закладів загальної середньої освіти, написаних до і після реформи навчальної програми з географії 2003 р. (далі – Реформа). Дослідники аналізували (1) кількість запитань і завдань, (2) їх типи та (3) спрямування (оцінювання когнітивних, афективних та психомоторних результатів (цілей) навчання). (Згідно з Реформою навчальна програма повинна бути спрямована на те, щоб учні отримали лише необхідні їм географічні фундаментальні знання, вміння і навички, та на формування в них афективних, психомоторних і когнітивних результатів навчання. Щоб учні вміли «використовувати фундаментальні географічні принципи для дослідження географічних процесів, причин і законів на основі впорядкування й аналізу географічних фактів» (Yang et al., 2015, с. 232). Адже попередня навчальна програма з географії (до 2003 р.) була переважана навчальним матеріалом. У навчальній програмі з географії 2003 р. зменшення навчального навантаження на учнів китайські дослідники D. Yang, Z. Wang та D. Xu вбачали через зменшення кількості запитань і завдань, які містилися в підручниках, створених на основі цієї навчальної програми).

У своїй праці D. Yang, Z. Wang та D. Xu (Yang et al., 2015) дійшли висновку, що підручники, розроблені на основі навчальної програми 2003 р., не повністю реалізували Реформу. У них, в порівнянні з підручниками, які були створені на основі навчальних програм до 2003 р., збільшилася кількість запитань і завдань, але зменшилася їх різноманітність. Переважна більшість запитань і завдань були представлені графічними запитаннями і завданнями та закритими тестовими завданнями (з відповідями). Майже всі запитання і завдання були спрямовані на оцінювання когнітивних результатів навчання. Лише по 0,9% запитань і завдань на оцінювання афективних і психомоторних результатів навчання містилося у підручниках, створених після 2003 р. (Yang et al., 2015, с. 241). (У підручниках до 2003 р. кількість запитань і завдань на оцінювання афективних і психомоторних результатів навчання була більшою: 1,8% на оцінюван-

ня афективних результатів навчання і 2,4% – психомоторних (Yang et al., 2015, с. 241). Тобто, обсяг і типи запитань і завдань та результати навчання у підручниках географії, розроблених на основі навчальної програми 2003 р., потребували коригування, щоб «краще відповідати цілям Реформи» (Yang et al., 2015, с. 244).

Зарубіжні дослідники аналізували запитання і завдання, які містяться в підручниках географії, й з інших точок зору. Так, за М. Simon, А. Budke та F. Schäbitz сучасні навчальні програми «спрямовані на компетенції та орієнтовані на результат», тому запитання і завдання, які містяться в підручниках, «мають важливе значення для набуття і застосування компетенцій» (Simon et al., 2020, с. 5).

У своїй статті (Simon et al., 2020) дослідники висвітлили результати аналізу запитань і завдань на порівняння, які містилися в підручниках географії трьох країн: Німеччини, Англії та Франції. (Вони проаналізували 20 підручників).

Порівняння було обрано через те, що, на погляд М. Simon, А. Budke та F. Schäbitz, запитання і завдання на цей процес, які містяться у підручниках географії, сприяють розвитку географічної компетентності. Вони вимагають від учнів вміння розмірковувати й аргументувати, критично мислити тощо. Це, в свою чергу, допомагає учням здобувати географічні знання та набувати навичок судження і спілкування (Simon et al., 2020, с. 10). На думку дослідників, порівняння пов'язується з вищими компетенціями, які «зростають» з віком учнів (Simon et al., 2020, с. 10). Саме тому, аналіз підручників географії, який здійснили М. Simon, А. Budke та F. Schäbitz, показав, що в підручниках кількість запитань і завдань на порівняння з класу в клас збільшувалася. (За М. Simon, А. Budke та F. Schäbitz запитання і завдання на порівняння – це запитання і завдання, в яких учень повинен порівняти одну одиницю з іншою або з кількома змінними для оцінювання подібності та/або відмінності.)

Згідно із V. Maier та А. Budke «географічна освіта – це не лише навчання фактам, а й віддзеркалення поглядів і обговорення цінностей, які є основою для майбутніх рішень і ставлень» (Maier & Budke, 2016, с. 11). Використання планування (розв'язування проблем) на уроках географії дасть можливість учню досягти мети географічної освіти, зрозуміти головні соціальні, екологічні й просторові проблеми та забезпечити його участь в демократичному суспільстві, в тому числі і в майбутньому (Maier & Budke, 2016, с. 9). Завдання на планування, які містяться у підручниках географії, є «інструментом навчання різним знанням і навичкам» (Maier & Budke, 2016, с. 10). Вони допомагають учням зрозуміти географічні проблеми та дізнатися стратегії їх вирішення. Завдання на планування (розв'язування проблем) охоплюють не лише завдання на вирішення нагальних ключових соціальних, екологічних і просторових проблем, наприклад щодо зміну клімату, зменшення озонового шару тощо, а й завдання на підготовку учня до самостійного способу життя й самореалізацію, наприклад, щодо подорожей, споживання органічної їжі тощо (Maier & Budke, 2016, с. 21).

Планування на уроках географії – це просторова, ціннісно орієнтована та творча практика формування майбутнього (Maier & Budke, 2016, с. 10).

На думку I. Jo та S. W. Bednarz, одним із головних завдань географічної освіти у закладах загальної середньої освіти є розвинути в учнів просторове мислення.

Важлива роль у цьому відводиться підручнику географії, який містить карти, діаграми, графіки. У статті I. Jo та S. W. Bednarz (Jo & Bednarz, 2009) висвітлено роль підручників географії у розвитку цієї важливої навички, зокрема через запитання і завдання. Адже, щоб розвинути в учнів здатність просторово мислити, запитання і завдання в підручниках повинні не лише вимагати від учнів використання просторових уявлень, а й створення (візуалізації) уявлень про географічні об'єкти (Jo & Bednarz, 2009, с. 8).

Дослідження I. Jo та S. W. Bednarz показало, що у підручниках географії (дослідницями було проаналізовано чотири підручники, прийняті Техаським агентством освіти у 2003 р. для використання в курсі «Всесвітня географія») питання просторового мислення висвітлено на низькому рівні. Лише 30% запитань і завдань в підручниках вимагали від учнів просторового мислення, але на низькому рівні когнітивних процесів. 70% запитань і завдань в підручниках, проаналізованих дослідницями, не вимагали від учнів ні використання, ні створення просторових уявлень (Jo & Bednarz, 2009, с. 8).

Серед цих 30% запитань і завдань більшу половину склали запитання і завдання, в яких учні мали пригадати або розпізнати просторовий об'єкт (об'єкти), що «недостатньо для розвитку навичок просторового мислення» (Jo & Bednarz, 2009, с. 11), менше 1/3 – запитання і завдання на пояснення, порівняння і класифікацію і лише близько 13% – на оцінювання, узагальнення і створення просторового об'єкту (об'єктів) (Jo & Bednarz, 2009, с. 9).

Підручники географії, які проаналізували I. Jo та S. W. Bednarz, містили графічні й просторові зображення. Проте, на думку дослідниць, запитання і завдання в них не повністю використовували цей «багатий набір графічних зображень» для розвитку просторового мислення (Jo & Bednarz, 2009, с. 10). За I. Jo та S. W. Bednarz, щоб бути компетентним просторовим мислителем, людина повинна володіти (1) знаннями про різноманітні просторові концепції, (2) уміннями використовувати просторові уявлення належним й ефективним способом та (3) навичками міркування (Jo & Bednarz, 2009, с. 10). Щоб розвинути в учнів навички просторового мислення запитання і завдання в підручниках географії повинні включати всі ці три компоненти, а не один.

Отже, у працях зарубіжних дослідників велика увага приділяється аналізу запитань і завдань у підручниках географії. Адже вони є невід'ємною складовою частиною підручника, яка також реалізує всі інновації підручника та навчальної програми, на основі якої й створюються підручники.

Список використаних джерел

- Jo, I., & Bednarz, S. W. (2009). Evaluating geography textbook questions from a spatial perspective: Using concepts of space, tools of representation, and cognitive processes to evaluate spatiality. *Journal of Geography*, 108(1), 4-13. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00221340902758401>. <https://doi.org/10.1080/00221340902758401>.
- Maier, V., & Budke, A. (2016). The Use of Planning in English and German (NRW) Geography School Textbooks. *Review of International Geographical Education Online*, 6(1), 8-31. <https://dergipark.org.tr/en/pub/rigeo/issue/40906/493012>.

- Simon, M., Budke, A., & Schäbitz, F. (2020). The objectives and uses of comparisons in geography textbooks: results of an international comparative analysis. *Heliyon*, 6(8), e04420. [https://www.cell.com/heliyon/fulltext/S2405-8440\(20\)31264-0](https://www.cell.com/heliyon/fulltext/S2405-8440(20)31264-0). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e04420>.
- Yang, D., Wang, Z. & Xu, D. (2015). A Comparison of Questions and Tasks in Geography Textbooks before and after Curriculum Reform in China. *International Geographical Education Online*, 5(3), 231-248. <https://dergipark.org.tr/en/pub/rigeo/issue/40885/493595>.
- Yasar, O. (2009). A Comparative Analysis of Assessment and Evaluation Exercises Included in Geography Textbooks Written According to the 2005 Secondary Education Geography Curriculum and Textbooks of the Former Curriculum in Turkey. *International Journal of Progressive Education*, 5(1), 45-68. <https://ijpe.inased.org/makale/2571>.

ПІДРУЧНИК З ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»: ТЕХНОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Павлова Тетяна,

науковий співробітник,
відділ початкової освіти ім. О.Я. Савченко,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

Оновлення технологій навчання молодших школярів зумовлене потребою в систематичному використанні можливостей початкової освіти для здійснення компетентісно орієнтованого навчання і створення науково-методичного супроводу для реалізації Концепції Нової української школи в умовах інтегрованого навчання.

За найпоширенішим тлумаченням (О. Савченко, С. Гончаренко, О. Онопрієнко) «технологія навчання» – це системна категорія, структурними компонентами якої є мета навчання, зміст, засоби педагогічного впливу, форми і методи організації навчального процесу і результат діяльності.

Компетентність як результат початкової освіти вчена О. Онопрієнко розглядає «як складне особистісне утворення, що виявляється у конкретних життєвих ситуаціях як здатність учня мобілізувати необхідні досвід та особистісні якості з метою одержання певного результату» (Онопрієнко, 2020, с. 8–9).

Відома дослідниця підручникотворення Я. Кодлюк визначає шкільний підручник як носій змісту освіти та засіб навчання; як модель процесу навчання у єдності змістової та процесуальної сторін. Технологічні характеристики підручника авторка пов'язує не лише із предметними знаннями й уміннями, але й загальнонавчальними. Основним засобом реалізації технологічного компонента підручника вважає навчальні завдання і вправи, основне призначення яких – «забезпечити процес засвоєння навчального матеріалу» (Кодлюк, 2004, с. 43).

Аналіз підручника «Я досліджую світ» (НУШ-1, авторів Н. Бібік, Г. Бондарчук), участь у його апробації в умовах навчального процесу дає підстави для висновків про реалізацію основних функцій як носія змісту і моделі технології навчання на засадах компетентнісно орієнтованого підходу. Розробники інтегрованого підручника ґрунтувались на концепції Державного стандарту початкової освіти, Типової освітньої програми (НУШ-1). Відповідно зміст підручника «Я досліджую світ» (Н. Бібік, Г. Бондарчук) розгортається за змістовими лініями, що цілком логічно вибудовує канву світопізнання молодшого школяра – від самого себе через найближче соціальне і природне оточення до країни та світу загалом.

Інформаційно-пізнавальний матеріал подається через практико орієнтовані завдання, спрямовані на створення передумов для активної взаємодії всіх учасників освітнього процесу («Із зображених предметів виберіть ті, які необхідні для догляду за тілом. Обговоріть, як ви їх будете використовувати. Які з них не можна давати користуватися іншим?»).

Формування компетентності автори реалізують на основі відповідної системи навчальних завдань, що передбачають способи діяльності залежно від предметної специфіки у ситуаціях, в яких учні набувають досвід вирішення практичних проблем і мотивованого ставлення до процесу і результату пізнання («Як твоя родина використовує воду? Досліди, на які потреби витрачається води найбільше. Що ти можеш зробити для збереження води?»). Таким чином досягається реалізація інтегрованого підходу у взаємозв'язку понятійної системи, встановлення логічних зв'язків між окремими тематичними розділами.

За задумом авторів, таке структурування змісту підручника найповніше дає змогу забезпечити особистісно орієнтоване, світоглядне, компетентнісно-результативне засвоєння змісту предмета, що реалізується на основі включення завдань полісенсорного призначення («Візьміть зразки бавовняної, лляної, вовняної і шовкової тканин. Порівняйте. Яка тканини товста? гладка? м'яка? міцна? цупка?»).

У підручнику містяться завдання, зміст яких забезпечує соціально бажану поведінку, вияви громадянської позиції, інших моральних якостей, поглядів, переконань, життєвих пріоритетів, вміння захищати власні погляди; дбати про особисту безпеку; демонструвати навички міжкультурної комунікації, гуманне ставлення до всього живого («Об'єднайтеся в пари. Розкажіть одне одному про себе за зразком: «Я – дитина. Я маю право на...»; «Напишіть листа уявному велетню про те, як поводитись у природі, щоб бути добрим для менших мешканців лісу, поля, водойми»).

У тексті підручника значна питома вага завдань, що забезпечують вияви патріотичних почуттів, зацікавленість і підтримку національних традицій які зорієнтовані на формування особистісних цінностей - гуманності, працелюбності, чесності, правдивості, культури розумової праці тощо. («День української писемності та мови», «Хто прославив мій край»).

Підручник містить приклади діяльностей, що формують досвід: описати гарне в іншій людині; визначити функцію об'єкта; розгорнути критичну характеристику явища, спрогнозувати і передбачити різні варіанти розвитку подій, що станеться якщо..., придумайте кінцівку казки про Червоний Капелюшок тощо.

Системно представлено персоніфіковані запитання та завдання, що заохочують учнів до активної діяльності, створюють можливості для виконання індивідуальних завдань, формування позитивних мотивів навчання; рефлексивних підходів до оцінки власної діяльності, емоційно-ціннісних переживань, зацікавленості, здійснення дослідницької діяльності («Вибери разом із батьками свої фотографії. Розклади їх за роками. Які зміни відбулися з тобою?»).

Доступність матеріалу підручника забезпечується достатньою з погляду відведеного часу на вивчення предмета кількістю і оптимальною складністю текстів, завдань, вправ. Вони передбачають пошукову діяльність, рефлексивні дії, вибір оптимальних рішень з кількох запропонованих, що дозволяє індивідуалізувати навчальний процес, заохочувати учнів до усвідомлення власного «Я», і таким чином ефективніше засвоювати поведінкові еталони в соціумі і природному довкіллі, культивувати повагу до традицій сім'ї, державних цінностей у цілому.

Отже, наявність завдань, пов'язаних із реальними життєвими ситуаціями формує здатність практично діяти, забезпечує застосування отриманих знань, умінь і навичок для вирішення проблем повсякденного життя: у класі, родині, суспільстві.

Список використаних джерел

- Бібік, Н.М. (2018). Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для 1 кл. загальної середньої освіти (у 2-х ч.). Ч.1. Харків: Ранок.
- Бібік, Н.М. (2019). Я досліджую світ: підручник для 2 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.). Ч.1. Харків: Ранок.
- Бібік, Н.М., Бондарчук, Г.П. (2020). Я досліджую світ: підручник для 3 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.). Ч.1. Харків: Ранок.
- Бібік, Н.М., Бондарчук, Г.П. (2021). Я досліджую світ: підручник для 4 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.). Ч.1. Харків: Ранок.
- Кодлюк, Я. (2004). Підручник для початкової школи: теорія і практика. – Тернопіль: Підручники і посібники.
- Онопрієнок, О.В. (2020). Інструментарій оцінювання результатів компетентнісно орієнтованого навчання молодших школярів: методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРИНТ.

ІНТЕРАКТИВНО-КОМУНІКАТИВНА СКЛАДОВА ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Петрук Оксана,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу початкової освіти імені О.Я. Савченко,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

k.ordinat@ukr.net

Нині компетентнісний підхід є пріоритетним в освіті загалом, і в мовній зокрема. Це задекларовано в документах, які унормовують загальну спрямованість мовних курсів у школах України – державному освітньому стандарті та типових освітніх програмах.

У полі наших наукових інтересів – процес опанування української мови учнями закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин. У школярів зазначеного типу освітніх закладів у початковій школі необхідно сформува-ти елементарний рівень комунікативної компетентності, окреслений нормативними документами. Так, на завершення початкового курсу української мови (як другої, неспорідненої) у здобувачів освіти мають бути сформовані уміння і навички, що забезпечать готовність спілкуватися українською мовою в обмеженому колі, розповісти про себе, родину, друзів, клас, свої уподобання, запитати, відповісти на запитання, тобто дадуть змогу їм проявити соціальну активність у межах власних потреб та інтересів.

Цілі навчання визначають, зумовлюють вибір підходів. Тому акценти мають зміщуватися на комунікативність, діалогізацію процесу навчання, розкриття практичної значущості української мови для зазначеної категорії здобувачів освіти. Значною мірою цього можна досягти використовуючи технології інтерактивного навчання. У перекладі з англійської мови («inter» – взаємний, «act» – діяти) слово «інтерактив» означає «здатний до взаємодії, діалогу».

Здійснений нами аналіз шкільної практики дає можливість стверджувати, що часто вчителі, маючи бажання до діалогізації навчального процесу, з огляду на брак часу, відведеного на засвоєння відповідного матеріалу, змушені відмовлятися від використання інтерактивних технологій. Така ситуація зумовлена, на наш погляд, такими фактами, як: 1) неузгодженість освітніх програм, що декларують пріоритетність формування комунікативної компетентності, з критеріями, за якими оцінюють

випускника початкової школи (здебільшого контролюється не здатність комунікувати, а рівень мовних знань); 2) неготовність учителів / брак досвіду реалізації інтерактивних технологій.

Один зі шляхів посилення комунікативності, діалогізації процесу навчання української мови вбачаємо в реалізації цих ідей у підручниках як моделях розгортання навчального процесу. Під час розроблення концепції нової лінійки підручників для початкового курсу української мови (як другої, неспорідненої) принцип інтерактивності визначений як один із базових (Петрук, 2018; Петрук 2019; Петрук 2020; Петрук 2021).

Він реалізується у двох формах: у безпосередньому зверненні до учнів, що здійснюється через формулювання завдань, а також в опосередкованому впливі через міжперсонажну комунікацію. Так, герої нової лінійки підручників – дівчинка-українка, хлопчик – представник відповідної національної меншини та робот Кіберик – належать до різних лінгвосоціумів, взаємодіють між собою, і саме через них, опосередковано, автор реалізує своє звернення до учнів.

Формулювання завдань підручників адекватні умовам реального спілкування, їх розмовна стилістика підкреслює схожість з інтерактивними моделями розмови, наближеними до реальної комунікації. Одним зі способів посилення інтерактивності завдань є такі формулювання, котрі спонукають учня / ученицю долучитися до процесу взаємодії комунікантів (персонажів підручника, героїв художнього твору), застосовувати / спиратися на власний навчальний і життєвий досвід.

Не менш важливий інший бік принципу інтерактивності: непрямий вплив учнів на автора посібників. Процесу створення підручників передувала копітка робота з вивчення інформації про адресата навчальної книжки – учнів, які належать до певної національної меншини. Дослідженню підлягала культура народу, традиції, історія, специфіка побуту. Акумуляована соціокультурна інформація слугувала для окреслення найрізноманітніших комунікативних ситуацій у межах програмових вимог, а також для визначення певного стилю поведінки персонажів посібників, що відображав їхню культурну ідентичність. Крім того, була досліджена система мови, яка є рідною / першою для учнів: здійснений порівняльний аналіз обох мов та його методична інтерпретація дозволили передбачити як можливі труднощі, так і той матеріал, що може стати опорою в опануванні української мови.

Ефективність мовленнєвої взаємодії учнів під час навчання великою мірою залежить від якості, інформативності та актуальності для них матеріалу підручника, а також вивіреності методичного апарату, що скоординує суб'єктів навчання на реалізацію усіх форм спілкування. Кожен із підручників є, по суті, сценарієм навчального процесу, організовує його зміст і методику загалом, обумовлює інтерактивно-комунікативний режим навчання української мови учнів, для яких вона є нерідною.

Список використаних джерел

Петрук, О. М. (2018). Українська мова: підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням угорською мовою (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Частина 1. Львів: Світ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713834>

- Петрук, О. М. (2019). Українська мова: підручник для 2 кл. з навчанням румунською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Частина 1. Львів: Світ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716165>
- Петрук, О. М. (2020). Українська мова та читання: підручник для 3 класу з навчанням румунською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Частина 1. Львів: Світ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720508>
- Петрук, О. М. (2021). Українська мова та читання: підручник для 4 класу з навчанням румунською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Частина 1. Львів: Світ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724747>

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ У ПІДРУЧНИКУ З ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У 5 КЛАСІ

Пометун Олена,

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 opometun@gmail.com

Інтеграцію в освіті розглядають у багатьох аспектах, зокрема як цілеспрямоване об'єднання, синтез відповідних навчальних дисциплін/предметів у самостійну систему цільового призначення – зазвичай інтегрований курс, спрямований на забезпечення цілісності знань та вмінь учнів у межах освітньої галузі чи кількох галузей.

Реалізація завдань інтеграції змісту, передбачених Державним стандартом (Державний стандарт, 2020), стала основою модельної програми інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство», створеної колективом наукових співробітників відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України (Пометун, Ремех, Малієнко, Мороз, 2021). Методологія внутрігалузевої (в галузі історичної та громадянської освіти) інтеграції, розроблена авторами програми, базується на тому, що зміст навчального матеріалу курсу формувався у вигляді блоків міжпредметної інформації навколо виокремлених стрижневих системоутворювальних категорій чи ідей, що давало змогу досліджувати їх під кутом зору різних навчальних предметів/освітніх галузей. Явища суспільного життя сьогодення та минулого, що позначені цими міжпредметними категоріями, розглядаються в одному тематичному блоці (розділі курсу, параграфі, на уроці) з урахуванням особливостей методів дослідження окремих наук: історії, філософії, політології чи правознавства (Пометун, Гупан, 2022). Така сукупність понять, категорій, ідей у кожній темі курсу складає знансвий складник компетентностей учнів, що формуються засобами галузі громадянської та історичної освіти.

Кожен параграф є цілісною системою компонентів, що забезпечують реалізацію завдань конкретного уроку та орієнтовані на активну діяльність учня. У підручнику поєднано основний (інформаційний) текст, додаткові тексти, візуальний ряд, поліграфічний дизайн та методичну складову для опрацювання учнями і вчителем кожної теми та розділу в цілому.

Виходячи з цього, у процесі проєктування підручника окремі параграфи так само передбачають опанування учнями певного тематичного блоку інформації щодо міжпредметних для галузі широких категорій та ідей з урахуванням особливостей змісту і методів дослідження історичної, правової чи філософської науки. Наприклад, міжпредметними поняттями, без яких неможливо опанувати історичні /громадянознавчі/ правові знання, є «суспільство», «спільнота», «людина», «історія», «історичний час» «історичний простір», «суспільний простір» тощо. У тексті вступних параграфів до підручника «Досліджуємо історію і суспільство» ці поняття не лише введено, пояснено, але й подано у зв'язках, певній логіці формування, наприклад від поняття «суспільство» до поняття «минуле суспільства» та «історія – наука про минуле суспільства». Щодо міжгалузевих знань і умінь, то наприклад, у темі «Як пов'язані історія і простір», можна побачити, що діти залучаються до обговорення зв'язку між довкіллям і способом життя людей, опановують поняття «географічний простір», працюють із картами, тобто вдосконалюють знання і уміння з географії. А у темі «У яких джерелах люди шукають інформацію» діти звертаються до широкого спектру знань і умінь, насамперед з інформатики. І такі приклади знаходимо у більшості параграфів підручника. Це дозволяє стверджувати, що інтеграція серйозно збільшує інформативну ємність уроку.

Інтегрований підхід реалізується також через визначення для кожного параграфу підручника/теми/розділу очікуваних результатів, яких мають досягти учні, опрацювавши параграф. Результати сформульовані з урахуванням основних понять та ідей модельної програми і передбачають розвиток в учнів ключових (а отже міжпредметних, міжгалузевих) компетентностей. Ясно сформульовані інтегровані результати майбутнього уроку дають змогу уточнити вміст уроку (відібрати ту порцію навчального матеріалу: знань і способів дій, що опановуватиметься учнями саме на цьому уроці) у модельній програмі.

Проте відбір інтегрованого змісту є лише першим етапом формування навчальної книги. Адже у підручнику будь-який навчальний матеріал «запрацює» лише за умови, якщо перед учнями поставлене чітке завдання, як саме цей матеріал має бути опанований, яким способом і під яким кутом зору. Тому для формування в учнів цілісних уявлень щодо життя суспільства підручник має містити систему міжпредметних завдань, які формують відповідні знання, уміння й ставлення учнів. Система завдань у підручнику з інтегрованого курсу формується так, щоб у процесі пошуку шляхів їх розв'язання та відповідей учні залучались до міркувань: як зароджувались, розвивались, змінювались суспільні явища, які чинники і як на це впливали, якими вони є сьогодні та якими можуть бути перспективи подальшого їхнього розвитку. Завдання/запитання підручника розробляються у відповідності до очікуваних результатів уроку

і можуть використовуватись у різних його частинах. Виконання учнями системи таких завдань і забезпечує опанування ними інтегрованим вмістом навчання у процесі активної роботи з джерелами інформації.

Відбір джерел також має здійснюватись із урахуванням міжпредметного змісту, тобто передбачати ознайомлення дітей з історичними джерелами різних типів, як писемними, так і речовими, включаючи пам'ятки культури, що формують навколишнє історичне середовище. До них мають додаватись сучасні нормативно-правові акти, фрагменти сучасних енциклопедичних видань чи творів художньої/науково-популярної літератури. Так само відбираються ілюстрації із зображенням аутентичних і сучасних візуальних джерел, фотографії речових пам'яток та музейних експозицій, подій сьогодення. Кожне джерело має супроводжуватись пояснювальним текстом і відповідним перетворюючим або творчо-пошуковим завданням (Пометун, Гупан, 2022).

Отже, проектування підручника з інтегрованого курсу як первинної одиниці побудови навчального процесу передбачає такий алгоритм дій:

- розподіл матеріал теми на уроки / параграфи, кожен з яких інтегрує інформацію з різних предметів щодо наскрізних ідей чи категорій;
- визначення очікуваних результатів навчання учнів з опанування матеріалом параграфу;
  - уточнення вмісту параграфу: відбір навчального матеріалу: знань і способів дій, що опрацьовуватимуться;
  - відбір оптимальних видів активностей учнів і формулювання міжпредметних пізнавальних завдань/запитань, що спрямовують учнів на опанування інтегрованого змісту та дозволяють ефективно формувати компетентності і наскрізні уміння учнів засобами різних предметів.

Список використаних джерел

- Державний стандарт базової середньої освіти (2020). Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886
- Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В. (2021). Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти. https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni_prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Doslidzhuyemo.istoriyu.susp.5-6-kl.intehr.kurs.Pometun.ta.in.14.07.pdf
- Пометун, О.І., Гупан, Н.М. (2022). Методологія створення інтегрованого курсу з історії та громадянської освіти для 5-го класу (на прикладі модельної програми й підручника «Досліджуємо історію і суспільство»). *Проблеми сучасного підручника*, 28, 118–132. <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/196/203>

СУЧАСНІ ДОДАТКОВІ ВИДИ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ

Попович Анжеліка,

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

✉ popovich@kpnu.edu.ua

Останнім часом проблемам вивчення способів використання української мови загалом і стилістики зокрема відведено значне місце не лише в мовознавчих студіях, а й у курсах лінгводидактики вищої школи. Виникла об'єктивна необхідність теоретично узагальнити нові аспекти лінгвостилістичних досліджень у контексті трансформування поглядів на мову не лише як об'єкт лінгвістики, а й інших суспільних наук.

Сучасний етап інформаційного забезпечення стилістики української мови прикметний урахуванням вимог європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи організації освітнього процесу (комплекси навчально-методичного забезпечення дисципліни) й новітніх досягнень у царині мовознавства, лінгвостилістики й дидактики, зміною змістового наповнення лінгводидактичних видань, появою навчальних і робочих програм, науково-методичних розвідок викладачів закладів вищої освіти України, розширенням репертуару методичних досліджень (дисертації, словники, довідники, посібники з алгоритмічними приписами, збірники тестових завдань тощо) та їх географії (Київ, Львів, Харків, Луцьк, Житомир, Луганськ, Тернопіль, Глухів, Умань, Черкаси, Рівне, Кам'янець-Подільський, Суми, Переяслав-Хмельницький, Донецьк та ін.) тощо.

Більшість видань – навчальні й навчально-методичні посібники, методичні рекомендації, збірники вправ і завдань, складниками яких є схеми й зразки стилістичного аналізу, тексти для аналізу, контрольні запитання і завдання. Ілюстративним матеріалом служать уривки з творів класиків світової та української літератури і сучасних письменників, науковців, журналістів, зразки офіційно-ділового стилю, статті зі словників тощо.

Г. Волкотруб у виданні «Практична стилістика сучасної української мови: Використання морфологічних засобів мови» (Тернопіль, 2004) радить вправи й завдання зі стильових різновидів літературної мови, стилістичного використання лексичних засобів стилістики, з морфологічної стилістики.

Методичні вказівки для самостійного вивчення дисципліни «Стилiстика української мови» В. Бадер (Луганськ, 2004) допомагають студентам засвоїти основні стилістичні поняття, оволодіти формами й методами самостійної роботи з мовностилістичним

матеріалом, науковою і методичною літературою, сформувати вміння здійснювати стилістичний аналіз текстів, розвинути науково-дослідницькі здібності, виробити навички контролю й самоконтролю. Цікава структура видання: настановно-мотиваційний, змістово-пошуковий (основні поняття теми, основна література, література для поглибленого вивчення), контрольньо-смысловий, адаптивно-перетворювальний, контрольньо-рефлексивний, духовно-естетичний міні-модулі.

У навчальному посібнику Г. Конторчук «Стилістика сучасної української мови: практичний курс» (Житомир, 2009, 2012) вміщено різноманітні завдання, зокрема спостереження за стилістичними явищами та їх аналіз, конструювання текстів та ін. У збірнику вправ «Культура української мови та практична стилістика» (Київ, 2015) Л. Погиби, Л. Голіченко, Н. Кавери та І. Житар акцент зроблено на вправи, що допоможуть удосконалити стилістичну майстерність, закріплять уміння здійснювати стилістичний аналіз й редагувати тексти тощо.

Окремі посібники й методичні рекомендації розраховано лише для студентів заочної форми навчання, наприклад, «Практична стилістика української мови: контрольна робота й методичні вказівки до її виконання для студентів філологічного факультету (спеціальність – журналістика)» (Харків, 2005) Г. Губаревої та Р. Трифонова. Натрапляємо на навчальні видання, у яких поєднано матеріал сучасної української літературної мови й стилістики – Л. Руденко «Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Сучасна українська мова» (стилістичний аспект)» (Херсон, 2008), Т. Гордієнко «Стилістичне використання синтаксичних засобів (практична стилістика і культура мовлення)» (Севастополь, 2009).

Подибуємо монопосібники зі стилістики, які віддзеркалюють один із аспектів вивчення дисципліни (наприклад, певний функційний стиль): Г. Онуфрієнко «Науковий стиль української мови» (Київ, 2009); І. Чікаліна «Практична стилістика ділового спілкування» (Донецьк, 2009); М. Пентилок, І. Маруніч, І. Гайдаєнко «Ділове спілкування та культура мовлення» (Київ, 2010); С. Бронікова, Т. Єгорова, З. Кудрявцева та ін. (за ред. І. Плотницької, Р. Ленди) «Основи наукового мовлення» (Київ, 2014); І. Добросок, Л. Овсієнко «Організація сучасної ділової комунікації» (Переяслав-Хмельницький, 2015); О. Шатілова «Стилістика і культура офісної документації» (Київ, 2016); Ж. Колоїз «Науковий стиль української мови» (Кривий Ріг, 2017).

В. Бадер проєктує на курс стилістики української мови сучасні освітні процеси. Відповідно до вимог комп'ютерної лінгводидактики, зокрема врахування специфіки принципів комп'ютеризованого навчання, способів подання теоретичного й практичного матеріалу, особливостей контролю й самоконтролю набутих знань, дослідниця розробила електронний підручник «Стилістика української мови» (Луганськ, 2006).

Сформувати стилістичну вправність майбутніх фахівців соціально-психологічного напрямку, набути вмінь і навичок ефективної мовленнєвої комунікації допоможе посібник І. Голубовської «Практична стилістика української мови» (Житомир, 2010). С. Богдан «Методи й методика лінгвостилістичних досліджень» (Луцьк, 2011) розглядає поняття методів, методик та методології у лінгвостилістиці, характеризує основні напрями та методи лінгвостилістичних досліджень.

Конспекти лекцій / теоретичний блок / теоретичні відомості, плани практичних занять і методичні рекомендації для їх проведення, схему стилістичного розбору та зразки його виконання, матеріали для діагностики знань студентів (зокрема, тестові), питання гарантованого рівня знань, завдання самостійної та індивідуальної роботи, програму семестрового іспиту, термінологічний словник запропоновано в посібниках Ю. Арешенкова «Стилістика української мови» (Кривий Ріг, 2007); Н. Шульжук «Стилістика сучасної української мови» (Рівне – Острогож, 2012); О. Ришко «Практична стилістика» (Київ, 2013); А. Попович і Л. Марчук «Стилістика української мови» (Кам'янець-Подільський, 2017) та ін.

У посібнику О. Переломова «Авторська стилістика» (Суми, 2014) потлумачено особливості індивідуального усного і писемного мовлення мовної особистості, зокрема стилістику мовних одиниць різних рівнів і засоби реалізації концептуальності авторського тексту, складники авторського «почерку» в усних і писемних текстах тощо. Рекомендації до самостійної роботи студентів, запитання для самодіагностики, приклади типових практичних завдань та зразки виконання окремих подає О. Черемська у виданні «Практична стилістика та копірайтинг» (Харків, 2019).

Низку збірників вправ запропонувала Л. Кравець: «Стилістика сучасної української мови (лексична й фразеологічна стилістика)», «Стилістика сучасної української мови (фоностилістика, стилі)» (Київ, 2022), «Стилістика української мови: практикум» (Київ, 2004). Навчально-методичний посібник О. Клещової «Культура мовлення і стилістика: модульний контроль» (Старобільськ, 2021) зорієнтовано на формування мовнокомунікативних компетентностей здобувачів закладів вищої освіти.

І. Коломієць і О. Шиманська уклали навчально-методичний посібник (скорочений курс) «Стилістика української мови (практичний модуль)» (Умань, 2021), який містить програму дисципліни, теми лекцій, тематику та плани практичних і лабораторних занять, питання для самоконтролю, орієнтовні тестові завдання, комплекс завдань для домашньої роботи та самостійного опрацювання, підсумкового контролю, список основної та додаткової навчальної літератури, перелік повідомлень і рефератів із циклу індивідуальних навчально-дослідних завдань. До того ж І. Коломієць є автором праць «Стилістика української мови (Теоретичні основи стилістики. Художньо-виразові засоби мовлення)» (Умань, 2009), «Стилістика української мови» (Умань, 2016), «Стилістика мовних одиниць: лексична стилістика, стилістична фразеологія» (Умань, 2021).

Методичні настанови щодо побудови занять зі стилістики української мови в закладах вищої освіти для науково-педагогічних працівників наявні у таких виданнях А. Попович, як «Методика навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти» (Кам'янець-Подільський, 2018) і «Лінгводидактика вищої школи: уваги до вивчення стилістики української мови» (Кам'янець-Подільський, 2022).

Отже, у лінгводидактиці вищої школи триває пошук шляхів покращення інформаційного забезпечення курсу «Стилістика української мови. Важливо узагальнити сучасні аспекти лінгвостилістичних досліджень, упровадити елементи інтерактивної стилістики як засобу реалізації мовної комунікації, посилити увагу до мовної особистості автора, його ідіолекту, потлумачити методи й методики навчання стилістики тощо.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ВИДАННЯ З ІНФОРМАТИКИ: ЇХ ВИДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Семко Лариса,

науковий співробітник відділу математичної
та інформатичної освіти

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

 L_Semko@ukr.net

Важливим аспектом в реалізації забезпечення органічного поєднання освітньої, наукової та інноваційної діяльності є підготовка та впровадження в освітній процес навчально-методичних посібників, зокрема з інформатики.

Метою створення навчально-методичних видань з інформатики є: управління навчальним процесом; допомога вчителю у плануванні та дозуванні навчального матеріалу; підбір додаткових відомостей, осмислення місця теми у навчальному матеріалі; освоєння змісту освіти, розкриття одного з можливих шляхів методичного здійснення цього змісту тощо.

Навчально-методичне видання з інформатики – це видання, які містять матеріали (розробки) за методикою викладання розділів, тем курсу інформатики, а також за методикою виховання, призначеного для вчителя, методиста. Сьогодні навчально-методичні видання з інформатики для вчителя досить широко представлені у вигляді навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій, методичних вказівок, методичних посібників, методичних описів, методичних коментарів, методичних розробок тощо.

Для складання типологічної моделі даних посібників, які відображають повноту всіх методичних видань, нами розглянуто основні види навчально-методичних видань з інформатики:

- навчально-методичний посібник – методичне видання, призначене на допомогу діяльності вчителя інформатики, що містить практичні розробки за певною методикою викладання дисципліни;
- методичні рекомендації – методичне видання, що містить комплекс коротких і чітко сформульованих пропозицій щодо впровадження в практику ефективних методів навчання і виховання, отриманих в результаті дослідно-експериментальної роботи;
- методичні розробки (поурочне планування) – методичне видання на допомогу вчителю, що містить зразки планування навчального матеріалу з інформатики на півріччя, рік, а також конспекти окремих уроків, з окремих тем курсу;

- методичні вказівки – методичне видання, що містить певні теоретичні відомості і конкретні вказівки щодо проведення самостійних (практичних, лабораторних) робіт з інформатики;

- методичний посібник – методичне видання, яке описує і регламентує роботу методиста, що регулює способи здійснення практичної педагогічної діяльності;

- методичні описи – методичне видання, в якому шляхом простого викладу розповідається про конкретне отримане рішення або про те, як його можна отримати;

- методичні коментарі – методичне видання, яке може бути частиною опису, аналізу, рекомендацій, коли, виклавши тезу, описавши своє бачення, тут же отримуєш коментар щодо даного рішення.

Виходячи з вищесказаного можна стверджувати, що навчально-методичний посібник для вчителя є більш широким і повним за своїми функціями, структурою і обсягом з усіх видів навчально-методичних видань, призначених для підготовки до проведення уроків з інформатики (Семко, 2020).

Проведений нами порівняльний аналіз існуючих навчально-методичних посібників з інформатики показав, що:

- підручник (навчальний посібник) та навчально-методичний посібник для вчителя – ядро навчально-методичного комплексу та ядро системи засобів навчання;

- підручник та методичний посібник до нього є взаємопов'язаними підсистемами, які здійснюють управління педагогічним процесом, що забезпечують взаємодію двох складових навчального процесу: вчителя та учня;

- підручник постає як підсистема, яка організує насамперед діяльність учнів, у той час як навчально-методичний посібник за своєю домінуючою функцією є підсистемою, що організує діяльність вчителя та його взаємодію з учнями.

Для визначення структури методичного посібника визначимо вимоги щодо нього:

- навчально-методичний посібник для вчителя має бути практичним керівником його діяльності в навчанні учнів і тим самим сприяти вирішенню практичних завдань стосовно діяльності вчителя. Він має знайомити вчителя з цілями та завданнями кожного року навчання та з її специфікою. Ці відомості необхідно вказувати у вступі, причому дробово, розгорнуто;

- методичний посібник має допомагати вчителю не тільки усвідомлювати цілі навчання, а й показувати, як його пов'язати з конкретним матеріалом. Він повинен забезпечувати створення у вчителя потрібної установки, орієнтувати його у тому, як із заданої мети може бути організований урок, в якій послідовності і як виконувати вправи, як представляти та пояснювати матеріал, перевіряти його засвоєння тощо;

- під час розробки навчально-методичних посібників особливо важливо розкрити шляхи щодо розширення можливостей вчителів у виборі оптимальних методів, форм та засобів навчання, а також щодо застосування комп'ютерних технологій в навчанні інформатики. Необхідно також відображати міжпредметні зв'язки.

Виходячи з цього, можна визначити, що основним орієнтиром при побудові методичного посібника має служити, перш за все, шкільна програма, яка є невід'ємною частиною посібника.

Методична частина повинна слідувати логіці чинного підручника, визначати обсяг та глибину вивчення кожного питання, ставити перелік основних понять та провідних ідей і, звичайно ж, надавати вчителю допомогу щодо засвоєння цих елементів навчального матеріалу. У посібнику мають бути рекомендації вчителю. Доцільно, щоб у ньому були також зразки вирішення найскладніших завдань курсу інформатики, система самостійних та контрольних робіт (Семко, 2021).

На основі аналізу існуючих навчально-методичних видань нами визначено вимоги до посібника:

- навчально-методичний посібник має керувати не лише процесом усвідомлення вчителем цілей навчання, а й процесом усвідомлення змісту та структури навчального матеріалу;
- навчально-методичний посібник повинен керувати процесом оволодіння способами організації педагогічного процесу в цілому та в різноманітних конкретних формах його прояви, озброювати вчителя методами та прийомами роботи;
- будучи ядром навчально-методичного комплексу, навчально-методичний посібник має відбивати, як його методично грамотно використовувати у процесі навчання інформатики.

Виходячи з певних вимог пропонуємо наступну структуру навчально-методичного посібника до традиційного підручника:

- 1) вступ, в якому мають бути дрібно, розгорнуто та інструментально сформульовані цілі та завдання певного року навчання;
- 2) зразкове тематичне планування на певний рік навчання;
- 3) опис усіх компонентів, що входять до складу навчально-методичного комплексу для цього року навчання;
- 4) методична частина, в якій має бути закладена система управління процесом оволодіння способами організації педагогічного процесу в цілому та в різноманітні конкретні форми його прояви.

Враховуючи аналіз існуючих методичних посібників з інформатики, розробку вимог до них, колектив відділу математичної та інформатичної освіти Інституту педагогіки НАПН України працює над розробкою методичних посібників для вчителів з інформатики.

Список використаних джерел

- Семко, Л.П. (2020). Структурні компоненти навчально-методичної літератури для вчителя інформатики. *Проблеми сучасного підручника: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (28 – 29 травня 2020 р)*. Київ: Педагогічна думка, 170–172.
- Семко, Л.П. (2021). Роль та особливості навчально-методичного комплексу в процесі навчання інформатики. *Збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми сучасного підручника»*. Київ: Педагогічна думка, 224–227.

РЕАЛІЇ ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ ЕМІГРАЦІЇ ДО КРАЇН ЄВРОПИ

Серпутько Ганна,

кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри офтальмопедагогіки та офтальмопсихології
факультету спеціальної та інклюзивної освіти
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова
м. Київ, Україна

✉ ann_nika@ukr.net

Федоренко Мирослав,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної психології та медицини
факультету спеціальної та інклюзивної освіти
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова
м. Київ, Україна

✉ mf16@ukr.net

У пропонованому матеріалі дослідження йтиметься передусім про особливості та можливості видання й адаптації підручників для українських незрячих школярів, які навчаються за системою Луї Брайля і були вимушені емігрувати до країн Європи після 24 лютого 2022 року. Найбільша кількість українських учнів із порушеннями зору наразі спостерігається у Польщі, Німеччині, Італії, Чехії. Тож, ми зосередимо увагу на особливостях забезпечення підручниками українських незрячих школярів у деяких із цих країн. Більш докладно зупинимося на можливостях підручникотворення для зазначеної категорії осіб у Польщі та Німеччині. У цих країнах незрячі українські школярі навчаються за національними програмами школи, тому й підручники мають відповідати вимогам національних програм.

В Україні видання підручників для незрячих учнів, надрукованих шрифтом Брайля, забезпечується державою за бюджетні кошти на тендерних засадах (Серпутько, Г., Федоренко, С., Федоренко, М., 2021, с. 28). Однак українські підручники не відповідають програмним вимогам інших країн, зокрема, Польщі та Німеччини, тому

педагоги у цих країнах відшукують можливості забезпечення якісного і доступного навчання незрячих українських школярів за національними підручниками країни, надрукованими шрифтом Брайля. Ускладнює цей процес й незнання або недостатній рівень володіння українськими школярами мовою приймаючої країни. Крім того, у підручниках, надрукованих шрифтом Брайля в Україні та в інших країнах, можуть зустрічатися окремі різночитання деяких символів, зокрема з таких предметів, як математика, фізика тощо, що потребує особливої уваги педагога.

Поряд із навчанням незрячих українських школярів державної мови країни, Польща та Німеччина розробляють й такі ефективні шляхи для того, щоб зробити навчальний матеріал, зокрема підручників, більш доступним і зрозумілим українським незрячим учням:

- видають підручники, надруковані шрифтом Брайля, з базового курсу державної мови, щоб пришвидшити процес оволодіння мовою та загалом полегшити навчання українських незрячих школярів. Так нещодавно у Лейпцигу було надруковано шрифтом Брайля підручник з базового курсу німецької мови у 3-х книгах накладом 40 примірників для українських незрячих учнів та їх родин;
- на місцевому рівні в умовах школи готують додаткові роздаткові матеріали за допомогою наявного у школі багатофункціонального спеціального обладнання для друку шрифтом Брайля із частковим перекладом та залученням спеціалістів, які володіють українською та державною мовою країни перебування, а також шрифтом Брайля (зокрема із числа біженців);

- частково залучають матеріали українських підручників, як навчальні посібники та додаткові матеріали. Матеріали українських підручників зі шрифтом Брайля передають волонтери або надають у користування електронні файли відповідних книг, друк яких повністю або частково забезпечується в умовах школи (проте цей спосіб більш притаманний для видання художньої літератури рідною мовою для українських незрячих школярів у Європі) (Федоренко, С., Серпутько, Г., 2022, с. 47–50).

Щиро сподіваємося, що Україна у новому навчальному році, за необхідності, також зможе запропонувати ефективні шляхи допомоги у навчанні українських школярів із порушеннями зору у різних країнах Європи.

Список використаних джерел:

- Серпутько, Г.П., Федоренко, С.В., Федоренко, М.І. (2021). Проблеми підручникотворення для добувачів освіти з порушеннями зору в Україні. *International scientific conference «Innovative Project and programs on psychology pedagogy and education»*, Riga, December, 10–11, 27–30.
- Федоренко, С.В., Серпутько, Г.П. (2022). Здобутки та проблеми організації навчання незрячих українських школярів в освітніх закладах Республіки Польща. *IV Всеукраїнський тифлофорум «Діти з порушеннями зору: від задатків до обдарованості. Розвиток дитини в умовах війни»*. Київ, травень, 15, 47–50.

РЕАЛІЗАЦІЯ STEM-ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКІВ У 5-Х КЛАСАХ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Тишковець Марія,

науковий співробітник відділу STEM-освіти,

Інститут педагогіки НАПН України,

м.Київ, Україна

Головне завдання STEM-освіти – виховати учня, здатного самостійно опанувати великі масиви інформації, вміти користуватися новими технологіями та творчо підходити до пошуку рішень. Для адаптаційного циклу навчання (5–6 класи) це завдання реалізується відповідно до вікових особливостей учнів, рівня їхніх знань та вмінь і полягає в тому, щоб викликати у дитини стійкий інтерес до наук – складників STEM, застосовувати наукові методи дослідження, математичне моделювання, інженерний дизайн та креативність.

Для практичної реалізації STEM-освіти потрібні відповідні засоби дидактичного забезпечення освітнього процесу. Одним із них є підручник. Нами проаналізовано підручники авторських колективів науковців Інституту педагогіки НАПН України із математики, інформатики та природничих наук для 5-го класу закладів загальної середньої освіти.

Щоб залучити учнів до дослідницької та STEM-діяльності на уроках математики автори підручника пропонують встановлювати властивості об'єктів, формувати гіпотези, наводити контрприклад, обґрунтовувати твердження, виводити формули, робити висновки тощо. Для цього у підручнику пропонується низка завдань, що сприяють розвитку дослідницької діяльності учнів. Такі завдання у підручнику позначені відповідною іконкою у вигляді лупи. У підручнику запропоновано 3 проекти для I семестру і 3 проекти для II семестру. Подані різні проекти: парні, індивідуальні та групові, творчі, інформаційні та практико-орієнтовані, короткотривалі та середньотривалі. Наприклад, під час вивчення теми «Многокутник», учням пропонується знайти периметр двох східчастих фігур (Васильєва, 2022).

Інтеграційний потенціал інформатики як однієї з дисциплін STEM-циклу, реалізовано змістовими лініями «Моделювання та структури даних», а також «Алгоритми та програми», які скорельовано з курсом математики та природничих наук. Цю кореляцію відображено насамперед у модельній навчальній програмі в колонці «Види навчальної діяльності», де пропонується математична тематика багатьох вправ, практичних робіт і проектів. Наприклад, у темі «Моделювання в електронних таблицях» запропоновано навчатися створенню та інтерпретації діаграм, а також вибору типу діаграми для

певних даних, що доповнює матеріал курсу математики та природничих наук 5 класу зі створення та тлумачення діаграм. А в темі «Алгоритми та програми» пропонується створювати алгоритми розв'язування задач, що вимагають розуміння поняття градусної міри кута та операцій з дробами, також відповідно до змісту курсу математики.

Підручник з інформатики забезпечує реалізацію проектної методики навчання. Для цього матеріал параграфу подано за інноваційною структурою. На початку сформульовано проблемне запитання, обговорення якого може дати вмотивувати учнів, залучити їх до активної роботи. Далі наведено послідовність проблемно-орієнтованих завдань, за допомогою яких учитель у певний спосіб (спільне обговоренням, робота в парах, на комп'ютері або усно тощо) організовує проектну діяльність учнів. Важлива методична особливість згаданих завдань: вони призначені не для закріплення вже отриманого навчального матеріалу, а для активного здобуття нових знань, навичок, набуття розуміння завдяки аналізу, пошуку та опрацювання інформації (Завадський, Коршунова, 2022).

Передумовою можливості реалізація навчальних проектів, зокрема для успішної роботи з мікрокомп'ютерами, було узгодження змісту інформатики, природничих наук і математики. А саме уведення на пропедевтичному рівні поняття фізичної величини та сигналу. Варіанти можливих проектних робіт подані в цифровому додатку до підручника інформатики.

Інноваційною є і структура підручника «Природничі науки», що також максимально забезпечує реалізацію STEM-освіти. Кожен параграф містить три рубрики «Досліджуй», «Дізнавайся» «Дій». Щоби виявити невідоме й почати розв'язувати проблему, потрібно дослідити, що і як відбувається. Саме на це спрямована рубрика «Досліджуй», яка містить завдання для досліджень. Учні пропонується самостійно дослідити природне явище чи проблему природничого змісту, вмотивувати шукати відповіді на запитання, що виникають у процесі дослідження (Засєкіна, 2022).

До комплекту модельних навчальних програм від фахівців Інституту педагогіки НАПН України входять також програми з технологій та міжгалузевих інтегрованих курсів «STEM» і «Робототехніка». Зміст цих програм реалізовано не в підручниках, а в навчальних посібниках для учнів.

Важливою особливістю цих навчальних посібників є диференціація завдань щодо формування проектної діяльності. Залежно від цілей навчальні посібники містять інструктивні матеріали, які визначають певний алгоритм діяльності учня або спонукають учнів до пошуку власного алгоритму вирішення проблеми.

Список використаних джерел

Васильєва, Д. (2022). Організація освітнього процесу з математики в 5-х класах нової української школи. *Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови: методичний порадиш науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового навчального року*. Київ: Освіта, 162–180.

Завадський, І., Коршунова, О. (2022). Методичні рекомендації щодо викладання інформатики у 5 класі новій українській школі (за модельною навчальною програмою з інформатики І. О. Завадського, О. В. Коршунової, В. В. Лапінського). *Загальна середня освіта України в умовах*

воєнного стану та відбудови: методичний порадник науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового навчального року. Київ: Освіта, 180–185.

Засєкіна, Т. (2022). Методичні рекомендації щодо вивчення інтегрованого курсу «Природничі науки». *Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови: методичний порадник науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового навчального року.* Київ: Освіта, 185–195.

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ І СТРУКТУРИ ПІДРУЧНИКА «ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА. 5 КЛАС»

(авт. Богданець-Білоskalенко Н.І., Фідкевич О.Л.)

Фідкевич Олена,

кандидат філологічних наук,
провідний науковий співробітник,
відділ навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

elena.fid@ukr.net

Створення якісних підручників нового покоління є першочерговим завданням реформування освіти в Україні. Одним із напрямів реалізації цього завдання є розробка підручників для 5 класів закладів загальної середньої освіти за новим Державним стандартом базової середньої освіти.

Фахівці Інституту педагогіки НАН України взяли активну участь у підготовці нових модельних програм відповідно до вимог стандарту та підручників за цими програмами. Серед них підручник «Зарубіжна література. 5 клас» авторів Богданець-Білоskalенко Н.І. та Фідкевич О.Л. (Богданець-Білоskalенко, Фідкевич, 2021), який створено за авторською програмою «Зарубіжна література» 5–6 класи (Богданець-Білоskalенко, Снегірьова, Фідкевич, 2021).

Теоретичним підґрунтям розробки змісту підручника слугували наукові праці Волощук Є.В., Ісаєвої О.О., Клименко Ж.В., Ковбасенка Ю.І., Мірошніченко Л.Ф., Ніколенко О.М., Сімакової Л.М., Шалагінова Б.Б., Яценко Т.О. та ін. У роботах цих науковців розглядається сутність компетентісно-орієнтованого підходу до викладання предметів мовно-літературної галузі, пропонуються принципи добору змісту підручників «Зарубіжна література», аналізуються особливості вивчення творів зарубіжних письменників у закладах загальної середньої освіти України.

Зміст підручника «Зарубіжна література. 5 клас» авторів Богданець-Білоskalенко Н.І. та Фідкевич О.Л. підпорядковано основній меті, визначеній у Державному стан-

дарті базової середньої освіти для мовно-літературної галузі: «розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних), здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень» (Державний стандарт, 2020).

У підручнику враховано державні вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з мовно-літературної освітньої галузі, конкретизовані у модельній авторській програмі, за якої учень/учениця:

1) сприймає, аналізує, інтерпретує (висловлює власні думки, почуття, ставлення та ідеї), критично оцінює тексти різних видів, зокрема тексти класичних та сучасних творів світової літератури, медіатексти, та використовує їх інформацію для збагачення власного досвіду і духовного розвитку;

2) взаємодіє (на основі прочитаного) з іншими особами в усній формі в різних комунікативних ситуаціях;

3) взаємодіє з іншими особами в письмовій формі, у разі потреби взаємодіє з іншими особами в цифровому просторі, дотримується норм української літературної мови;

4) аналізує індивідуальне мовлення та мовленнєву творчість (власні та інших осіб), працює над удосконаленням власного мовлення.

Відповідно до мети, визначеній у Державному стандарті, добір змісту підручника, його структурування здійснювалися на основі компетентісно-орієнтованого підходу до вивчення зарубіжної літератури, при якому учні позиціонуються як активні учасники процесу пізнання, а результатом навчання є опанування учнем комплексом важливих, особисто значущих способів діяльності, які є соціально затребуваними і дозволяють учням ефективно діяти у життєвих типових ситуаціях, орієнтуючись на загальнолюдські цінності, до яких вони залучаються у процесі діалогу із творами зарубіжної літератури, на сформовані особисті переконання.

Основною характеристикою підручника є його практична спрямованість, що передбачає активізацію суб'єкт-суб'єктної діяльності учнів і вчителя на основі ситуацій спілкування, які актуалізуються засобами текстів творів зарубіжної літератури, цікавих навчальних текстів, системи запитань і завдань.

Особливістю підручника є наявність мотиву подорожі, який розкривається у змісті навчальних текстів, підтримується структурою підручника, його художнім оформленням, піктограмами.

Підручник складається із вступу, основної частини, додатків. Автори підручника дотримуються принципу діалогу із учнями/ученицями: навчальні статті містять безпосереднє звертання до них, завдання ураховують їхній життєвий досвід, емоційний стан у процесі читання творів.

У вступі автори підручника акцентують увагу школярів на особливостях курсу «Зарубіжна література», на важливості активної участі в процесі навчання; подають перелік рубрик.

В основній частині підручника містяться тексти творів у повному та скороченому вигляді; статті з теорії літератури, що пояснюють передбачені програмою літературознавчі поняття; біографічні нариси про письменників.

Розділи підручника організовано на основі тематичних блоків, що дає вчителю можливість самостійно розподіляти і планувати навчальний матеріал на кожний урок теми.

Автори підручника намагалися викладати теоретичні відомості стисло та інформативно, не перевантажуючи навчальні статті другорядною інформацією, зайвими біографічними деталями. Основні теоретичні поняття подаються під рубрикою «Теорія літератури» безпосередньо після навчальної статті. В узагальненому вигляді усі теоретичні поняття також представлені у додатках, розміщених після основної частини. У біографічних нарисах репрезентується тільки та інформація, яка є цікавою для дітей цього віку, відповідає особливостям їхнього сприйняття, є корисною для розуміння творчості письменника.

Представлені в основній частині підручника тексти є основою для організації значної частини роботи на уроці. Тексти художніх творів супроводжуються питаннями і завданнями, що організують читацьку діяльність учнів/учениць, спрямовують її на активне спостереження над художніми особливостями тексту, на розкриття головної інтриги і осмислення характерів героїв. Ця робота розгортається від колективної форми роботи над текстом – до індивідуальної; від висловлення особистісного ставлення й оцінки прочитаного – до планування подальшої роботи і створення власних текстів, їхнього самоаналізу та вдосконалення.

Самостійна діяльність учнів і учениць організована у підручнику за допомогою рубрик: «Читаємо текст і розмірковуємо», «Слухаємо уривки з художніх текстів», «Аналізуємо твір і висловлюємо думку», «Робота в парах», «Робота в групах», «Творче завдання». Рубрика «Острів знань», розміщена після вивчення кожного твору, представляє тексти з інформацією збагачувального спрямування: цікаві відомості про твори мистецтва, літературні премії, про медіапродукти, створені за мотивами літературних творів тощо. Тексти супроводжуються завданнями для самостійної індивідуальної або групової роботи, проектної діяльності.

Матеріал рубрики «Узагальнення» дає можливість дітям не лише перевірити себе, але і обміркувати прочитане та порівняти його з опрацьованим матеріалом. У цій частині підручника розміщено питання, які спонукають учнів/учениць до аналізу художнього тексту та до роздумів щодо його ціннісних смислів (завдання обґрунтувати, прокоментувати, пояснити, аргументувати власну думку). Такий підхід дозволить учням/ученицям не лише виявити набуті знання, а й висловити власні судження, проявити емоції.

Навчальний зміст й методичний апарат підручника спрямовані на формування мотиваційної сфери; соціальних і особистісних цінностей; громадянської позиції, безпечних норм життєдіяльності; екологічної культури тощо. Процесуальні відомості представлені у вигляді пам'яток, схем, таблиць, хмар слів. Надаються пам'ятки, які допомагають школярам у створенні власної казки, есе, виступу тощо. Багато завдань спрямовано на розвиток рефлексії (емоційного стану, навчальної діяльності, комплексної), яка є

підгунтям для ефективного зворотного зв'язку. Питання/ завдання передбачають постійне звернення учнів до художніх текстів, що сприяє вдумливому читанню. Завдання різного рівня складності мають на меті поєднати теоретичні знання і практичні вміння учнів/учениць у контексті формування ключових компетентностей, визначених Державним стандартом. Особливу увагу приділено спільному для всіх компетентностей умінню читати і розуміти прочитане, умінню висловлювати свою думку усно і письмово, критично мислити, здатності обґрунтовувати власну позицію, творити, співпрацювати у команді, умінню вирішувати проблемні питання.

Матеріали підручника були апробовані в закладах загальної середньої освіти України. На основі спостережень під час уроків, аналізу письмових робіт учнів, анкет учнів і вчителів було зроблено висновок, що у процесі роботи з навчальними матеріалами покращується мотивація школярів до вивчення творів зарубіжної літератури, підвищується їхній інтерес до самостійного читання, активізується мовленнєва діяльність, розвивається критичне мислення, що сприяє творчому самовираженню учнів у дискусіях, у ході написання власних творів.

Підручник отримав Гриф МОН України і наразі є у вільному доступі на сайті Міністерства.

Список використаних джерел

- Богданець-Білоskalенко, Н. І., Снегір'ова, В. В., Фідкевич, О.Л. (2021). Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–6 класи» https://osvita.ua/doc/files/news/847/84784/Zarubizhna_literatura_5-6_Bogdanec-Bilos.pdf
- Богданець-Білоskalенко, Н.І., Фідкевич, О.Л. (2021). Зарубіжна література: підручник для 5 кл. закладів загальної середньої освіти Київ: Грамота. https://pidruchnyk.com.ua/1687-5_zarlit_bogdanec.html
- Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standativ-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>

МОТИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОГО УСПІШНОГО ПОСІБНИКА ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВОЇ ТА СТЕМ-ОСВІТИ

Шаповалов Євгеній,

кандидат технічних наук,

старший науковий співробітник,

Національний центр Мала Академія Наук України,

м. Київ, Україна

sjb@man.gov.ua

Білик Жанна,

кандидат біологічних наук,
старший науковий співробітник,
Національний центр Мала Академія Наук України,
м. Київ, Україна

✉ zhannabiluk@gmail.com

Шаповалов Віктор,

старший науковий співробітник,
Національний центр Мала Академія Наук України,
м. Київ, Україна

✉ sjb@man.gov.ua

Сьогодні набувають популярності напрями освіти, які забезпечують взаємозв'язок навчання з вирішенням практичних завдань реального життя. Зокрема, до таких напрямків відносяться наукова освіта та STEM.

Основним чинником формування STEM є зміна структури ринку праці США. Зокрема, відбулось зростання попиту на ринку праці США на професії, що потребують рішень пов'язаних із використанням науки, інженерії та проєктної роботи. Окрім того, виникла проблем щодо зміни мислення учнів та появи ІКТ, що призвело до того, що учні готові вивчати навчальні матеріали менш глибоко, однак значно більш широко (мати більш широкий кругозір, але бути менш заглибленим у певну конкретну проблему). Учні сприймають матеріал більш візуально, ніж текстом, та швидше запам'ятовують не конкретний текст/знання, а розвивають навички пошуку (наприклад, у Google). Саме тому запровадження STEM дозволяє використати ці особливості, щоб зробити навчання ефективнішим для таких учнів. Однак, окрім самого навчального процесу важливо, щоб і посібники враховували особливості сприйняття учнів. Особливо, досить часто посібники не враховують аспект мотивації учнів до навчання. Метою цієї роботи є висвітлити сучасні аспекти, що підвищують мотивацію учнів при навчанні за допомогою підручника.

Фактори впливають на мотивацію, такі як залученість (engagement) (Fredricks et al., 2004), добробут (well-being) (Bates & McKay Boren, 2020; Renshaw, 2015; Renshaw & Arslan, 2016), задоволення (satisfaction) (Ritzhaupt, 2019), позитивні та негативні фактори впливають на настрої (PANAS) (Ebesutani et al., 2012; Laurent et al., 1999). Однак, концепція ситуаційного інтересу є досить широкою та охоплює багато факторів, тому для аналізу ми зосередимося на ситуаційному інтересі. Ситуаційний інтерес, своєю чергою, поділяється на підтримуваний SI та тригерний SI (Linnenbrink-Garcia et al., 2010). Перший базується на наявності інтересів, що вже є усталеними у учня та його розвиток досить складно заохочувати; другий – по суті більшою мірою імпульсивний та базується на чинниках ситуації, що можуть швидко зацікавити учнів, наприклад, на емоції або реакції (у нашому випадку у відповідь на викладений матеріал у підручнику/посібнику).

Отже, за допомогою сучасних аспектів, що підвищують мотивацію до навчання можливо впливати саме на другу складову (тригерний інтерес). До чинників, що впливають на неї відноситься:

Високий рівень наочності матеріалу (по суті кожна думка – в ідеалі повинна мати якісну та зрозумілу ілюстрацію). Можна провести аналогію до того, що використання софту з високим рівнем зручності використання (usability) відіграє важливу роль у розвитку інтересу та впевненості учнів у предметі, а також у їх сприйнятті розуміння змісту курсу (Antonenko et al., 2019); подібно до використання інструментів доповненої реальності (Шаповалов та ін., 2019);

Наявність інтерактивності у посібниках (залучення учнів до вивчення процесу, взаємодії з учнем, а не «сухого» викладенням матеріалу; вихід за межі матеріалу самого посібника; наявність позашкільних додаткових задач);

Наявність заохочення за навчання (нагороди, achievements). Тобто, щоб учень отримував винагороду за певні складнощі які він подолав під час вивчення. Чим більше труднощі учень подолав, тим вища нагорода його має очікувати. Наприклад, це можливо реалізувати шляхом створення додатку (наприклад, віртуальної реальності), де би учень виконував такі завдання та отримував нагороди. Ефект досягнення впливає на мозок як стимулювання, і виникає бажання отримання цього відчуття неодноразово. Він використовується в іграх, щоб мотивувати грати знову і знову (Abramovich et al., 2011; Hart & Albarraçin, 2009; Sullivan & Weiner, 2002).

Окрім того, важливо, щоб матеріал був чітко структурований та надав можливості до швидкого переходу від теми до теми. Подібний ефект можна досягти при створенні інтерактивних онтологічних посібників (Shapovalov et al., 2017)

Мотивація учнів до навчання є важливим чинником сучасного навчання на основі наукової та STEM-освіти. Проте часто мотиваційний чинник не враховують при підготовці підручників та посібників. Найпростіше позитивно вплинути на розвиток ситуаційного тригерного інтересу шляхом створення сучасного посібника. Для цього підручники та посібники повинні мати високий рівень наочності, містити інтерактивності, надавати заохочення (нагороди) за навчання.

Список використаних джерел

- Abramovich, S., Schunn, C., Higashi, R., Hunkele, T., & Shoop, R. (2011). Achievement Systems to Boost Achievement Motivation. *Games Learning Society Conference*, 7.
- Antonenko, P., Julian, D., Hill, A., & Hester, R. (2019). Perceptions of learning technology usability predict science learning self-efficacy, interest, and understanding of content. *Conference of the American Educational Research Association*. <http://www.ainfo.inia.uv/digital/bitstream/item/7130/1/LUZARDO-BUIATRIA-2017.pdf>
- Bates, M., & McKay Boren, D. (2020). *Assessing Wellbeing in Schools An Educator's Practical Guide to Measuring Wellbeing*.
- Ebesutani, C., Regan, J., Smith, A., Reise, S., Higa-McMillan, C., & Chorpita, B. F. (2012). The 10-item Positive and Negative Affect Schedule for Children, Child and parent shortened versions: Application of item response theory for more efficient assessment. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 34(2), 191–203. <https://doi.org/10.1007/s10862-011-9273-2>

- Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., & Paris, A. H. (2004). School Engagement Potential of The Concept. *Review of Educational Research*, 74(1), 59–109.
- Hart, W., & Albarraacín, D. (2009). The Effects of Chronic Achievement Motivation and Achievement Primes on the Activation of Achievement and Fun Goals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(6), 1129–1141. <https://doi.org/10.1037/a0017146>
- Laurent, J., Catanzaro, S. J., Rudolph, K. D., Joiner, T. E., Potter, K. I., Lambert, S., Osborne, L., & Gathright, T. (1999). A measure of positive and negative affect for children: Scale development and preliminary validation. *Psychological Assessment*, 11(3), 326–338. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.11.3.326>
- Linnenbrink-Garcia, L., Durik, A. M., Conley, A. M. M., Barron, K. E., Tauer, J. M., Karabenick, S. A., & Harackiewicz, J. M. (2010). Measuring situational interest in academic domains. *Educational and Psychological Measurement*, 70(4), 647–671. <https://doi.org/10.1177/0013164409355699>
- Renshaw, T. L. (2015). A Replication of the Technical Adequacy of the Student Subjective Wellbeing Questionnaire. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 33(8), 757–768. <https://doi.org/10.1177/0734282915580885>
- Renshaw, T. L., & Arslan, G. (2016). Psychometric Properties of the Student Subjective Wellbeing Questionnaire With Turkish Adolescents: A Generalizability Study. *Canadian Journal of School Psychology*, 31(2), 139–151. <https://doi.org/10.1177/0829573516634644>
- Ritzhaupt, A. (2019). Measuring Learner Satisfaction in Self-Paced E-Learning Environments: Validation of the Electronic Learner Satisfaction Scale (eLSS). *International Journal on E-Learning*, 18(3), 279–299. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=EJ1218534&lang=es&site=ehost-live%0Ahttps://www.learntechlib.org/primary/p/178466/>
- Shapovalov, V. B., Shapovalov, Y. B., Atamas, A. I., & Bilyk, Z. I. (2017). Інформаційні онтологічні інструменти для забезпечення дослідницького підходу в STEM-навчанні (Information ontological tools to provide a research approach in STEM-education). *Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference on Gifted Children—the Intellectual Potential of the State*, 366–370.
- Sullivan, T. J., & Weiner, B. (2002). *Achievement Motivation and Attribution Theory* [University of Wisconsin-Stout]. <https://doi.org/10.2307/2062395>
- Шаповалов, В. Б., Шаповалов, Є. Б., & Білик, Ж. І. (2019). Використання інструменту доповненої реальності Google Lens для забезпечення STEM-освіти на уроках біології у середніх загальноосвітніх закладах. *Відкрите освітнє Е-середовище сучасного університету, Спецвипуск «Нові педагогічні підходи в steam освіті»*, 273–286. <https://doi.org/https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s26>

НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ 5 КЛАСУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З НАВЧАННЯМ РУМУНСЬКОЮ МОВОЮ ТА МОЛДОВСЬКОЮ МОВОЮ: КОРОТКИЙ ОГЛЯД ПІДРУЧНИКІВ

Шевчук Лариса,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу навчання мов
національних меншин та зарубіжної літератури,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

Для оптимального розроблення науково-методичного забезпечення вивчення української мови учнями 5–6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин необхідний аналіз чинних підручників. Наголосимо, що у контексті багатомовності освіти, для ефективного вивчення державної мови у конкретному закладі загальної середньої освіти вважаємо корисним ознайомлення зі змістом інших чинних підручників для учнів, для яких рідною є румунська мова, молдовська або інша мова.

На сайті державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» розміщено «Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання у класах закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин. 2022/2023 навчальний рік», у якому знаходимо інформацію про такі підручники для 5 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням молдовською мовою, румунською мовою:

- «Українська мова» для 5 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням молдовською мовою (Свінтковська, Гашибаязова & Пасат, 2018);
- «Українська мова» для 5 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою (Скаб, Скаб & Димашок, 2018).

Для підручника «Українська мова» для 5 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням молдовською мовою (Свінтковська, Гашибаязова & Пасат, 2018) властиві такі розділи: «Повторення вивченого в початковій школі», «Лексикологія», «Будова слова. Словотвір. Орфографія», «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія», «Відомості з синтаксису й пунктуації», «Розвиток мовлення». Для реалізації змісту перелі-

чених розділів підручника запропоновано такі рубрики: «Цінуємо», «Досліджуємо», «Пізнаємо» («Хвилинка-цікавинка»), «Вивчаємо», «Моделюємо».

Зважаючи на те, що йдеться про вивчення української мови як державної (другої мови) автори підручника приділили увагу таким аспектам: читання звукового запису слів і їх запису буквами; запису поданих слів фонетичною транскрипцією; виконання фонетичного розбору поданих слів; добору слів, які різняться одним звуком; запису слів, використовуючи орфографічний словник та ін. Разом з тим, для розвитку мовлення учнів корисне виконання таких завдань: редагування речень, складання речень з поданих слів; знаходження помилок і редагування тексту; складання тексту з речень; відновлення деформованого тексту; складання висловлювання на задану тему; складання реплік діалогу за запропонованою уявною ситуацією, на задану тему тощо.

Для урахування специфіки білінгвізму С. А. Свінтковська, Н. А. Михайловська, Н. А. Левинська, Т. М. Мельниченко пропонують учням українською мовою поділитися враженнями про красу й багатство молдавської мови, порівняти український і молдавський алфавіт, перекласти слова молдавською мовою, перекласти текст з молдавської мови на українську мову. Водночас, беручи до уваги кількість згаданих завдань (уміщених у підручнику), корисний добір таких додаткових завдань на переклад: перекласти слова з української мови на молдавську мову, перекласти речення з молдавської мови на українську мову і навпаки; перекласти текст з молдавської мови на українську мову і навпаки.

У підручнику «Українська мова» для учнів 5 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою (Скаб, Скаб & Димашок, 2018) розміщено такі розділи: «Повторення вивченого у початковій школі», «Відомості з синтаксису і пунктуації», «Лексикологія. Фразеологія», «Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія», «Будова слова. Словотвір. Орфографія».

Для розвитку мовлення здобувачів освіти передбачено завдання на переказ тексту (усний та письмовий); розігрування ситуацій; складання телефонної розмови за заданою уявною ситуацією; складання невеликої розповіді, тексту-опису, тексту-роздуму та ін.

На нашу думку, цікавими й корисними для виконання під час уроків української мови є такі завдання підручника: провести дослідження на тему: «Чим подібно і чим відмінно відзначають свята румуни і українці?»; пригадати аналогічні твори української та румунської літератури, у яких змальовано явища природи; пригадати румунські вірші, у яких слова вжиті в переносному значенні; після визначення основної думки вірша пригадати твори румунських та українських письменників на цю ж тему, прочитати один із пригаданих творів напам'ять; прочитати текст, пояснити розділові знаки між підметом і присудком, розповісти, які розділові знаки в таких реченнях є в румунській мові; записати назви місяців українською мовою та пояснити, чому вони так називаються, поміркувати з чим пов'язані назви місяців у румунській мові.

Необхідними та важливими вважаємо завдання на пригадування, чи є в румунській мові тверді та м'які приголосні звуки; читання румунських та українських слів, до того ж їх вимова згідно з правилами, порівняння вимови ненаголошених голосних звуків; запис прикладів слів, спільних для української і румунської мов; переклад українською мовою

синонімів, антонімів, які запропоновані румунською мовою; пригадування способів словотворення, які характерні для румунської мови, міркування над тим, чим подібні та чим різняться способи словотворення в українській і румунській мовах; порівняння порядку слів в українських і відповідних румунських словосполученнях; визначення особливостей творення словосполучень в українській мові порівняно з румунською мовою.

Слід відмітити, що у підручнику (Скаб, Скаб & Димашок, 2018) уміщено значну кількість завдань на переклад. Зокрема це переклад українською мовою румунських слів (крім того учні виконують ще й такі завдання: назвати глухі та дзвінкі приголосні; пояснити уживання голосного в корені, голосних після шиплячих, подвоєння приголосних звуків, вживання апострофа; поміркувати та відповісти на запитання, чи повністю збігається лексичні значення слів, скільки значень слова мають в румунській та українській мовах та ін.), переклад речень українською мовою (та визначення головних членів речення), переклад тексту українською мовою (супровідними є такі завдання: проаналізувати здійснені переклади й визначити, які помилки трапляються найчастіше; пояснити вживання розділових знаків; проставити наголос; порівняти використання службових частин в українській та румунській мові; визначити речення за метою висловлювання; визначити стилі текстів).

Водночас необхідно згадати про події, які відбулися у 2022 році. Зокрема надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і наук України» таким підручником:

- «Українська мова» для 5 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням молдовською мовою (авт. Свінтковська С. А., Михайловська Н. А., Левинська Н. А., Мельниченко Т. М.);
- «Українська мова» для 5 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою (авт. Петрук О. М.).

Підведено підсумки та оголошено результати вибору підручників для 5 класу, поданих на конкурсний відбір підручників (крім електронних) для здобувачів повної загальної середньої освіти і педагогічних працівників у 2021–2022 роках.

Підсумовуючи запропонований короткий огляд варто зазначити, що в обох згаданих підручниках (Свінтковська, Гашибаязова & Пасат, 2018; Скаб, Скаб & Димашок, 2018) у різній мірі простежується урахування специфіки білінгвізму завдяки вмісту відповідних завдань і словничка. Сучасні тенденції характеризуються стійкою наступністю між початковою школою та навчанням української мови у 5 класі закладів загальної середньої освіти з навчанням молдовською мовою, румунською мовою. Утім доводиться констатувати такий факт: масштабне вторгнення російських військ в Україну негативно вплинуло на друк підручників для 5 класу за кошти державного бюджету. Водночас удосконалення навчально-методичної літератури для навчання української мови учнів закладів загальної середньої освіти з навчанням молдовською мовою, румунською мовою продовжується.

Список використаних джерел

Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання у класах закладів загальної середньої освіти з навчанням

мова національних меншин. 2022/2023 навчальний рік. (2022). https://docs.google.com/spreadsheets/d/1n3m7_9EpTFFiBc9nY66NA7bap5ToWcLsPdPFzGeyXvw/edit#gid=68535509

Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 5 класу закладів загальної середньої освіти. (2022). Наказ МОН від 08.02. 2022 р. № 140. <https://imzo.gov.ua/2022/02/10/nakaz-mon-vid-08-02-2022-140-pro-nadannia-hryfa-rekomendovano-ministerstvom-osvity-i-nauky-ukrainy-pidruchnykam-dlia-5-klasu-zakladiv-zahal-noi-seredn-oi-osvity/>

Про перелік назв підручників та посібників, в яких у 2023 році є потреба. (2022). Лист МОН № 1/5417–22 від 23.05.22 р. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86509/

Свінтковська, С. А., Гашибязова, О. В. & Пасат, О. О. (2018). Українська мова: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням молдовською мовою. Харків: Соняшник.

Скаб, М. В., Скаб, М. С. & Димашок, Г. В. (2018) Українська мова: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою. Львів: Світ.

ФУНКЦІЇ ПІДРУЧНИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 5 КЛАСУ НУШ

Яценко Таміла,

доктор педagogічних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

tamilakod@ukr.net

Зміна парадигми шкільної освіти, **оновлення її змісту передбачає трансформацію** дидактичних функцій підручника, що повинні бути осмислені в контексті актуальних освітніх цілей Нової української школи. Сучасний шкільний підручник, як зазначають науковці, виконує такі *основні функції*: інформаційну, трансформаційну, мотиваційну, розвивально-виховну, дослідницьку, систематизації, контролю, самоосвітню, що спрямовані передусім на формування предметних і ключових компетентностей учнів (Трубачева, 2016, с. 426).

Багатоаспектністю дидактичних функцій та поліфункціональністю засобів їх реалізації характеризується чинний *підручник української літератури для 5 класу закладів загальної середньої освіти* (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Служук).

Реалізацію означених функцій підручника забезпечує його чітка структура. Так, забезпечення *інформаційної* (підручник як джерело навчальної інформації, засіб задо-

волення пізнавальних інтересів учнів-читачів) і *трансформаційної* функцій (підручник містить педагогічно адаптовані тексти)

досягається змістовим наповненням певних рубрик. Так, у «Літературознавчому клубі» представлено необхідний мінімум навчального матеріалу, поданого з урахуванням особливостей художнього сприймання молодшими підлітками. Наприклад, у процесі вивчення творчості Лесі Українки зосереджено увагу юних читачів на дитинстві та підлітковому віці письменниці. Матеріал цієї рубрики дієво сприяє налагодженню діалогу із текстом художнього твору, його осмисленому розумінню. Наприклад, учні довідаються, що в основу казки Лесі Українки «Лелія» покладено прийом чарівного сну-подорожі, переконуються, як авторці вдалося майстерно поєднати елементи фантастичних казок і реальні деталі побуту (Яценко, 2022, с. 56).

У рубриці «Літературознавчий словничок» розкрито у спрощеному, доступному для п'ятикласників викладі теоретико-літературні поняття, вивчення яких забезпечуватиме глибоке розуміння художнього твору. Їх глибше тлумачення із конкретизацією на прикладах прочитаного художнього твору подано в рубриці «Літературознавчий клуб». Наприклад, «Лірика – один із родів літератури, художні твори, що розкривають почуття, переживання, роздуми героя/героїні. Ліричний герой – персонаж, про душевний світ якого йдеться у ліричному творі. Мотив – основні переживання й думки, розкриті в ліричному творі» (Яценко, 2022, с. 113).

У рубриці «У колі мистецтв» подано пізнавальну і доступну для п'ятикласників навчальну інформацію про українські культурні надбання (репродукції картин, фото скульптур, архітектурних пам'яток, короткий аналіз художніх полотен і музичних творів тощо), що допомагає глибокому осмисленню змісту літературного твору, формуванню вмінь проводити мистецькі паралелі в процесі його вивчення. Так, під час ознайомлення зі вступною навчальною темою про значущість читання і книжок у житті людини акцентується на важливості різних видів мистецтва: «серед мистецтв – музика, живопис, скульптура, архітектура, театр, кіно та інші. Та головне, що об'єднує справжні твори мистецтва різних видів, – це їхня мистецька цінність пізнавальне, виховне, естетичне значення, яке вони мають для людей» (Яценко, 2022, с. 8). Такий навчальний матеріал сприяє формуванню ключової культурної компетентності учнів.

Призначення *мотиваційної* функції – стимулювання інтересу учнів до навчання, до його предметного змісту. Наприклад, рубриці «Читацький путівник», що подається до кожного передбаченого модельною навчальною програмою розділу, у доступному для п'ятикласників викладі конкретизовано обсяг тих предметних знань та читацьких умінь, які вони повинні здобути та якими мають оволодіти в процесі опрацювання конкретної навчальної теми). Означені знання і вміння є основою для розвитку предметної читацької та ключових компетентностей п'ятикласників. Наприклад, мотивуючи учнів на самостійне ознайомлення із матеріалом розділу «Народні та літературні казки», зазначається, що їхній читацький досвід збагатиться запропонованими для текстурального вивчення народними та літературними казками. Указується, що опрацьовуючи навчальний матеріал підручника, учні зможуть дізнатися про різні види казок, навчитися визначати особливості їх побудови, виявляти елементи реального, фантастичного

та визначати проблемами, порушені в казках, збагнути, яким невичерпним джерелом мудрості є казка (Яценко, 2022, с. 25).

У підручнику початок вивчення кожної нової теми забезпечує актуалізацію здобутих знань і вмінь учнів, що є підґрунтям для набуття нових читацьких умінь і читацького досвіду. Так, рубрика «Ти вже знаєш» актуалізує знання школярів, здобути ними в початковій школі або ж на попередніх уроках української літератури чи уроках із інших навчальних предметів, а також мотивує необхідність їх поглиблення в процесі опрацювання нової навчальної теми. Ця рубрика передує кожному художньому твору. Окрім того, важливість рубрики «Ти вже знаєш» зумовлена її психологічним підтекстом, оскільки актуалізація знань і сформованих умінь п'ятикласників позитивно налаштовує їх на роботу з текстом художнього твору, додає впевненості у власних знаннях. Так, на мотиваційному етапі уроку, присвяченому вивченню народних загадок, зазначається: «Багато приказок і прислів'їв. Ці дотепні короткі вислови збагачують нашу мову, роблять її образною й яскравою. Тож на часі навчитися влучно і переконливо добирати прислів'я і приказки, доречно вживати їх у власному мовленні в певних життєвих ситуаціях (Яценко, 2022, с. 13). У навчальній темі щодо вивчення загадок указується: «Ти вже знаєш різні загадки. А ще більше, мабуть, тобі подобається відгадувати ці короткі влучні головоломки, що ввібрали в себе творчу фантазію народу. Тож на часі дізнатися нові відомості про цей короткий жанр фольклору та перевірити свою логіку, винахідливість, дотепність» (Яценко, 2022, с. 17). Наприкінці рубрики завжди акцентується на необхідності прочитання учнями художнього твору.

Розвивально-виховна функція підручника орієнтує на створення умов для розвивального навчання, формування світогляду, ціннісних орієнтацій учнів. Наприклад, дослідницьке завдання із рубрики «Читай і досліджуй!», рекомендоване учням у процесі вивчення історичного оповідання С. Плачинди «Богатирська застава», сприятиме набуттю учнями досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі здобутої інформації: «Одне із застарілих слів, що зустрілося тобі в цьому оповіданні – десниця. Про його значення йшлося в рубриці «Мовна скарбничка». Проведи невеличке дослідження: зіскануй QR-код і довідайся, чому назва однієї з найбільших і найпрекрасніших річок України – Десна, співзвучна зі словом десниця» (Яценко, 2022, с. 105).

Формуванню світогляду, ціннісних орієнтацій п'ятикласників сприяє вивчення оповідання Г. Кирпи «Мій тато став зіркою». Так, навчальний матеріал рубрики «Мовна скарбничка» спонукає до роздумів про гідність як важливу рису характеру людини: «В оповіданні «Мій тато став зіркою» йдеться про історичні події, які називають Революцією гідності. А що таке гідність? Це повага людини до себе та інших. Ця людська якість зумовлена тим, що кожна особистість самоцінна й неповторна» (Яценко, 2022, с. 197).

На виховання національної свідомості, патріотизму спрямовує рубрика «Читацький путівник» до розділу «Україна і я»: «Для кожної людини в світі рідний край – наймиліший. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщи-

ну, її людей, природу, які б не захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже рідна земля дорога серцю – як рідна мати. У цьому розділі ти більше довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця – Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспівано український край» (Яценко, 2022, с. 108).

Призначення *самоосвітньої* функції в підручнику – забезпечення умов для формування в учнів-читачів умінь самостійної читачької діяльності щодо опрацювання змістового контенту шкільної літературної освіти; розвитку здатності самостійно розв’язувати проблемні завдання для цілісного усвідомлення ідейно-тематичного змісту та естетичної значущості художнього твору; розширення читачьких інтересів. Наприклад, рубрика «Читай і досліджуй!» рекомендує учням варіанти творчих завдань для їх самостійного індивідуального чи групового виконання. Як-от: «Підготуй презентацію про символічне значення орнаментів на писанках, рушниках чи сорочках про те, якими були традиційні українські обереги. Для виконання цього дослідження скористайся фондом власної чи шкільної бібліотеки та ознайомся з книжкою С. Плачинди «Міфи й легенди стародавньої України» (Яценко, 2022, с. 78).

Отже, у підручнику української літератури для 5 класу авторського колективу Інституту педагогіки реалізовано основні функції навчальної книги як важлива педагогічна умова для засвоєння найважливіших фактів із життєпису та творчості українських письменників, організації продуктивної аналітико-синтетичної роботи над художніми текстами, розвитку критичного мислення, формування предметної читачької і ключових компетентностей учнів.

Список використаних джерел

- Трубачева, С. Е. (2016). Дидактичні особливості компетентнісно орієнтованого підручника для основної школи. *Проблеми сучасного підручника*. 1 (16), 424–433.
- Яценко, Т. О. (2022). Українська література: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта».

Секція V

**ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ
МУЗЕЇВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕІВ ПРИ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Бабкова Алла,

завідувач з інформаційно-методичного відділу,

Будинок дитячої творчості

Подільського району м. Києва

вчитель вищої категорії, вчитель-методист,

відмінник освіти України

м. Київ, Україна

Доповідь стосуватиметься трьох основних аспектів діяльності музеїв в умовах воєнного часу, а саме: 1) педагогічних проблем, що виникли в умовах воєнного стану; 2) досвіду роботи Асоціації мережі музеїв при закладах освіти Подільського району міста Києва; 3) педагогічного досвіду музейно-освітньої роботи в місті Краків (Польща).

Кожна особистість, незалежно від віку, має можливість краще зрозуміти світ у собі й навколо себе саме в музеї. Музей стає одним із засобів соціальної адаптації людини до різних умов, наразі – воєнного стану. Тому є потреба у створенні нових форм педагогічної взаємодії в музеях. В Україні здебільшого переважають традиційні підходи, хоча нині не завадить використовувати міжнародний досвід різних країн, реалізувати зарубіжний досвід, поєднуючи з позитивним вітчизняним досвідом, з метою не тільки удосконалення освітнього процесу, а і для розуміння взаємозв'язку між мистецтвом і природними, культурними, історичними рисами навколишнього середовища. Методи навчання в музеї та сама музейна атмосфера надихають на творчість і залишають незабутнє враження завдяки своїй привабливості, можливості сприймати твори мистецтва та вміти висловлювати до них своє ставлення.

Нові умови в Україні виявили необхідність у появі педагогів нового типу, які здатні швидко орієнтуватися в навколишній дійсності. Є необхідність не тільки удосконалювати музейну роботу, але і змінювати підходи, зміст, враховуючи умови воєнного стану. Доцільно детальніше вивчати та впроваджувати кращий вітчизняний та зарубіжний досвід. Ця проблематика була актуальною для Міжнародного круглого столу (26.05 2022 р.), який зібрав спільноту з 19 областей України, міста Києва та з-за кордону (понад 140 учасників). Були розглянуті питання впливу воєнного стану на роль музеїв в освітньому процесі та інші етично-педагогічні аспекти роботи музеїв.

В обговоренні актуальних питань від Музейної асоціації закладів освіти Подільського району м. Києва «Перспектива» взяла участь завідувач інформаційно-методичного відділу Будинку дитячої творчості А. Бабкова.

В умовах воєнного стану, активні члени знайшли можливість надрукувати брошуру «Музеї у закладах освіти Подолу», яка може бути корисна педагогам, що опікуються музейною справою у закладах загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти. Інформаційно-методичний відділ Будинку дитячої творчості на партнерських засадах забезпечує координацію та методичний супровід діяльності музеїв при закладах освіти. У постійно діючій Педагогічної виставці Будинку дитячої творчості є розділ, де популяризується найкращий досвід музейної роботи (фото № 1).

Фото 1

Приміром, Музей історії українського козацтва та побуту і культури українського народу в ЗНЗ № 93 створює умови для виховання особистісного емоційного ставлення до історичних фактів. Головною метою музею є через кожну екскурсію, захід поглиблювати знання учнів з рідної мови, історії українського народу. Цьому сприяють взаємодії з культовими предметами, моделювання традицій і свят та театралізація історичних подій (фото № 2).

Фото 2

Фото 3

У ЗНЗ № 262 Музей хліба «Перевесло» став джерелом руху молоді за бережливість, працелюбність, своєрідним осередком виховної роботи та місцем зустрічей з хліборобами, працівниками пекарень, хлібних заводів, ученими-селекціонерами (фото № 3).

У музеї Софії Русової педагогічним колективом втілюються в життя найкращі здобутки теорії та практики національно-патріотичного виховання великої української просвітительки (фото № 4).

Музей історії школи у Спеціальній школі № 5 проводить стаціонарні та пересувні виставки експонатів. Здійснюється різноманітна просвітницька робота. Музей є осередком виховання любові до рідної землі, свого народу, забезпечення духовної єдності поколінь (фото № 5).

Фото 4

У КЗНЗ «Навчально-реабілітаційний центр № 6» створено Музей історії та розвитку сурдопедагогіки, в якому висвітлюється історія становлення та розвитку школи для глухих з 1900 року (фото № 6).

Фото 5

Фото 6

ДНЗ № 518 має Музей Григорія Світлицького, і знаходиться в Києві на вулиці Світлицького. Музей у закладі – це скарбниця духовності і невичерпне джерело творчості та пізнання. Тут використовується методи ейдетики, з опорою на створені педагогами піктограмами (фото № 7).

Цінний досвід використання музейної педагогіки має Музей українського побуту та мистецтва ЗНЗ № 45. Починаючи з початкової школи тут працюють із музейними проектами, пов'язаними з виконанням освітніх завдань. Приміром, у ігровій формі розкриваються секрети і магія ляльки-мотанки, оберегів, створюються пісенно-хореографічні мініатюри про рушники і вишиванки (фото № 8).

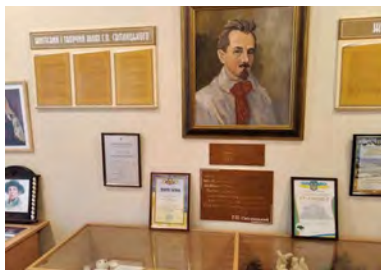

Фото 7

Фото 8

Візитівкою Спеціалізованої школи № 3 з поглибленим вивченням інформаційних технологій є музейний природний комплекс, що починається зимовим садом. У музеї представлено унікальні рослини, тварини, експонати флори і фауни, розташовані у секціях у систематизованому порядку. Природничий музей є могутнім засобом впливу на духовний світ учнів школи, що формує життєві навички, дбайливе ставлення до навколишнього середовища (фото № 9).

Війна «розкидала» дітей, батьків, учителів країнами Європи, водночас виникли можливості тісного спілкування із зарубіжними колегами. Музейно-освітня діяльність

педагогів у Польщі привертає увагу – під час навчального процесу наявні системні відвідування дітьми музеїв у м. Краків. Організовано це для всіх вікових категорій учнів (фото № 10).

Фото 9

Фото 10

У нашому вітчизняному досвіді музейно-освітня діяльність переважно відбувається у залах музеїв, музейних кімнат при закладах освіти. У Кракові є нормою у будні та вихідні проводити екскурсії та розважальні заходи, де діти вивчають історію міста, його легенди, наприклад про Вавельського дракона. У Києві є подібна легенда на Подолі про мужнього рятівника Києва – Микиту Кожум'яку, який звільнив рідну землю від лиха великого. Люди зажди прославляють у віках мужніх захисників землі. Їхні імена передаються з покоління до покоління, обростаючи легендами. Вони були схожими на казкових богатирів, сила яких зазвичай перебільшувалась

Вбачаємо актуальними і пріоритетним напрямками музейно-освітньої діяльності створення програм, методичних посібників для вчителів та підручників для здобувачів освіти різних вікових груп, з урахуванням впровадження кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду в умовах воєнного стану. Особливість воєнного часу підвищує вимоги до становлення юної особистості з багатим духовним світом, національною свідомістю, цілеспрямованою, з чіткою громадською позицією, моральними якостями, високим рівнем відповідальності за свої дії та вчинки. Кожна особистість, незалежно від віку, має можливість краще зрозуміти світ у собі й навколо себе саме в музеї. Музей же стає одним із засобів соціальної адаптації людини до різних умов.

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА В ДІЯЛЬНОСТІ КЗ «ЖИТОМИРСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ»

Батьєва Алла,

завідувач інформаційно-виставкового відділу
КЗ «Житомирський обласний краєзнавчий музей»
м. Житомир, Україна

 zokminfvvis@gmail.com

У сучасних соціокультурних умовах музеїв і шкіл перебувають під впливом суттєвих перетворень суспільного життя.

Сучасна музейна педагогіка розвивається в руслі проблем музейної комунікації і спрямована на вирішення завдань активізації творчих здібностей особистості. Музейна педагогіка є наукою, що вивчає всі аспекти використання музеїв та виставлених у них колекцій для виховної та освітньої діяльності. Музейна педагогіка є посередником між музеєм та школою, сприяє створенню ефективного навчального середовища, формуванню в учнів емоційно-ціннісного ставлення до знань. Музей є унікальним засобом навчання та виховання: експонати дають можливість безпосередньо доторкнутись до навчального матеріалу, що вивчається на уроках історії, літератури, українознавства, природознавства. Емоційне враження після побаченого сприяють виконанню освітніх та виховних завдань навчального закладу. Музей і школа в меті своєї діяльності мають багато спільного – виховують почуття патріотизму, розвивають мислення, творчі здібності і практичні навички, творчу активність особистості тощо.

Музей в сучасному світі є не лише місцем збереження, обліку та вивчення пам'яток культури, але це – науково-освітній заклад, який ставить перед собою, окрім професійних завдань, також широкі наукові, просвітницькі, науково-освітні, естетичні та виховні завдання.

Сучасна теоретична база музейної педагогіки знаходиться на стадії формування. Процес її становлення як наукової дисципліни ще далекий від завершення. Музеї стають центрами як формальної, так і неформальної освіти для всіх прошарків населення, культурним потенціалом регіонів. Їх метою є освіта людини через культуру. Отже, сьогодні потенційні можливості музейної освіти знову стають предметом дослідження вчених і практиків.

Уже можна говорити про системну роботу в галузі музейної педагогіки на прикладах діяльності окремих музеїв. Є навчальні заклади, колективи яких разом з батьками вбачають у музеї важливу складову частину шкільного життя, важливий компонент навчального плану і освітнього процесу, ефективний засіб патріотичного виховання не тільки у себе в школах, але й у своєму місті.

Освітня Житомира активно та успішно співпрацюють із Житомирським обласним краєзнавчим музеєм. Напрацьовано значний досвід зі школярами. З 2008 р. триває співпраця з ЗОШ №35 м. Житомир. У результаті співпраці була розроблена концепція навчання і виховання засобами музейної педагогіки – «Школа та музей: працюємо разом». У школі для учнів працював краєзнавчий лекторій також експонувались пересувні фотодокументальні виставки, на базі яких проводились музейні екскурсії, різноманітні масові заходи та читались лекції. Учні стали постійними відвідувачами музею, для них проводились екскурсії, тематика яких була різноманітною. Відбувався пошук нових форм роботи і методів спілкування з учнями в музеї: в роботі з учнями ЗОШ №35 успішно апробувались інтерактивні екскурсії-квести. Похід до музею перетворювався в цікаву мандрівку, де учні займались самостійною роботою, досліджуючи різноманітні експонати, письмово давали відповідь на запитання, отримували домашнє завдання. Школярі здобували цікавий досвід незвичного спілкування з музеєм.

Відвідування музею надихнуло вчителів і учнів на створення виставок на базі школи: виставку рушників учителя праці Л. П. Рогожиної, персональної виставки учнів Назара Шельмука та Муси Байкара; на створення проведення арт-акцій та проектів «Дай назву картині», « Подаруй «box» археологу» (збір контейнерів для археологічних знахідок). Учні ЗОШ №35 першими долучились до міжнародної акції «День неспішного мистецтва в музеї», де познайомились з роботами Давида Штеренберга. Це надихнуло на спільний арт-проект, у межах якого познайомились у школі з музейною пересувною фотодокументальною виставкою «Видатний житомирянин Д. Штеренберг: живописець та графік ХХ ст.», на базі якої музейні співробітники провели екскурсії. Учні розробляли презентації про біографію та творчість митця. Продовження цієї форми роботи відбулося в музеї на майстер-класі вчителя образотворчого мистецтва Житомирської гуманітарної гімназії №23 ім. М. Очерета Г. М. Касянчук. Учні створили власні арткомпозиції, з яких у школі була створена виставка.

Учні молодших класів ЗОШ №35 із задоволенням долучались до відвідування музею, для них були розроблені ігрові тематичні квести «Музейні охоронці» в художньому відділі та «Хвіст – гачком, а ніс – п'ятчком» у природничому відділі. Під час проведення заходів був задіяний Сергій Соловйов – житомирський артист-лялькар, керівник театру маріонеток «Комплімент», лауреат багатьох премій.

Учні старших класів мали унікальну можливість побачити в музеї прижиттєвий портрет самого Мікеланджело Буонарроті. Для них було проведено музейне заняття «Геніальний творець». Старшокласникам було запропоновано незвичне домашнє завдання – спробувати відчутти те, що, на їхню думку, відчував Мікеланджело, коли розписував Сікстинську капелу. Заступник директора О. В. Кузьміна створила нестандартний за формою урок у школі «Мистецтво догори дригом. Великий Мікеланджело». Під партою був прикріплений папір, діти лежали на спині під партою та малювали. Ці малюнки експонувались на шкільній виставці «Великий Мікеланджело».

Відвідування музею надихнуло учнів зайнятись науково-дослідною роботою. Вони вивчали історію дружби Джованні Франческо Сагрето, портрет роботи Джероламо Бассано з колекції музею та Галілео Галілея. Результатом праці став відеоролик «Га-

лілео Галілей – дружба в ім'я науки.» Також школярів зацікавила постать Жана Батиста Кольбера, портрет якого також зберігається в колекції музею. Ними був створений відеоролик «Уроки історії. Тема роздумів – Жан Батист Кольбер».

Цей проєкт став позитивним прикладом та стимулював до співпраці з музеєм колективи інших шкіл міста Житомир.

Колектив ЗОШ №32 запропонував модель динамічної системи-співпраці «Школа+Музей». Спільний проєкт «Застосування виставкових матеріалів краєзнавчого музею в освітньому процесі школи» з 2018 р. дозволив учасникам за допомогою музейного простору урізноманітнити освітнє середовище, вплинути на формування історичної свідомості школярів, їхньої екологічної культури та естетичних смаків. Наслідки діяльності узагальнено в навчально-методичному посібнику «Формування ключових компетентностей школярів шляхом застосування виставкових матеріалів краєзнавчого музею в освітньому процесі школи» за авторством Є. Г. Єленіної, заступника директора з НВР ЗОШ №32 м. Житомир. Цей посібник, що вийшов друком у видавництві ПП «Рута», отримав на обласній виставці перспективного педагогічного досвіду «Сучасна освіта Житомирщини – 2021» диплом II ступеня.

Зацікавлення викликає книга для вчителя Єленіної Є. Г. «Формули успіху сучасного освітнього менеджера», яка вийшла друком у видавництві «Волинь» (2020 р.), прикладами багатофункціональної діяльності менеджера в освіті. І серед них – проєктна діяльність – співпраця з краєзнавчим музеєм на засадах музейної педагогіки і сучасних вимог суб'єкт-суб'єктного освітнього простору.

У 2019 р. музейно-освітній проєкт «Мій перший музей» було започатковано разом із міською гуманітарною гімназією №23 ім. М. Очерета. Від гімназії куратором стала учителька інтегрованого курсу «Мистецтво» Г. М. Касянчук.

Вона активно брала участь в проведенні музейних занять, зокрема, проводила майстер-класи «Життя друзів наших менших», «Веселі пінгвіни», «Гравітація в картинах Д. П. Штеренберга, художника з українським корінням».

У 2021 р. вийшов друком наочний посібник Г. М. Касянчук «Музейна педагогіка на допомогу вчителю мистецтва». Він знайомить читача з різними практиками, де розглядається музей, як додатковий простір для навчання. Містить наочні матеріали, розроблені для уроків мистецтва, та путівники у формі музейної гри «Хто знайде...» та «Я пізнаю світ» художніми та природничими експозиціями музею для дітей. Розробник гри – А. Л. Батьєва, дизайн та оформлення – Г. М. Касянчук. Путівник-гра пройшла апробацію в роботі з учнями молодших класів гуманітарної гімназії №23. Наочний посібник брав участь у обласній виставці перспективного педагогічного досвіду «Сучасна освіта Житомирщини – 2021», за що автор нагороджений дипломом I ступеня.

Серед освітян в Україні музейна педагогіка все більше розширює коло прихильників. Музей став додатковим простором для навчання. Вивчати будь-який шкільний предмет можна в ньому. Співпраця музею та школи зорієнтована на пошук нових форм, методів та технологій роботи, на розвиток креативного мислення, творчого потенціалу, на формування у особистості ефективних навичок навчання та інший рівень пізнавальної діяльності. Робота у форматі «Школа+Музей» показує позитивний досвід творчої співпраці.

Аналіз досвіду свідчить про значний потенціал засобів музейної педагогіки у навчанні та вихованні учнів. Зустріч з минулим через музейні предмети веде учнів до зустрічі з іншими людьми, думками, із самим собою. Активна робота з музейними матеріалами і участь у створенні нових музейних предметів дає дітям відчуття власної значущості, справжнього, а не штучного життя. Інформація краще запам'ятовується. Учителі відкривають нові можливості роботи з програмовим матеріалом.

Співробітники музеїв надають методичну допомогу в підготовці педагогів закладів освіти до впровадження в освітній процес музейної педагогіки, проводять консультування з активних проблем теорії, методики, практики, з проблем, що викликають труднощі у здійсненні освітнього процесу засобами музейної педагогіки, допомагають виявити навколо себе реалії музейного значення, цінувати справжні речі минулих епох, сімейні реліквії. Усе це робить життя підростаючого покоління більш насиченим і цікавим, розвиває інтелект, дає йому в руки новий інструмент для пізнання світу

Список використаних джерел

- Вороніна, Т. (упор.). (2011). Музей у дошкільному навчальному закладі: з досвіду роботи школи-дитячого садка імені Софії Русової. Київ: Шкільний світ.
- Горовий, А. В. (2011). Музеєзнавство в навчальному закладі. Київ: Шкільний світ.
- Еленіна, Є. Г. (2019). Формування ключових компетентностей школярів шляхом застосування виставкових матеріалів краєзнавчого музею в освітньому процесі школи. Житомир: ПП «Рута».
- Еленіна, Є. Г. (2020). Формули успіху сучасного освітнього менеджера. Житомир: Волинь.
- Касянчук, Г. М. (2021). Музейна педагогіка на допомогу вчителю мистецтва. Житомир: Сучасна освіта Житомирщини.
- Маньковська, Р. (2019). Музейна педагогіка: інноваційна технологія інтелектуального розвитку. *Краєзнавство*, 3, 238 – 251.

ШКІЛЬНИЙ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

Бойчук Леся,

директор,

Смілянський навчально-виховний комплекс

«Загальноосвітня школа I ступеня – гімназія імені В. Т. Сенатора»,

м. Сміла, Черкаська область, Україна

✉ bojjchuklesja@gmail.com

На освітніх функціях музеїв акцентували увагу дослідники В. Аміко, Г. Анцупова, К. Ігумнова. Питання музейної педагогіки, музейно-педагогічних центрів та шкільного музейництва досліджували Л. Гайда, Д. Кепін, О. Міхно та інші. У сучасному

соціально-культурному просторі музеї є не тільки осередками просвітницької діяльності, а й формального та неформального спілкування, творчими лабораторіями виховання.

Концепція нової української школи серед першочергових завдань сучасного закладу освіти визначає формування учнів як громадян, патріотів України з активною життєвою позицією, які діють згідно з морально-етичними принципами та здатні приймати відповідальні рішення (Нова українська школа, 2016, с. 5).

Програма «Нова українська школа у поступі до цінностей» визначає виховне середовище закладу освіти як «середовище безпосереднього і опосередкованого впливу на дитину в закладі освіти у сукупності матеріального та духовного забезпечення освітнього процесу, що утворює сприятливі умови для особистісного і соціального розвитку учнів, розкриття їхніх здібностей, збагачення позитивного досвіду міжособистісної взаємодії, ціннісно-орієнтованої діяльності» (Нова українська школа, 2018, с. 15).

З огляду на зазначене перед освітянами актуалізуються завдання оновлення та збагачення освітнього процесу на основі пошуку та використання інноваційних підходів, здатних інтенсифікувати освітній процес, зорієнтувати його на особистість, що має засвоювати культурні коди нації.

Шкільний музей має потужний освітній, виховний і розвивальний потенціал: як одна з форм прояву самостійності й ініціативності учнів сприяє формуванню дослідницької компетентності дітей; як підсумок творчої праці – результативності освітнього процесу; як презентація результатів індивідуальної та колективної дослідницької роботи – вдосконаленню комунікативної компетентності і становленню соціально активного громадянина.

Педагогічні можливості шкільного музею у розв'язанні поставлених завдань розглянемо на прикладі діяльності історико-краєзнавчого музею Смілянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I ступеня – гімназія імені В. Т. Сенатора».

Історико-краєзнавчий музей гімназії засновано 1987 року, а вже 2000 року йому присвоєно звання «Зразковий музей», яке постійно успішно підтверджується.

Заснована 1908 року, гімназія має багату історію та власні традиції, що відображено в експонатах та матеріалах музею. Музей як організаційна структура «почався» з презентації оригінальних приладів фізичного кабінету, які було завезено з країн Європи засновником навчального закладу графом Л. Бобринським.

На тепер діють 3 тематичні експозиції: «Історія школи» («Біля витоків гімназії», «Школа в роки Другої світової війни, післявоєнний час та сьогодні»); «Мій рідний край» («Сміла вчора, сьогодні, завтра», «Родина графів Бобринських в історії Сміли»); кімната слави «Вони – горді, вони – незалежні патріоти своєї землі!», присвячена боротьбі українців за незалежність у XXI столітті.

Музейні куточки «Історія шкільної газети «Дзвоник», «Історія носіїв інформації» було оформлено за результатами реалізації дослідницьких проєктів «Шкільна газета – дім дитячих думок» та «Джерела інформації – погляд крізь віки».

В організації музейної справи Смілянський НВК співпрацює з громадською організацією «Пошук», смілянським міським краєзнавчим музеєм, музеями закладів освіти міста, організацій та підприємств. Шкільний музей НВК відкритий для учасників освітнього процесу закладів освіти м. Сміли.

Цікавим є досвід застосування інноваційних форм освітньої, виховної і просвітницької діяльності: проведення музейних уроків; створення учнями тематичних інсталяцій до пам'ятних дат («Прекрасне століття»); розроблення віртуальних експозицій та проведення віртуальних екскурсій («Вулицями рідного міста»); організація та реалізація дослідницьких проєктів («Сміла козацька»: створення історичних портретів діячів епохи національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького і Коліївщини, сучасний козацький рух у Смілі; «Дорогою гідності і свободи»: збір матеріалів про випускників школи, батьків учнів школи, волонтерів, які стали учасниками Революції Гідності, АТО і ООС на Сході України); розроблення на матеріалах музейних експозицій та проведення інтелектуально-динамічних ігор / історичних квестів («Сім чудес гімназії», «Історію знай – свою гімназію поважай!»); створення тематичних мультимедійних продуктів: відеофільмів, альбомів, радіопередач.

Експозиції музею поповнено матеріалами науково-дослідницьких робіт учнів за темами: «Сміляни в українських визвольних змаганнях 1917 – 1921 рр.», «Сподівання українського селянина в дорадянський та радянський періоди (антропологічне дослідження маловідомих мемуарів)», «Повстанський рух на Черкащині у 20-х рр. ХХ століття», «Сміла в обличчях».

Творчим об'єднанням «ІДЕЯ» і ГО «Пошук» розроблено та проводяться краєзнавчі екскурсії містом «Дім з історією», «Партизанськими стежками», «Легенди Сміли», серія краєзнавчих квестів «Моє місто».

За результатами проєктної (дослідницької і творчої) діяльності учнів і вчителів видано сувенірні альбоми, альманахи та часописи «Сміла козацька», «Сміла: кризь минуле вдивляємось в майбутнє» (бібліотека газети «Сміла»), «Герої серед нас».

Пішохідні та віртуальні екскурсії «Сміла: польська доба», «Сміла шляхетна», «Вулицями рідного міста» мають телевізійну і радіоверсії. Короткометражні відеофільми на історико-краєзнавчу тематику: «Крилатим героям» (нарис із життя В.Т.Сенатора), «Принцеса» (історія кохання Розанди Лупул та Тимоша Хмельницького), документальний фільм з елементами ігрового кіно «Попереду – вогні» (про Ю.Кондратюка (О.Шагря) розміщено на сайті навчального закладу (URL: <http://gumnasia.inf.ua/home/3-2009-09-07-07-54-03/2144-2021-09-18-06-06-24.html>) і демонструються телерадіомовною компанією «СМІЛА-ТВ». Копії передано до Смілянського міського краєзнавчого музею для використання на широкий загал.

Інновацією в роботі музею є проведення театралізованих заходів: «Салон графів Бобринських», «Живі портрети», «Я з Небесної сотні», «Дорогою гідності і свободи».

На базі шкільного музею гімназії проводяться консультації для вчителів міста, студентів Черкаського Національного університету ім. Богдана Хмельницького, слухачів курсів Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників щодо використання можливостей музейної педагогіки в освітньому процесі.

Підсумуємо: інноваційна діяльність історико-краєзнавчого музею «Смілянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I ступеня – гімназія імені В.Т. Сенатора» дає можливість розглядати його як соціальну інституцію та освітню базу для розвитку стійкого пізнавального інтересу, формування ціннісних ставлень,

переконань і здатностей, громадянської активності вихованців через дотичність до історії державотворення України.

Список використаних джерел

Гайда, Л.А. Музейна педагогіка: пошук оптимальної моделі. *Методологічні засади історичної освіти в контексті профілізації старшої школи: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (Кіровоград, 21–22 жовтня 2010 р.)*. Кіровоград: КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2012, 243–249. <https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/museum/articles/09.pdf>

Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи (2016). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

«Нова українська школа» у поступі до цінностей (2018). Програма. Київ, 2018.

СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОГО МУЗЕЮ

Дмітренко Наталя,

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри методики навчання іноземних мов,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

 nataliadmitrenko0302@gmail.com

Волошина Оксана,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми
закладами, Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

 woloshina5555@gmail.com

Пінаєва Ольга,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки,
професійної освіти та управління освітніми закладами,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

 pinolga00@gmail.com

Сьогодні зарубіжне та вітчизняне музеєзнавство традиційно виділяє дві основні соціальні функції музею: документування та освітньо-виховну. Функція документування реалізується через відображення процесів розвитку суспільства засобами збору та збереження музейних предметів. Ця функція пов'язана з обов'язковим збереженням музейних джерел.

Освітньо-виховна функція реалізується через використання інформаційних та експресивних особливостей музейних предметів для задоволення пізнавальних, культурних та інших потреб суспільства. У процесі реалізації комунікаційного підходу в музеєзнавстві виокремлюють ще комунікаційну функцію, під якою розуміють задоволення духовних потреб людей у процесі знайомства з культурною спадщиною минулого.

Існує думка, що музей може відігравати важливу роль у подоланні прогнозованої комунікаційної кризи, сприяти відновленню взаєморозуміння між поколіннями, культурами, конфесіями, допомагає знайти своє місце в історії людства. Похідною від комунікаційної можна вважати репрезентативну функцію музею, яка демонструє історію та культуру певної спільноти людей для інших поколінь (Довгий, 2020, с.86).

Музей, як скарбниця людської пам'яті, у всі періоди існування суспільства був джерелом поповнення духовних сил, збереження колективної пам'яті, збагачення та розвитку інтелекту нації. У переломні етапи суспільства роль музею зростала: охоплювала сферу не лише духовного життя, а й впливало на економіку та соціальне життя.

На початку XXI ст. наше суспільство переживало саме такий складний період своєї історії. Зміна формації, цінностей та пріоритетів, менталітету сучасної людини вплинула на роль музеїв: з одного боку, люди, які перебували в скрутних економічних умовах, не переймалися проблемами жалюгідного існування багатьох музеїв, а з іншого боку, музеї залишилися чи не єдиним острівцем духовної чистоти та надії на відродження.

Проблеми визначення спектру соціальних функцій музею перейшли з розряду інтуїтивно-практичних у розряд науково-практичних. Вони вимагають наукового переосмислення: і з погляду сучасного музеєзнавства, і з погляду сучасного музеєзнавства (Волошина, 2016).

Визначимо, у чому полягають соціальні функції сучасного музею. Якщо звернутися до міжнародного досвіду визначення соціальних функцій музею, то американська асоціація музеїв вважає, що основними функціями музею є виховання та естетичне задоволення. Швейцарська асоціація додає до цих двох ще й третю функцію – допомога в розвитку науки (Довгий, 2020).

Словник музейних термінів визначає соціальні функції музею як громадське призначення музею, його роль у суспільстві, як завдання музейної діяльності, які визначаються громадськими потребами. До історично соціальних функцій музею (середина 1980-х рр.) відносяться функція документування та освітньо-виховна функція. Рекреаційна діяльність музею трактується авторами як один із аспектів освітньо-виховної функції (Вербицький, & Пасічник, 2017).

На наш погляд, перша теза цього визначення не втратила свого значення і донині, а ось друга частина визначення вимагає, на наш погляд, уточнення. З'ясуємо, що нового з'явилося за останні роки у визначенні соціальних функцій у вітчизняній музейній практиці.

Серед факторів, які впливають на зміни в суспільстві, виокремимо зовнішні фактори, які не залежать від музею, а саме:

- революція власності, що викликає подальше розшарування українського суспільства, ставить перед музеєм завдання взяти на себе функцію соціальної адаптації членів суспільства до нових умов життя;
- поява нових ціннісних орієнтирів;
- інформаційна революція, що безпосередньо впливає на зміст, характер та форми музейної комунікації, співіснування з інтернет-мережею;
- інші позитивні та негативні наслідки, що супроводжують будь-яку соціальну революцію.

До внутрішніх факторів віднесемо:

- деідеологізацію та плюралізм історичної науки;
- зміни у змісті філософії історії, у розумінні основної суті суспільно-історичного розвитку та провідних принципів та методів його пізнання;
- ученими розробляється нова концепція історичного розвитку на основі синтезу наукових теорій, підходів та методів;
- нового підходу вимагають проблеми розкриття діяльності людини в історичному розвитку.

Відбулися значні зміни в джерелознавстві та у можливостях роботи музейних істориків з джерелами:

- історики вивчають не лише нові джерела, а й сучасні технології, форми та методи роботи з ними;
- з'явився новий тип джерела – електронний. Музей не завжди готовий працювати з цими джерелами, і навіть зберігати їх;
- у зв'язку із виникненням недержавних установ різних форм власності, виникають складнощі з вивченням, збиранням документів, інформації, речових та інших джерел – потенційних музейних експонатів. Необхідно визначити і нові підходи до комплектування музейних фондів.

Музей як освітньо-виховний інститут, що безпосередньо працює зі здобувачами освіти, задовольняючи різні її запити, не може не відреагувати на зміни парадигми середньої та вищої освіти. У системі суспільних наук з'явилася низка нових дисциплін – таких, як політологія, політична історія, правознавство, право та політика.

На принципово новий рівень значущості для практичної музейної діяльності виходять процеси інтеграції музеєзнавства та культурології, музеєзнавства та психології, музеєзнавства та соціології. Не можна сказати, що це новина для музейних співробітників, але ці знання необхідно переводити в практичну площину. Сьогодні у музеях з'являються музейні педагоги, культурологи, маркетологи; необхідно готуватися до появи музейних психологів, музейних соціологів, музейних режисерів. Немає необхідності говорити про користь застосування у музейній практиці знань з соціології, психології, культурології, менеджменту та маркетингу.

До наступної групи факторів, які безпосередньо впливають на зміст музейної діяльності, необхідно віднести суттєві зміни, що відбуваються власне у музеєзнавстві.

Світова практика свідчить, що розвиток музеїв відбувається шляхом перетворення їх на комплексні культурно-історичні та дозвіллі центри. Це суттєво змінює підхід до організації музейного простору: з'являються нові експозиції, виставки, рекреаційні зони, центри дозвілля, сучасна музейна інфраструктура, що вимагає розробку нових форм роботи з відвідувачем, організацію процесу його перебування в музеї.

Музей, як виховний освітній заклад та культурно-розважальна організація, одночасно стає складним організмом з розгалуженою мережею сучасних служб, покликаних задовільнити широкий спектр інтелектуальних та культурно-побутових запитів товариства. Музейна комунікація сьогодні є однією з форм соціального управління у сфері культури.

Отже, у XXI ст. істотно змінюється місія музеїв. Її зміст дедалі пов'язується з публічними запитами. Взагалі зміст поняття «місія музею» у світовому музейному суспільстві зазнало за останні сто років серйозної еволюції: від просвіти малоосвіченої частини суспільства на початку XX ст. – до формування у відвідувачів розуміння та критичного осмислення подій, явищ і культури наприкінці сторіччя.

Визначимо функції сучасного музею: збереження культурно-історичного надбання та духовної спадщини; документування політичних, економічних, соціальних процесів у житті українського суспільства відповідно до профілю установи та наукових концепцій; просвітництво суспільства; виховання та освіта громадян; соціальна адаптація суспільства; формування демократичних та гуманістичних принципів взаємовідносин у суспільстві; формування історичної самосвідомості; забезпечення культурного дозвілля.

Констатуючи унікальність музею як соціального інституту, фахівці прогнозують підвищення ролі музею в суспільстві, незважаючи на сучасні засоби масової комунікації та інформації. Ми можемо відзначити головне: музей упевнено увійшов у XXI ст., збагачений досвідом кількох поколінь музейних працівників ентузіастів музейної справи. Попереду – нові пошуки та нові відкриття, без яких неможливо реалізувати науковий та культурний потенціал музею в сучасному світі.

Список використаних джерел

- Волошина, О.В. (2016). Використання активних методів навчання при викладанні дисциплін педагогічного циклу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 48, 13–16.
- Довгий, С. О. (ред.). (2020). *Музейна педагогіка в науковій освіті: монографія*. Київ: Національний центр «Мала академія наук України».
- Вербицька, П.В., Пасічник, П.В. (2017). *Музей як комунікативний та освітній простір: навчальний посібник*. Львів: Львівська політехніка.

ПЕДАГОГІЧНИЙ МАРШРУТ МУЗЕЮ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Єленіна Євгенія,

вчитель-методист
загальноосвітньої школи I-III ступенів
№ 32 м. Житомира,
м. Житомир, Україна

 eleninaevgenija@gmail.com

Останнім часом пріоритетним у модернізації змісту освіти став компетентнісний підхід. Діяльнісний вимір вимагає здобувати нові знання не тільки для того, щоб знати, а і для розв'язання реальних життєвих потреб. Важливим стає процес досягнення результату, вміння вчитися, постійно оновлювати знання, досягати глибини знань, розширювати світогляд.

В умовах інноваційного поля діяльності школи активізувався технологічний підхід в побудові освітніх процесів. Тому ми звернули увагу на можливості застосування проектної технології. Вчені неодноразово зазначали проектування як метод діяльнісного пізнання, як результат духовно-перетворюючої діяльності. Саме в цих умовах надається значення особистості того, хто вчиться і особистості того, хто вчить.

Як відомо, метод проектів має багаторічну історію. Але і на початку XXI століття ми ще раз переконуємося, що метод проектів – «завжди сучасна технологія». Вона сприяє встановленню міцного зворотного зв'язку між теорією і практикою в процесі навчання, виховання та розвитку особистості учня. Це структурована співпраця, яка вимагає постійного дослідження, аналізу, вибору шляхів вирішення проблеми та відповідального ставлення кожного учасника до своїх обов'язків, привчає критично оцінювати свої і чужі можливості. Учасники здобувають навчальний та соціальний досвід, моделюють, активно реалізують життєві плани. Тобто надано можливості, які сприяють формуванню інтелектуальних, спеціальних і загальнокультурних знань, умінь учнів, інтенсифікації процесу вдосконалення педагогічної майстерності вчителя, дають задоволення учасникам, які бачать результати своєї праці. Інноваційні засоби перетворюють особистісно спрямовану методичну роботу в школі на важливий фактор управління освітнім середовищем.

Здійснюючи основні етапи роботи над проектом «Велетні педагогічної думки. Борис Грінченко (1863–1910)», представляючи постать митця Бориса Грінченка в усій своїй багатогранності, учасники, а саме: учні 8-б класу, вчителі – члени МО вчителів суспільно-гуманітарного циклу, вийшли на такий результат. На презентації перед ме-

тодичним активом школи кожна група виклала найважливішу інформацію про певний етап вирішення проблеми, використовуючи зазначену наочність:

- хронологія життя і творчості Бориса Грінченка;
- Борис Грінченко – поет, вибіркового аналізу поетичних творів;
- Борис Грінченко – перекладач (інтеграція знань із зарубіжної літератури, іноземної мови, напр., поезія Г. Гейне «Лорелея»);
- прозові твори, тематикою яких є розповіді про долю дітей-бідняків, становище сільських вчителів, життя в селі тощо;
- інсценізація оповідань «Хата», «Чия робота важча?»;
- виступи вчителів – членів методоб'єднання з доповідями «Борис Грінченко – видатний педагог», «Книжка пам'яті Насті Грінченко. Якої нам треба школи».

Оскільки мотивувався кожний етап, то вчителем-консультантом організовувався пошук вирішення навчального завдання шляхом розкриття суб'єктного досвіду учнів через діалог, рефлексію. Він залучав присутніх учнів до аналізу етапів вирішення проблеми, особистих утруднень, стимулював висловлювання без остраху помилитися, навчав прийомів розвитку уваги, сприймання, мислення, роботи з навчальним текстом. Учень намагався разом із учителем та іншими учнями виявити ідею, пропонував свої варіанти рішення, особисте бачення проблеми, виконував завдання диференційованого типу.

Для вчителів це стало школою майстерності: враховуючи віковий склад слухачів, важливо було не втратити науковість викладу доповідей, зацікавлення. А у підсумках лунало висновок про досягнення мети проекту, цінування процесу досягнення результату. Учні отримали домашнє завдання різнорівневе (з можливістю вибору рівня).

Ми були на початку засвоєння проектної технології, відчували користь вдалого поєднання групової та індивідуальної форм роботи, роботи в парі. На той час ми ще не використовували переваги музейної педагогіки, спілкування з музеєм було епізодичним. Наявна матеріально-технічна база не забезпечувала можливість проведення віртуальних екскурсій. Тому ми більше уваги приділяли роботі з книгами. Вони були справжніми раритетами, видання кінця XIX і початку XX століть, прижиттєві видання творів митця. Їх для озайомлення принесла наша колега із домашньої бібліотеки свого батька.

Далі ми можемо прослідкувати зміни в часі та просторі у засвоєнні проектної технології: від позакласних заходів до мініпроектів на уроках з основ наук (біологія, іноземні мови, українська, зарубіжна літератури, історія, математика) з додаванням різних інноваційних методів, прийомів: квести, ментальна карта, леп-бук, складання пазлів, рольова гра, театралізація.

У ході розбудови Нової української школи введено інтегрований курс «Я досліджую світ». Проектна технологія почала використовуватися в початкових класах. Так, під час складання проекту «Природа рідного краю» на етапі практичної діяльності значна увага приділялася збору матеріалу та оформлення класної міні-виставки «Земля – наше життя», присвячену природі рідного краю. Складовими цієї частини роботи є екскурсія до краєзнавчого музею (музейні уроки), вивчення змісту переносної експозиції краєзнавчого музею «Природа рідного краю», яка розташована в школі. Із захопленням молодші школярі захищали проект, виступали за групами з представленням

отриманої інформації, а потім виготовили спільними зусиллями плакат- узагальнення «Природа рідного краю».

Рух продовжено. Від шкільних проєктів з елементами виходу за її межі (Єленіна, 2003) до входу, враховуючи засади музейної педагогіки і сучасних вимог суб'єкт-суб'єктного освітнього простору, в модель динамічної системи-співпраці «Школа+Музей» завдяки здійсненню проєкту «Застосування виставкових матеріалів краєзнавчого музею в освітньому процесі школи». З досвідом реалізації цього проєкту нам вдалося поділитися з колегами (Єленіна, 2020). Був виданий навчально-методичний посібник (отримав диплом II ступеня на обласній виставці передового педагогічного досвіду), в якому проаналізовано шляхи перетину діяльності таких двох інституцій, як школа і музей. Чітко визначено мету, принципи, форми роботи. Зосереджено увагу на шістьох напрямках діяльності, які забезпечують формування ключових компетентностей шляхом застосування виставкових матеріалів краєзнавчого музею в освітньому процесі школи. Заслужують на увагу системність, умотивованість, практична спрямованість кожного з напрямів діяльності, прикладів досвіду роботи вчителів школи. Зокрема, удосконалення взаємодії, діалогу в напрямку роботи, що виник під впливом поширення нової тенденції в музейній справі, яка зазначається як культура участі. Апробовані матеріали екологічного напрямку можуть бути використані педагогами в умовах реалізації концепції Нової української школи з метою впровадження принципів педагогіки партнерства, створення сприятливих психологічних умов для розвитку, самовдосконалення компетентної особистості, виховання музейної культури як складової частини формування загальної культури людини.

Застосування музеєзнавства в навчальному закладі не втратило актуальності, буде цікавим учителям різних фахів, асистентам учителів, які опікуються дітьми з особливими освітніми потребами, заступникам директорів з навчально-виховної роботи, музейним працівникам.

В умовах дистанційного навчання ми продовжили проєктну діяльність у напрямі музейного навчання і досвідом роботи вчителів довели, що під час пандемії COVID-19 більш продуктивним стає застосування в освітньому просторі віртуальних екскурсій (Єленіна, 2021). Стає більш яскравим чуттєве сприйняття інформації. Комунікація на заняттях більш переконлива в результаті поєднання вербального та візуального навчального матеріалу, ефективно реалізується практична частина навчального курсу.

В умовах військового часу, як і під час пандемії COVID-19, музейні і педагогічні діалоги продовжено. Але класичні елементи музейної педагогіки (лекції, музейні уроки) дещо обмежені в часі і відбуваються в умовно безпечних місцях, укриттях (безпека дітей над усе). Працівники краєзнавчого музею проводять музейні заняття з українознавства, екологічної тематики, співробітники музею космонавтики ім. С.П.Корольова – з історії космонавтики і сучасного ракетобудування. Використовуються засоби емоційного відновлення. Популярністю користується міжмузейний лекторій краєзнавчого спрямування для музейних співробітників, працівників культури, освітян, викладачів вищої школи. А віртуальні екскурсії отримали додаткове емоційне і знаннєве забарвлення. Вони дозволили учням-дітям переселенців ознайомитися з особливостями но-

вого для них регіону, де вони опинилися, а нашим учням, які залишилися в місті або знаходилися в інших місцях України чи за кордоном, відчутти силу єднання на знайомих прикладах фрагментів рідної землі.

Отже, в умовах розширення інноваційного поля діяльності школи саме проєктна технологія як метод діяльнісного пізнання стає найбільш актуальною. Еволюційний процес засвоєння цієї технології, ознайомлення з музейною психологією, арттерапією в освітньому просторі навчального закладу дозволив розширити діапазон можливостей для інтелектуального та творчого розвитку особистості, цілісного та ціннісного сприйняття оточуючого світу, набутків попередніх поколінь, удосконалення навчально-виховного процесу.

Доцільне цілеспрямоване використання переваг віртуального світу дозволяє долати виклики сьогодення і підносить ефективність практичної значущості навчального процесу.

Динамічна система-співпраця «Школа + Музей» може слугувати конкурентоспроможним об'єднуючим центром, тобто, дійсно, «музейна педагогіка як прогресивна освітня модель дає змогу застосовувати широкий діапазон найрізноманітнішої взаємодії у музейному просторі» (Караманов, 2012) і освітньому процесі навчального закладу також. І в цих умовах знаходить собі місце і наш проєкт «Застосування виставкових матеріалів краєзнавчого музею в освітньому процесі школи» за шістьма напрямками, і концепція навчання і виховання засобами музейної педагогіки «Школа та музей: працюємо разом» (ЗОШ № 35 м. Житомир), і художньо-естетичне спрямування діяльності вчительки образотворчого мистецтва Житомирської гуманітарної гімназії № 23 Г.М.Касянчук.

Практика освітнього середовища підтверджує і робить переконливою думку, що уведення музейного простору «в освітній процес сприяє формуванню психологічної та моральної готовності людини жити у світі, що стрімко змінюється та бути суб'єктом цих змін» (Довгий, 2020, с. 276).

Список використаних джерел

- Довгий, С.В. (2020). *Музейна педагогіка в науковій освіті: монографія*. Київ: Національний центр «Мала академія наук України».
- Еленіна, Є. Г. (2003). *Творчий портрет учителя (з досвіду роботи методичної служби ЗОШ № 32 м. Житомира)*. *Завуч*, 4 (154), 6.
- Еленіна, Є.Г. (2020). *Застосування виставкових матеріалів краєзнавчого музею в освітньому процесі школи. Музейна педагогіка - проблеми, сьогодення, перспективи. Матеріали Восьмої науково-практичної конференції (1–2 жовтня 2020 р.)*. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ: ТОВ «КАПІТАЛДРУК», 43–48.
- Еленіна, Є.Г. (2021). *Застосування виставкових матеріалів краєзнавчого музею в освітньому процесі школи. Музейна педагогіка в умовах пандемії COVID-19: збірник матеріалів доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу, м. Київ, 27 травня 2021 р.* Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 34–43.
- Караманов, О.В. (2012). *Музейна педагогіка в контексті багатокультурного освітнього середовища в Україні. Шлях освіти*, 2, 10–11.

ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ МУЗЕІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАВЧАННЯ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ РИЗИКІВ ВІД ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРЕДМЕТІВ

Івченко Богдан,
завідувач сектору,
Харківський історичний музей
імені М.Ф. Сумцова,
м.Харків, Україна

 bogdanio657@gmail.com

24 лютого 2022 р. Російська Федерація здійснила повномасштабну військову агресію на територію суверенної України. У ході бойових дій значно зріс рівень забрудненості території України вибухонебезпечними предметами. Особливо це помітно у Миколаївській, Херсонській, Запорізькій, Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Харківській, Сумській, Чернігівській та Київській областях. Очевидно, що такий стан призвів до зростання рівня загроз життю і здоров'ю мешканців України. Наразі Україна посідає 1 місце у світі за рівнем забрудненості території мінами та вибухонебезпечними залишками війни. Нині надзвичайно актуально постало питання навчання дітей шкільного віку попередженню ризиків від вибухонебезпечних предметів.

Музей, як культурно-освітній заклад має особливі педагогічні можливості у забезпеченні навчання з попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів. Співробітники музеїв можуть використовувати у своїй просвітницькій роботі експонати відповідної тематики. Саме вони допоможуть продемонструвати відвідувачам, як виглядають у реальності вибухонебезпечні предмети та зроблять навчальний процес більш дієвим, допоможуть школярам змінити свідомість і поведінку, здобути нові знання і навички щодо своєї безпеки, зрозуміти алгоритм дій під час виявлення вибухонебезпечного предмета.

Під час навчання дітей насамперед необхідно сформулювати три головні правила безпечної поведінки на забрудненій вибухонебезпечними предметами території: 1) не підходь до підозрілого предмета; 2) не чіпай підозрілий предмет; 3) телефонуй батькам або 101 із безпечної відстані. Варто зазначити, що безпечна відстань до підозрілого предмета, який потенційно може бути вибухонебезпечним, складе не менше 300 метрів.

Зі школярами необхідно вивчити матеріал, пов'язаний як з протипіхотними мінами, так і протитранспортними. Особливо необхідно вивчити матеріал про міну ПФМ-1, яка ще відома під назвою «пелостка». Така міна має невеликий розмір і часто сприймається дітьми як іграшка. Під час розгляду теми протитранспортних мін потрібно

звернути увагу учнів на сам термін, бо ці міни частіше називають «протитанковими», що часто призводить до нехтування безпеки, яку вони несуть. Не рідко поряд із протитранспортними мінами встановлюються і протипіхотні міни. Протитранспортні міни мають мінімальну чутливість натиску близько 200 кг. Здавалося б, для більшості людей вони безпечні, але якщо ця міна знаходилася довгий час у ґрунті, її корпус піддається корозії і чутливість натиску може зменшитися навіть до 3 кг, що вже вочевидь стає небезпечним для людини.

Під час навчання школярів попередженню ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами, особливу увагу потрібно звернути на детонатори. Це дуже важливо тому, що часто детонатори схожі на болти і ручки. Їх розмір і кольорові метали, з яких вони зроблені, також привертають увагу дітей і викликають бажання взяти їх у руки і роздивитись. На жаль, детонатори дуже чутливі, вони можуть вибухнути у руках дитини, а це призводить до каліцтва, ампутації кінцівок, травм обличчя, втрати зору, а іноді й до летальних випадків.

Також дітям необхідно знати і про міни-пастки, оскільки їх часто замасковують під виглядом дитячих іграшок або мобільних телефонів, тому демонстрація саме цих вибухонебезпечних предметів є надзвичайно важливою.

Значну небезпеку для дітей становлять також патрони від стрілецької зброї, особливо великих калібрів. Часто загрозу від цих патронів недооцінюють, але велика кількість випадків травмування людей трапляється саме від патронів.

Методики викладання матеріалу про ризики від вибухонебезпечних предметів можуть бути різними, однак дуже важливо залучати сучасні інтерактивні мультимедійні засоби: ноутбуки, проектори, мультимедійні презентації, які допоможуть музейним співробітникам показати те, що не можна показати за допомогою експонатів. Використання експонатів із залученням сучасних мультимедійних засобів є однією із заборук успіху освітнього процесу в музейних умовах.

Додатковими елементами проведення занять із попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів для школярів різного віку можуть бути: малювання плакатів або знаків попередження про міни, рольові ігри, написання пісень про вибухову безпеку, розповіді із використанням казкових, мультиплікаційних, популярних героїв, таких, як пес Патрон, малювання коміксів з історією про випадок знаходження вибухонебезпечного предмету і порядком дій у такій ситуації, проведення музейного квесту відповідної тематики. Просвітницька робота працівників музеїв щодо правил поведінки школярів із вибухонебезпечними предметами може базуватися на проведенні екскурсій відповідної тематики, особливо, якщо в музейній установі є експозиції, присвячені подіям Другої світової війни та війни Росії проти України, що розпочалася 2014 р.

Фахівці Харківського історичного музею імені М.Ф. Сумцова розробили інтерактивний захід «Музейні експонати вивчай, життя зберігай!», який орієнтований на навчання дітей молодшого шкільного віку попередженню ризиків від вибухонебезпечних предметів. Під час заходу учням у доступній формі розповідаються правила поведінки на території забрудненій вибухонебезпечними предметами, показуються основні типи вибухонебезпечних предметів, які можна виявити на території України. З метою

комунікації з учнями, ведучий, протягом усього часу проведення заходу, ставить дітям питання відповідної тематики, за правильні відповіді школярі отримують картинки з зображенням псака Патрона. Окрім того, після викладення основного навчального матеріалу, з учнями проводиться творчий конкурс, на якому вони вчаться виготовляти знаки позначення території, що забруднена вибухонебезпечними предметами. Завершується захід «Музейні експонати вивчай, життя зберігай!» невеликою екскурсією експозиційними залами музею, де представлені експонати, пов'язані з темою заходу.

Виходячи із вищевказаного, у підсумку зауважимо, що музейні співробітники, маючи у своєму розпорядженні експонати відповідної тематики, можуть ефективно долучитися до освітньої роботи серед школярів із попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів на території України.

ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Камінська Валентина,

методист відділу освітніх інновацій,

Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти,

м. Луцьк, Україна

v.kaminska@vippro.org.ua

Організація освітнього процесу в контексті ідей Нової української школи неможлива без краєзнавчого підходу, використання елементів музейної педагогіки, адже Концепція «Нова українська школа» передбачає «глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших» (Нова українська школа, 2016).

Історико-культурна спадщина краю, музеї педагогічного профілю є справжньою скарбницею моральних і духовних здобутків народу, невмирущих традицій предків, наділені унікальними можливостями впливу на особистість.

У «Положенні про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України» зазначено, що «музей є важливим засобом навчально-виховної роботи, формування всебічно освіченої особистості, виховання патріота українського народу», окреслено головні завдання: залучення молоді до краєзнавчої, науково-дослідницької, художньо-естетичної, природоохоронної роботи; формування в молоді соціального досвіду на прикладах історичного минулого України; вивчення,

експонування та популяризація історико-культурних та природних надбань рідного краю засобами навчальної, виховної та просвітницької роботи; залучення дітей, учнів та молоді до формування, збереження та раціонального використання Музейного фонду України (Гайда, 2009).

Різні аспекти музейної педагогіки, зокрема питання інтеграції музейної педагогіки в освітній процес закладів освіти досліджували Л. Гайда, Н. Ганусенко, О. Караманов, Т. Карачунська, І. Ласкій, Л. Масол, Т. Павловська, В. Рагозіна, І. Ткаченко, М. Струнка. Освітній та науковий потенціал мережі інтернет, питання використання екскурсій як однієї з форм навчальної роботи висвітлено у працях: А. Бабарицької, Є. Голант, В. Голубкова, В. Заболотного, О. Овчарук, Т. Павловської, І. Підласого, І. Пантелейчук, Н. Савченко, С. Корнієнко, О. Міщенко, С. Нездоймінова, В. Якубовського. Акцент на екологічній освіті та вихованні підростаючого покоління засобами природничих музеїв, парків, заповідників, екологічних центрів відображено у дослідженнях науковців: Н. Бібик, В. Борейко, Н. Лисенко, Т. Науменко, Л. Присяжнюк, Н. Пустовіт.

Основні напрями досліджень у сфері музейної педагогіки можна структурувати так:

1. Проблема вивчення освітньої специфіки музею.
2. Ефективність музейної комунікації.
3. Вивчення музейної аудиторії.
4. Створення та апробація нових методик, програм, експозицій для різних категорій населення.
5. Встановлення оптимальних форм взаємодії з партнерами щодо культурно-освітньої діяльності.
6. Використання та популяризація нових технологій освіти.

Заклади загальної середньої освіти Волинської області накопичили позитивний педагогічний досвід роботи музеїв різних профілів, що є основою для нового змісту діяльності шкільних музеїв, підвищення їхньої ролі в освітньому процесі. У закладах освіти набули популярності віртуальні форми роботи: урок-екскурсія, екскурсія-подорож, екскурсія-гра, веб-квести патріотичного спрямування.

За даними соціологічного дослідження щодо готовності педагогів до використання потенціалу музеїв в освітньому процесі, проведеного відділом освітніх інновацій Волинського ІППО, 59,40 % освітян стверджують, що використовують потенціал музеїв в організації освітнього процесу. На думку слухачів курсів підвищення кваліфікації, вагомими у культурному та духовному розвитку особистості є ефективна діяльність музеїв різних профілів при закладах освіти, організація мистецьких, краєзнавчих виставок, історико-краєзнавчих екскурсій, туристичних заходів. Педагоги називають найбільш цікаві для учнів форми роботи щодо розвитку загальнокультурної компетентності: використання квест-технологій в освітньому процесі (85%), інтерактивні ігрові технології в музеях, під час організації екскурсій, музейних уроків (72%), туристичні подорожі (68%), майстер-класи на базі музеїв (57%), зустрічі з видатними людьми краю (48%), краєзнавчі, фольклорні експедиції (32%) (Караманов, 2013).

Враховуючи важливість використання потенціалу музейних експозицій в освітньому процесі, відділом освітніх інновацій Волинського ІППО було розроблено освітню про-

граму семінару-практикуму щодо професійного розвитку педагогів: «Музейна педагогіка в практиці сучасного закладу освіти» (8 годин), один із модулів якої «Нові технології, форми та методи музейно-педагогічної діяльності. Види узагальнення, презентація та популяризація музейно-педагогічної діяльності» акцентує увагу освітян на квест-технології, квест-екскурсіях, красназнавчих веб-квестах створених на основі музейних експозицій. Питання використання квест-технології у професійній діяльності педагога, зокрема музейних квестів відображено в освітніх програмах семінарів-практикумів: «Основи впровадження квест-технології в професійній діяльності педагога» (8 год), «Розвиток професійних компетентностей педагогів засобами квест-технології» (6 год).

У Волинському ІППО реалізується програма спецкурсу «Основи музейної діяльності в закладах загальної середньої освіти». Змістове наповнення матеріалів розкриває інноваційні аспекти розвитку музейної педагогіки в Україні та за кордоном; висвітлює нормативно-правове забезпечення, основні завдання, функції та напрями діяльності музеїв при закладах освіти, акцентує увагу на формах та методах музейно-педагогічної діяльності в контексті ціннісних орієнтацій Нової української школи. До програми розроблено навчально-методичні матеріали спрямовані на формування музейно-педагогічної, творчої, соціальної, загальнокультурної компетентностей педагогів.

Особливістю реалізації освітніх програм, музейних проєктів, науково-методичних заходів є співпраця з музеями (Музей Сучасного Українського Мистецтва Корсаків, Музей історії Луцького братства, Музей волинської ікони, Художній музей, Музей Лесі Українки Волинського національного університету, Волинський краєзнавчий музей, музей «Історії освіти Волині») бібліотеками, культурними установами, громадськими організаціями, закладами вищої освіти, органами місцевої влади.

На допомогу педагогам щодо використання різних видів екскурсій в освітньому процесі, Волинським ІППО організовано роботу квест-студії «Культурний маршрут», що виконує культурно-освітню, дозвілєві функції; забезпечує організацію та проведення для педагогів, слухачів курсів підвищення кваліфікації, учасників різноманітних науково-методичних заходів, оглядові, тематичні, віртуальні екскурсії містом, історико-культурним заповідником «Старе місто», музеями, картинними галереями, заповідниками, парками.

В умовах онлайн-навчання, педагоги області можуть скористатися послугами Віртуального освітнього центру Волинського ІППО (сайт ВІППО, URL: <https://sites.google.com/vippo.org.ua/virtual/>), де у рубриці «Віртуальна кав'ярня» пропонується цікава інформація культурно-просвітнього спрямування у підрубриках: «Серед бібліотечних полиць», «Волинь: у подіях і особистостях», «Цікаве до кави», «Віртуальні подорожі: музеями, бібліотеками, містами...», популяризуються віртуальні екскурсії з посиланнями на Інтернет-джерела.

Волинським ІППО було проведено заходи онлайн-формату щодо розвитку професійних знань педагогів у використанні елементів музейної педагогіки в освітньому процесі, зокрема фестиваль інновацій «Інноваційні освітні підходи до навчання дітей нового покоління» (15 червня 2022 р.), де презентувались інноваційні ідеї, освітні технології, творчі здобутки освітян в умовах Нової української школи; круглі столи: до

дня народження Юзефа Лободовського – польського письменника, поета, перекладача, публіциста, який пропагував українську культуру в Європі (у співпраці з Генеральним консульством Республіки Польща в м. Луцьк), «Агатангел Кримський і Волинь»; семінари-практикуми: «Нові акценти музейництва: організація роботи шкільних музеїв в сучасних умовах», «Національно-патріотичне виховання та громадянська освіта засобами шкільного музею», «Волинезнавство в освітній та виховній практиці сучасної школи».

Спільно із Волинською областною організацією Національної спілки краєзнавців України 23 червня 2022 року, напередодні дня народження Олени Пчілки, проведено VII Всеукраїнські Косачівські читання «Освіта і виховання в родині Косачів. Педагогічне краєзнавство: стратегічні орієнтири сучасного освітнього процесу». Учасники представили науково-дослідні установи, заклади освіти, музеї та бібліотеки Волині, Київщини, Житомирщини, Львівщини, Полтавщини, Черкащини, Тернопільщини, Одещини та Херсонщини.

Електронні збірники науково-методичних заходів доступні для широкого загалу на сайті Волинського ІППО.

Відділом освітніх інновацій Волинського ІППО укладено матеріали щодо питання музейно-педагогічної діяльності, зокрема: «Шляхи розвитку загальнокультурної компетентності педагогів у системі ІППО», «Забезпечення суб'єктності навчання шляхом використання квест-технології», «Використання віртуальних екскурсій у професійній діяльності педагога», «Основи музейної діяльності в закладах загальної середньої освіти».

Використання потенціалу музеїв, краєзнавчого матеріалу, елементів музейної педагогіки в освітньому процесі, надає можливість педагогам збільшити можливість вибору засобів, форм і темпу вивчення навчального матеріалу; підвищити інтерес учнів до предметів, що вивчаються за рахунок наочності, цікавості, інтерактивної форми подання навчального матеріалу; розвивати навчальну ініціативу, пізнавальну активність, креативність, критичне мислення здобувачів освіти; підвищити мотивацію до саморозвитку.

Музейно-педагогічна діяльність – це дієвий засіб створення інноваційного освітнього середовища, що сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості, набуттю учнями нових знань, умінь, навичок, вихованню музейної й комунікативної культури, здійсненню морально-естетичного, національно-патріотичного, екологічного виховання, розвитку загальнокультурної компетентності особистості, забезпеченню змістовного дозвілля.

Підвищення фахового рівня педагогів щодо використання елементів музейної педагогіки в освітньому процесі є підґрунтям для актуалізації питання у Волинському ІППО, а саме:

- забезпечення науково-методичного супроводу музейно-педагогічного процесу;
- проведення соціологічних досліджень;
- вивчення і узагальнення досвіду роботи музеїв при закладах освіти, які мають статус «Зразковий музей»;
- організація науково-методичних заходів;
- висвітлення питання музейно-педагогічної діяльності у фахових виданнях, науково-методичному журналі «Педагогічний пошук», сайті Волинського ІППО.

Список використаних джерел

- Бабарицька, В., Короткова, А., Малиновська, О. (2007). Екскурсознавство і музеєзнавство: навчальний посібник. Київ: Альтерпрес.
- Борейко, В.Є., Пустовіт, Н.А. (2012). Екологічна естетика: методичний посібник для вчителів. Київ: Логос.
- Гайда, Л. (2009). Музей у навчальному закладі. Київ: Шкільний світ.
- Камінська, В. В. (2018). Шляхи розвитку загальнокультурної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти: методичні рекомендації. Луцьк: ВІППО.
- Караманов, О. В. (2013). Музей – школа – університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному «суспільстві знань». *Освіта та педагогічна наука*. 4 (159), 44.
- Нездоймінов, С. Г. (2011). Організація екскурсійних послуг: навчально-методичний посібник. Одеса: Астропринт.
- Нова українська школа: концепція. (2016). Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Павловська, Т. С. (2016). Організація екскурсійних послуг: навчально-методичний комплекс. Луцьк: Вежа-Друк.
- Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України від 22 жовтня 2014 року № 1195. (2014). *Офіційний вісник України: збірник нормативно-правових актів*. 2014 (9 грудня), 96, 130 – 136.
- Якубовський, В. (2006). Музеєзнавство: навчальний посібник-практикум. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І.

ПІДРУЧНИКОДРУКУВАННЯ ВОЄННОГО ЧАСУ: ФОНДИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Костюк Степан,

завідувач науково-методичного відділу,
Тернопільський обласний краєзнавчий музей,
м.Тернопіль, Україна

 tokm-1913@ukr.net

Традиції книгодрукування Тернопільщини сягають глибин минулих століть. Реалії сьогодення, коли українська книжка долає кризи виживання, пришвидшили процес актуального продукування. Щоправда, попит читача потребує більших накладів. Щоби забезпечити наявність тематичного різноманіття, автором розвідки не-

одноразово пропонувалося владі сприяти «закладенню» важливої інституції – «Книжкова палата Тернопільщини». Відтак, збережені сигнальні/обов’язкові примірники місцевої поліграфії – ґрунтвна основа подальшого збагачення інтелектуалу користувачів. Однак...

Освітньо-тематичний роздільник «Підручники і методична література» фондової збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею станом на серпень 2022 року налічує 425 видань (каталожна шухлядка – «Рідкісна книга – II» – С.К.). Зокрема: підручники – понад 170 одиниць зберігання, методичні рекомендації – понад 20 артефактів (*фонди музею*).

Враховуючи обставини спершу локального (2014), відтак – повномасштабного вторгнення на терени України рашистів, педагогічний аспект науково-просвітницької діяльності установи набув інших обрисів. Скажімо, конкретизовано формування груп тематичних матеріалів. Наприклад, «бібліотеку» освітянського спрямування поповнили видання.

Позиція перша. «Підручник бійця територіальної оборони» (Тернопіль: Терно-граф, 2014; ТОКМРК – 13450, 13989). Автори: О. Грабовий, С. Лісовий, С. Ліпнянін пропонують основи вогневої підготовки, тактичної підготовки, військової топографії, інженерної підготовки, захисту від зброї масового враження, основ організації зв’язку, військово-медичної підготовки та ремонтно-евакуаційних заходів. Підручник відповідає вимогам статутів, програм, настанов та керівних документів, що регламентують підготовку бійців підрозділів територіальної оборони. Матеріал, викладений у підручнику, відповідає програмам основних дисциплін бойової підготовки.

Позиція друга. «Посібник організатору та інструктору військово-патріотичного виховання молоді» (Київ: Кішка Друк, 2018; ТОКМРК – 14478). Авторським колективом (Б. Бальбуза, М. Бігус, Ю. Пустовій, М. Фесенко, О. Четверіков, Ю. Юзич) викладено основи теорії та практики військово-патріотичного виховання за досвідом громадських організацій Пласт, Національний Альянс, ВОВПО та Тренінгового центру СРУБ. Розглянуто методичні засади ВПВ, форми та методи роботи, які застосовуються, процес створення військово-патріотичного осередку, програму діяльності протягом навчального року та влітку у формі вишколів та таборів.

Позиція третя. «Громадські і благодійні організації в Україні» (Київ: Україна, 2019; ТОКМРК – 14841). Укладачі М. Лациба, Д. Сидоренко, С. Старосольська, ін. розкривають основні аспекти реєстрації та діяльності громадських та благодійних організацій України з позиції вимог законодавства та практики роботи. Він допоможе зорієнтуватись в різних нормативно-правових документах та отримати максимально широке уявлення про роботу організацій громадянського суспільства.

Наявна підручникова та методична база належним чином забезпечують підготовку та проведення науково-просвітницьких заходів, реально враховуючи обставини нашого часу. Проте збагачення фонду відповідною літературою триває.

ПЕДАГОГІЧНЕ СПРИЯННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ (на прикладі Комунального закладу Тростянецької міської ради «Музейно-виставковий центр “Тростянецький”»)

Медведєв Ігор,

кандидат наук з державного управління, доцент
старший науковий співробітник,
Комунальний заклад Тростянецької міської ради
«Музейно-виставковий центр «Тростянецький»»
м.Тростянець, Сумська обл., Україна

 trost_nkc@ukr.net

Шевлякова Надія,

науковий співробітник
Комунальний заклад Тростянецької міської ради
«Музейно-виставковий центр «Тростянецький»»
м.Тростянець, Сумська обл., Україна

 trost_nkc@ukr.net

Педагогічне сприяння в умовах бойових дій, в умовах сучасної війни, виховання та освіти учнів – процес не простий. Що це: щоденна практика чи пошук? Сьогодні відповідає на ці питання кожного дня. В свідомості педагога живе ідея педагогічного сприяння. Ми продовжуємо кожного дня «вести за руку» своїх вихованців. А от куди вести? Що на тім тернистім шляху розповідати своїм учням? – це вже питання більш складні, і лежать вони в площині або ж освітнього стандарту, або ж національної ідеї.

Позитивним прикладом розвитку закладів культури у напрямку педагогічного сприяння освітній та інформаційній діяльності є робота Комунального закладу Тростянецької міської ради «Музейно-виставковий центр «Тростянецький»». Ще у перші місяці 2022 року депутатським корпусом Тростянецької міської ради, під керівництвом Юрія Анатолійовича Бови (який є міським головою м. Тростянець уже 15 років), був взятий курс на розвиток позитивних педагогічних та культурно-освітніх впливів на конкретну адміністративно-територіальну одиницю. На думку фахівців з публічного управління (Ю. Амосова, В. Корженка та ін.), цю роботу можна розглядати як керовану

ний управлінський експеримент, спрямований на покращення якісних характеристик культурно-освітнього середовища. Ці позитивні зміни, на думку вище згаданих дослідників, повинні дати можливість створити позитивні умови в соціокультурній сфері об'єднаної територіальної громади, центром якої є місто Тростянець Сумської області. Центральним майданчиком експерименту став Комунальний заклад тростянецької міської ради «Музейно-виставковий центр «Тростянецький»». Під керівництвом Євгена Васильовича Маловічно заклад взяв курс на оновлення не тільки концептуальних підходів до музейно-господарської роботи, а й до реалізації ідеї активності та міжгалузевих комунікацій у культурно-освітній діяльності.

По-перше, «Музейно-виставковий центр «Тростянецький»» намагається здійснювати свою діяльність у відповідності до існуючих об'єктивних умов бойових дій. Перед працівниками (науковцями, екскурсоводами, методистами, технічними працівниками, менеджерами) ставиться завдання про розробку гнучкого механізму педагогічного сприяння культурному розвитку конкретної особистості та колективів дітей у реальних умовах. В умовах мирного часу цей комунальний заклад Тростянецької ОТГ заробив 1 000 000 гривень на основній та додатковій діяльності. Джерелами фінансових надходжень є: 1) продаж сувенірної продукції; 2) кошти від продажу квитків на музейні та екскурсійні послуги; 3) кошти від проведення фестивальної та концертної діяльності; 4) кошти від пілотного проєкту Міністерства юстиції України «Шлюб за добу» 5) кошти від продажу картин з пленерів, які проводяться в м. Тростянець уже більше 10 років.

По-друге, «Музейно-виставковий центр «Тростянецький»» за 2019–2020 рр. перетворився із звичайної музейної установи на багатопрофільний науковий майданчик. Заклад активно співпрацює із науковими, науково-дослідними та освітніми установами. Так, наприклад, у 2019 та 2020 рр. на території Тростянецької ОТГ були розгорнуті археологічні дослідження, які проводить Інститут археології НАН України. Заріченська археологічна експедиція під керівництвом молодшого наукового співробітника Віталія Сергійовича Жиголи завдяки фінансовій підтримці відділу культури, молоді та спорту вже другий рік поспіль знаходить на території Заріченського археологічного комплексу унікальні артефакти. У подальших планах розвитку цього напрямку роботи розпочати археологічні дослідження на всіх території Тростянецької ОТГ. Серед планів розпочати археологічні дослідження в с. Ніцха, с. Мащанка. Також певним чином у Тростянецькій ОТГ відчуваються активізація й наукової діяльності. Продовжує активно працювати Гетьманський національний парк, який є центром роботи зі збереження унікальної природи Тростянецьчини. Разом із Тростянецьким відділенням Національного інституту лісового господарства та лісомеліорації науковці (Василь Андрійович Ігнатенко, Альона Володимирівна Сотникова) проводять не тільки науковий аналіз та прогнозування розвитку природи в краї, а й активну просвітницьку та екскурсійну роботу для школярів, молоді, студентів, науковців та туристів. На фоні зниження активності комунікативної діяльності та згорання комунікативних заходів у вищих навчальних закладах, «Музейно-виставковий центр «Тростянецький»» у 2019 та 2020 рр. провів на своїй базі дві всеукраїнські науково-практичні конференції, у яких взяли участь науковці, педагоги та управлінці-практики з Сум, Полтави, Харкова, Чернігова

та інших міст України. Метою проведення конференції на тему «Історико-краєзнавчі дослідження Тростянецької громади: стратегія побудови туристично-рекреаційного кластеру Сумщини» є розробка та накопичення наукових засад розвитку культурно-освітнього середовища на рівні конкретної території. На конференції зокрема розглядалися питання: результатів Заріченської археологічної експедиції; історичні та народознавчі особливості битви на р. Ворскла 1399 р.; використання світового досвіду розвитку музейних комплексів; проблеми пошуку та музеєфікації полів давніх битв; питання історії заповідного Литовського бору; сучасні особливості використання вимог до збереження історичної спадщини; унікальність Заріченського археологічного комплексу; формування історико-краєзнавчих поглядів на поселення скіфів-землеробів; публічного управління сферою туризму на регіональному рівні; значення спортивного туризму в підготовці фахівців для економіки та соціальної сфери держави; краєзнавчі виміри розвитку громади; використання інформаційних технологій в активній туристичній діяльності; шляхи та засоби створення кластеру територіальної громади як запорука економічного зростання; процесуальних перетворень та якісно-кількісної діагностики розвитку культурного сектора громад; місця туристичної галузі а процесі державотворення в Україні, тощо. Наступним кроком роботи в цьому напрямку є виведення такого вектору діяльності на міжнародний рівень з метою встановлення тісних наукових та комунікаційних стосунків із такими країнами, як Литовська республіка, Республіка Білорусь, Республіка Молдова, Грузія.

По-третє, заслуговує уваги робота спрямована на виховання дітей та молоді на засадах гуманізму, прогресу та високого почуття патріотизму. У 2021 та 2022 рр. були започатковані такі заходи: 1) виставка, присвячена голодомору на Україні 1933–1937 рр; 2) виставка, присвячена тростянчанам-учасникам Другої світової війни; 3) виставка, присвячена Дню захисника України («На Покрову»); етнографічна виставка «На Івана, на Купала!»; 4) виставка картин художника-земляка К. Власовського (з фондів Сумського обласного художнього музею ім. Н. Онацького); 5) виставка всесвітньо відомої художниці-примітивістки М. Примаченко (з фондів Сумського обласного художнього музею ім. Н. Онацького).

По-четверте, заслуговує за увагу досвід Тростянецької ОТГ з проведення безкоштовного обслуговування школярів громади. Цей напрямок роботи позитивно був оцінений Міністерством культури та інформаційної політики України. «Система культурно-освітніх заходів як механізм позитивного впливу на громаду: на прикладі Тростянецької ОТГ» визнано одним із кращих в Україні. Цей досвід рекомендований для вивчення та поширення як один з передових, та з ним можна ознайомитися у методичному посібнику Міністерства культури та інформаційної політики. Важливе місце у роботі комунальних закладів галузі культури посідає проектна діяльність. Міністерство культури, молоді та спорту України активно працює над розвитком напрямків проектної діяльності для закладів культури. Серед них можна назвати програму культурно-мистецьких проектів «Малі міста – великі враження». Потенціал культурної спадщини та креативних кластерів має величезне значення для розбудови культурно-освітньої привабливості територій. В умовах бойових дій відбуваються значні зміни в роботі галузі культури

України. Розвиток малих територій є частиною глобальної культурної інформаційної політики держави та опору окупантам. Інструментом реалізації політики держави є, наприклад, «Український центр культурних досліджень».

По-п'яте, з метою належної організації навчальної роботи зі школярами та краєзнавчої роботи, розвитку галузей освіти та культури, надання більшого спектру та якості послуг 09.08.2022 р. заклад відповідно до рішення Тростянецької міської ради відновив роботу Комунального заклад Тростянецької міської ради «Музейно-виставковий центр «Тростянецький»», як основної організації в межах заходів позитивного впливу на територію та громадян. Комунальний заклад у своїй структурі на даний момент має: краєзнавчу експозицію, картинну галерею «Мистецька Тростянещина», кімнату-музей Л.Є. Кеніга, експозицію «Музей шоколаду», пам'ятку архітектури Круглий двір, паркову зону. Об'єктами заплановано постійне проведення екскурсійного, самостійного та групового супроводу.

Окрім екскурсійного обслуговування, заклад планує надавати широкий спектр послуг, а саме: участь у проведенні інтернет-фестивалів (фестиваль історичної реконструкції «Стара Фортеця. Подорож крізь століття» 27–28 червня м. Тростянець; спортивний фестиваль «Нескучний Вело-Fest» 18–19 липня м. Тростянець; музичний інтернет-фестиваль «Схід-рок» 8–9 серпня м. Тростянець; історико-культурний фестиваль «Сторінками історії середньовіччя» 22 серпня с. Зарічне Тростянецької ОТГ).

По-шосте, в Комунальному закладі Тростянецької міської ради «Музейно-виставковий центр «Тростянецький»» планується організація, спільно з навчальними закладами, онлайн екскурсій експозицією «Круглий двір», Музею шоколаду та кави, Картинної галереї сучасного мистецтва. Також планується залучення школярів та студентів до участі у вечорах класичної музики, виставках картин місцевих, вітчизняних та закордонних художників, розробки сувенірної продукції, проведення загальноміських культурно-мистецьких заходів

По-сьоме, у 2022 р. буде продовжена робота з розробки нових інформаційно-промоційних матеріалів про м. Тростянець, його історію та архітектурну спадщину, наукова робота та опрацювання матеріалів з метою створення виставкового проєкту, присвяченого битві на р. Ворскла 1399 р між об'єднаним військом Великого князя Вітовта (Велике князівство литовське) та військом Золотої орди. Ця робота буде першим етапом у створенні у с. Зарічному музейно-готельного центру, робота якого буде спрямована на вивчення та збереження історичної матеріальної спадщини, що знаходиться на території Тростянецької ОТГ.

По-восьме, Комунальний заклад Тростянецької міської ради «Музейно-виставковий центр «Тростянецький»» розглядає серед інших напрямків своєї роботи організаційно-комунікативні заходи, спрямовані на підвищення кваліфікації педагогів. Так у 2022 р. були започатковані виїзні семінари-практикуми для вчителів історії до Заріченського археологічного комплексу. Саме на території комплексу педагогам була не тільки запропонована змістовна екскурсія, присвячена історії рідного краю, а й проведений усебічний аналіз останніх наукових та археологічних досліджень, які проводяться на території Тростянецької ОТГ. Серед можливих напрямків інформаційних заходів

можна назвати екскурсію «Літературна Тростянецьчина (Глібов, Хвильовий, Татаренко) для вчителів української мови та літератури; екскурсії Тростянецьким дендропарком для вчителів географії та біології; екскурсія картинною галереєю сучасного мистецтва для вчителів образотворчого мистецтва; екскурсія до кімнати-музея Л. Кеніга «Від робітника – до мільонера» для вчителів географії та основ економіки.

«Музейно-виставковий центр «Тростянецький»» активно співпрацює з закладами вищої освіти. Підписані договори про спільну діяльність з Сумським державним університетом, Сумським державним педагогічним університетом імені А.С. Макаренка, Інститутом археології Академії наук України. Саме ця співпраця дає змогу проходити виробничу практику студентам історикам та археологам. Натомість тростянецькі вчені мають змогу отримати можливість залучити до роботи більшу кількість спеціалістів для дослідження територій і скористатися інтелектуальною власністю наукових шкіл вище згаданих наукових шкіл.

В умовах війни педагоги та працівники закладів культури повинні об'єднатися для створення єдиного фронту. Особливість такого єднання особливо відчували ми, ті хто залишився на окупованій ворогом території та дочекався визволення ЗС України. Сьогодні ми працюємо для наших героїв. Завжди із задоволенням працюємо з представниками «силових структур». Сьогодні наші гості – журналісти, які готують численні інформаційні матеріали про звільнені території. Також важливою частиною є робота з закордонними делегаціями. Візити наших партнерів дають можливість залучити нові кошти та висвітлювати реальних стан речей на деокупованих територіях.

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Медведев Ігор,

кандидат наук з державного управління, доцент
старший науковий співробітник,
Комунальний заклад Тростянецької міської ради
«Музейно-виставковий центр «Тростянецький»»
м.Тростянець, Сумська обл., Україна

 trost_nkc@ukr.net

Педагогіка та музейна справа – одні з найяскравіших та найважливіших сфер людської діяльності. Вони є складниками системи духовного життя людини, яке безпосередньо впливає на освіту та розвиток людини (громадянина), виховання сучасного громадянина, особливо в умовах війни. Більше того, педагогіка та музейна

справа впливають не тільки вітчизняний соціокультурний простір, але й на весь світ (Амосов, 2001, с. 2). Вхідження українського суспільства, зокрема галузі культури, до світового інформаційного простору в умовах війни потребує інноваційних підходів до використання засобів музейної педагогіки як інструментів формування людини XXI ст. Можливість катастрофи культури в умовах війни, насамперед характеризується неможливістю користуватися застарілими галузевими підходами публічного управління культурою в Україні, й потребують принципового нового ставлення до використання інноваційних педагогічних способів впливу на суб'єкти музейної педагогіки. Намагання активізувати ідеї музейної педагогіки в Україні в умовах війни стикаються з доволі консервативною структурою відносин як у галузі культури, так і в галузі освіти. Музейна справа та педагогічна діяльність є тими складовими, які позитивно впливають на гуманітарно-культурний простір України, і є елементами позитивного іміджу незалежної держави, яка боронить себе та своїх громадян. Ці процеси повинні характеризуватися докорінними якісними змінами у стратегічних напрямках розвитку закладів музейної справи всіх форм власності, у виявленні інноваційних напрямків розвитку музейної справи як одного з каталізаторів розвитку соціально орієнтованого сучасного українського суспільства, моделюванні змістовної складової щодо збереження культурної спадщини українського народу через музеї, як інструмента реалізації державної політики в галузі культури та освіти в умовах війни.

Ідея музейної педагогіки як соціально-громадського явища та освітньо-культурологічного процесу посідає особливе місце в суспільній свідомості та є предметом осмислення педагогіки, філософії освіти, історії України, культурології, публічного управління галузями освіти та культури. Завдання суттєвого підвищення активізації роботи у сфері музейної педагогіки в умовах війни набуває особливої ваги в контексті розробки державної політики в галузях культури та освіти, при формуванні нової, відповідної сучасному світовому рівню національної системи музеїв, і не може бути вирішене без усвідомлення ролі музейної педагогіки як позитивної складової формування національної свідомості в умовах глобальної кризи всіх державних інституцій.

Музейна педагогіка як явище, в її функціональній специфічній визначеності, базується на елементах культурно-інформаційної, наукової, просвітницької діяльності, і є головним фактором довгострокового зростання культурного простору України.

Першою функцією музейної педагогіки в умовах війни є, безумовно, інформаційна. Вона спрямовується на такі групи населення: діти дошкільного віку; молодші школярі; школярі середнього та старшого шкільного віку; молодь; дорослі; люди похилого віку. Саме сучасна війна та території України показала, що музейна педагогіка як процес, що позитивно впливає на значну частину культурного середовища держави, починає відігравати значну роль у реалізації державної політики в галузях культури та освіти. Музейна педагогіка в умовах війни в Україні, так і в інших країнах, повинна вирішувати безпекові цілі. В останнє десятиліття в галузі культури Україні музейна педагогіка набуває активного використання як інструмент формування державної освітньої та культурної політики. Музеї в Україні активно співпрацюють із навчальними закладами всіх форм власності та публічною владою. Ця співпраця склалася історично та є тради-

ційною. Експозиційна складова музеїв завжди активно використовується як виховний ресурс. Прикладами таких експозицій є Національний музей історії України (м. Київ), «Гетьманська столиця» (м. Батурин), Національний художній музей України (м. Київ), Державний природознавчий музей НАН України (м. Київ) та ін.

Зазначимо, що для створення музейної середовища, на базі якого можна було б активно реалізувати інструменти музейної педагогіки, потрібні значні кадрові, організаційні та фінансові ресурси. Для організації та створення таких ресурсних об'єктів необхідно підтримка з боку держави. Унікальні музейні комплекси таку підтримку від держави можуть отримати. Проте музеї на рівні адміністративного району та об'єднаних територіальних громад знаходяться дещо в іншій ситуації. Рівень розвитку економічного, фінансового, кадрового та організаційного потенціалу в регіонах відчуває стагнацію. Інвестувати в музейну справу, тим більше у музейну педагогіку, доволі проблематично та ризиковано. Водночас ті органи влади і місцевого самоврядування, які намагаються вкладати кошти у цю сферу музейної справи, при поєднанні зусиль педагогів, працівників закладів культури, управлінців усіх рівнів та громадських активістів із вдалим публічним управлінням можуть досягати значного успіху в розвитку державної освітньої політики та політики в галузі культури на місцевому, обласному та загальнодержавному рівнях.

Перед ученими галузей наук публічного управління культурою та освітою, історії педагогіки, порівняльної педагогіки, вікової педагогіки та інших наук сьогодні постають питання про особливості інституційних засад музейної педагогіки як частини галузі культури, яка здатна та може активно розвиватися й умовах війни. Насамперед музей повинен стати місцем, де безпечно та де можна отримати інформацію (Бова, Медведєв 2019, с. 19). А також беззаперечними складовими музейної педагогіки в Україні повинні бути національне, патріотичне, естетичне та етичне виховання.

Дискусійним залишається питання про те, чи повинна музейна педагогіка в умовах війни базуватися на принципі наукового та світського музейного простору, чи використовуватися в музейній педагогіці основу, наприклад, християнського віросповідання.

Потрібно визначити особливості (специфічні риси) музейної педагогіки в умовах війни України, та їх місце в сучасній системі наук про культуру. Потрібно розглянути елітоутворюючу функцію музейної педагогіки в умовах війни, та її вплив на формування нової української еліти в сучасному суспільстві.

На наш погляд, в сучасному суспільстві України музейна педагогіка ще не отримала від культурного середовища, влади та громадян потрібної уваги. В ідеалі, як явище, музейна педагогіка повинна виступати одним інструментів збереження культурної та мистецької спадщини, або ж механізмом трансляції суспільних культурних та освітніх цінностей. Отож, державний та громадський вплив повинні бути спрямовані на музейну педагогіку як специфічну категорію музейної діяльності в умовах війни.

По-перше, науковцям в Україні потрібно визначитися з соціально-філософськими смислами музейної педагогіки та специфічними особливостями в період війни. По-друге, слід було б зосередити свою увагу на визначенні рис музейної педагогіки як феномена в сучасному культурному середовищі. По-третє, потрібно було б визначитися із

системологією сучасного стану музейної педагогіки в Україні. По-четверте, варто було б розглянути музейну педагогіку як об'єкт державного управління інформаційною політикою в умовах війни. По-п'яте, необхідно було б визначити сутність і місце музейної педагогіки серед інших напрямків педагогічних наук. По-шосте, охарактеризувати елітоутворюючу функцію музейної педагогіки. По-сьоме, визначити потребу інтелектуальних, фінансових, економічних, людських інвестицій в музейну педагогіку. По-восьме, визначити межі взаємоузгодженості комерціалізації музейної діяльності із збереженням цінностей музейної педагогіки. По-дев'яте, узагальнити та виокремити риси сучасної музейної педагогіки в Україні та окреслити їх вплив та формування свободи, творчості, активності в культурному просторі України. По-десяте, порівняти поєднання у межах музейної педагогіки національного та європейського духу. По-одиннадцяте, описати, як музейна педагогіка допомагає зберегти національні цінності в умовах зміни владних відносин в Україні. По-дванадцяте, з'ясувати, як можуть конвертуватися ідеї музейної педагогіки в сучасний соціально-культурний простір. По-тринадцяте, потребують вивчення питання еволюції та модернізації музейної педагогіки в Україні та проблеми збереження традицій музейної педагогіки. По-чотирнадцяте, необхідно дослідити характер людиноцентризму в музейній педагогіці. По-п'ятнадцяте, виокремити найважливіші питання культурного середовища музейної педагогіки. По-шістнадцяте, здійснити аналіз впливу держави та суспільства на музейну педагогіку.

Зазначимо, що комерціалізація музейної діяльності негативно впливала на музейну педагогіку. Механізми та інструменти впливу на музейну педагогіку з боку держави та органів місцевого самоврядування, окремих громадян повинні мати винятково позитивний системний характер. У гонитві за прибутком у галузі культури потрібно не втратити пріоритет збереження традиційних цінностей українського народу, національної культури та освітньої ідентичності. Генезис культурного середовища та розвиток музейної педагогіки повинні базуватися, перш за все, на музейній ідеї та національному духові. У процесі трансформації культурних та освітніх відносин музейна педагогіка повинна бути сучасною, гнучкою та здатною до трансформації. Збереження національних традицій, як одна з основних задач музейної педагогіки в умовах війни, повинна залишатися в пріоритеті як працівників музейних закладів, так і представників закладів освіти, представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Музейна педагогіка в умовах війни здатна формувати у свідомості громадян національні ідеї й позитивно впливати на соціальні та культурні відносини. Безумовно, музейна педагогіка на рівні держави, регіону, окремої адміністративно-територіальної громади потребує розробки цілеспрямованих державних програм і повинна бути зосереджена на формування особистості, її всебічному розвитку. Так в умовах війни активно зможуть функціонувати лише ті заклади музейної галузі, які зможуть продемонструвати свою самодостатність.

Музейна педагогіка в умовах війни, у відповідності до загального підходу, має реалізовуватися на професійному рівні у таких напрямках: музейна педагогіка для представників військових професій у закладах культури та освіти; музейна педагогіка, спрямована на дітей та молодь; музейна педагогіка, спрямована на розробників

сувенірної продукції; музейна педагогіка, спрямована на менеджерів галузі культури; музейна педагогіка, спрямована на керівний склад кадрів музейної галузі тощо.

З огляду на вищевказану класифікацію спрямування педагогічної дії, можна здійснити спробу визначення специфічних характеристик та спільних рис кожного з напрямків.

Водночас потребують остаточного наукового визначення поняття предмету, суб'єкту та об'єкту музейної педагогіки в умовах війни.

Предметом музейної педагогіки є сукупність позитивних педагогічних впливів на територію України, галузь культури, культурне середовище, музейні заклади, професійні колективи, фахові групи спеціалістів, соціальні групи з метою їх якісних позитивних змін, що у подальшому будуть сприяти реалізації державної національної політики у сфері культури та музейного середовища, зокрема в умовах війни.

З позиції дисциплінарного підходу можна визначити музейну педагогіку, як наукову дисципліну на стику музеєзнавства, педагогіки та психології, що розглядає музей як освітню систему. У первинному розумінні мається на увазі не просте використання будівлі музею для проведення уроків, а співпраця музею та школи на рівних умовах. В сучасних умовах професійного самовизначення школярів та молоді зростає зацікавленість у розвитку патріотичного та національного виховання та подальшої професійної діяльності громадян України. Саме музейна педагогіка може слугувати тим механізмом, який би допоміг молодим людям не тільки навчитися любити та плекати Україну у широкому розумінні, а й здійснити спробу свого власного самовизначення як громадянина, художника, музиканта, культуролога, археолога, менеджера галузі культури, людини, яка здатна та хоче захищати свою державу і народ.

У наш час музейна педагогіка отримує розвиток з позиції функціонального підходу. Особливий суспільний інтерес до музейної педагогіки виникає в Україні починаючи з 2014 р. Вона починає слугувати інструментом освітньої діяльності, з іншого – стає невід'ємною складовою соціокультурного середовища. Цю візію підхопили музеї України та інших країн. У деяких американських музеях вводилася окрема посада музейного вчителя (Бостонський музей мистецтва).

Якщо здійснити ретельний аналіз музейного середовища в Україні, то можна із впевненістю стверджувати, що характерною його рисою є наявність музеїв та колекцій в навчальних закладах. Ці музеї, як і аналогічні музеї в інших країнах, стають своєрідним феноменом, що виникає на межі навчального закладу та музею (культури та освіти). Можна із впевненістю стверджувати, що такі підрозділи пройшли досить довгий шлях свого розвитку та еволюціонували з науково-дослідних підрозділів у структури, метою яких є реклама навчального закладу, хоча вони й не вичерпали своєї первинної функції.

Музейна педагогіка є інструментом розвитку як музейного, так і освітнього середовища, який позитивно впливає на підвищення якості освіти, залучення позабюджетних коштів, підвищення рейтингу навчальних закладів та закладів культури. Окрім визначення специфічних особливостей музейної педагогіки, потрібно визначити правові аспекти її реалізації та місії як навчального закладу, так і музею в концепціях музейної педагогіки.

Список використаних джерел

- Амосов, О.Ю. (2001). Перетворення механізмів державного регулювання економікою розвитку. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Збірник наукових праць УАДУ при Президентові України. 2, II. Харків: РUAДУ.
- Бова, Ю.А., Медведєв, І.А. (2019). Організаційні заходи щодо розвитку музейної справи в регіоні (на прикладі Тростянецької ОТГ Сумської області). *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні музеї центри збереження і популяризації сторико-культурної спадщини»*. 24–24 жовтня 2019 р. Суми.

ВИЩА КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ОСВІТА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Нікольченко Юзеф,

доцент, доцент кафедри культурології
Маріупольського державного університету (м. Київ),
м. Полтава, Україна
Заслужений працівник культури України

 nikolchenko46@ukr.net

Деліман Владислава,

студентка IV курсу спеціальності «Культурологія»
Маріупольського державного університету (м. Київ),
м. Майнц, Німеччина

 delimanvlada@ukr.net

Після трагічних подій 2014 р. на Сході України, російської анексії Криму та підступного, без оголошення війни, нападу Росії на Україну 24 лютого 2022 р. вітчизняна педагогічна думка розглядає болюче, але важливе питання сьогодення щодо навчально-методичного забезпечення освітнього процесу у закладах освіти різних рівнів в умовах воєнного часу.

Для Маріупольського державного університету (далі МДУ) воєнний час розпочався ще з травня 2014 р., з бойових дій безпосередньо на території Маріуполя і звільнення його від окупації ДНР влітку цього ж року, варварських обстрілів військами ДНР мікрорайону Східний 24 січня 2015 р., із навчальним, виховним і особистим спілкуванням зі студентами з родин учасників бойових дій АТО-ООС та з невідконтрольних територій Донецької і Луганської областей, які були свідками «нового порядку» на окупованих землях. У цих умовах МДУ залишився єдиним класичним університетом на Південному Сході України, а кафедра культурології вишу (завідувач доктор

культурології, професор Юлія Сабадаш) – єдиною у регіоні випусковою кафедрою для культурологів вищої кваліфікації.

Ситуація, що склалася на той час, вимагала від викладачів кафедри реалізації дієвих заходів щодо зміцнення складової національно-патріотичної домінанти у навчально-виховному процесі для студентів-культурологів – майбутніх бакалаврів і магістрів, які передбачали: коригування робочих навчальних планів і робочих програм навчальних дисциплін; змін у тематиці наукових робіт викладачів і студентів; активізацію виховної діяльності серед здобувачів вищої культурологічної освіти. За вимогами часу були уточнені науково-дослідна тема кафедри, тема традиційної Міжнародної науково-практичної конференції, напрямки діяльності СНТ «Культурологічні студії». На кафедрі активізувалася підготовка навчальної та навчально-методичної літератури; протягом 2019–2021 рр. побачили світ курси лекцій і практикуми з «Історії української культури» для студентів спеціальності «Культурологія», для студентів міжфаку, для іноземних студентів, курс лекцій і практикум із «Культурології», курси лекцій з «Музеєзнавства» та «Збереження історико-культурних пам'яток України».

Але 24 лютого 2022 р. в одну мить змінилося життя нашої Батьківщини, а разом із ним і життя її громадян. Російська агресія розділила їх на *життя до війни і життя під час війни*. Маріуполь одним із перших зазнав нищівного удару ворога. Десятки тисяч загинули і поранених маріупольців, тисячі зруйнованих будинків, вщент знищені металургійні комбінати ім. Ілліча та «Азовсталь», інші промислові підприємства, порт, комунальні й торговельні установи, заклади охорони здоров'я, освіти, культури і мистецтва тощо.

Трагічна доля спіткала і МДУ: усі п'ять навчальних корпусів були зруйнованими, знищені унікальна наукова бібліотека, деканати, кафедри, предметні аудиторії й лабораторії, комп'ютерні класи, Музей історії та археології. В умовах жорстоких обстрілів і бомбардувань міста ректор МДУ професор Микола Трофименко з великим ризиком для власного життя зумів врятувати і вивезти до Львова, а потім до Києва, головні сервери університету та зробив усе необхідне для реєстрації вишу в столиці, отримати необхідні приміщення.

Викладачі, працівники та значний контингент студентів МДУ, за винятком колаборантів, із нелюдськими труднощами змогли залишити окуповане місто і приєднатися особисто або онлайн до рідного університету. З 18 квітня в МДУ відновлений навчально-виховний процес другого семестру онлайн на всіх спеціальностях. У червні була успішно проведена семестрова і випускна атестація на бакалаврському рівні та оголошений набір на перший курс за освітніми ступенями «Бакалавр», «Магістр», а також до аспірантур.

З огляду на означене, заявлена оргкомітетом проблематика поважного міжнародного наукового форуму є на часі та звучить вкрай актуально. У доповіді автори акцентують увагу на педагогічних можливостях музеїв України щодо забезпечення освітньо-виховного процесу в ЗВО першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів. У цьому контексті один із авторів дозволить собі і певне емоційно-особистісне сприйняття викладеного у доповіді матеріалу в зв'язку з тим, що майже 30 років працював у галузі культури Рівненщини, де був безпосередньо пов'язаний з розвитком музейної справи у регіоні: в Рівненському обласному краєзнавчому му-

зеї – завідувачем відділу охорони пам'яток, заступником директора з наукової роботи, начальником археологічної експедиції музею; у Рівненському обласному управлінні культури – заступником начальника управління з питань культурно-просвітницької роботи (зокрема музейної), начальником управління. За сумісництвом викладав курси «Музеєзнавство» і «Красознавство» у Рівненському державному інституті культури. З 1998 р. – доцент Маріупольського державного університету. На кафедрі культурології – викладач навчальних дисциплін «Історія української культури», «Історія світової культури», «Традиційна культура та культурно-історична регіоналістика України», «Музеєзнавство», «Збереження історико-культурних пам'яток України», «Збереження та атрибуція культурної спадщини України».

Отже, проблеми музеєзнавства, зокрема місця музеїв у системі національно-патріотичного виховання – це один із головних пріоритетів кафедри культурології МДУ у навчально-виховній роботі зі студентами. Джерельну базу доповіді склали Конституція України та Закони України «Про освіту», «Про культуру», «Про музеї та музейну справу», «Про збереження культурної спадщини». Сучасна вітчизняна культурологічна, педагогічна та методична література визначає основні напрямки використання музейних інституцій у національно-патріотичному вихованні шкільної та студентської молоді. Це праці з музейної педагогіки С. Волошин, Л. Гайди, О. Караманова, О. Квас, М. Костриці, П. Луцьова, Т. Мацейка, Ю. Павленка, О. Топилка та праці з проблем музеєзнавства І. Бех, Т. Вайнберга, А. Дульської, Ю. Нікольченка, З. Огризка, Ю. Омельченка, В. Петранівського, М. Рутинського, О. Стецюка, О. Сухомлинської, Н. Філіпчук, С. Хавіної, В. Якубовського.

Проблемі використання музеїв у національно-патріотичному вихованні учнівської і студентської молоді, зокрема у кризових для країни ситуаціях (після 2014 р.), присвячені спеціальні розділи в курсах лекцій «Музеєзнавство» (Нікольченко, 2020) та «Збереження історико-культурних пам'яток України» (Нікольченко, 2019) для студентів спеціальності «Культурологія» МДУ.

В означених курсах лекцій наголошено, що педагогічні функції музейних установ пов'язані з визначенням пріоритетів, які полягають у формуванні в українському суспільстві, зокрема в середовищі учнівської і студентської молоді, національно-патріотичних, ідеологічних, історичних, культурницьких, загальнолюдських переконань. Але у драматичному сьогоденні нашої Батьківщини на першому місці у діяльності музейних інституцій повинна утверджуватися функція державозбереження. Автори доповіді підтримують тезу колег із Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка О. Квас і С. Волошин, що «у процесі державотворення сьогодні потрібна ефективна система патріотичного виховання, змістовим компонентом якої є духовно-культурна спадщина народу України. Оскільки в основу національної системи патріотичного виховання покладено національну ідею, форми і методи якої базуються на народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки й психології» (Квас, Волошин, 2018, с. 18–19).

У навчальних дисциплінах «Музеєзнавство», «Збереження історико-культурних пам'яток України», «Збереження та атрибуція культурної спадщини України» акцентується увага на культурологічних і педагогічних умовах національно-патріотичного виховання

студентів засобами музейної педагогіки, таких, як розвиток музейних знань і компетентностей культуролога, забезпечення партнерства між кафедрою, студентами і музеями.

Використовуючи теоретичні положення вище означених навчальних дисциплін і широкі можливості навчальної музейної практики, кафедра домоглася від майбутніх культурологів набуття конкретних навичок щодо впровадження форм і методів музейної справи в практику просвітницької та виховної діяльності культурно-освітніх закладів.

Водночас зауважимо, що у сучасному музеєзнавстві в Україні, на наш погляд, існує важлива проблема, без вирішення якої майбутній поступ галузі буде проблематичним. Вітчизняне музеєзнавство повинно позбутися минулих стереотипів сприйняття музейної інституції як кінцевого результату матеріальної та духовної діяльності соціуму. Навпаки, воно «має стати адекватним викликам часу і найголовніше у цьому поступі – ціннісна система історично-культурних, національних, ідеологічних, загальнолюдських світоглядних переконань» (Філіпчук, 2019, с. 118).

Список використаних джерел

- Квас, О., Волошин, С. (2018). Формування патріотичної вихованості учнів початкової школи засобами музейної педагогіки. *Молодь і ринок*, 11, 18–22.
- Нікольченко, Ю. М. (2019). *Збереження історико-культурних пам'яток України. Курс лекцій*. МДУ.
- Нікольченко, Ю. М. (2020). *Музеєзнавство. Курс лекцій*. МДУ.
- Філіпчук, Н. О. (2019). Розвиток української музейної педагогіки у ХХ столітті: здобутки і втрачені. *Вісник Закарпатської академії мистецтв*, 12, 115–121.

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ШКОЛІ: ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ХОРТИЦЯ»

Палійчук Олена,
старший науковий співробітник,
Національний заповідник «Хортиця»,
м. Запоріжжя, Україна

✉ paliychuk71171@gmail.com

Музейна установа – особливе середовище розвитку та виховання. Музей не тільки наповнює новим змістом та ідеями свої колекції, а й актуалізує соціальний, економічний, культурний досвід громадян, стимулює до обмірковування та обговорення суспільних проблем, заохочує ухвалювати нові рішення, декларації, наміри, спонукає брати активну участь у музейному та суспільному житті (Караманов, 2015,

с. 18–20). Тому, музеї сьогодні розглядаються не лише як сховище артефактів, а й як заклади, які можуть надавати широкий спектр послуг, організувати цікаве дозвілля та навчання і тим самим допомагати уряду реалізувати культурні та соціальні програми.

Оскільки освітня діяльність – складова бренду музею чи заповідника, важливо системно підходити до формування музейних освітніх проєктів. Власне тому, впроваджуючи нові види комунікації та відшукуючи свій власний (оригінальний) підхід до формування музейного продукту, необхідно враховувати відповідність концепції певного музейного заходу високій місії установи.

Національний заповідник «Хортиця» приваблює різновікових відвідувачів. Саме тому працівники заповідника спрямовують свої зусилля на те, щоб урізноманітнити туристичні послуги. Між тим, принципи музейної педагогіки впроваджуються, переважно, в роботі із дитячою аудиторією. Наведені нижче приклади освітньої діяльності визнані найбільш ефективними в роботі з дітьми.

Одним із прикладів реалізації завдань, які ставить перед собою Національний заповідник «Хортиця», є дитяча освітня програма для дошкільнят і молодших школярів – «Світ музею». Програма успішно діє з 2010 року. Вона розрахована на навчальний рік регулярних щотижневих занять і містить п'ять розділів: музей і музейні професії, історія України, історія запорозького козацтва, Запоріжжя, Хортиця. Ця послуга в заповіднику «Хортиця» виїзна. Уроки, зазвичай, проходять у класі школи, яка запрошує музейного педагога, або в групі дитячого садка. Іноді такі уроки проводяться в «Січовій школі» історико-культурного комплексу «Запорозька Січ» або в музеї «Місто за порогами». Вибір локації уроку залежить від побажань замовника.

Для кожного музейного уроку створена презентація PowerPoint, невеликі відеоролики або підібрано мультфільми. Тож, основна вимога до сторони, що замовила послугу – обладнання аудиторії плазмовим телевізором та комп'ютерною технікою. Під час ознайомлення дітей з музеєм, використовуються справжні музейні предмети науково-допоміжного фонду. Такі пам'ятки дозволено брати в руки. Це дозволяє тактильно виявляти з чого вони зроблені, як виготовлені. Емпіричний принцип знайомства з предметом музейної колекції допомагає дітям дійти висновку, як використовувались старожитності, виявити сучасні аналоги цих речей. Отже, завдяки методам аналізу та зіставлення дитина розкриває історико-культурний контекст музейних предметів та звичайних речей, що оточують її в повсякденному житті.

Програмою «Світ музею» передбачено ознайомлення дітей із арсеналом музейних професій: екскурсовод, археолог, фондозберігач, реставратор. Дитина ніби «бачить музей» навколо себе, перебуває в ньому. Маленькі «музейники» вчать розрізняти оригінали від копій; «реставрують» амфору чи горщик з картону; розкладають предмети по фондосховищах, вчать робити паспорт музейного предмету; як археологи, лопаткою, щітками і пензлями, шукають справжні артефакти в коробці з піском; пробують проводити екскурсії, малюють правила поведінки в музейній установі.

На заняттях відбувається ознайомлення з історією як наукою та історією України як соціокультурним процесом. Протягом навчального року діти мають можливість дізнатись, як жили давні люди, чим цікавий період бронзи, хто такі скіфи, слов'яни,

коли утворилась Київська Русь, познайомитись з життям і діяльністю київських князів, сформуванню уявлення про життя козацького загалу, козацькі традиції, побут, військово справу, розширити свої знання про козацьких гетьманів і отаманів. Кожен урок містить не тільки теоретичні дані, а й обов'язкові практичні завдання. (Палійчук, 2018, с. 75).

Значна частка програми припадає на краєзнавчу тематика – ознайомлення з рідним містом Запоріжжя та островом Хортиця, його природною та історичною спадщиною. Спілкування з природою та спостережливість робить життя дітей яскравішим, багатшим, радіснішим, а на цій основі формуються почуття любові до природи, рідного краю. Усе це могутній засіб виховання цінних моральних якостей, насамперед національної свідомості, любові до своєї Вітчизни (Богуш А. М., Лисенко Н. В., 2003).

Системна робота за довгостроковою програмою «Світ музею» дозволяє сформувати у дітей освітньо-наукове та емоційно-ціннісне сприйняття теперішнього та минулого. Науковий бік програми збагачує історичні знання, вчить розуміти мову експонатів та експозицій. Ціннісний бік програми залучає дітей до культури свого народу, виховує повагу до неї, формує стійкі патріотичні почуття. На емоційно-чуттєвому рівні програма розвиває емпатію, спонукає дивуватись, захоплюватись цікавим світом історичної науки. Освітній рівень програми розвиває концентрацію уваги, образне мислення, пам'ять, уяву та творчу фантазію, розширює асоціативні зв'язки, дозволяє виробити своє особисте ставлення до предметів експозиції та сформувати власну думку про історичні події.

Досвід Національного заповідника «Хортиця» показав, що за програмою «Світ музею» діти вчать без примусу, активно виявляють свої здібності та творчий потенціал. Враховуючи те, що програма містить 30 занять-уроків, протягом 13 років роботи нею було охоплено близько 200 дітей шкіл та дитячих садків Запоріжжя та Запорізької області.

Цікавим для дітей є заходи не тільки навчального, а і розважального характеру, наприклад, воркшоп (workshop, тобто навчальні майстерні-лабораторії) «Дитяча майстерня», яка діє під час масових свят та фестивалів, таких як Колодій, Великдень, Покрова на Хортиці, фестиваль Родини. В майстерні діти плетуть, розмальовують, складають, малюють, ліплять. Це і квілінг, і оригамі, фарбування солі, плетіння косичок, фенічок-браслетиків, аквагрим, розмальовування об'ємних гіпсових тематичних фігурок, малювання олівцями, фарбами, фломастерами, малювання з шаблонами і трафаретами, ліплення булав, шаблі, козацької люльки тощо. Не можна не згадати *майстер-класи* для дітей і дорослих з писанкарства, петриківського розпису, що проводяться під час свят у Національному заповіднику «Хортиця». Майстри створюють атмосферу відкритості, доброзичливості, співтворчості у спілкуванні і прагнуть не просто передати знання, а й намагаються задіяти учасників у процес, зробити їх активними, розбудити в них те, що приховано навіть для них самих, зрозуміти й усунути те, що заважає саморозвитку. Така нова філософія навчання, дає можливість обмінятися думками, долучитися до співтворчості, приєднатися до спільного пошуку найбільш раціональних способів діяльності, засвоїти прийоми, методи, технології.

Активно в напрямку музейної педагогіки задіяна «Січова школа» комплексу «Запорозька Січ». У період зимових календарних свят тут проходять заходи народознавчого характеру: «Андріївські вечорниці», «Свято Миколая», «Різдво».

Ще одним місцем утілення педагогічних проєктів на базі Національного заповідника «Хортиця» є музейні студії «Місто за порогами». Тут для юних відвідувачів також відбуваються уроки за програмою «Світ музею», проводяться дитячі екскурсії, народознавчі свята, тематичні інсталяції та перформанси.

На завершення зазначимо, що обрані форми роботи з найменшими відвідувачами заповідника «Хортиця» викликають живий інтерес, подив, захоплення, а головне – бажання прийти сюди знову і знову. Відбувається перехід від одиничних контактів з відвідувачем до створення багатоступеневої системи музейної освіти, залучення до музею і його культури. Упевнені – музейний досвід впливатиме на вчинки і думки дітей. Ті, хто отримають зараз навички мислити критично, у дорослому віці будуть ще більше цікавитися культурою, мистецтвом, а, можливо, виберуть професію, пов’язану з музейною діяльністю.

Список використаних джерел

- Богуш, А.М., Лисенко, Н.В. (2003). Українське народознавство в дошкільному закладі: Практикум Навч. Посібник.
- Караманов, О. В. (2015.) «Культура участі» як нова музейно-педагогічна парадигма. *Матеріали Третьої науково-практичної конференції «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи»* (Київ, 29 вересня 2015 р.). Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник.
- Палійчук, О.В. (2018). Музейні уроки в школі (з досвіду). *Матеріали Шостої науково-практичної конференції «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи»* (Київ, 26–27 вересня 2018 р.). Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

ШКІЛЬНИЙ МУЗЕЙ У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Ольга Рокицька,

методист відділу музейної освіти та бібліотечної справи,
КНЗ КОР «Київський обласний інститут
підсудипломної освіти педагогічних кадрів»,
м. Біла Церква, Україна

✉ museum_koipoprk@ukr.net

Одним із актуальних завдань національної освіти є формування гідних громадян Української держави. Насамперед ідеться про виховання школярів, формування в учнів наукового світогляду, зокрема й історичного, високих моральних якостей, національної свідомості та громадянської позиції (Салата, 2012).

У Концепції Нової української школи (Салата, 2012) серед першочергових завдань системи загальної середньої освіти визначено формування учнів як громадян, патріотів України з активною життєвою позицією, які діють згідно з морально-етичними принципами та здатні приймати відповідні рішення.

Надзвичайні обставини (в умовах російсько-української війни), у яких нині перебуває Україна, актуалізували питання національно-патріотичного виховання учнівської та студентської молоді. Особливого значення набуває ознайомлення з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність протягом історичного шляху, зокрема у XX–XXI ст.

У зв'язку із цим зростає роль шкільних музеїв як форми організації роботи, спрямованої на розвиток самодостатньої особистості з активною громадянською позицією. Тож актуальність розглядуваної проблеми зумовлена принципово новими підходами до організації музейної справи в закладі освіти, розвитку музейної педагогіки як нової освітньої технології, що сприяє становленню особистості, формуванню національно свідомого громадянина, патріота своєї Батьківщини.

Музей – це соціокультурний інститут, що формувався у процесі довготривалого історичного суспільного розвитку, побудований за принципом діалогу культур (Салата, 2015). Музеї мають освітній, зокрема й виховний, ціннісний, потенціал, оскільки забезпечують добирання подій і фактів на основі документування, особливо якщо цією діяльністю займається не лише педагог, а й учні. Музейний предмет, будучи джерелом інформації про людей і події, здатний впливати емоційно, викликати відчуття причетності, оскільки роль дослідників історії виконують і вчителі. Музейні добірки становлять невід'ємну частину загальнолюдських цінностей, відображають ідеали поколінь, розкривають різні періоди історії, видатних діячів держави, науки, освіти і культури та є основною формою формування патріотичних почуттів школярів (Маньковська, 2000).

У діяльності будь-якого сучасного музею наявні й педагогічні аспекти, що спричинило виникнення спеціальної наукової галузі – музейної педагогіки. Проте в педагогічному музеї «педагогічне» є не аспектом, а становить головний зміст його колекцій. Музейна педагогіка – це галузь педагогічної науки, сформована на основі науково-практичної діяльності та спрямована на передавання культурно-освітнього досвіду в умовах музейного середовища (Белофастова, 2003). У працях сучасних музеєзнавців розкрито питання змісту, методів, форм музейної педагогіки (Салата, 2015), її складових (Рокицька, 2016), принципів і закономірностей організації освітнього процесу в музеї (Белофастова, 2003) тощо.

Шкільний музей має створювати культурно-освітнє середовище школи, що формує особистість як патріота, виразника національних ідей, культури, місцем культурно-історичної ідентифікації, діалогу часів, людей і музейних предметів.

Виокремлюють такі напрями діяльності шкільного музею в контексті музейної педагогіки: пошуково-дослідницький, експозиційний, екскурсійний, культурно-масових заходів і справ. Як ефективні форми роботи у впровадженні музейної педагогіки розглядаються масові (екскурсії, походи, експедиції, вечори, олімпіади, вікторини, зустрічі з учасниками й свідками історичних подій, краєзнавчі ігри, шкільні конфе-

ренції, лекції, поїздки до музеїв інших міст), групові (гурток, товариство, видання путівників, альбомів, журналів, буклетів, створення презентацій, цільових проєктів, відеофільмів, веб-порталів тощо) та індивідуальні (робота з документальними матеріалами архівів, підготовка доповідей, запис спогадів, спостереження за життям і побутом народу, що вивчається, написання наукових робіт, листування з воїнами, персональні виставки учнів тощо).

Заклади загальної середньої освіти Київщини мають значний досвід національно-патріотичного виховання учнів, формування їх як свідомих й активних громадян засобами музейної педагогіки в музеях.

Насамперед зазначасмо, що науково-методичним центром з організації роботи музеїв закладів освіти Київської області для науковців і вчителів-практиків, які задіяні в музейній педагогіці, осередком популяризації їхніх здобутків і досвіду є музей історії освіти Київщини КОІПОПК. Із цією метою педагогам систематично проводяться консультації, надається адресна допомога, забезпечується сприяння організації різноманітних заходів у музеях. Водночас працівниками музею історії освіти Київщини розроблено музейно-педагогічні проєкти, до яких долучаються педагоги й учні шкільних музеїв: «Музейне коло Київщини», «Київщина: історія рідного краю», «Збережемо історичну пам'ятку», «Видатні особистості в історії рідного краю», «Історія однієї педагогічної родини», «Педагогічні династії Київщини». Учасники освітнього процесу долучаються до організації та проведення різноманітних заходів, до прикладу, музейного уроку «Я громадянин України – європейської країни. Визначні українці в світі – гордість нашої держави», тематичного заняття «Україна – країна Гідності та Свободи», творчої зустрічі письменників Київщини «Я сію зерна золоті надії, правди і любові», тематичного свята «Козацька держава – наша гордість і слава» до Дня захисника України, історичної години пам'яті «Крути: подвиг і трагедія», приуроченої 100-річчю Героїв Крут, уроку-реквієму пам'яті жертв голодомору-геноциду 1932–1933 років «Пам'ять голоду, пам'ять серця» тощо.

Педагогами Київщини накопичено значний досвід організації освітньо-культурних заходів, занять у шкільних музеях. До прикладу, у музеї історії освіти Борівського академічного ліцею Фастівської міської ради учнями під керівництвом учителя української мови і літератури, члена Національної спілки краєзнавців України Зої Чередниченко створено «Педагогічну енциклопедію Борівського академічного ліцею»; проводиться щорічний поетичний марафон «Україно, ти моя молитво», організовуються виставки, як-от, до свята Покрови про воїнів-визволителів сучасності «Історії ж бо пишуть на столі. Ми ж бо пишем кров'ю на своїй землі»; створено «Українську світлицю» з розділами «Інтер'єр української хати XIX ст.», «Виставка предметів селянського побуту XIX ст.: господарські речі, одяг», «Виставка народних картин, що прикрашали оселю

й демонстрували мистецький хист господарів», «Хатні меблі XIX – початку XX ст.»; проводяться ярмарки українських страв, вечорниці на Катерини, Андрія, виставки «Умілі руки», «Родинні вишивки», «Українська сорочка-вишиванка», «Хустка – обріг українського народу».

Музеї навчальних закладів, музейна педагогіка як важливі складові освітнього процесу несуть правдиві знання про історичне минуле нашого народу, його боротьбу за волю й державну незалежність. Це можна стверджувати на прикладі діяльності історико-краєзнавчого музею села Новосілки в Новосілівській гімназії (Боярська ТГ). Роботу музею очолює особистість, віддана справі формування справжніх громадян України, учитель історії Микола Білоцький.

У шкільному музеї створено систему роботи, що поєднує традиційні та інноваційні методики; сформовано індивідуальні підходи у спілкуванні з відвідувачами в музейному просторі, ураховано зміст музейно-педагогічного процесу, розроблено механізми реалізації освітніх програм. Для реалізації основних напрямів діяльності музею діють профільні секції: екскурсодів (інформаційна робота, проведення екскурсій, популяризація музейних експонатів); пошукова (дослідження невідомих сторінок історії села, збирання матеріалів); організаційно-масової роботи (проведення культурно-освітніх масових заходів, оформлення виставок, альбомів); волонтерів (проведення благодійних акцій, допомога ветеранам війни, учасникам АТО/ООС, людям похилого віку).

Основними формами роботи історико-краєзнавчого шкільного музею є екскурсії (оглядові та тематичні), творчі зустрічі з видатними особистостями рідного села, масові заходи, присвячені пам'ятним датам в історії українського народу, тематичні вечори, тематичні виховні години, історичні години, історичні читання, семінари, конференції, уроки-реквієми, майстер-класи, музейні уроки, круглі столи, презентації книг, концерти, літературні та історичні вечори, театральні вистави, історичні ігри тощо.

Система роботи з музейної педагогіки, напрацьована в закладі освіти, дозволяє інтегрувати музейну експозицію в освітній процес, зокрема, використовувати музейні експонати під час уроків історії України з метою кращого усвідомлення та засвоєння учнями історичних процесів, розвитку творчих здібностей, громадянської активності.

Отже, у сучасних умовах перебудови й реформування української освітньої системи співпраця музею і школи – важлива складова громадянського виховання, розвитку особистості й нації в цілому. Діяльність музеїв закладів освіти є одним із дієвих способів формування гармонійної особистості на основі оволодіння школярами духовною та історико-культурною спадщиною людства. Сучасний вітчизняний музей слугує розвитку комунікації з урахуванням національних особливостей, формуванню ціннісного ставлення до культурно-історичної спадщини.

Список використаних джерел

- Белофастова, Т. Ю. (2003). Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: автореферат дисертації. Київ.
- Маньковська, Р. В. (2000). Музезнавство в Україні. Київ.
- Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. (2016). Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р. *Верховна Рада України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>.
- Рокицька, О. Д. (2016). Роль музею історії освіти Київщини у вихованні патріотичних почуттів сучасного громадянина. *Шкільний музей як центр національно-патріотичного виховання учнівської молоді: навчально-методичний посібник*. Біла Церква: КВНЗ КОР АНО.
- Салата, О.О. (2012). Музей у системі освітнього простору сучасного суспільства. *Директор школи*, 12(680), 41–45.
- Салата, О.О. (2015). Основи музезнавства: навчально-методичний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД».

МУЗЕЙНИЙ ДОСВІД НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВУ (на прикладі тематичних екскурсій Вінницького обласного краєзнавчого музею)

Сичова Катерина,

завідувач науково-освітньої та рекламної роботи,
Вінницький обласний краєзнавчий музей,
м. Вінниця, Україна

Katemakovey1995@gmail.com

Григор'єва Юлія,

старший науковий співробітник сектору археології,
відділ охорони пам'яток історії та культури,
Вінницький обласний краєзнавчий музей,
м. Вінниця, Україна

Yuliia2.melnychuk@ukma.edu.ua

Реалізація науково-освітньої роботи музею здійснюється шляхом оглядових та тематичних екскурсій. Для активізації пізнавальної діяльності найбільш дієвими є тематичні інтерактивні екскурсії.

Інтерактивна форма роботи передбачає взаємодію між відвідувачами й музейним простором у всій його багатогранності. Посередником в цьому процесі є екскурсовод.

Основною перевагою інтерактивних методів над звичайною оглядовою чи тематичною екскурсією є наявність зворотного зв'язку між екскурсоводом і аудиторією (Усенко, 2017, с. 318; Завальнюк, 2016, с. 139–140). Така екскурсія передбачає створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Суть такого навчання полягає у тому що, освітній процес здійснюється за активної взаємодії всіх учнів, які розуміють, що вони роблять, обмінюються власним досвідом з цієї теми. Під час екскурсії учні вчаться бути демократичними, спілкуватись з іншими людьми, критично мислити та приймати продумані рішення. Засобами інтерактивну створюється атмосфера співробітництва та взаємодії (Пометун, 2004, с. 7–8).

3-поміж низки інтерактивних форм роботи вагоме місце займають тематичні інтерактивні екскурсії. Зазвичай їх замовляють для школярів. Варто зазначити, що такі екскурсії не позбавлені уваги дорослих, але все ж значно цікавіші дітям.

Як відомо, у розвитку свідомого бажання молодшого школяра навчатись, важливою є саме ігрова діяльність. Адже в процесі гри відбувається перехід від мотивів, як досвідомих, безпосередніх бажань, до спонукань, як узагальнених, найбільш усвідомлених намірів. Саме під час гри дитина емоційно захоплено занурюється у життя дорослих та добровільно підпорядковується тим чи іншим правилам. Значущою є потреба дітей, особливо молодших школярів, у значних враженнях, адже на початку навчання саме вона є головною рушійною силою розвитку (Савчин, Василенко, 2017, с. 21). Щодо підліткового віку, то в цей час відбувається активний психічний розвиток, який зумовлює суттєві зміни спонукальної сфери особистості. Показником розвитку мотиваційної сфери є інтереси підлітка. У підручнику Савчина М. В. виділено декілька груп захоплень підлітків: інтелектуально-естетичні (захоплення історією, музикою тощо), егоцентричні (захоплення малопоширеними видами спорту для демонстрації своїх успіхів), тілесно-мануальні (заняття спортом для задоволення) (Савчин, Василенко, 2017, с. 28).

Загалом таке поняття як гра й інтерактив тісно пов'язане з новим науковим терміном «інфотейнмент», який походить він двох слів «information» (інформація) та «entertainment» (розваги). Цей термін означає стиль надання інформації у розважальному форматі. Застосування такої стратегії в музейній галузі унеможливило пасивний огляд експозиції й підвищує продуктивність освітньої роботи музею (Брижаченко та ін., 2021, с. 58). Завдання музею полягає не лише в тому, щоб забезпечити відвідувачів цікавим матеріалом, а й комфортними умовами, за яких цей матеріал буде краще сприйматися (Котлер та ін., 2010, с. 342).

Зважаючи на вищевказані вікові психологічні особливості інтерактивна екскурсія є найкращим вибором для цих вікових груп учнів. Наразі в музеї регулярно проводяться такі тематичні екскурсії як «Археологічні мандри. Урок виживання» і «Мамонт Вінні та його друзі. Подорож у далеке минуле».

Під час тематичної екскурсії «Археологічні мандри. Урок виживання» відвідувачам пропонується спробувати себе у ролі давньої людини та виконати буденні для того чи іншого хронологічного періоду завдання. Наприклад, обрати серед пропонуєваних

рослин безпечні для виготовлення ліків чи вживання у їжу, видобути вогонь шляхом тертя, влучити у ціль з праці, виготовити на реконструкції трипільської зернотерки борошно тощо. Таким чином діти здобувають власний, унікальний досвід того чи іншого заняття, а інформація про умови життя людини в давні часи перестає бути для них безликою. Адже читаючи навчальний параграф, приміром, про побут населення трипільської культури, учень згадує як він виготовляв борошно і що відчував при цьому. Таким чином відбувається ефективне засвоєння нових знань. Отримавши можливість взаємодії з реальними історичними предметами, дитина відчуває себе особливою. Емоції, які виникають у процесі, можуть сприяти формуванню цікавості до історії та роботи істориків, археологів чи реконструкторів.

Відвідування таких екскурсій класом допомагають згуртувати учнівський колектив. Адже під час безпосередньої роботи з тим чи іншим предметом школярі підтримують один одного, вболівають за однокласників, підказують один одному кращі способи для досягнення результату. Під час «...Уроку виживання» діти розуміють, що для перемоги, виживання, колективу важливі знання, вміння та зусилля кожного його учасника.

Подібні інтерактивні елементи були застосовані у тематичних екскурсіях виставками «Школа темних віків» і «Час та буденні речі: з історії годинників». Тематична екскурсія виставкою «Школа темних віків» містить наступні елементи інтерактиву: письмо власноруч виготовленим чорнилом за допомогою пера, письмо писалом на воскових дощечках, гра в тавлі та водіння кубаря. Якщо письмо та водіння кубаря цікавіші дітям, то гра в тавлі не залишає байдужими і дорослих відвідувачів. Основною метою застосування цих інтерактивів є бажання допомогти відвідувачеві зануритись в епоху, випробувати тогочасне навчання та розваги на власному досвіді. Сформувавши уявлення про історію не як про перелік подій і дат, а як про можливість зануритись у реальність життя предків.

Тематична екскурсія до виставки «Час та буденні речі: з історії годинників» теж містить елементи інтерактивну, проте вони покликані допомогти відвідувачеві краще зрозуміти конкретні деталі роботи тих чи інших годинникових механізмів. Зокрема, це моделі сонячного, вогняного, водяного годинників та маятника. Також на виставці було поміщено спеціальний конструктор годинникового механізму. Перебуваючи на локації з конструктором, відвідувач міг уявити себе майстром-годинником. Так діти отримують нові знання про звичні предмети, а дорослі мають можливість поглибити свої знання з цієї теми.

Для наймолодшої категорії відвідувачів (5–9 років) створено екскурсію «Мамонт Вінні та його друзі. Подорож у далеке минуле». Увесь процес проходить в ігровій формі з використанням таких засобів інтерактиву, як кубики, пазли, розмальовки, фрагменти мультфільмів. Завдяки грі, як методу навчання, діти ознайомлюються з подіями в історії Землі загалом та історії людства зокрема, пізнають природу льодовикового періоду та різноманіття фауни останнього зледеніння. Застосовуючи диференційований підхід й враховуючи вікові особливості аудиторії, екскурсовод може доступно пояснювати ті чи інші природні процеси та описувати зовнішній вигляд

та спосіб життя організмів, зображення яких діти складуть під час заняття. Використання інтерактиву дає змогу також актуалізувати знання, зокрема порівнювати зовнішній вигляд вимерлих тварин з представниками сучасної фауни. Екскурсовод знайомить найменших відвідувачів музею з такою професією, як археолог. При цьому використовується метод наочності: попередньо у пісок навчального археологічного пункту закопується певний фрагмент кераміки, який пропонується «дослідити» тобто відкопати. У такий спосіб діти відчують себе дослідниками, пошуковцями й краще запам'ятовують матеріал.

Отже, освітня робота музею реалізується не лише засобами оглядових, а й тематичних інтерактивних екскурсій. Останні мають на меті популяризувати серед різних категорій, зокрема дітей, історичні знання про минуле, природу краю, особливості розвитку суспільства. Застосування інтерактивних форм роботи дозволяє налагодити контакт екскурсовода з аудиторією, взаємодіяти з музейним простором, сприяти інтелектуальній та емоційній активності учасників екскурсій.

Список використаної літератури

- Брижаченко, Н., Мироненко, Н., Верховодова, Я. (2021). Принципи реалізації стратегії інфотейнменту у просторі сучасного інтерактивного музею. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мистецтвознавство*. Вип 41, том 1, 55–61. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-1-9>
- Завальнюк, О. (2016). Використання інтерактивних екскурсій як дієва форма навчального процесу та стимулювання творчої активності студентів-географів. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів I-ї міжнародної науково-практичної конференції*. Баку, Ужгород, Дрогобич. Посвіт. 139–141. https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/14186/1_.pdf
- Котлер, Н. Котлер, Ф., Котлер, В. (2010). *Музейний маркетинг і стратегія: формування місії, залучення публіки, збільшення доходів і ресурсів*. Київ, Стилос.
- Пометун, О.І., та ін. (2008). *Інтерактивні технології навчання*. Київ, Умань. https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/377/1/interakt_tehn_theor_met.pdf.
- Савчин, М.В., Василенко, Л.П. (2021). *Вікова психологія: навчальний посібник*. Київ: Академія.
- Усенко, О. В. (2017). Інтерактив як метод просвітницької діяльності ДНІМ. *Всеукраїнський Музейний Форум. Матеріали науково-практичної конференції*. Переяслав-Хмельницький, 62–65.

ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ШКІЛЬНИХ МУЗЕЇВ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРКАСЬКОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ І–ІІІ СТУПЕНІВ № 32 ЧЕРКАСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Таран Ірина,

заступник директора з виховної роботи,
керівник музею,
Черкаська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 32
Черкаської міської ради Черкаської області
м. Черкаси, Україна

irinab73@gmail.com

Одним із головних завдань сучасного закладу освіти є формування у дітей та учнівської молоді глибокого почуття патріотизму, національної та громадянської свідомості. Серед найпоширеніших форм освітнього процесу, які мають вагомий виховний потенціал і суттєво впливають на формування особистості підростаючого покоління, є музейна та екскурсійна робота. Саме тому роль діяльності музеїв як центрів національно-патріотичного виховання у закладі освіти є важливою. Музей виступає потужним та дієвим засобом розширення сучасного освітнього простору через зразки матеріальної та духовної культури, що дає змогу розуміти освіту не лише як процес засвоєння знань, а соціокультурної адаптації на основі засвоєння досвіду минулих поколінь, залучення до загальнолюдських та національних цінностей.

У Черкаській загальноосвітній школі І–ІІІ ступенів Черкаської міської ради Черкаської області функціонують 5 паспортизованих музеїв: Народознавства, Другої світової війни, Матері, Історії школи, Екології.

Шкільні музеї мають значні фондові колекції, змістовні експозиції, на базі яких проводиться робота з питань патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, залучення їх до вивчення та збереження історико-культурної спадщини українського народу, природи рідного краю тощо.

Музеї закладу освіти – це не сховище старих речей, а простір для творчості, де відбувається діалог старої та нової епох, метою яких є виховання в учнівської молоді національно-громадянської позиції та дбайливого ставлення до історико-культурної спадщини краю (Білик, 2021, с. 88).

Для організації ефективної роботи керівники шкільних музеїв Черкаської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 32 використовують сучасні ігрові техніки, які зорієнтовані, передусім, на дитячі емоції, це є основою сучасних технологій вражень.

Тому в діяльності музеїв нашого закладу освіти ми використовуємо, музейні ігри для їхніх відвідувачів:

1) «Упізнай предмет на осліп»

Вікова категорія: середній та старший шкільний вік.

Завдання: предмет знаходиться в темному мішечку, учням пропонується впізнати предмет на дотик; описати його характерні властивості; визначити, до якої експозиції він належить. Проводиться після екскурсії.

2) «Відшукай предмет»

Вікова категорія: середній та старший шкільний вік.

Завдання: знайти об'єкт за фрагментом світлини, мальованого зображення або частковим описом. Проводиться під час або після екскурсії.

3) «Мої враження»

Вікова категорія: середній і старший шкільний вік.

Завдання: із закритими очима визначити:

- «Які предмети можуть видавати такі звуки?» (відтворюються звуки стуку дерев'яної ложки по глиняній тарілці, лиття води із горщика, скрипу кришки скрині тощо);

- «Як розпізнати предмети на дотик?» (гладенька і вузька тканина – стрічка; прямокутна з різьбленою кришкою і боками – скринька; холодна, металева – чавунна праска тощо);

«Які речі в експозиції, на твою думку, є гарними в естетичному сенсі і чому?» (рушник – гарна вишивка, скринька – майстерне різьблення тощо). Проводиться після екскурсії.

Тому педагогічні можливості музеїв у забезпеченні освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти у сучасному освітньому просторі постійно розвиваючись, набуває дедалі більшої популярності (Белофастова, 2003). Завдяки музейно-педагогічним технологіям у педагога з'являються нові методи навчання і виховання молодого покоління. Це забезпечує широкі можливості у розумінні цінності культурних надбань, збереження людством. Потребою сьогодення є розширення меж використання музейної педагогіки в умовах модернізації освітньої галузі, входження України в європейський освітній простір у формуванні сучасного громадянина, освіченої й культурної особистості, національно свідомої, патріота своєї Батьківщини.

Список використаних джерел:

- Білик, Н.І. (2021). Музей як центр координації освітньо-виховної та краєзнавчої роботи закладу освіти. *Імідж сучасного педагога: електронний науковий фаховий журнал*. 3 (198), 82–90.
- Белофастова, Т.Ю. (2003). Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: автореферат дисертації ... кандидата педагогічних наук. Київ.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА:
навчально-методичне забезпечення
освітнього процесу в умовах воєнного часу**

Електронне видання

Збірник тез доповідей

Літературне редагування: Видайчук Т. Л.

Обкладинка, верстка, дизайн: Ладоня К. Ю., Штефан Ю. В.